

แนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

นาย ธีรวิทย์ นิลสุก

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

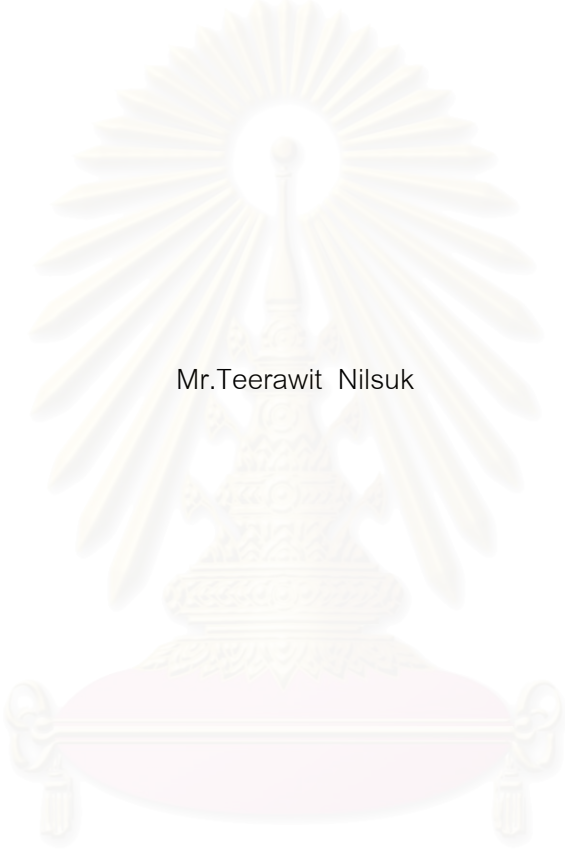
สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT OF OPEN SPACE UTILIZATION FOR KRUNG
RATTANAKOSIN COMMUNITIES

Mr.Teerawit Nilsuk

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning in Community Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

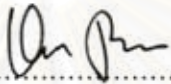
Chulalongkorn University

Academic Year 2007

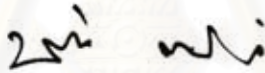
Copyright of Chulalongkorn University

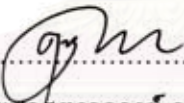
หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์
โดย นาย อธิวิทย์ นิลสุก
สาขาวิชา การวางผังชุมชน
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี ทายตะคุ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพพันธ์ ตาปนานนท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี ทายตะคุ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภักดีสุขเจริญ)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ กำธร กุลชล)

ธีรวิทย์ นิลสุก : แนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงเทพมหานคร. (GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT OF OPEN SPACE UTILIZATION FOR KRUNG RATTANAKOSIN COMMUNITIES) อ. ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภฎี ทายตะคุ, 261 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิวัฒนาการการใช้ที่ดินเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง 2) วิเคราะห์การกระจายตัว และประเภทของที่โล่งว่าง 3) วิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน 4) วิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง และ 5) เสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษาในกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษารูปได้ว่าชุมชนกรุงเทพมหานครตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลปัจจุบันมีวิวัฒนาการจากชุมชนเกษตรที่มีความเบาบางของบ้านเมืองมาเป็นชุมชนเมืองที่มีความแออัดเกิดที่โล่งว่างในรูปแบบใหม่ทั้งที่เป็นสวนสาธารณะ ลานโล่ง และถนน ทำให้ที่โล่งว่างที่เคยมีอยู่อย่างมากมายถูกแทนที่ด้วยอาคาร ระบบศูนย์กลางชุมชนจากที่เคยเป็นวัดเริ่มลดบทบาทลง ตลาดเปลี่ยนแปลงรูปแบบใหม่ ที่โล่งว่างที่เคยมีคุณค่าถูกบดบังด้วยตึกกรมบ้านช่องที่มีสภาพเสื่อมโทรม โดยจากการศึกษาพบว่าที่โล่งว่างภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นทางสัญจร ไม่ว่าจะเป็น ชุมชนท่าเตียนซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชุมชนหลังวัดราชนัดดาซึ่งเป็นชุมชนขนาดกลางและชุมชนตรอกเขื่อนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีกิจกรรมการใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมจำเป็นเกือบทั้งหมด คือ ใช้เป็นทางสัญจร เป็นพื้นที่ค้าขาย เป็นทางเดินผ่าน ยกเว้นชุมชนแพวังบูรพาภิรามซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมากที่มีลานโล่งกลางชุมชนจึงมีกิจกรรมการใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมพักผ่อน และกิจกรรมทางสังคมมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ส่วนที่โล่งว่างภายนอกชุมชนเป็นที่โล่งว่างเพื่อการพักผ่อนเป็นหลัก รูปได้ว่าที่โล่งว่างภายในชุมชนส่วนใหญ่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ต่ำ เนื่องจากลักษณะของที่โล่งว่างเป็นทางสัญจรที่มีการใช้ประโยชน์เพื่อกิจกรรมจำเป็น ขาดความหลากหลายทั้งกลุ่มผู้ใช้ เวลา และกิจกรรม อีกทั้งอาคารและสถานที่สำคัญที่แสดงถึงคุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างมีสภาพเสื่อมโทรม นอกจากนี้ยังมีลักษณะทางกายภาพที่ไม่เหมาะสมต่อการเกิดกิจกรรมพักผ่อน และกิจกรรมทางสังคม ส่วนที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนส่วนใหญ่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ค่อนข้างสูง แต่ยังขาดการเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในและบริเวณโดยรอบชุมชน ส่วนปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างพบว่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่างซึ่งเป็นผลต่อเนื่องที่ทำให้พบปัญหาที่เกิดจากลักษณะกิจกรรมและพฤติกรรมตามมา

ข้อเสนอนแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษาในกรุงเทพมหานครประกอบด้วย การปรับปรุงที่โล่งว่างภายในชุมชนให้มีความเหมาะสมทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ของผู้คน การมีลำดับการใช้สอยที่โล่งว่าง วางแผนปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีความเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน ปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่ และปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนและปรับปรุงลักษณะทางกายภาพ ที่จะเชื้อให้เกิดลักษณะกิจกรรมและพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เหมาะสม

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง.....

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา การวางผังชุมชน.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

ปีการศึกษา 2550

4774135025: MAJOR COMMUNITY PLANNING

KEY WORD : OPEN SPACE / GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT / UTILIZATION / KRUNG RATTANAKOSIN COMMUNITIES.

TEERAWIT NILSUK: GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT OF OPEN SPACE UTILIZATION FOR KRUNG RATTANAKOSIN COMMUNITIES. THESIS ADVISOR: ASSIST.PROF. DOOSADEE THAITAKOO, Ph.d., 261 pp.

This research aims to 1) study the progress of land use to determine the relationship between the open space and the connected land use, 2) analyze the distribution and the types of open spaces, 3) to analyze the activities and the behavioral pattern of land use at present, 4) analyze the potential and problems arising from the use of open spaces and 5) propose guidelines for improving the open spaces of the case study – Krung Rattanakosin Communities.

It was found that these communities have been set up since King Rama I and used to be agricultural communities with sparse population. However, at present, they are crowded urban communities with different types of open spaces – parks, open ground and roads. The former open spaces were replaced with buildings and community centers. The temples play minor roles and the old markets have been transformed into new markets. The open spaces have been overshadowed by deteriorating buildings. Most of the open spaces in the communities are for traveling. Traveling passages, commercial areas and shortcuts are mostly found in the Thatien community which is a small community, a community behind Ratchanadda Temple which is a medium-sized community and Trok Khien Niwat-Trok Kai Jae community, which is a large community while there is open ground in Prang Puthorn community, a small community. The space in the latter community is used for relaxation and other social purposes of the community. The open spaces outside the communities are mainly for relaxation. It can be concluded that the open spaces in most communities have been used very little since they are used for traveling. There is no variety in terms of users, period of time and activities. Buildings and important sites signifying the value and the uniqueness of the open spaces are in deteriorating condition. This physical condition is not suitable for relaxation and social activities. Most of the open spaces around the communities are of extensive use but there is no connection between the open spaces inside and outside the communities. Most of the problems about the use of the open spaces arise from the physical features of the open spaces, resulting in problems about the types of activities and the behavioral patterns of land use.

The guidelines include the proper improvement of the open spaces in the communities to create more interaction among those living in the communities. Their use should be prioritized and there should be a link between the uses of the open spaces inside and outside the communities. The improvement should keep the uniqueness of the open spaces by improving their uses and their physical conditions, leading to more suitable activities and proper use.

Department Urban and Regional Planning...

Student's signature

Field of study Community Planning.....

Advisor's signature

Academic year ...2007.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถ คำแนะนำ และคำปรึกษาจาก ผศ.ดร.ดุษฎี ทายตะคุ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและแนวคิดในเรื่องต่างๆ มาด้วยดีตลอด ผศ.ดร.นพนนท์ ตาปานานนท์ และ ศ. กำธร กุลชล ที่สละเวลามาเป็นกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ทำให้การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ ที่ได้คำปรึกษาในเวลาที่เกิดปัญหาตลอดมาทำให้มีกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จและสละเวลามาเป็นกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์พร้อมทั้งให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมาก รวมถึงอาจารย์และเจ้าหน้าที่ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองที่ให้คำปรึกษาและคอยชี้แนะ ช่วยเหลือ ตลอดจนได้ประสิทธิ์ประสาทศาสตร์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่

ขอขอบคุณ คุณนริสา ไสภณดิลก หัวหน้าฝ่ายวางแผนพัฒนาพื้นที่ตอนกลาง กองวางแผนพัฒนาเมือง สำนักผังเมือง ที่คอยให้คำแนะนำ ช่วยเหลือในทุก ๆ เรื่องตลอดมาหากไม่มีท่านผู้นี้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงสำเร็จลงไม่ได้ ขอขอบคุณ คุณบัญญัติสสรณ์ นพพันธ์ ผู้อำนวยการกองวางแผนพัฒนาเมือง สำนักผังเมือง ที่ให้โอกาสและกำลังใจรวมทั้งให้เวลาในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คุณปริญญา จันทรสมบัติ คุณสิทธิพล กุสุมอรัญญา คุณสุนิภา ทาวรรณชัย คุณสุคนธา ยิ้มพงษ์ และพี่ๆเพื่อนๆ สำนักผังเมืองทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจที่ดีในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ น้อง ๆ ทุกคนสำหรับมิตรภาพ กำลังใจ และความช่วยเหลือที่ดีในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ตลอดมา

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพ่อและแม่ และขอขอบคุณสมาชิกทุกคนในครอบครัวที่ให้ความรัก ความห่วงใย สนับสนุนทุนการศึกษา อดทนรอคอย และเป็นกำลังใจที่ดีมาโดยตลอด ตลอดจนพี่ชายที่คอยให้กำลังใจเสมอมาเป็นผลให้ข้าพเจ้าสำเร็จการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ณ
สารบัญแผนที่.....	ด
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามงานวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์.....	2
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	2
1.4.1 ขอบเขตพื้นที่.....	2
1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา.....	4
1.5 ขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.7 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	5
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 แนวความคิด และ ทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่าง.....	7
2.1.1 นิยามความหมายของที่โล่งว่าง.....	7
2.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง.....	11
2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายตัวของที่โล่งว่าง.....	15
2.1.4 ทฤษฎีพื้นที่สูญเปล่า (Lost Space).....	18
2.1.5 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน.....	25

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง.....	27
2.2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบกิจกรรม และระบบของที่ตั้ง.....	27
2.2.2 ประเภทของกิจกรรม.....	30
2.2.3 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	32
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินในเมือง.....	33
2.3.1 วิวัฒนาการของเมือง(Urban Evolution).....	33
2.3.2 ประเภทของการใช้ที่ดินในเมือง	35
2.4 สรุปแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	37
2.5 กรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	39
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	42
3.1 การเลือกชุมชนกรณีศึกษา.....	42
3.2 แหล่งที่มาของข้อมูล.....	46
3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ.....	46
3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ.....	48
3.3 การจัดเก็บข้อมูล.....	49
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	49
บทที่ 4 สภาพทั่วไปและวิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	51
4.1 วิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	51
4.1.1 ประวัติความเป็นมาของเมือง.....	51
4.1.2 สมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (ระยะสร้างกรุง).....	55
4.1.3 สมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (รับอิทธิพลตะวันตก).....	64
4.1.4 สมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (ระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง).....	71
4.1.5 สมัยรัชกาลที่ 9- ปัจจุบัน (พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน).....	80
4.1.6 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง.....	90

บทที่ 5 สภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	93
5.1 ชุมชนแพ่งภูธร.....	93
5.1.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา.....	93
5.1.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน.....	93
5.1.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน.....	94
5.1.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	94
5.1.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน.....	97
5.2 ชุมชนท่าเตียน.....	97
5.2.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา.....	97
5.2.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน.....	98
5.2.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน.....	98
5.2.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	100
5.2.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน.....	100
5.3 ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	102
5.3.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา.....	102
5.3.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน.....	102
5.3.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน.....	102
5.3.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	105
5.3.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน.....	105
5.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อ่แจ้.....	105
5.4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา.....	105
5.4.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน.....	106
5.4.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน.....	106
5.4.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	109
5.4.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน.....	109
บทที่ 6 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	110
6.1 ชุมชนแพ่งภูธร (ชุมชนขนาดเล็กมาก)	110
6.1.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง.....	110

6.1.2	คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง.....	117
6.1.3	กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างชุมชนแพ่งภูธร.....	117
6.2	ชุมชนท่าเตียน (ชุมชนขนาดเล็ก).....	122
6.2.1	การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง.....	122
6.2.2	คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง.....	131
6.2.3	กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	132
6.3	ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา (ชุมชนขนาดกลาง).....	141
6.3.1	การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง.....	141
6.3.2	คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง.....	149
6.3.3	กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	149
6.4	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อ้ (ชุมชนขนาดใหญ่).....	155
6.4.1	การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง.....	155
6.4.2	คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง.....	162
6.4.3	กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	166
6.5	สรุปลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	171
6.5.1	การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง.....	171
6.5.2	การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	172
บทที่ 7	สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์...	178
7.1	การวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในปัจจุบัน.....	178
7.1.1	กำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในแต่ละด้าน.....	178
7.1.2	ขั้นตอนการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	179
7.2	สรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง	183
7.2.1	ชุมชนแพ่งภูธร (ชุมชนขนาดเล็กมาก)	183
7.2.2	ชุมชนท่าเตียน (ชุมชนขนาดเล็ก).....	183
7.2.3	ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา (ชุมชนขนาดกลาง).....	184
7.2.4	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อ้ (ชุมชนขนาดใหญ่).....	184

7.3 ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	184
7.3.1 ชุมชนแพรงภูธร	184
7.3.2 ชุมชนท่าเตียน.....	187
7.3.3 ชุมชนหลังวัดราชนัสดา.....	193
7.3.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	198
7.4 สรุปสถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์..	202
บทที่ 8 สรุปและเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชน	
กรุงรัตนโกสินทร์.....	204
8.1 วิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	204
8.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	205
8.3 สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	206
8.3.1 สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	206
8.3.2 ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	206
8.4 ข้อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างใน	
ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์.....	207
8.4.1 ปรับปรุงที่โล่งว่างภายในชุมชนให้มีความเหมาะสมทำให้เกิดการ	
ปฏิสัมพันธ์ของผู้คน.....	207
8.4.2 คำนึงถึงการกระจายตัวของที่โล่งว่าง.....	207
8.4.3 วางแผนปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีความเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่าง	
ภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน.....	208
8.4.4 ปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่.....	208
8.4.5 ปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน.....	209
8.5 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	209
รายการอ้างอิง.....	210
ภาคผนวก.....	214
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	261

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 แสดงกลุ่มย่านชุมชนและขนาดพื้นที่ของชุมชนในกรุงเทพมหานคร.....	43
ตารางที่ 3.2 แสดงการแบ่งกลุ่มขนาดพื้นที่ชุมชน.....	43
ตารางที่ 3.3 แสดงการสรุปการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา.....	46
ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง.....	92
ตารางที่ 6.1 สรุปการกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างในชุมชนกรุงเทพมหานคร.....	173
ตารางที่ 7.1 การวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในแต่ละด้าน.....	180
ตารางที่ 7.2 การให้ค่าคะแนนสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	181

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แสดงการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง.....	11
ภาพที่ 2.2 แสดงการแบ่งระดับการใช้ที่ว่างในชุมชนอินเดียของชาร์ลส์ คอร์เรีย.....	12
ภาพที่ 2.3 แสดงตัวอย่างรูปร่างของบริเวณที่โล่งว่างที่เป็นผลมาจากประโยชน์ ในการใช้สอย.....	15
ภาพที่ 2.4 แสดงรูปแบบการจัดวางที่โล่งว่าง.....	18
ภาพที่ 2.5 แสดงการเปรียบเทียบเมืองยุคมีด กับเมืองยุคโมเดอน แสดงให้เห็นความแตกต่าง ของรูปทรงที่ว่างในเมือง ภาพเมืองยุคโมเดอนมีลักษณะพื้นที่สูญเปล่า.....	19
ภาพที่ 2.6 แสดงแผนผังกรุงโรมในประเทศอิตาลีของ นอลลี ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของทฤษฎี ภาพและพื้นที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองเท่ากับพื้นที่ว่างที่เปิดเชื่อมลื่นไหล เข้าหากัน.....	19
ภาพที่ 2.7 แสดงภาพ 3 มิติวิเคราะห์ห้องค์ประกอบส่วนที่บและส่วนโปร่ง ของโรเจอร์ ทรานซิก.....	21
ภาพที่ 2.8 แสดงผลจากการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บและ ส่วนโปร่ง 6 แบบ.....	21
ภาพที่ 2.9 แสดงรูปแบบการเชื่อมโยงพื้นที่ว่าง 3 แบบของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki)..	23
ภาพที่ 2.10 แสดงการนำทฤษฎี Figure and Ground , Linkage และ Place Theories มาใช้พร้อมกันทั้ง 3 ทฤษฎี.....	24
ภาพที่ 2.11 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	33
ภาพที่ 4.1 แสดงคลองลัดบางกอกในสมัยพระเจ้าไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089).....	52
ภาพที่ 4.2 แสดงรูปแบบกลุ่มทางสังคมและการตั้งถิ่นฐาน.....	56
ภาพที่ 4.3 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3.....	61
ภาพที่ 4.4 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6.....	69
ภาพที่ 4.5 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8.....	77
ภาพที่ 4.6 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9 - ปัจจุบัน.....	88
ภาพที่ 6.1 แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนแพรงภูธร.....	112
ภาพที่ 6.2 แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนแพรงภูธร.....	112
ภาพที่ 6.3 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนแพรงภูธร.....	118

ภาพที่ 6.4	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนท่าเตียน.....	124
ภาพที่ 6.5	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนท่าเตียน.....	124
ภาพที่ 6.6	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนท่าเตียน.....	133
ภาพที่ 6.7	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	143
ภาพที่ 6.8	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	143
ภาพที่ 6.9	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนหลังวัดราชนัคดา..	150
ภาพที่ 6.10	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	158
ภาพที่ 6.11	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	158
ภาพที่ 6.12	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างใน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้.....	165
ภาพที่ 7.1	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเสศ) ภายในชุมชน..	185
ภาพที่ 7.2	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม).....	186
ภาพที่ 7.3	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน.....	188
ภาพที่ 7.4	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง(ชุมชนท่าเตียน).....	189
ภาพที่ 7.5	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) (ชุมชนท่าเตียน).....	191
ภาพที่ 7.6	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ(ชุมชนท่าเตียน).....	192
ภาพที่ 7.7	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายใน ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	194
ภาพที่ 7.8	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ ลานโล่งในวัดราชนัคดารามวรวิหาร.....	195
ภาพที่ 7.9	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ.....	197
ภาพที่ 7.10	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายใน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	199

ภาพที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน
 (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)..... 200

ภาพที่ 7.12 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ..... 201

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา.....	6
แผนภูมิที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	30
แผนภูมิที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	41
แผนภูมิที่ 7.1 การแบ่งช่วงสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	181
แผนภูมิที่ 7.2 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเวศ) ภายในชุมชน.....	185
แผนภูมิที่ 7.3 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม).....	187
แผนภูมิที่ 7.4 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง(ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน).....	188
แผนภูมิที่ 7.5 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง(ชุมชนท่าเตียน).....	190
แผนภูมิที่ 7.6 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชนท่าเตียน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ).....	190
แผนภูมิที่ 7.7 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ (ชุมชนท่าเตียน).....	193
แผนภูมิที่ 7.8 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจร/ะลานโล่งภายในชุมชน.....	194
แผนภูมิที่ 7.9 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชนัลดารามวรวิหาร.....	196
แผนภูมิที่ 7.10 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ.....	196
แผนภูมิที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน.....	198
แผนภูมิที่ 7.12 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ).....	201
แผนภูมิที่ 7.13 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ.....	202

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตในการศึกษา.....	3
แผนที่ 3.1 แสดงกลุ่มย่านชุมชน ขนาดพื้นที่ชุมชนและตำแหน่งชุมชนกรณีศึกษา.....	44
แผนที่ 4.1 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยกรุงธนบุรี ระหว่างพุทธศักราช 2310–2325....	54
แผนที่ 4.2 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394).....	59
แผนที่ 4.3 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394)	63
แผนที่ 4.4 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394–2468).....	68
แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394–2468)	70
แผนที่ 4.6 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468 – 2489)....	75
แผนที่ 4.7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468–2489)	78
แผนที่ 4.8 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2539).....	87
แผนที่ 4.9 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2550).....	89
แผนที่ 5.1 แสดงที่ตั้งชุมชนแพรงภูธร.....	95
แผนที่ 5.2 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	96
แผนที่ 5.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนท่าเตียน.....	99
แผนที่ 5.4 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	101
แผนที่ 5.5 แสดงที่ตั้งชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	103
แผนที่ 5.6 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	104
แผนที่ 5.7 แสดงที่ตั้งชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อั่ว.....	107
แผนที่ 5.8 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	108
แผนที่ 6.1 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนแพรงภูธร.....	111
แผนที่ 6.2 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนแพรงภูธร.....	113
แผนที่ 6.3 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนแพรงภูธร.....	116
แผนที่ 6.4 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนท่าเตียน.....	123
แผนที่ 6.5 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนท่าเตียน.....	126
แผนที่ 6.6 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนท่าเตียน.....	130
แผนที่ 6.7 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	143
แผนที่ 6.8 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	145
แผนที่ 6.9 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	148

แผนที่ 6.10	แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map)	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	157
แผนที่ 6.11	แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่าง	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้แผนที่.....	159
แผนที่ 6.12	แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	163
แผนที่ 7.1	แสดงการสรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษา	
	ทั้ง 4 ชุมชน.....	182

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 แสดงกลุ่มย่านชุมชนและขนาดพื้นที่ของชุมชนในกรุงเทพมหานคร.....	43
ตารางที่ 3.2 แสดงการแบ่งกลุ่มขนาดพื้นที่ชุมชน	43
ตารางที่ 3.3 แสดงการสรุปการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา.....	46
ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง.....	92
ตารางที่ 6.1 สรุปการกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างในชุมชนกรุงเทพมหานคร.....	173
ตารางที่ 7.1 การวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในแต่ละด้าน.....	180
ตารางที่ 7.2 การให้ค่าคะแนนสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	181

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แสดงการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง.....	11
ภาพที่ 2.2 แสดงการแบ่งระดับการใช้ที่ว่างในชุมชนอินเดียของชาร์ลส์ คอร์เรีย.....	12
ภาพที่ 2.3 แสดงตัวอย่างรูปร่างของบริเวณที่โล่งว่างที่เป็นผลมาจากประโยชน์ ในการใช้สอย.....	15
ภาพที่ 2.4 แสดงรูปแบบการจัดวางที่โล่งว่าง.....	18
ภาพที่ 2.5 แสดงการเปรียบเทียบเมืองยุคมีด กับเมืองยุคโมเดอน แสดงให้เห็นความแตกต่าง ของรูปทรงที่ว่างในเมือง ภาพเมืองยุคโมเดอนมีลักษณะพื้นที่สูญเปล่า.....	19
ภาพที่ 2.6 แสดงแผนผังกรุงโรมในประเทศอิตาลีของ นอลลี ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของทฤษฎี ภาพและพื้นที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองเท่ากับพื้นที่ว่างที่เปิดเชื่อมลึนไหล เข้าหากัน.....	19
ภาพที่ 2.7 แสดงภาพ 3 มิติวิเคราะห์ห้องค์ประกอบส่วนที่บและส่วนโปร่ง ของโรเจอร์ ทรานซิก.....	21
ภาพที่ 2.8 แสดงผลจากการศึกษาแบบความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บและ ส่วนโปร่ง 6 แบบ.....	21
ภาพที่ 2.9 แสดงรูปแบบการเชื่อมโยงพื้นที่ว่าง 3 แบบของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki)..	23
ภาพที่ 2.10 แสดงการนำทฤษฎี Figure and Ground , Linkage และ Place Theories มาใช้พร้อมกันทั้ง 3 ทฤษฎี.....	24
ภาพที่ 2.11 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	33
ภาพที่ 4.1 แสดงคลองลัดบางกอกในสมัยพระเจ้าไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089).....	52
ภาพที่ 4.2 แสดงรูปแบบกลุ่มทางสังคมและการตั้งถิ่นฐาน.....	56
ภาพที่ 4.3 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3.....	61
ภาพที่ 4.4 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6.....	69
ภาพที่ 4.5 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8.....	77
ภาพที่ 4.6 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9 - ปัจจุบัน.....	88
ภาพที่ 6.1 แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนแพรงภูธร.....	112
ภาพที่ 6.2 แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนแพรงภูธร.....	112
ภาพที่ 6.3 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนแพรงภูธร.....	118

ภาพที่ 6.4	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนท่าเตียน.....	124
ภาพที่ 6.5	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนท่าเตียน.....	124
ภาพที่ 6.6	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนท่าเตียน.....	133
ภาพที่ 6.7	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	143
ภาพที่ 6.8	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	143
ภาพที่ 6.9	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนหลังวัดราชนัคดา..	150
ภาพที่ 6.10	แสดงแนวคิด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	158
ภาพที่ 6.11	แสดงแนวคิด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอย ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	158
ภาพที่ 6.12	แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างใน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้.....	165
ภาพที่ 7.1	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเสศ) ภายในชุมชน..	185
ภาพที่ 7.2	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม).....	186
ภาพที่ 7.3	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน.....	188
ภาพที่ 7.4	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง(ชุมชนท่าเตียน).....	189
ภาพที่ 7.5	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) (ชุมชนท่าเตียน).....	191
ภาพที่ 7.6	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ(ชุมชนท่าเตียน).....	192
ภาพที่ 7.7	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายใน ชุมชนหลังวัดราชนัคดา.....	194
ภาพที่ 7.8	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ ลานโล่งในวัดราชนัคดารามวรวิหาร.....	195
ภาพที่ 7.9	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ.....	197
ภาพที่ 7.10	แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายใน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	199

ภาพที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน
 (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)..... 200

ภาพที่ 7.12 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ..... 201

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา.....	6
แผนภูมิที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	30
แผนภูมิที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	41
แผนภูมิที่ 7.1 การแบ่งช่วงสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง.....	181
แผนภูมิที่ 7.2 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเวศ) ภายในชุมชน.....	185
แผนภูมิที่ 7.3 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม).....	187
แผนภูมิที่ 7.4 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง(ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน).....	188
แผนภูมิที่ 7.5 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง(ชุมชนท่าเตียน).....	190
แผนภูมิที่ 7.6 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชนท่าเตียน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ).....	190
แผนภูมิที่ 7.7 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ (ชุมชนท่าเตียน).....	193
แผนภูมิที่ 7.8 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจร/ะลานโล่งภายในชุมชน.....	194
แผนภูมิที่ 7.9 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชนัลดารามวรวิหาร.....	196
แผนภูมิที่ 7.10 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ.....	196
แผนภูมิที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน.....	198
แผนภูมิที่ 7.12 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ).....	201
แผนภูมิที่ 7.13 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ.....	202

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตในการศึกษา.....	3
แผนที่ 3.1 แสดงกลุ่มย่านชุมชน ขนาดพื้นที่ชุมชนและตำแหน่งชุมชนกรณีศึกษา.....	44
แผนที่ 4.1 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยกรุงธนบุรี ระหว่างพุทธศักราช 2310–2325....	54
แผนที่ 4.2 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394).....	59
แผนที่ 4.3 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394)	63
แผนที่ 4.4 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394–2468).....	68
แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394–2468)	70
แผนที่ 4.6 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468 – 2489)....	75
แผนที่ 4.7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468–2489)	78
แผนที่ 4.8 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2539).....	87
แผนที่ 4.9 แสดงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2550).....	89
แผนที่ 5.1 แสดงที่ตั้งชุมชนแพรงภูธร.....	95
แผนที่ 5.2 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	96
แผนที่ 5.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนท่าเตียน.....	99
แผนที่ 5.4 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	101
แผนที่ 5.5 แสดงที่ตั้งชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	103
แผนที่ 5.6 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	104
แผนที่ 5.7 แสดงที่ตั้งชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อั่ว.....	107
แผนที่ 5.8 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง.....	108
แผนที่ 6.1 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนแพรงภูธร.....	111
แผนที่ 6.2 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนแพรงภูธร.....	113
แผนที่ 6.3 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนแพรงภูธร.....	116
แผนที่ 6.4 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนท่าเตียน.....	123
แผนที่ 6.5 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนท่าเตียน.....	126
แผนที่ 6.6 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนท่าเตียน.....	130
แผนที่ 6.7 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	143
แผนที่ 6.8 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	145
แผนที่ 6.9 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนหลังวัดราชนัลดดา.....	148

แผนที่ 6.10	แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map)	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	157
แผนที่ 6.11	แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่าง	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้แผนที่.....	159
แผนที่ 6.12	แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่	
	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้.....	163
แผนที่ 7.1	แสดงการสรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษา	
	ทั้ง 4 ชุมชน.....	182

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ถือว่าเป็นราชธานีแห่งที่ 4 ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 225 ปี ภายในพื้นที่มีสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทั้งทางด้านโบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงถึงรากเหง้าที่สืบทอดความเป็นไทยมาอย่างยาวนาน

การพัฒนาเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการพัฒนากรุงเทพมหานครอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้มีการอพยพของผู้คน เกิดความแออัดของประชากร ทำให้กรุงเทพมหานครเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างมากมาย รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนที่โล่งว่าง ชุมชนเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้เมืองเติบโตอย่างรวดเร็วเช่นกัน เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและกิจกรรมไปสู่การใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมประเภทอื่นซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นในที่โล่งว่าง มีทั้งกิจกรรมการใช้ที่โล่งว่างที่ส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองเก่าและกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่างๆ แนวทางในการแก้ปัญหาของภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ชุดต่างๆ ซึ่งได้ดำเนินงานมาโดยตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี โดยในปัจจุบันได้มีการออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546* เพื่อดำเนินการทั้งด้านมาตรการและโครงการ โดยกำหนดนโยบายการใช้ที่ดิน หลักเกณฑ์ในการควบคุมการก่อสร้าง ซึ่งยังไม่สามารถแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง** ที่เน้นเฉพาะการแก้ปัญหาเชิงพื้นที่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องทำการศึกษากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างของกลุ่มคนต่างๆ ประกอบด้วย

ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้ จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์ และปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ไม่ส่งเสริมกับชุมชนเมืองเก่าทำให้มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างไม่เต็มศักยภาพ ขาดความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนกับที่โล่งว่างจึง

* ทดแทนระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2541

** ที่โล่งว่างในงานวิจัยฉบับนี้มีความหมายรวมถึง พื้นที่ภายนอกอาคารเป็นที่ทำกิจกรรมของกลุ่มคนต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยปรากฏอยู่ใน 3 ลักษณะคือ ลานโล่ง เส้นทางสัญจร และ สวนสาธารณะ

เห็นสมควรที่จะทำการศึกษากิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ที่โล่งว่างของกลุ่มคนต่างๆ ทำการค้นหาสถานการณ์และปัญหาการประโยชน์ที่โล่งว่าง เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างให้สามารถสอดคล้องไปกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเมืองเก่า ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของปวงชนชาวไทยต่อไป

1.2 คำถามงานวิจัย

1.2.1 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์มีลักษณะอย่างไร

1.2.2 ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์มีสถานการณ์และปัญหาในด้านการใช้ประโยชน์อย่างไร และควรมีแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

1.3.1 ศึกษาวิวัฒนาการการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง

1.3.2 วิเคราะห์การกระจายตัว และประเภทของที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์และศึกษากิจกรรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่รอบข้าง

1.3.3 วิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

1.3.4 วิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

1.3.5 เสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

1.4 ขอบเขตการศึกษา

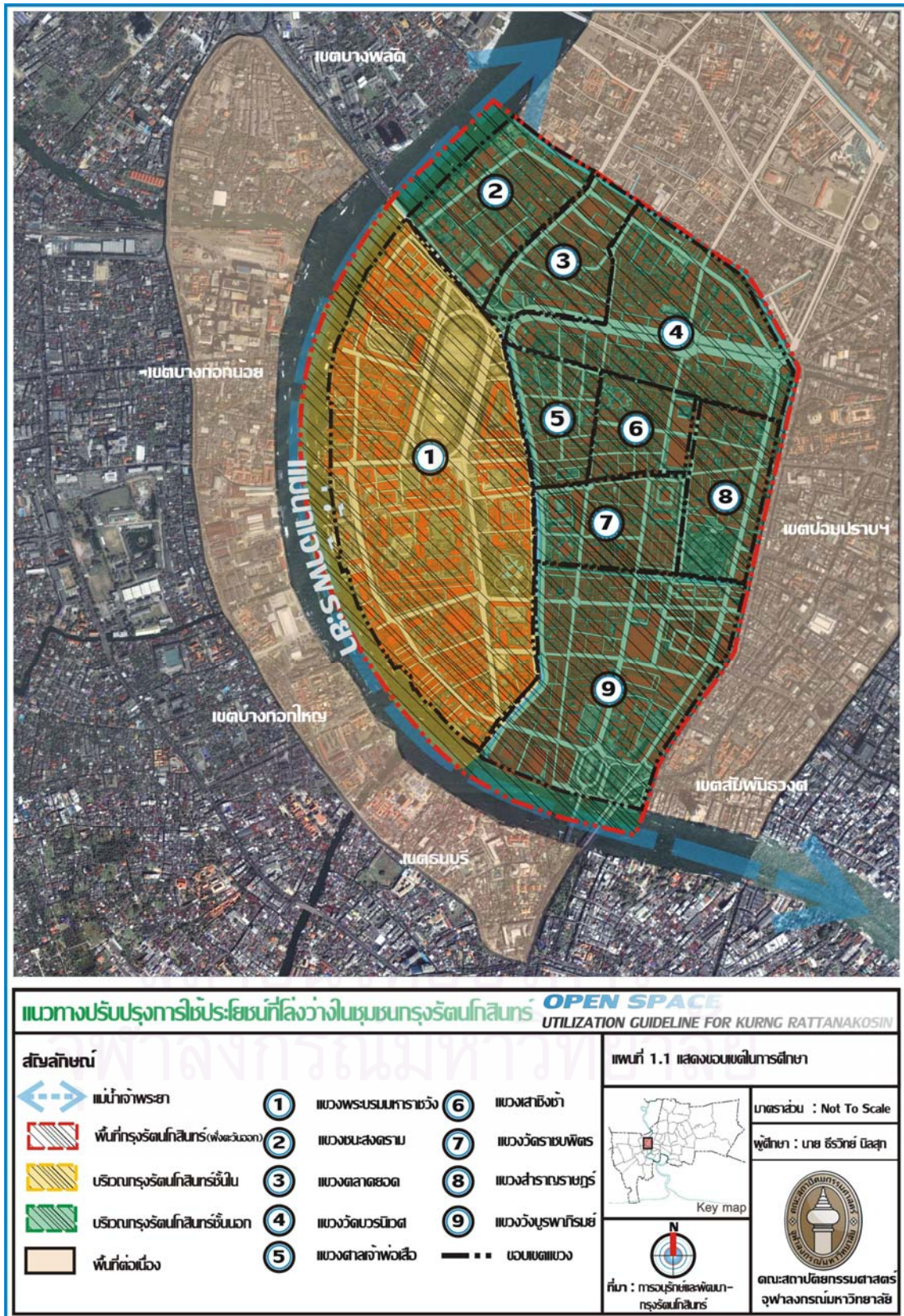
1.4.1 ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาที่โล่งว่างบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกมีขอบเขตพื้นที่ดังนี้

1.4.1.1 พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน คือ บริเวณที่มีอาณาเขตล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในแขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร

1.4.1.2 พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก คือ บริเวณที่มีอาณาเขตล้อมรอบด้วยคลองคูเมืองเดิมแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านเหนือคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู - คลองโอบอ่าง) และแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ มีเนื้อที่ประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในแขวงชนะสงคราม แขวงบวรนิเวศ แขวงสำราญราษฎร์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงตลาดยอด และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร

1.4.1.3 พื้นที่ต่อเนื่อง คือ บริเวณตั้งแต่คลองรอบกรุง และบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งธนบุรี) ออกไป

แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตในการศึกษา

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษานี้มีขอบเขตเนื้อหาประกอบด้วยการศึกษาการกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างและศึกษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างและการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง และเสนอแนะแนวทางการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างต่อไป

1.5 ขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเพื่อหาแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ มีขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษาได้ดังนี้ (แผนภูมิที่ 1.1)

1.5.1 ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการกำหนดกรอบแนวคิดในงานวิจัย โดยประกอบด้วยแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่าง แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่างและแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของเมือง

1.5.2 ศึกษาสภาพทั่วไปและวิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1.5.3 แหล่งที่มาของข้อมูล สามารถจำแนกตามแหล่งที่มาได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ สถิติ แผนที่ และเอกสารจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ

2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.5.4 จัดเก็บข้อมูล โดยจัดเก็บในรูปของข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Data) และข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute Data)

1.5.5 วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง วิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง และวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเอกสารทางวิชาการเอกสารของหน่วยงานราชการ การสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการบรรยายพรรณนา ตาราง แผนภูมิและแผนที่

1.5.6 เสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ให้เหมาะสมกับความเป็นเมืองเก่าตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ในยุคปัจจุบัน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงที่โล่งว่างให้สอดคล้องกับการใช้ที่ดินที่เกิดการเปลี่ยนแปลง

1.6.2 ได้ทราบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองเก่าเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่สอดคล้องเหมาะสมกับชุมชนเมืองเก่าและตอบสนองความต้องการของสังคม

1.6.3 ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางการในการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์

1.6.4 วิธีการศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการประยุกต์ใช้กับพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าต่าง ๆ ต่อไป

1.7 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

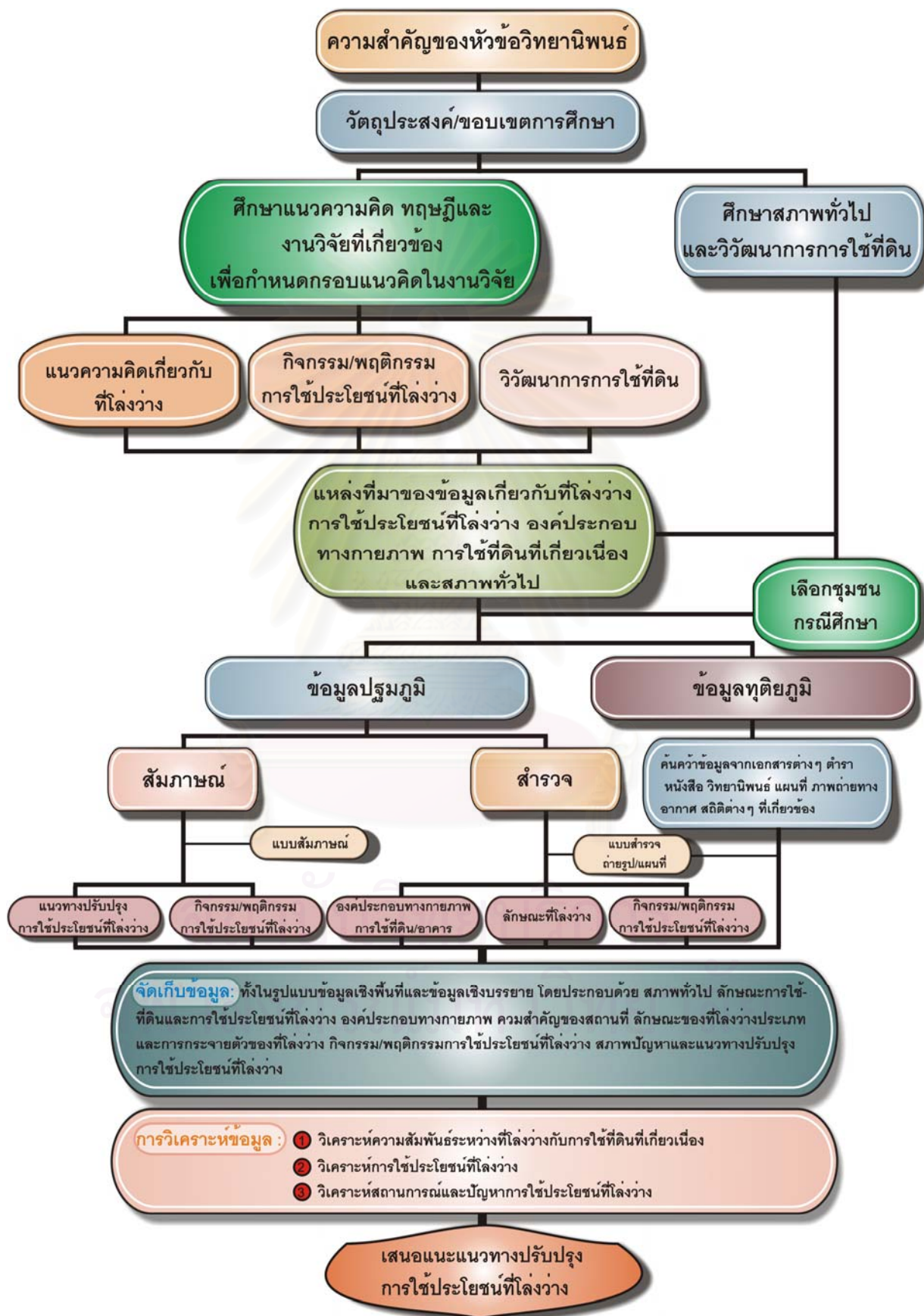
ที่โล่งว่าง หมายถึง พื้นที่ภายนอกอาคารซึ่งเป็นที่ทำกิจกรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยปรากฏอยู่ใน 3 ลักษณะคือ ลานโล่ง เส้นทางการสัญจร และสวนสาธารณะ

ชุมชนในการศึกษาวิจัย หมายถึง ชุมชนเมืองที่มีความหนาแน่นของบ้านน้อยกว่าชุมชนแออัด กล่าวคือน้อยกว่า 15 หลัง ต่อ 1 ไร่ แต่มีความหนาแน่นของจำนวนบ้านมากกว่าชุมชนชานเมือง ที่ถูกกำหนดขึ้นตามประกาศกรุงเทพมหานคร¹

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สำนักพัฒนาสังคม. สรุปข้อมูลชุมชนกรุงเทพมหานคร[Online]. แหล่งที่มา:

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษานำความคิดทฤษฎีเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการหาแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ โดยทำการศึกษารวบรวมและประมวลผลจากแนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาพัฒนากรอบความคิด แนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล และข้อเสนอแนะเพื่อตอบคำถามการวิจัย ซึ่งมีแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นพื้นฐานสำคัญดังนี้

- 2.1 แนวความคิด และ ทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่าง
- 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรม กับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง
- 2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของเมือง เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 สรุปแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.5 กรอบแนวคิดในงานวิจัย

2.1 แนวความคิด และ ทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่าง

2.1.1 นิยามความหมายของที่โล่งว่าง

เมื่อตั้งคำถามว่า “ ที่โล่งว่าง ” คืออะไร อาจจะได้รับคำตอบที่หลากหลาย จากการศึกษาพบว่าผู้กล่าวถึงที่โล่งว่างไว้หลากหลายลักษณะ ทั้งที่กล่าวถึงกันในลักษณะที่เน้นมิติทางกายภาพหรือเน้นถึงมิติทางด้านสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน ในรูปแบบของคำและนิยามความหมายต่างๆ เช่น พื้นที่เปิดโล่ง , ที่โล่งว่าง , ที่เว้นว่าง , ที่โล่งว่างสาธารณะ , ที่ว่างของเมือง , ที่เปิดโล่งในเมือง , ที่ว่างสาธารณะ ซึ่งนิยามความหมายต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจที่โล่งว่างเพื่อเป็นแนวทางกำหนดที่โล่งว่าง ในการศึกษาที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

สุพักตรา สุทศสุภา¹ ได้กล่าวถึง คำว่าพื้นที่เปิดโล่ง (Open space) ว่าหมายถึงพื้นที่ซึ่งไม่มีสิ่งก่อสร้างปกคลุม และช่วยทำให้บริเวณโดยรอบ เช่น ชุมชน หมู่บ้าน และเมือง มีความเบาบางลง ในกรณีที่เป็นบริเวณที่ปกคลุมด้วยพืชพรรณต้นไม้เป็นส่วนใหญ่ มักเรียกว่าพื้นที่สีเขียว (green area)

¹ สุพักตรา สุทศสุภา, “พื้นที่เปิดโล่ง: องค์ประกอบในผังเมือง,” หน้าจั่ววารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 15 (2540) : 121.

รุจิโรจน์ อนุกรมบุตร² ให้ความหมายที่เปิดโล่งในเมือง (Urban open space) ว่าหมายถึง สถานที่ภายนอกอาคารและเป็นสาธารณะหรือเปิดให้ประชาชนได้ ใช้ประโยชน์

Halprin, L,³ ได้ศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์ของเมืองโดยกล่าวถึงที่โล่งว่าง (Open Space) ว่าเป็นที่โล่งว่างที่ปราศจากอาคารปกคลุม ล้อมรอบด้วยอาคารหนาแน่นใช้ในการสัญจร การรับอากาศและแสงแดด ป้องกันเพลิงไหม้และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (Enclosure) จากอาคารที่มีที่ว่างอยู่ภายใน เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ หรือลักษณะของการกำหนดให้เป็นที่โล่งว่างสาธารณะ

พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์⁴ ให้ความหมายของที่เว้นว่าง (Open Space) ว่าเป็นองค์ประกอบที่อยู่บนรูปทรงพื้นฐานที่ถูกเว้นว่างไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ซึ่งเปิดโล่งแตกต่างไปจากองค์ประกอบอื่น ได้แก่ หุ่นจำลอง , ลานโล่ง , ลานระหว่างอาคาร , สนามกีฬา , ลานเอนกประสงค์ , แอ่งน้ำ , อ่างเก็บน้ำ เป็นบริเวณที่มีคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์เพราะเป็นบริเวณที่จะเปิดมุมมองหรือมีระยะมุมมอง

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และ นิลุบล คล่องเวสสะ⁵ ได้ให้ความหมาย ของที่โล่งว่างสาธารณะว่าเป็นที่ว่างในชุมชนที่ประชากรของชุมชนสามารถใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้ ซึ่งได้แก่ พื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ เช่น สวนสาธารณะ ทางสัญจร และพื้นที่ที่ไม่ได้จัดเตรียมไว้ แต่เอื้ออำนวยให้ประชากรประกอบกิจกรรมได้ เช่น บริเวณที่ว่างที่เหลือจากการแบ่งแปลงที่ดิน

Paul D.⁶ ได้ให้ความหมายของพื้นที่ว่าง (Open space) ว่าหมายถึง ที่เว้นว่างของเมืองทั้งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติในรูปแบบที่เปิดโล่ง และเกิดขึ้นจากธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้น โดยที่เว้นว่างของเมืองจะมีตั้งแต่ที่เว้นว่างในรูปตามยาว เช่น ถนนที่สองฝั่งที่บหรือมีลักษณะอื่นยึดโยง

² รุจิโรจน์ อนุกรมบุตร, “คุณประโยชน์จากการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณถนนในชุมชน,” วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 10 (2533):163.

³ Halprin ,L, 1988. อ้างถึงใน นิติชาตย์ ปลื้มอารมณ์, การวางผังภูมิทัศน์เบื้องต้น, (ม.ป.ท., 2547), หน้า16. (อัดสำเนา)

⁴ พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์, “การวางผังและออกแบบกายภาพชุมชน,” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3 (2543): 170.

⁵ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และนิลุบล คล่องเวสสะ, พฤติกรรมนันทนาการกับสภาพการใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนอยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ , 2542), หน้า ฎ.

⁶ Spreigeren, Paul D., Urban Design: The Architecture Of Towns And Cites, (New York: MC. Graw – Hill Book Company, 1965).

เช่น ต้นไม้ และแนวอาคารหรือเรียกว่า Corridor space นอกจากนี้ยังมีที่ว่างแบบลอยตัว เช่น Urban square หรือมีอาคารล้อมรอบ เช่น Plaza เป็นต้น

จากคำนิยามความหมายข้างต้น ทำให้สามารถทำความเข้าใจกับที่โล่งว่างโดยทั่วไปซึ่งบางส่วนมักอ้างอิงกับที่ว่างของตะวันตกทั้งในอดีตและร่วมสมัย แต่ด้วยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เน้นที่โล่งว่างที่อยู่ในพื้นที่เมืองเก่าที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ และมีวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานภายใต้บริบทแบบไทย หากจะกล่าวถึงที่โล่งว่างของคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบันอาจมีข้อแตกต่างกับที่โล่งว่างแบบตะวันตกในหลายปัจจัยทั้งในลักษณะทางกายภาพ วิถีชีวิต การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ดังที่ อลิศรา มีนะกะนิษฐ⁷ ได้ทำการศึกษา วิวัฒนาการลานโล่งในเมืองโดยทำการเปรียบเทียบระหว่างยุโรปและอเมริกากับไทยได้ข้อสรุปว่าวิถีชีวิตคนไทยนั้นคุ้นเคยอยู่กับเรือนแถวหน้ามาตั้งแต่ต้นทั้งในสมัยอยุธยา และกรุงเทพฯ แต่พบไม่มีความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบทเหมือนกับเมืองในตะวันตก ผู้คนใช้ชีวิตอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ ลานโล่งในเมืองมิได้มีความจำเป็นต่อชีวิตของคนไทยสมัยก่อน ไชแสง ศุขะวัฒน์⁸ กล่าวว่า หากต้องการที่โล่งแจ้งอันกว้างขวางเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือมีการเล่นกันอย่างสนุกสนานที่ดีที่สุดนั้นก็คือท้องทุ่งนอกกำแพงเมืองโดยรอบ อลิศรา มีนะกะนิษฐ ยังได้ทำการสรุปอีกว่าในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 - 8 มีลานโล่งเพียง 4 แห่งที่ใช้ประกอบกิจกรรมของคนเมืองในกรุงเทพฯ คือ สนามหลวง บริเวณรอบๆ เสาชิงช้า ลานพระบรมรูปทรงม้า และลานอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่ง 3 ใน 4 แห่งเป็นลานโล่งในพื้นที่ศึกษา คือ อยู่ภายในกรุงรัตนโกสินทร์มีเพียงลานพระบรมรูปทรงม้าที่อยู่นอกเกาะรัตนโกสินทร์

แต่ด้วยการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจากการพัฒนากรุงเทพมหานครอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีชีวิตและสภาพทางกายภาพนั้นคือจากวิถีชีวิตแบบเกษตรมาเป็นวิถีชีวิตแบบคนเมือง ดังนั้นรูปแบบของที่โล่งว่างจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพทางกายภาพและวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในพื้นที่เมืองเก่า นิธิ เอียวศรีวงศ์⁹ กล่าวถึงพื้นที่ทางสังคม (ทั้งในความหมายของที่ว่างและกิจกรรม) ว่าเมื่อบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปพื้นที่เก่าถูกทำลายลงไปเรื่อยๆ แต่เราไม่คิดจะสร้างพื้นที่ใหม่สำหรับวิถีชีวิตใหม่ หรือไม่คิดจะปรับพื้นที่เก่า

⁷ อลิศรา มีนะกะนิษฐ, "วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง:ไทยและเทศ." วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 19 (2545-2546) : 97.

⁸ ไชแสง ศุขะวัฒน์, สวนไทย,(กรุงเทพมหานคร: บริษัท อีสสปิพริ้นท์จำกัด, 2520), หน้า 6,104. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ความยุ่งของการอยู่,พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 56.

ให้สามารถรับใช้ชีวิตใหม่ได้ ซึ่งหากจะกล่าวถึงที่โล่งว่างดังกล่าว นิธิ เอียวศรีวงศ์¹⁰ ได้กล่าวไว้ว่า โดยทั่วไปมักนึกถึงกันเฉพาะสวนสาธารณะ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใช้คำว่าปาร์ก) แต่คนไทยมีพื้นที่สาธารณะอื่นๆ อีกมาก เช่น ทางเท้าและริมถนนก็เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับทำกิจกรรมอะไรหลายอย่าง รวมทั้งขายและซื้อของแต่พื้นที่เหล่านี้กลับเป็นของเทศกิจหรือมาเฟีย นอกจากนี้วัด ริมคูเมือง ริมน้ำ สนามหญ้าหน้าโรงเรียนและหน้ามหาวิทยาลัยก็เป็นพื้นที่สาธารณะเช่นกัน เรา กลับยกพื้นที่เหล่านี้ให้นักท่องเที่ยวไว้ทอดตามอง หรือมิฉะนั้นก็ปิดประตูจ้างยามมาคอยหวงห้ามไม่ให้คนอื่นเข้าไปใน สถานที่ราชการนั้นๆ ได้

ศรันย์ สมันตรัฐ¹¹ ได้กล่าวถึงวัดวาอารามว่าเป็นที่ว่างของชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ความร่มรื่นทั้งทางกาย และจิตใจทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณแต่ปัจจุบันวัดวาอาราม ถูกลดทอนบทบาทลงอย่างมาก ทั้งความสัมพันธ์กับชุมชนก็เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเน้นการค้าเงินธุรกรรม เพื่อให้อยู่รอดได้ผลประโยชน์เป็นตัวเงิน อย่างไรก็ตาม ศรันย์ สมันตรัฐ ได้ให้ทางออกที่สร้างสรรค์ คือ การมองหารากเหง้าจากอดีตด้วย มุมมองรอบด้านและประยุกต์ให้เหมาะสมกับปัจจุบัน พื้นที่ปฏิวัติวิญญาณของวัดวาอารามในบริบทเมืองอีกครั้งในฐานะ “พื้นที่เปิดโล่งและสวนสาธารณะในมิติของสังคมไทย”

ดังนั้นในการศึกษาที่โล่งว่างในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงเน้นที่โล่งว่างทั้งในมิติทางกายภาพ และมิติทางสังคมวิถีชีวิตและความสำคัญของสถานที่โดยมีใจความสำคัญดังนี้

- 1) เป็นพื้นที่เปิดโล่งภายนอกอาคาร
- 2) เป็นพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ หรือพื้นที่ที่ไม่ได้จัดเตรียมไว้ เพื่อสาธารณะหรือเปิดให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์
- 3) พื้นที่ที่เกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลายๆ อย่าง ทั้งคุณค่าความสำคัญของสถานที่ กิจกรรมและวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น ดังที่ ขวัญสรวง อติโพธิ¹² กล่าวถึง ที่ว่างสาธารณะว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการพบปะของผู้คน เป็นกิจวัตรประจำวัน ที่เรียกว่า (Communication infrastructure) ดังนั้นที่ว่างสาธารณะจึงไม่ใช่แค่ hardware หรือมีแค่พื้นที่ แต่ต้องมี software หรือวิถีใช้หรือวิถีชีวิตของคนที่จะมาสัมพันธ์กับที่ว่าง อาจจะสรุปได้ว่าที่ว่างตามความหมายข้างต้นมีความหมายมากกว่าการจัดพื้นที่ทางกายภาพหรือผังเมืองเพื่อตอบสนองความต้องการ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

¹¹ ศรันย์ สมันตรัฐ, “สวนในเขตกรุงรัตนโกสินทร์กับชุมชนป้อมมหากาฬ,” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระบาย 4 (2547): 191.

¹² ขวัญสรวง อติโพธิ, “การพัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อเมืองน่าอยู่,” วารสารข่าวเครือข่ายเมืองน่าอยู่ 1,6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2547): 1-2.

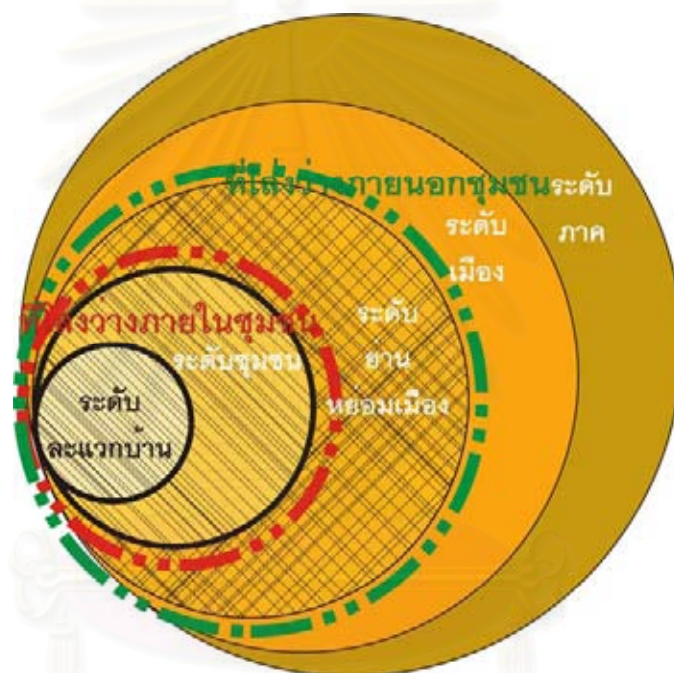
ของชุมชนในบางกิจกรรม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น หากแต่มีความหมายถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างพื้นที่ว่างสาธารณะกับวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน

2.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ทำการแยกประเภทของที่โล่งว่างเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ ตามลักษณะตำแหน่งที่ตั้ง ตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ และตามลักษณะรูปร่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.2.1 ประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะตำแหน่งที่ตั้ง

เป็นการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างตามระดับการใช้สอย ได้แก่ ระดับละแวกบ้าน ระดับชุมชน ระดับย่าน/หย่อมเมือง ระดับเมือง และระดับภาค ฯลฯ

ภาพที่ 2.1 แสดงการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง

โดยชาร์ลส์ คอร์เรีย¹³ ได้ทำการแบ่งลำดับการใช้สอยที่โล่งว่างในชุมชนอินเดีย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนสังคมไทยเป็น 4 ระดับ ดังนี้

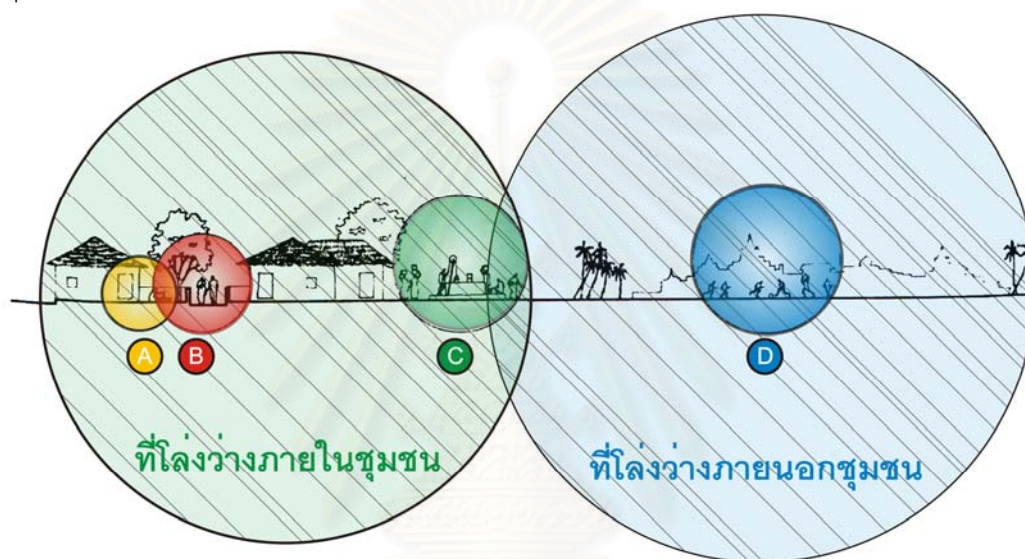
1) **ระดับ A ที่ว่างระดับส่วนตัว** เป็นที่ว่างสำหรับการใช้สอยภายในครอบครัว เช่น ลานโล่งภายในสำหรับปรุงอาหาร พักผ่อน หรือเก็บข้าวของเครื่องใช้ เป็นต้น

¹³ Correa,C, *The new landscape: Urbanization in the third world*, (Singapore: A Mimar Book/Butterworth Architecture and Concept Media Ltd., 1929), หน้า32-33. อ้างถึงใน ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน, "ทัศนคติต่อที่ว่าง:อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้นในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัย," *วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรมคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 1 (2545): 137.

2) **ระดับ B ที่ว่างระดับติดต่อ** เป็นพื้นที่สำหรับใช้พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ในละแวกใกล้เคียง เช่น บริเวณธรณีประตู ที่ซึ่งเด็กๆ สามารถวิ่งเล่นหน้าบ้านในขณะที่พ่อแม่พูดคุยกับเพื่อนบ้าน

3) **ระดับ C ที่ว่างระดับชุมชน** เป็นที่รวมของคนในชุมชน เช่น บริเวณบ่อน้ำของหมู่บ้าน

4) **ระดับ D ที่ว่างระดับเมือง** เป็นที่ว่างขนาดใหญ่ที่ชุมนุมของคนทั้งเมือง เช่น บริเวณที่อาบน้ำสาธารณะ หรือสนามฟุตบอลกลางแจ้งในสังคมไทยอาจเปรียบได้กับลานชุมชนในวัด เป็นต้น

ที่มา : Correa,C. 1929: 32-33. อ้างถึงใน ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน, 2545: 137.

ภาพที่ 2.2 แสดงการแบ่งระดับการใช้ที่ว่างในชุมชนอินเดียของชาร์ลส์ คอร์เรีย

โดยที่โล่งว่างในระดับเมือง เป็นพื้นที่ที่แยกออกจากบ้านพักอาศัยได้อย่างชัดเจน เป็นพื้นที่ที่รองรับกิจกรรมต่างๆ ที่อาจจะมีเฉพาะเจาะจงได้ว่าเป็นที่โล่งว่างสำหรับกิจกรรมใด แต่ในการศึกษาถึงที่โล่งว่างในระดับชุมชน เป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับตัวอาคารบ้านเรือน และอาจเป็นพื้นที่ที่มีบทบาทในการรองรับการใช้ประโยชน์ต่างๆ หลากหลายและไม่สามารถเฉพาะเจาะจงได้ โดยพบว่าที่โล่งว่างในระดับชุมชนหรือละแวกบ้านหรือภาษาอังกฤษ เรียกว่า Neighborhood Space ซึ่งโดยมากใช้ในความหมายของพื้นที่ที่ติดกับตัวอาคารพักอาศัย , วัด หรือโบสถ์ ร้านค้าพาณิชย์ และสวนสาธารณะต่างๆ โดยที่ผู้อยู่อาศัยในละแวกที่พักอาศัยหนึ่งๆ

รู้สึกคุ้นเคย ดูแล เข้าใช้ร่วมกัน และรู้สึกว่าเป็นของพวกเขา ซึ่งในการศึกษาของ Jan Gehl¹⁴ ได้ทำการแบ่งพื้นที่ในละแวกบ้านออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ซึ่งได้แก่ พื้นที่ในตัวอาคารบ้านพักอาศัยแต่ละหลังคาเรือนในละแวกบ้าน พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) คือ พื้นที่ต่อเนื่องเชื่อมระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคล และพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ได้แก่ พื้นที่ส่วนที่ถัดออกมาจากพื้นที่กึ่งสาธารณะ เป็นพื้นที่ที่ไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นเจ้าของ สอดคล้องกับแนวความคิดในการแบ่งลำดับการใช้สอยที่โล่งกว้างของ ชาร์ลส์ คอร์เรีย ดังนั้นจึงทำการแบ่งที่โล่งกว้างตามลักษณะระดับดังกล่าวข้างต้นเป็นที่โล่งกว้างภายในชุมชน และที่โล่งกว้างภายนอกชุมชน

2.1.2.2 ประเภทของที่โล่งกว้างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์

Speiregen, Paul D.¹⁵ ได้แยกประเภทของที่โล่งกว้างออกได้เป็น 2 รูปแบบด้วยกันคือ

1) **รูปแบบสามัญหรือที่เว้นว่างของเมือง (Urban Space)** ซึ่งโดยทั่วไปเกิดจากรูปด้านหน้าของอาคาร และพื้นดินของเมือง ส่วนมากจะมีลักษณะเป็นทางการ (Formal) มักมีลักษณะเด่นพิเศษ คือ มีอาคารล้อมรอบ หรือมีกิจกรรมพิเศษเกิดขึ้น และมีวัตถุประสงค์พิเศษในการสร้าง อาจเป็นพื้นที่อาคารล้อม Plaza หรือสี่แยกที่ปล่อยให้เป็นทางสัญจร อาจจะมีเป็น Landmark , Node ของการสัญจร หรืออาคารก็ได้ อาจจะไม่ต้องมีผนังอาคารก็ได้ ซึ่งเรียกว่า Space ลอยตัว เช่น Urban square หรืออาจจะมีรูปตามยาว เช่น ถนนหนทาง หรือ Corridor space ทั้ง Space ลอยตัวและ Corridor space อาจเชื่อมต่อกันได้และทำให้เกิดโครงสร้างของ Space ขึ้นตลอดทั้งเมือง

2) **รูปแบบธรรมชาติ ที่แทรกเข้ามาอยู่ภายในเมืองหรือล้อมรอบเมือง เรียกว่า Open space** ซึ่งกำหนดขนาดโดยต้นไม้พุ่มไม้ ก้อนหิน และพื้นดินมากกว่าวัดด้วยความกว้างยาว โดยปรากฏออกมาทางต้นไม้ใบหญ้ามากกว่ามีอาคารเป็นส่วนประกอบ Open space ภายในเมืองมีจุดประสงค์ต่างๆ กันออกไป หลากหลาย เช่น ทำเพื่อส่งเสริมให้รูปร่างของเมือง (Urban form) เด่นขึ้นทำเพื่อรองรับสำหรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต

โดยทั่วไปแล้วที่เว้นว่างของเมืองจะแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะเด่นของมัน เช่น คุณภาพของการปิดล้อม คุณภาพของรายละเอียด และความเหมาะสมตลอดจนกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในที่เป็โล่งในเมืองมีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างกันออกไปหลายประการด้วยกัน

¹⁴ Jan Gehl, *Life between Buildings: Using Public Space*, (New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1987), p.11.

¹⁵ Spreigeren, Paul D., *Urban Design: The Architecture Of Towns And Cites*, p.68.

อาจจะเพื่อเสริมหรือต่อเติมรูปทรงของเมืองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรืออาจใช้เป็นพื้นที่สำรองสำหรับการขยายตัวของเมืองในอนาคตก็เป็นได้¹⁶

จากแนวความคิดข้างต้นสอดคล้องกับการแบ่งประเภทของ จามรี อาระยานิมิตสกุล¹⁷ ได้แบ่งที่ว่างของเมืองออกกว้างๆ เป็น 3 ประเภท คือ ลานโล่ง (The square) เส้นทางการสัญจร (The street) และสวนสาธารณะ (The park)

ดังนั้น จึงทำการแบ่งที่โล่งว่างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ ได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) ที่ว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square plaza) โดยทั่วไปจะเป็นบริเวณที่มีผิวลาดแข็งล้อมรอบด้วยอาคารสิ่งก่อสร้างที่ช่วยทำให้เกิดความรู้สึกปิดล้อม และติดถนนอย่างน้อยหนึ่งด้าน จนอาจล้อมรอบทุกด้าน ภายในตัวลานประกอบด้วยส่วนประกอบที่น่าสนใจต่อกกลุ่มคนหลายประเภทและเอื้ออำนวยต่อการพบปะของผู้คน เช่น ม้านั่ง น้ำพุ อนุสาวรีย์ เป็นต้น

2) ที่ว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The street) เป็นที่โล่งว่างตามยาว (Corridor space) เช่น ถนนหนทาง แม่น้ำลำคลอง เป็นต้น ใช้เพื่อการสัญจรเป็นที่โล่งว่างที่แสดงขอบเขตของแต่ละบริเวณ และทำหน้าที่เชื่อมต่อที่โล่งว่างอื่นๆ เข้าด้วยกัน

3) ที่ว่างที่เป็นสวนสาธารณะ (The park) เป็นที่โล่งว่างของเมืองที่มีขอบเขตชัดเจน ปลูกต้นไม้ร่มรื่นสวยงาม จัดเตรียมไว้เพื่อเป็นที่หลบหลีกความแออัด ความวุ่นวายภายในเมือง สุพักตรา สุทฤษฎา กล่าวว่ ลานโล่ง (The square plaza) กับสวนสาธารณะ (The park) จะมีวัตถุประสงค์ตรงกันข้ามกัน คือ ลานโล่ง จะเป็นบริเวณซึ่งรวมผู้คนที่มาพบปะกันและทำกิจกรรมร่วมกัน และเป็นกิจกรรมที่เข้มข้นสูง เช่น ค้าขาย ส่วนสวนสาธารณะมักเป็นบริเวณที่ผู้คนที่ต้องการกระจายตัว ไม่มีกิจกรรมร่วมกันนัก ถ้ามีก็จะเป็นกิจกรรมที่ไม่มีความเข้มข้น เช่น การพบปะกันของกลุ่มคน

2.1.2.3 ประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะรูปร่าง

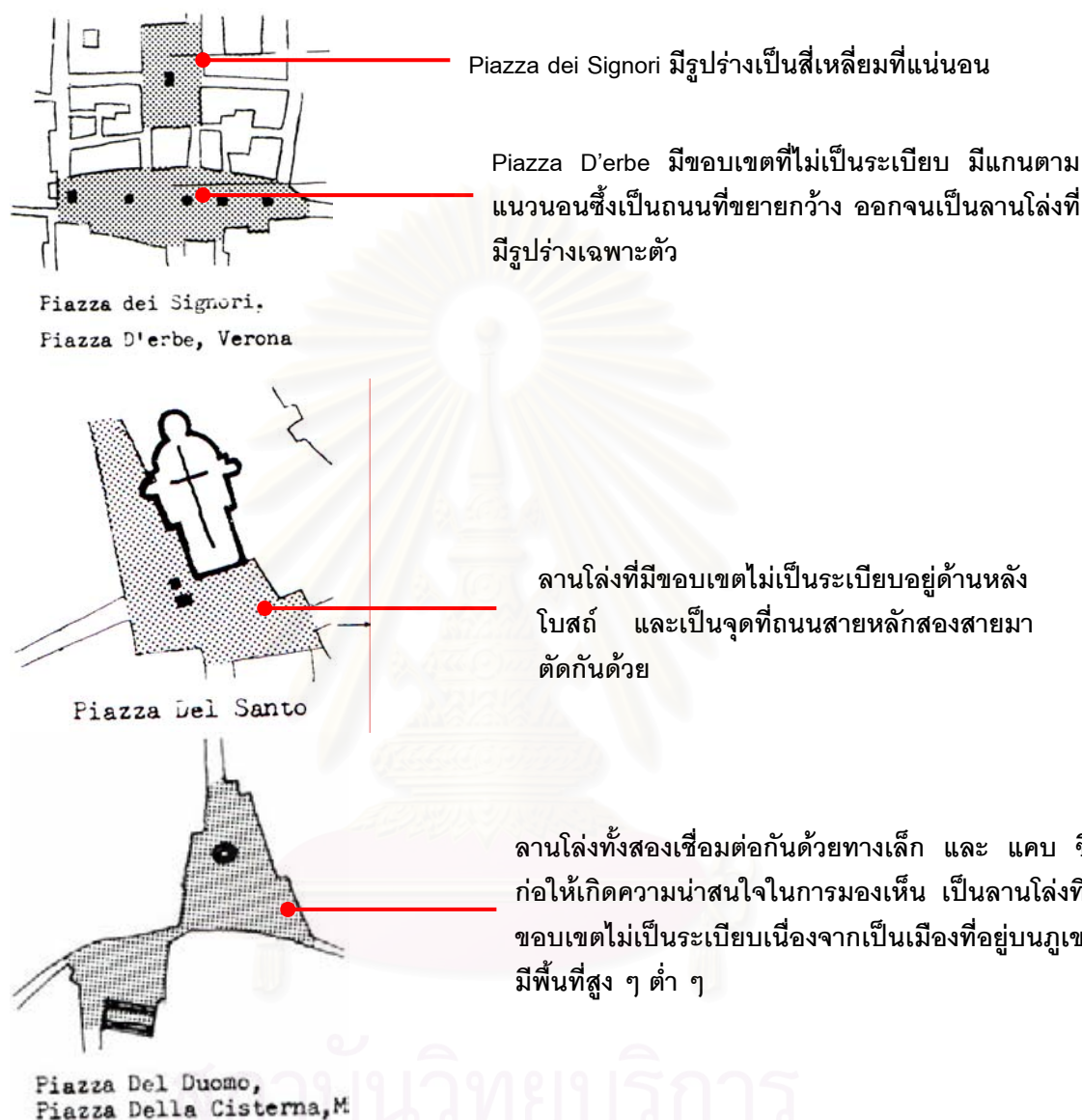
จามรี อาระยานิมิตสกุล¹⁸ กล่าวว่า รูปร่างของบริเวณที่โล่งว่างจะมีผลมาจากประโยชน์ในการใช้สอยเป็นหลัก และมีรูปร่างของที่โล่งว่างได้หลายชนิด ได้แก่ สี่เหลี่ยมจัตุรัส , สี่เหลี่ยมผืนผ้า , วงกลม , วงรี , แปดเหลี่ยม หรือมีรูปร่างไม่แน่นอน เป็นรูปทรงทางธรรมชาติ

¹⁶ วรณศิลป์ พีระพันธุ์, องค์ประกอบเมือง, (2538), หน้า13. (คัดสำเนา)

¹⁷ จามรี อาระยานิมิตสกุล, "ความเป็นมาของบริเวณลานโล่ง," วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 (2527): 25.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

รูปร่างไม่แน่นอนนี้อาจเป็นผลมาจากบริเวณที่ว่างนั้น ประกอบด้วยพื้นที่ว่างรูปร่างต่างๆ กันหลายแบบมาเชื่อมต่อกัน นอกจากนี้รูปร่างของพื้นที่ว่างในเมืองยังเป็นผลมาจากระบบถนนหรือระบบทางเท้าของเมือง

ภาพที่ 2.3 แสดงตัวอย่างรูปร่างของบริเวณที่โล่งว่างที่เป็นผลมาจากประโยชน์ในการใช้สอย

2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายตัวของที่โล่งว่าง

2.1.3.1 แนวความคิดระบบที่ตั้งของที่โล่งว่าง

สุพักตรา สุทรสุภา¹⁹ ได้จัดกลุ่มระบบที่ตั้งของที่โล่งว่างเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ

¹⁹ สุพักตรา สุทรสุภา, “พื้นที่เปิดโล่ง: องค์ประกอบในผังเมือง,” หน้าจั่ววารสารวิชาการคณะ

1) **การรวมตัวกันและมีการต่อเนื่อง (Concentrated and-continuous)** แนวความคิดนี้ต้องการที่จะรวมพื้นที่เปิดโล่งให้อยู่จุดเดียว หรือมีความต่อเนื่องกันไปเพื่อให้พื้นที่เปิดโล่งช่วยจัดรูปร่างของบริเวณโดยรวม หรือรูปร่างของเมืองและจะช่วยลดความหนาแน่นของเมืองที่ใหญ่โตลง ซึ่งการเชื่อมโยงของพื้นที่เปิดโล่งนั้นอาจเป็นการเชื่อมต่อกันโดยตรงหรืออาจเป็นเพียงการต่อเนื่องกันโดยทางเท้าหรือทางจักรยานอื่นๆ พื้นที่เปิดโล่งในแนวความคิดนี้มักจะมีขนาดใหญ่ ตัวอย่างในกลุ่มนี้ ได้แก่ วนอุทยานที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองซึ่งมักจะประกอบด้วยแนวภูเขา ทะเล หรือแม่น้ำ สวนสาธารณะในเมืองและพื้นที่สีเขียว (Greenbelt)

2) **การกระจายโดยทั่วไป (Dispersed)** แนวความคิดนี้จะตรงกันข้ามกับแนวความคิดแรกโดยเป็นการกระจายพื้นที่เปิดโล่งเล็กๆ ทั่วเมืองเพื่อให้มีการเข้าถึงได้สะดวก ตัวอย่างในกลุ่มนี้ ได้แก่ สวนสาธารณะเล็กๆ มุมถนน สวนหย่อม ลานหน้าอาคาร (plaza) และสนามเด็กเล่น เป็นต้น

ถึงแม้ทั้งสองแนวความคิดนี้จะมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง การจัดระบบที่ตั้งของพื้นที่เปิดโล่งกลับต้องใช้ทั้งสองแนวความคิดประกอบกันเพื่อให้เกิดระบบที่สมบูรณ์ที่สุด นั่นคือ ในเมืองหนึ่งๆ ควรจะมีทั้งพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่และพื้นที่เปิดโล่งขนาดเล็กผสมผสานกันไป

2.1.3.2 รูปแบบการจัดวางที่โล่งว่าง

นอกจากแนวความคิดเกี่ยวกับเกี่ยวกับระบบที่ตั้ง และตำแหน่งที่ตั้งของที่โล่งว่างแล้ว สุพักตรา สุทธสุภา²⁰ ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดวางที่โล่งว่าง หรือพื้นที่สีเขียวในเมืองหรือชุมชนในรูปแบบต่างๆ กัน อันมีส่วนทำให้ผังเมืองหรือชุมชนนั้นๆ มีลักษณะแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถรวบรวมได้เป็น 7 รูปแบบจาก Burtenshaw 1981 และ Lynch, 1982 ดังนี้

1) **Greenbelt** มีลักษณะเป็นที่โล่งว่างหรือพื้นที่สีเขียวโอบล้อมเมืองหรือชุมชนโดยรอบเพื่อควบคุมการเติบโตของเมือง ชุมชนหรือเมืองจะถูกกำหนดขอบเขตให้อยู่ภายในพื้นที่สีเขียว นั้น รูปแบบของการจัดวางที่โล่งว่างนี้ค่อนข้างจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ยากเนื่องจากมักจะประสบกับอุปสรรคในการรักษาพื้นที่สีเขียวไว้ อย่างไรก็ตามยังคงมีตัวอย่างที่นครลอนดอน ซึ่งใช้รูปแบบนี้อยู่และเกิดเป็น London's greenbelt

2) **Green wedge** ลักษณะรูปแบบการจัดวางที่โล่งว่างนี้จะตรงข้ามกับแนวความคิดแบบ Greenbelt โดยที่รูปแบบ Green wedge นี้ ต้องการให้ที่โล่งว่างหรือพื้นที่สีเขียวแทรกแซงเข้าไปในเมืองหรือชุมชน แทนที่จะโอบล้อมเมืองไว้แบบ Greenbelt โดยมีรูปแบบแผนผังของที่โล่งว่าง เป็นไปในลักษณะที่ต่อเนื่องจากที่โล่งว่างรอบนอกและแทรกเข้าไปในพื้นที่ชุมชนภายในใจกลางบริเวณทำให้ดูคล้ายรูปเสี้ยว ดังนั้นจึงทำให้มีการเข้าถึงที่โล่งว่างได้มากขึ้น

²⁰ เรื่องเดียวกัน :122.

ส่วนที่เป็นชุมชนจะมีโอกาสได้ใกล้ชิดติดกับพื้นที่สีเขียวมากกว่ารูปแบบ Greenbelt ซึ่งจะมีแต่บริเวณของขอบชุมชนเท่านั้นที่จะได้อยู่ชิดใกล้กับพื้นที่เปิดโล่ง ตัวอย่างของเมืองที่มีรูปแบบลักษณะ Green wedge นี้ คือ โบโลญน่า ประเทศสเปน

3) **Green corridor** การจัดวางที่โล่งว่างแบบ Green corridor นี้เป็นรูปแบบที่พัฒนาไปอีกขั้นตอนหนึ่งจาก Green wedge ด้วยการเพิ่มการแทรกแซงของพื้นที่เปิดโล่งหรือพื้นที่สีเขียวต่อไปจากแต่ละเลี้ยวเข้าสู่ใจกลางชุมชนจะทะลุไปสู่อีกด้านหนึ่งของเลี้ยวและเชื่อมต่อกันโดยบริเวณศูนย์กลางให้จัดเป็นพื้นที่เปิดโล่งของเมือง รูปแบบเช่นนี้จะทำให้มีการเข้าถึงที่โล่งว่างได้มากกว่าเกือบทุกจุดของชุมชน แม้แต่ในใจกลางเมืองก็ตาม ลักษณะการจัดวางพื้นที่เปิดโล่งแบบนี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า Green binding zone หรือ Green axes ซึ่งจะช่วยลดความหนาแน่นของเมืองหรือชุมชนที่แออัดอย่างมาก เช่น ที่ใช้ใน Ruhr เยอรมัน และ Randstad เนเธอร์แลนด์

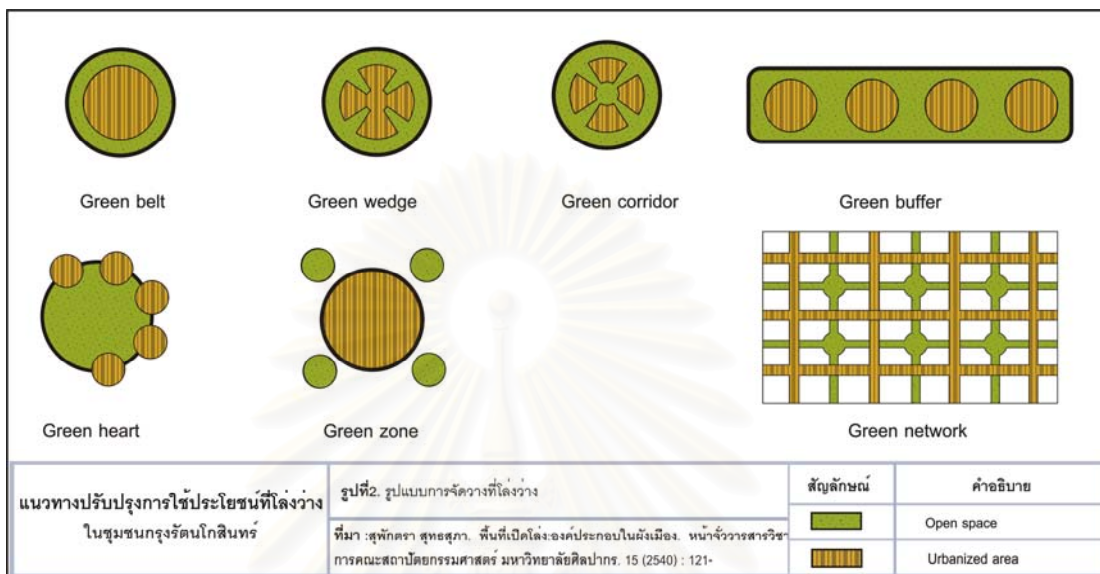
4) **Green buffer** รูปแบบการจัดวางที่โล่งว่างประเภทนี้มีความต้องการที่จะรักษาเมืองแต่ละเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกันไว้ โดยการแยกเมืองออกจากกันด้วยพื้นที่เปิดโล่ง แต่สามารถเพิ่มการเข้าถึงของคนในชุมชนสู่ที่โล่งว่างหรือพื้นที่สีเขียว ซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ชนบทเกษตรกรรมของแต่ละชานเมืองหรือบางแห่งอาจใช้แนวแม่น้ำเป็นตัวแยกเมืองออกจากกัน เช่น Utrecht ในเนเธอร์แลนด์

5) **Green heart** ที่โล่งว่างหรือพื้นที่สีเขียวในรูปแบบนี้จะอยู่ส่วนกลางโดยมีชุมชนหรือเมืองหลายแหล่งตั้งรายล้อมอยู่ภายนอก ที่โล่งว่างที่เป็นศูนย์กลางนี้มักจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่นันทนาการขนาดใหญ่ ดังนั้นเมืองและชนบทจึงได้อยู่ใกล้ชิดติดกัน รูปแบบการจัดวางเช่นนี้ เคยนำมาใช้ในบริเวณตะวันตกของเนเธอร์แลนด์แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากมีความต้องการพื้นที่เพื่อการเติบโตของเมืองมากขึ้นในช่วง ค.ศ.1960 พื้นที่เปิดโล่งจึงถูกแทนที่ด้วยชุมชนในที่สุด

6) **Green zone** รูปแบบการจัดวางที่โล่งว่างประเภทนี้จะกลับกันกับรูปแบบ Green heart โดยมีส่วนกลางเป็นพื้นที่ชุมชนหรือเมืองและมีที่โล่งว่างกระจายโดยรอบเป็นจุดๆ การเข้าถึงที่โล่งว่างจึงอาจจะมีน้อย

7) **Open network** โดยปกติแล้วรูปแบบการจัดวางที่โล่งว่างประเภทนี้จะเกิดในบริเวณที่มีสภาพถนนและเมืองแบบตาราง (Grid) ที่โล่งว่างจะมีแนวจากระยะกึ่งกลางของความยาวถนนไปสู่บริเวณใจกลาง Block ของพื้นที่ชุมชน ส่วนกลางของแต่ละ Block ก็จะเป็นที่โล่งว่างของ Block นั้น ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นทุกๆ Block ทำให้เกิดเป็นระบบเชื่อมต่อหรือโครงข่ายของที่โล่งว่าง การเข้าถึงที่โล่งว่างก็จะเกิดขึ้นได้หลายจุด

รูปแบบการจัดวางที่โล่งว่างต่างๆ กันนี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำคัญที่ทำให้รูปร่างของเมืองหลากหลายกันไปแต่ละที่โล่งว่างก็ถูกกำหนดสำหรับการใช้งานด้านต่างๆ ตามความเหมาะสม อย่างไรก็ตามการจัดวางที่โล่งว่างทุกรูปแบบต่างก็ช่วยลดความหนาแน่นของเมืองหรือชุมชนนั้นๆ เสมอ

ภาพที่ 2.4 แสดงรูปแบบการจัดวางที่โล่งว่าง

2.1.4 ทฤษฎีพื้นที่สูญเปล่า (Lost Space)

ทฤษฎีพื้นที่สูญเปล่าของ โรเจอร์ ทรานซิก ประกอบด้วย 3 ทฤษฎีหลักที่เป็นแนวความคิดในการศึกษาความสัมพันธ์ของที่โล่งว่างกับกลุ่มอาคาร การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของที่โล่งว่าง และความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมและผู้คนในบริบทของที่โล่งว่างนั้นๆ ซึ่งเป็นแนวความคิดสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่โล่งว่างกับโครงสร้างของเมืองทั้งในมิติทางด้านพื้นที่และมิติทางด้านสังคมที่เป็นเนื้อหาสำคัญของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ โดยเนื้อหาจะประกอบไปด้วยหลักการและความเป็นมาของทฤษฎี หลักการและวิธีการทั้ง 3 ทฤษฎี และการบูรณาการทั้ง 3 ทฤษฎีเข้าด้วยกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.4.1 หลักการและความเป็นมาของทฤษฎี

กัธร กุลชล²¹ ได้กล่าวว่าในปี ค.ศ.1986 โรเจอร์ ทรานซิก ได้เผยแพร่ทฤษฎีเกี่ยวกับการค้นหาพื้นที่สูญเปล่า (Finding Lost Space) หรือพื้นที่สาธารณะในเขตชุมชนเมืองซึ่งมีสภาพไม่พึงปรารถนา โรเจอร์ ทรานซิก มีแนวคิดว่าลัทธิโมเดิร์นเป็นต้นเหตุให้เกิดพื้นที่สูญเปล่ามากกว่าเมืองในสมัยเก่า เพราะเมืองตามแบบโมเดิร์นแบ่งแยกพื้นที่ในเมืองออกเป็นย่าน

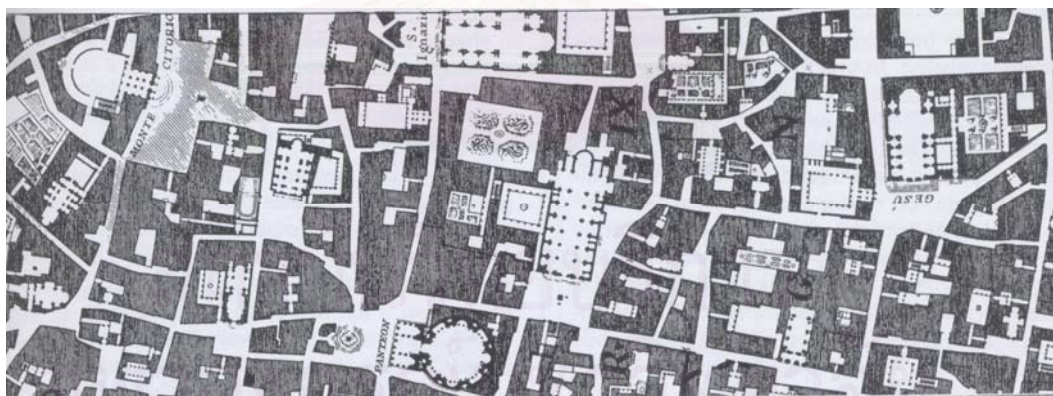
²¹ กัธร กุลชล, การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร: การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี, พิมพ์ครั้งที่ 1 (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), หน้า 299-301.

ต่างๆ อย่างเด็ดขาดจากกัน ทำให้เมืองสมัยใหม่ไม่มีคุณภาพชีวิต โครงสร้างของเมืองไม่กระชับ และพื้นที่สาธารณะขาดรูปทรง อาคารส่วนใหญ่ถูกซ้อนขึ้นทางสูงและต่างลอยตัวเป็นอิสระกัน โดยไม่ใส่ใจรูปทรงของที่ว่างรอบๆ อาคาร ปลดปล่อยให้เป็นเศษเสี้ยว และไม่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เหมือนที่ว่างสาธารณะในเมืองสมัยเก่า ดังนั้นพื้นที่สูญเปล่า (Finding Lost Space) ตามความหมายของ โรเจอร์ ทรานซิก คือ พื้นที่ซึ่งเว้นไว้รอบๆ ฐานอาคารสูง ลานต่างระดับที่เข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ ลานจอดรถที่เว้งว้าง พื้นที่ข้างๆ และได้ทางด่วน พื้นที่ริมน้ำซึ่งเข้าถึงได้ยาก พื้นที่บริเวณชุมทางรถไฟ ค่ายทหารที่ปล่อยให้รกร้าง โรงงานและโกดังที่เลิกใช้งานแล้ว สวนสาธารณะที่ถูกทอดทิ้ง พื้นที่ก่อสร้างใหม่เพราะไม่คุ้มค่าต่อเศรษฐกิจ ฯลฯ สรุปได้ว่า พื้นที่สูญเปล่า ก็คือบรรดาพื้นที่ซึ่งไม่สมควรปรากฏสภาพให้เห็นอีกต่อไป

ที่มา : Trancik,R. Finding lost space: Theories of urban design, 1986.

ภาพที่ 2.5 แสดงการเปรียบเทียบเมืองยุคmittel กับเมืองยุคโมเดอน แสดงให้เห็นความแตกต่างของรูปทรงที่ว่างในเมือง ภาพเมืองยุคโมเดอนมีลักษณะพื้นที่สูญเปล่า

ที่มา : Trancik,R. Finding lost space: Theories of urban design, 1986.

ภาพที่ 2.6 แสดงแผนผังกรุงโรมในประเทศอิตาลีของ นอลลิ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของทฤษฎีภาพ และพื้นที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองเก่ากับพื้นที่ว่างที่เปิดเชื่อมลิ้นไหลเข้าหากัน

ทฤษฎีพื้นที่สูญเปล่า ของ โรเจอร์ ทรานซิก ประกอบด้วย 3 ทฤษฎีหลักซึ่งจะแยกกันไม่ได้ต้องใช้พร้อมกันเป็นชุดจึงจะได้ผล ประกอบด้วยทฤษฎีภาพกับพื้น (Figure and Ground Theory) ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Linkage Theory) และทฤษฎีการสร้างสถานที่ (Place

Theory) ดังนั้นในการศึกษาการกระจายตัวของที่โล่งว่างจึงต้องศึกษาทั้ง 3 ทฤษฎี โดยเฉพาะ 2 ทฤษฎีแรก ที่เน้นถึงความสัมพันธ์ของที่โล่งว่างกับกลุ่มอาคาร การกระจายตัวและการเชื่อมโยงของที่โล่งว่าง ส่วนทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Place Theory) เน้นสร้างความเข้าใจในลักษณะทางวัฒนธรรมและผู้คนในบริบทของพื้นที่นั้น ๆ ดังนี้

2.1.4.2 ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory)

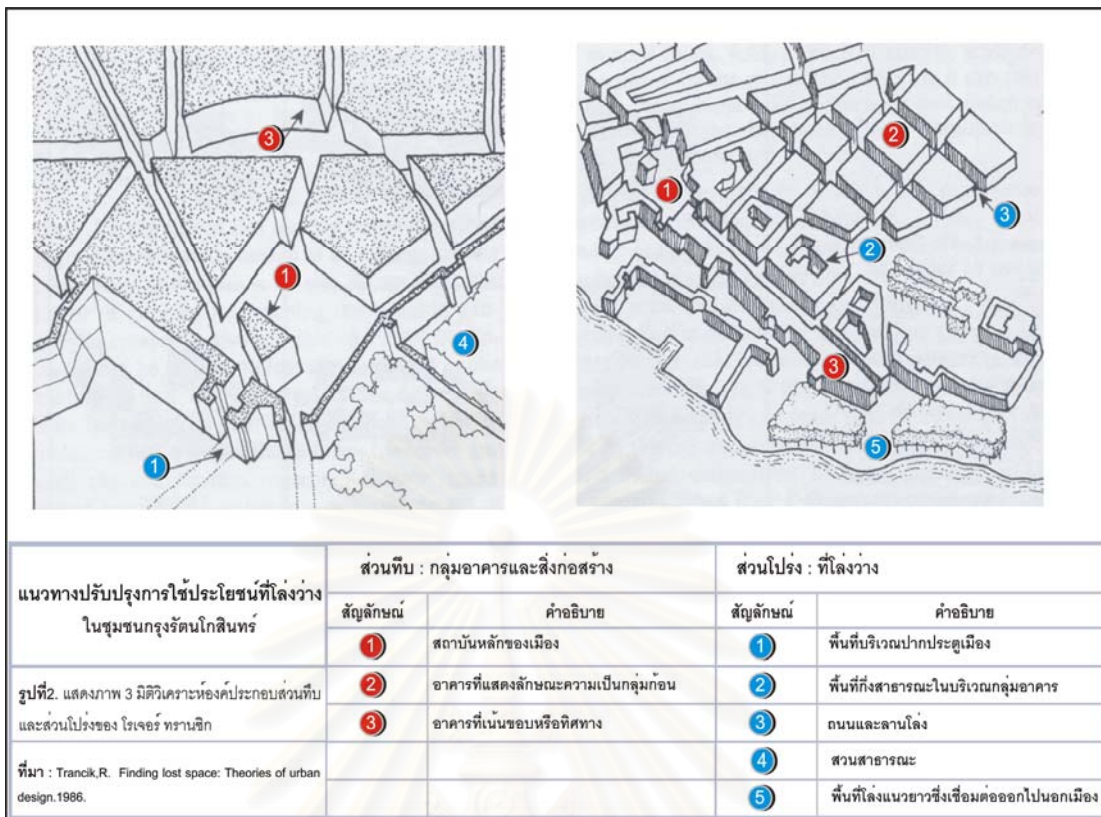
1. **หลักการ :** ทฤษฎีภาพและพื้น²² (Figure and Ground Theory) มีจุดเริ่มต้นมาจากทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์* เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บ่งชี้ซึ่งแทนอาคารและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ กับส่วนโปร่งซึ่งแทนที่โล่งว่างเป็นเครื่องมือที่สามารถอธิบายถึงรูปแบบของที่โล่งว่างของเมือง ความแตกต่างของขนาดที่โล่งว่าง วัตถุประสงค์ของการมองความสัมพันธ์ในลักษณะกายภาพของพื้นที่เช่นนี้ ก็เพื่อจะสร้างความชัดเจนในการเข้าใจโครงสร้างของพื้นที่เมือง ซึ่งจะเห็นรูปแบบ (Pattern) ระหว่างที่โล่งว่างที่เป็นแนวของถนนและ Urban Mass การกำหนดพื้นที่ (field) ของกลุ่มอาคาร (solids) และที่ว่าง (voids) จะทำให้เกิดรูปแบบของเมือง ซึ่งมักเรียกว่าเนื้อเมือง (fabric) ซึ่งถ้าพิจารณาจากรูปแบบการกระจายตัวของเนื้อเมือง ทำให้เห็นความเป็นกลุ่ม ย่าน ของเมืองทั้งหมด

2. **วิธีการ :** โรเจอร์ ทรานซิก ได้ทำการกำหนดพื้นที่ของกลุ่มอาคาร และที่โล่งว่าง โดยกำหนดกลุ่มอาคารและสิ่งก่อสร้างเป็นส่วนที่บ่งชี้ และกำหนดที่โล่งว่างเป็นส่วนโปร่งโดยการแยกองค์ประกอบที่สำคัญของทฤษฎีภาพและพื้น ได้แก่ ส่วนที่บ่งชี้ มี 3 ประเภท คือ 1) สถาบันหลักของเมือง 2) อาคารที่แสดงลักษณะความเป็นกลุ่มก้อน 3) อาคารที่เน้นขอบหรือทิศทาง และส่วนโปร่งมี 5 ประเภท คือ 1) พื้นที่บริเวณปากประตูเมือง 2) พื้นที่กิ่งสาขาระยะในบริเวณกลุ่มอาคาร 3) ถนนและลานโล่ง 4) สวนสาธารณะ และ 5) พื้นที่โล่งแนวยาวซึ่งเชื่อมต่อออกไปนอกเมือง ดังภาพ 3 มิติของโรเจอร์ ทรานซิกแสดงส่วนที่บ่งชี้และส่วนโปร่งดังองค์ประกอบข้างต้น

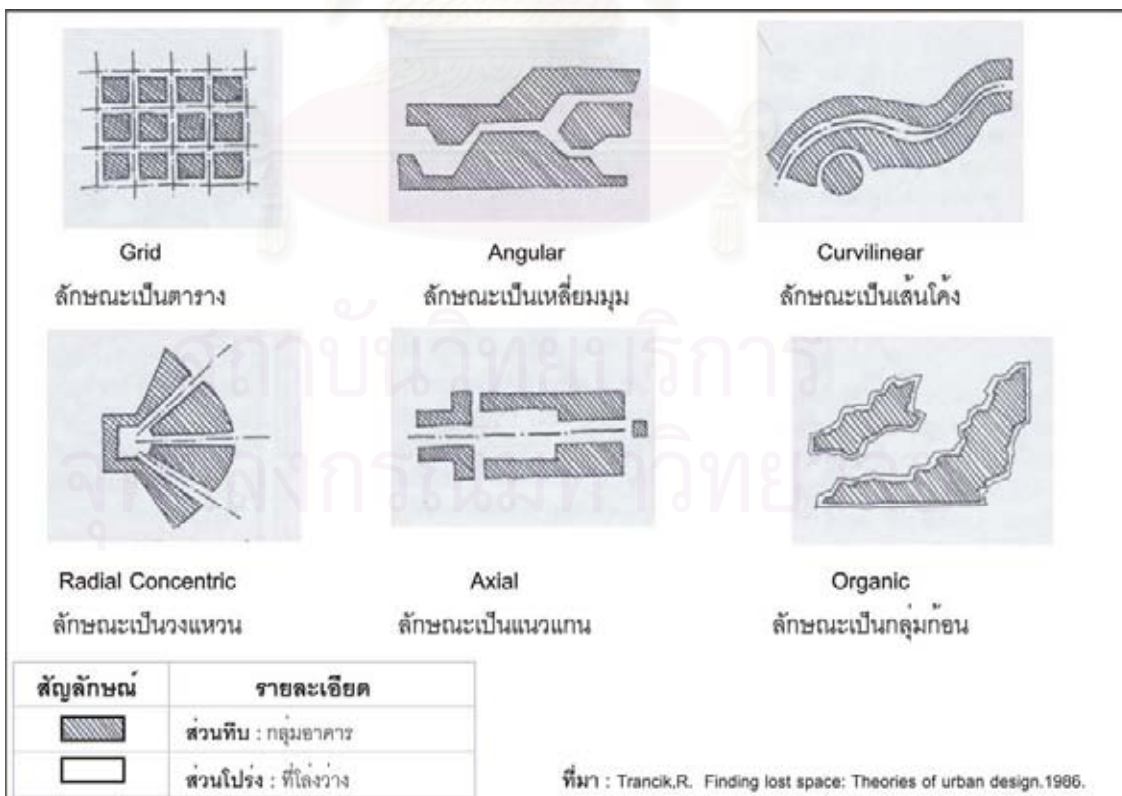
หลังจากนั้น จัดลำดับความสำคัญของที่โล่งว่างที่มีขนาดแตกต่างกัน และเรียงตัวสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปดังแสดงในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บ่งชี้และส่วนโปร่ง 6 แบบตามรูปที่ 2.6 โรเจอร์ ทรานซิก ได้สรุปว่าในการออกแบบชุมชนเมืองใดๆ ก็ตามหาก ส่วนที่บ่งชี้สัมพันธ์กับส่วนโปร่ง ก็จะเกิดรูปทรงที่ดีแต่หากไม่สัมพันธ์กันแล้ว ก็จะเกิดพื้นที่สูญเสียเปล่า ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงรูปทรงของที่โล่งว่างที่เหลืรอบๆ อาคารพร้อมไปกับการออกแบบมวลอาคาร

²² Trancik,R, Finding lost space: Theories of urban design,(New York: Van Nostrand Reinhold, 1986), pp. 97-98.

* ทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการรับรู้สภาพแวดล้อม โดยเน้นความสำคัญของความเป็นกลุ่มก้อนและความเป็นโครงสร้างใหญ่ โดยตัดทอนรายละเอียดปลีกย่อยออกไป

ภาพที่ 2.7 แสดงภาพ 3 มิติวิเคราะห์องค์ประกอบส่วนที่บและส่วนโปร่งของโจเจอร์ ทรานซิก

ภาพที่ 2.8 แสดงผลจากการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บและส่วนโปร่ง 6 แบบ

เมื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอาคารและสิ่งก่อสร้างกับที่โล่งว่างแล้ว เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของที่โล่งว่างในชุมชนเมืองยิ่งขึ้น โรเจอร์ ทรานซิก ได้เสนอทฤษฎีการเชื่อมโยง (Linkage Theory) โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.4.3 ทฤษฎีการเชื่อมโยง (Linkage Theory)

1. **หลักการ** : ทฤษฎีการเชื่อมโยง (Linkage Theory)²³ เป็นทฤษฎีโรเจอร์ ทรานซิก ได้อ้างอิงผลการศึกษารูปแบบการเชื่อมโยง 3 แบบของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงของเส้นทางการสัญจร การเชื่อมต่อเคลื่อนไหว และความสำคัญของการกระจายตัว เป็นการให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อมโยงในภาพรวมของชุมชนเมืองทั้งหมดก่อนที่จะออกแบบส่วนปลีกย่อย เพื่อที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจ Urban Form ของการเชื่อมโยงที่โล่งว่างนั้น ๆ

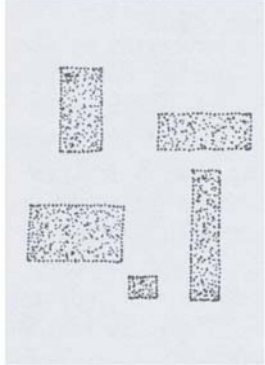
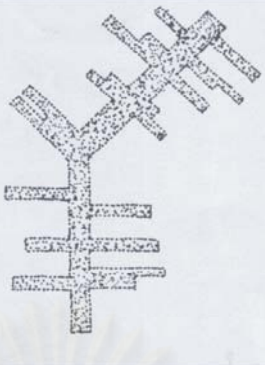
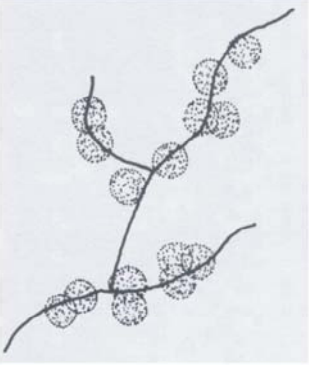
2. **วิธีการ** : ศึกษาารูปแบบการเชื่อมโยงของที่โล่งว่าง ตามรูปแบบการเชื่อมโยงของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki) ซึ่งมี 3 แบบ คือ

1) เมืองที่มีรูปทรงแบบองค์ประกอบ (Composition Form) เป็นรูปแบบของการเชื่อมโยง ในลักษณะที่เป็นกลุ่มก้อน โดยให้ความสำคัญกับเรื่องโครงสร้างหน้าที่ของเมืองเป็นหลัก เช่น เมืองบราซิเลีย และเมืองจันดีการ์ ซึ่งไม่คำนึงถึงความเชื่อมโยงของที่ว่างในเมือง

2) เมืองที่มีรูปทรงอภิมหาสถาปัตยกรรม (Megaform) เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างของ Urban Form เชื่อมโยงกันในลักษณะเป็นแนวยาว ซึ่งสามารถบอกถึงลำดับความสำคัญของพื้นที่ว่างได้ ได้แก่ เมืองในแนวนิยายวิทยาศาสตร์ ซึ่งขาดความเชื่อมโยงกับโลกภายนอก

3) เมืองที่มีรูปทรงแบบเกาะกลุ่ม (Group Form) เป็นผลมาจากการรวมกลุ่มกันเป็นกระจุกของพื้นที่ว่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งการพัฒนาปรับปรุงเมืองประวัติศาสตร์และหมู่บ้าน มักนำรูปแบบนี้ไปใช้ ได้แก่ เมืองในสมัยก่อนที่ค่อยๆ เติบโตอย่างสะสม โดยเกาะไปตามแนวแกนของที่เปิดโล่งธรรมชาติ มีลำดับการเชื่อมโยงตั้งแต่ปากประตูเมืองไปจนถึงหอคอยใจกลางเมือง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างภูมิประเทศกับสัดส่วนมนุษย์ ดังแสดงใน รูปที่ 2.7

²³ Trancik,R, Finding lost space: Theories of urban design, pp.106-107.

Composition Form เมืองที่มีรูปทรงแบบองค์ประกอบ	Mega form เมืองที่มีรูปทรงอกินหาสถาปัตยกรรม	Group Form เมืองที่มีรูปทรงแบบเกาะกลุ่ม
		
แนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์	รูปที่2. รูปแบบการเชื่อมโยงพื้นที่ว่าง 3 แบบ ของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki)	ที่มา : Trancik,R. Finding lost space: Theories of urban design.1986.

ภาพที่ 2.9 แสดงรูปแบบการเชื่อมโยงพื้นที่ว่าง 3 แบบของ ฟุมิฮิโกะ มากิ (Fumihiko Maki)

2.1.4.4 ทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Place Theory)

1. **หลักการ** : ทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Place Theory)²⁴ เป็นทฤษฎีที่พยายามสร้างความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมและผู้คนในบริบทของพื้นที่นั้น กำธร กุลชล²⁵ ได้อธิบายความเห็นของ โรเจอร์ ทรานซิก ว่าสถานที่จะต้องมีจิตวิญญาณสะท้อนถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเมืองสมัยใหม่ด้วยคุณภาพในเรื่องนี้มากเมื่อเทียบกับเมืองสมัยก่อนเพราะให้ความสำคัญกับการออกฝั่งแม่บทและการออกมาตรการควบคุมมากเกินไป ไม่เหลือช่องว่างสำหรับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่เคยมีมาก่อน และสรุปว่าการออกแบบชุมชนเมืองควรสนองความต้องการของมนุษย์ ดำรงบริบททางประวัติศาสตร์ และสร้างอาคารสถานที่อย่างมีคุณภาพ

ลักษณะความสำคัญของสถานที่ (Sense of Place) เป็นแหล่งของการรวบรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนเมือง เป็นที่ว่างที่เต็มไปด้วยชีวิตสังคม วัฒนธรรม ที่คนมาแสดงอารมณ์ และมีความเป็นมาในอดีต ซึ่งกษัตริย์ใช้สถานที่ตัดสินข้อขัดแย้งของพลเมือง

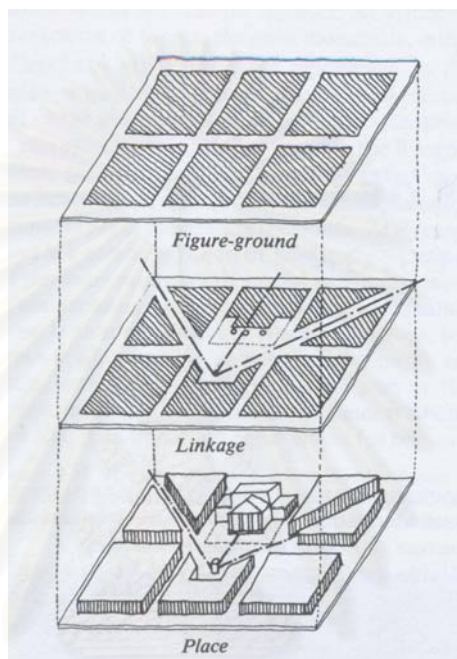
2. **วิธีการ** : ศึกษาลักษณะพิเศษของสถานที่ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ ได้แก่ รูปร่าง พื้นผิว สีและวัสดุในท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์การรับรู้สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบของชุมชนเมือง และสิ่งที่เป็นนามธรรมไม่สามารถจับต้องได้ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี คติความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม เป็นต้น โดยใช้หลักการการสร้างสรรค์สถานที่ที่มีจิตวิญญาณสะท้อนถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น

²⁴ Ibid., pp.112-113.

²⁵ กำธร กุลชล, การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร: การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี, หน้า305.

2.1.4.5 การบูรณาการทั้ง 3 ทฤษฎีเข้าด้วยกัน

จากแนวคิดของ โรเจอร์ ทรานซิก ที่ระบุว่าทั้งสามทฤษฎีจะแยกกันไม่ได้ ต้องใช้พร้อมกันเป็นชุดจึงจะได้ผล โดยทฤษฎี Figure and Ground , Linkage และ Place Theories เป็นการสร้างความเข้าใจในโครงสร้างของ Solids และ Voids การเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ ที่ทำให้เกิดการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวิถีชีวิตของเมือง และการสนองตอบต่อความต้องการของมนุษย์

ภาพที่ 2.10 แสดงการนำทฤษฎี Figure and Ground, Linkage และ Place Theories

มาใช้พร้อมกันทั้ง 3 ทฤษฎี

โรเจอร์ ทรานซิก สรุปว่าในการพัฒนารูปทรงของเมืองนั้น ควรดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่าออกแบบให้เสร็จสมบูรณ์ในคราวเดียว เพราะสิ่งนั้นเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย ต้องการเวลาเพื่อสร้างความคุ้นเคย และทำสุดได้มีข้อเสนอแนะ 5 ประการ สำหรับการฟื้นฟูพื้นที่สูญเสียเปล่า ดังนี้

- 1) นำทฤษฎี Figure and Ground , Linkage และ Place Theories มาใช้พร้อมกันทั้ง 3 ทฤษฎี
- 2) ค่อยๆ แทรกเสริมสิ่งใหม่ลงไปในพื้นที่เดิมอย่างระมัดระวัง เพื่อสร้างความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ
- 3) รวมพื้นที่พักอาศัยเข้ากับพื้นที่ทำงาน เพื่อลดความสูญเสียเปล่าซึ่งเกิดจากการใช้งานเฉพาะช่วงกลางวันหรือกลางคืนเท่านั้น และเพื่อสร้างบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาในพื้นที่เหล่านั้น

4) นำสภาพธรรมชาติเพื่อไปช่วยลดสภาพความแข็งกระด้าง ทั้งการจัดองค์ประกอบของภูมิทัศน์และปลูกพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ

5) พยายามใช้กระบวนการทางการเมืองการปกครองเพื่อโน้มน้าวให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจว่าการสร้างสรรค์ด้านสุนทรียภาพให้กับชุมชนเมืองนั้น มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านประโยชน์ใช้สอย หรือด้านเศรษฐกิจ

2.1.5 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน

ในการศึกษาที่โล่งกว้างในชุมชนเมืองเก่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน เนื่องจากมีความสัมพันธ์โดยตรงต่อคุณค่าและลักษณะพิเศษของที่โล่งกว้างแต่ละแห่ง อันส่งผลต่อลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่โล่งกว้างในชุมชนเมืองเก่าทั้งมิติทางด้านพื้นที่ และมิติทางสังคมชุมชนเมือง โดยทำการศึกษาคุณค่าของชุมชนในด้านต่างๆ ตามการอนุรักษ์ และศึกษาเอกลักษณ์ของชุมชนตามแนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch ดังนี้

2.1.5.1 คุณค่าของชุมชน

ในการศึกษาคุณค่า (Value) ของชุมชนได้ยึดแนวความคิดในการประเมินคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ของประเทศตะวันตกที่เป็นที่ยอมรับโดยแบ่งเป็น 4 ประการดังนี้

1. **คุณค่าทางสังคม** : วัฒนธรรมที่เกิดจากการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของสถานที่ (Social – Culture Implication of the Continuity of Place) ความตั้งใจพื้นฐานคือการรักษาความสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สภาพของเมืองถูกถือเป็นบันทึกที่มีชีวิตของการพัฒนาทางสังคม และจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเป็นขบวนการที่ต่อเนื่องการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบันแสดงถึงความต่อเนื่อง (Continuity) และลักษณะเฉพาะ (Identity) ของสังคม

2. **คุณค่าทางศิลปะ (Aesthetic Value)** : การอนุรักษ์ในยุคแรกเริ่มจากการตระหนักในคุณค่าทางศิลปะของศิลปะ โบราณวัตถุ และงานสถาปัตยกรรม

3. **คุณค่าทางประวัติศาสตร์และการศึกษา (Historical and Academic Value)** : โดยทั่วไปประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจความเป็นไปในปัจจุบันอาคาร หรือเมืองมีความสามารถทนทานอยู่ได้นานกว่าช่วงอายุมนุษย์ หากได้รับการซ่อมแซม ดังนั้นจึงสามารถใช้เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ในยุคก่อนได้

4. **คุณค่าทางนิเวศวิทยา (Ecological Value)** : หมายถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เช่น ที่พักอาศัยเดิม ในเชิงเศรษฐกิจแสดงถึงการลงทุนในอดีต ดังนั้นจึงสมควรใช้ให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุง รักษาบูรณะ ให้ใช้ทรัพยากรพลังงานและเงินทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยหลีกเลี่ยงการรื้อถอน

2.1.5.2 แนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch

การศึกษาจินตภาพของเมืองของ Kevin Lynch : ลินช์ได้ทำการศึกษาองค์ประกอบสำคัญของจินตภาพของเมืองเป็น 3 ประการคือ เอกลักษณ์ (Identity) โครงสร้าง (Structure) และความหมาย (Meaning) โดยมีองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการดังนี้

1. **ทางสัญจร (Paths)** หมายถึง เส้นทางสัญจรหลักและรองที่ผู้คนใช้ในการสัญจรไปมาของ เมืองแต่ละเมืองมีโครงข่ายของถนนหลักและรอง อาคารหลักหนึ่งๆ อาจมีทางเข้าออกหลายทางด้วยกัน โครงข่ายของถนนหลักในเมืองเป็นโครงข่ายของทางสัญจรส่วนรวมของเมือง ในขณะที่ทางเดินทางในมหาวิทยาลัยก็เป็นทางสัญจรเฉพาะส่วนของเมือง

2. **ย่าน (Districts)** ในเมืองแต่ละเมืองย่อมประกอบได้ด้วยละแวกบ้านหรือย่านจำนวนหลายๆ แห่งรวมเข้าด้วยกัน เช่น ย่านศูนย์กลางเมือง ย่านชานเมือง ย่านที่พักอาศัย ฯลฯ ซึ่งจะมีทั้งย่านที่มีรูปทรงและขอบเขตที่ชัดเจน และย่านที่มีลักษณะหลายประการผสมผสานอยู่ด้วยกันและไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาระดับชุมชนจึงเน้นลักษณะของพื้นที่ละแวกบ้าน

3. **ขอบเขต (Edges)** จุดสิ้นสุดของย่านก็คือขอบเขตของมัน ย่านบางแห่งไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน แต่ขยายตัวออกจากศูนย์กลางไปที่ละน้อยจนผสมผสานเข้ากับย่านอื่น เมื่อย่าน 2 แห่ง มาบรรจบกันเข้าที่ขอบเขตหนึ่งก็จะก่อให้เกิดตะเข็บ (Seam) ขึ้น เช่น สนามหลวงเป็นแนวตะเข็บร่วมระหว่างย่านราชดำเนินและย่านท่าช้าง ท่าพระจันทร์ เป็นต้น

4. **จุดสังเกต/จุดหมายตา/ภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks)** คือ ลักษณะเด่นภายในเมืองที่ปรากฏแก่สายตา โดยทั่วไปจุดสังเกตบางแห่งจะมีขนาดใหญ่มากเมื่อมองเห็นได้จากระยะไกล เช่น ภูเขาทอง พระปรางวัดอรุณฯ เป็นต้น แต่จุดสังเกตบางแห่งก็มีขนาดเล็กและมองเห็นได้ในระยะใกล้ๆ เท่านั้น เช่น หอนาฬิกา อนุสาวรีย์ขนาดเล็ก น้ำพุ เป็นต้น จุดสังเกตเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากของเมือง เพราะช่วยให้คนกำหนดพื้นที่และตำแหน่งที่อยู่ของตัวเองในเมืองได้ จุดสังเกตที่ดีควรเป็นจุดที่มองเห็นได้ชัดเจน ขณะเดียวกันก็ควรจะมีทัศนคติคล่องกลมกลืนไปกับองค์ประกอบอื่นๆ ของเมืองด้วย

5. **จุดศูนย์รวม (Nodes)** เป็นศูนย์รวมของกิจกรรม เปรียบเสมือนจุดสังเกตหรือจุดหมายตาประเภทหนึ่ง แต่แตกต่างกันตรงที่จุดศูนย์รวมจะมีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่ตลอดเวลาขณะที่จุดสังเกตเป็นองค์ประกอบ หรือวัตถุที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนจุดศูนย์รวมก็มีความชัดเจนของการเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมในเมือง ซึ่งบางครั้งจุดสังเกตและจุดศูนย์รวมก็อยู่ในสถานที่เดียวกันได้ เช่น บริเวณอนุสาวรีย์ขนาดใหญ่ ได้แก่ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เป็นต้น

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง

ในการศึกษากิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง เป็นการศึกษาว่ากิจกรรมกับพฤติกรรมประเภทใดบ้างที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่าง และมีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเพื่ออะไรบ้าง โดยการศึกษาจะเป็นแผนที่บันทึกกิจกรรม Behavioral Map คือ บันทึกว่าที่โล่งว่างใดมีใครทำอะไร และมีความถี่ของกิจกรรมหรือการใช้สอยที่โล่งว่างนั้นๆ มากน้อยเพียงใด ในช่วงเวลาใด นอกจากนี้ยังศึกษาพฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม เพื่อจะได้รู้สาเหตุหรือปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่างนั้นๆ ทั้งปัจจัยทางด้านกายภาพของที่โล่งว่าง ปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจในพื้นที่ที่สามารถคาดคะเนพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ และนำมาพิจารณาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

2.2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบกิจกรรม และระบบของที่ตั้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม (ในด้านพฤติกรรมมนุษย์) และการจัดการสภาพแวดล้อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของกิจกรรมและวัฒนธรรม โดย Fellmann²⁶ ได้กล่าวเอาไว้ว่า ระบบกิจกรรม (ในบางช่วงเวลากับพื้นที่) มีความสำคัญในการวางแผน และออกแบบในระดับของความต้อการพื้นฐานที่มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งในทุกกิจกรรมจะมีความเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน คือ

- 1) ตัวของกิจกรรมเอง
- 2) กิจกรรมได้ถูกนำไปใช้อย่างไร
- 3) กิจกรรมมีความเกี่ยวข้องอย่างไรกับกิจกรรมอื่นๆ
- 4) ความหมายที่แอบแฝงอยู่ของกิจกรรม

Chapin²⁷ ได้กล่าวเอาไว้ว่า กิจกรรมจะมีการเกี่ยวข้องอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ แหล่งประกอบกิจกรรม ประเภทของกิจกรรม และระบบกิจกรรม โดยระบบของกิจกรรมจะเป็นเรื่องพฤติกรรมของบุคคลที่มีความต่อเนื่องของประเภทกิจกรรม หรืออาจกล่าวได้ว่า ระบบกิจกรรมมีทั้งองค์ประกอบเชิงพื้นที่ (สถานที่ไป) และองค์ประกอบในเรื่องของเวลา (เวลาที่ไป) ทั้งสองอย่างได้รับอิทธิพลด้วยข้อจำกัดจากวัฒนธรรม และธรรมชาติของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น กิจกรรมที่เป็นการเดินทางของบุคคลเพื่อไปซื้อของ แต่เมื่อบุคคลต่างๆ แสดงอาการกรณีเหมือนกัน นั่นทำให้กรณีนั้นกลายเป็นประเภทของกิจกรรม และเมื่อกิจกรรมนั้นเกิดการดำเนินงานเชื่อมโยง

²⁶ Jerome Fellmann, *Human geography : landscapes of human activities*, 5th ed. (Boston, MA : WCB/McGraw Hill, 1997)

²⁷ Chapin, F. Stuart, *Urban land use planning*, 2nd ed. (Urbana: University of Illinois Press, 1972), pp.221-253.

กันด้วยวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ประกอบการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ก็จะทำให้ประเภทของกิจกรรมนั้นกลายเป็นระบบกิจกรรมในที่สุด เช่น การไปพักผ่อน การจับจ่าย เป็นต้นโดย Amos Rapoport²⁸ ได้ให้แนวความคิดที่เกี่ยวกับระบบกิจกรรม และระบบของที่ตั้งไว้ดังนี้

2.2.1.1 แนวความคิดเรื่องกิจกรรม เวลา สถานที่

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหลัก และสำคัญยิ่งของระบบแหล่งตั้งถิ่นฐาน เราสามารถศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง แบบแผนวิถีชีวิตของกลุ่มได้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่สุด นั่น คือ ระบบกิจกรรม ระบบกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมดจะเกิดขึ้นบนพื้นที่ และเวลาที่ซ้อนทับกันสนิทนั้น หมายถึง การให้ความสำคัญทั้งเรื่องของกิจกรรม และการตัดสินใจพร้อมกัน เมื่อเราสามารถทราบตำแหน่งที่เกิดกิจกรรม ในเวลาหนึ่งก็จะสามารถนำไปเชื่อมโยงกับตำแหน่งของกิจกรรมอื่นในเวลาหนึ่ง หรือนำไปเชื่อมโยงกับที่ตั้งในช่วงเวลานั้นได้ การศึกษากิจกรรมบนพื้นที่ทำได้โดยพิจารณากิจกรรมที่เกิดขึ้นประจำวัน และใช้เมทริกซ์ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ และเวลา เราสามารถรู้ได้ว่ากิจกรรมนั้นเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไร กิจกรรม และเหตุการณ์ อาจระบุลงไปบนแผนที่เวลาพื้นที่ (Time space map)

ผลลัพธ์ของการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 3 คือ รูปแบบกิจกรรม (Activity Patterns) ซึ่งมีโครงสร้างที่ถูกส่งผ่านเชิงวัฒนธรรม (Culturally transmitted structure) ที่แสดงการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน การศึกษา กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ทำให้เราอยู่ในตำแหน่งที่ดีกว่าในการอธิบายพื้นที่ และในการประเมินนโยบายที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่

2.2.1.2 ระบบของกิจกรรม และระบบของที่ตั้ง

กิจกรรมถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิต และรากฐานของวัฒนธรรมทุกกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ตัวกิจกรรมเอง กิจกรรมถูกนำไปใช้อย่างไรกิจกรรมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ และรวมเป็นระบบกิจกรรม ความหมายของกิจกรรม

จุดหลัก คือ ระบบกิจกรรมไม่สามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากพื้นที่และเวลาได้ และไม่สามารถมองตัวกิจกรรมเพียงกิจกรรมเดียว แต่ต้องพิจารณาทั้งระบบกิจกรรม เช่น เราไม่สามารถพิจารณาเพียงอาคารเดียว เพราะคนเราใช้หลายอาคาร และมีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เปิดโล่งนอกอาคาร การตั้งถิ่นฐาน และทั้งภูมิภาค คนอาศัยอยู่ในภูมิประเทศวัฒนธรรม

²⁸ Amos Rapoport, "System of activities and system of settings", in *Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary*, Edited by Susan Kent (Cambridge: Cambridge University press, 1990), pp.45-47.

(Cultural Landscapes) ดังนั้นจึงไม่สามารถพิจารณาเพียงแค่สถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว ทุกอาคารที่ปรากฏมักถูกเชื่อมโยงกับระบบกิจกรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของบทสรุปนี้คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างระบบกิจกรรมและวัฒนธรรม

ที่ตั้ง (Setting) เป็นการผสมผสานกันของพฤติกรรมที่ตั้ง (Behavior Setting) และบทบาทที่ตั้ง ที่ตั้งเป็นสภาพแวดล้อมกับระบบของกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ที่ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมถูกเชื่อมโยงด้วยกฎเกณฑ์ (Rules) ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดที่ตั้งที่เหมาะสม และตามที่คาดหวังเอาไว้ กฎต่างๆ นี้มีขึ้นเสมอเพื่อกำหนดเกณฑ์ในที่ตั้ง สถานการณ์ และแปรเปลี่ยนตามวัฒนธรรมด้วย ที่ตั้งต้องพิจารณาโดยรวมกับระบบภายในของกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งถูกเชื่อมโยง อย่างเป็นระบบ ที่ตั้งถูกเชื่อมโยงในหลายด้านทั้งในพื้นที่เอง ความใกล้ชิด การเชื่อมโยง และการ แบ่งแยก รวมถึงเรื่องเวลาในการลำดับ

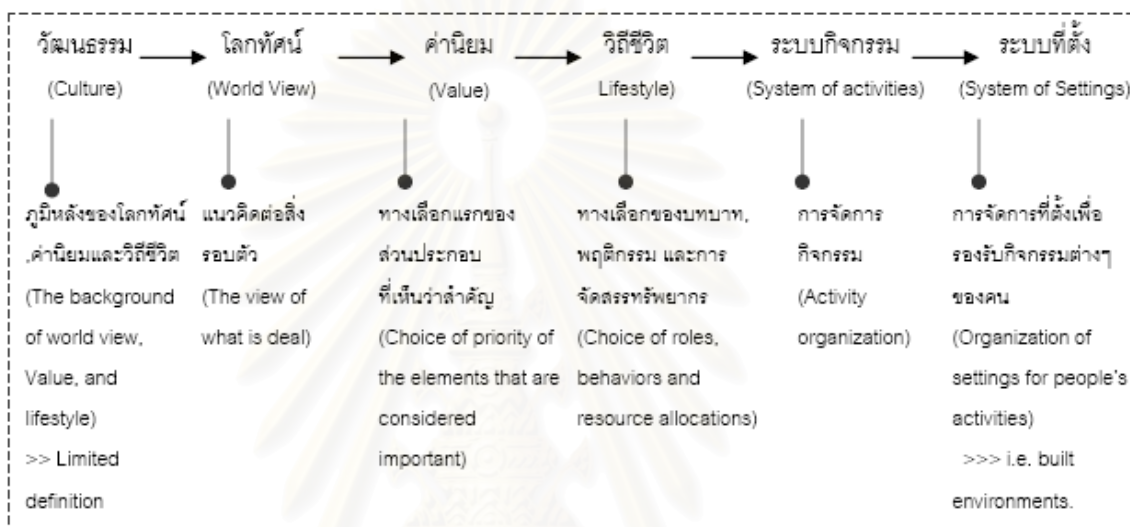
ที่ตั้งมักจะเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรม และพฤติกรรมเสมอๆ ที่ตั้งของคนมีขอบเขต และเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เวลา และคุณภาพของที่ตั้งแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรม และเปลี่ยนไปตามสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งๆ หรือกลุ่มในวัฒนธรรมนั้นๆ

สิ่งแวดล้อมสามารถสร้างแนวคิดให้กับที่ตั้ง และอีกส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับระบบของกิจกรรม การจัดสภาพแวดล้อมมีผลต่อการสร้างแนวคิดในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของ 4 ตัวแปร คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นไปตามกิจกรรมที่แปรเปลี่ยนตามตัวแปรดังกล่าว และด้วยตัวกิจกรรมเองเกี่ยวข้องกับการจัดเรียงกิจกรรมที่แตกต่างของกิจกรรมในเวลา และพื้นที่พอๆ กัน ความเร็วของกิจกรรม (จำนวนของกิจกรรมต่อหน่วยเวลา) และจังหวะต่างๆ (ในช่วงของกิจกรรมเกี่ยวข้องกับวงจรหลากหลาย เช่น วิถีชีวิต ช่วงชีวิต ปี ฤดูกาล เทศกาล วันทำงาน วันหยุด กลางวัน กลางคืน เป็นต้น)

การพิจารณาระบบกิจกรรม ในระบบของที่ตั้งเป็นประเด็นสำคัญที่เข้าใจรูปแบบของเมืองการเลือกที่อยู่และการใช้พื้นที่เปิดโล่งในย่านละแวกบ้านของเมืองถ้ากิจกรรมนั้นหนาแน่นเกิดขึ้นอย่างมากในพื้นที่ส่วนตัว เช่น ภายในที่อยู่อาศัย หรือสวนหลังบ้าน กิจกรรมในพื้นที่เปิดโล่งของเมือง หรือพื้นที่สาธารณะในละแวกบ้านจะเกิดขึ้นน้อย ถ้าในวัฒนธรรมที่ใช้พื้นที่ของเมืองในการสัญจรเป็นหลัก ซึ่งตรงข้ามกิจกรรมอื่นๆ การใช้พื้นที่ก็จะแตกต่างกันกับกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้ากฎของวัฒนธรรม หรือบรรทัดฐานเปลี่ยนไป พื้นที่เมืองในทางตรงข้ามกับพื้นที่ส่วนตัวก็จะถูกใช้ต่างกันไปด้วย

2.2.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่ Amos Rapoport และ Haryadi²⁹ ได้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งส่งผลต่อความเชื่อสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ - สังคม ฯลฯ สิ่งเหล่านั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่ มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นๆ มาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเกิดเป็นการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่

ที่มา : Amos Rapoport, “Spatial Organization and the Built Environment,” in *An Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*. Edited by Tim Ingold (New York: Routledge, 1994), pp.461.

2.2.2 ประเภทของกิจกรรม

งานศึกษาของ Jan Gehl³⁰ ในหนังสือเรื่อง *Life between Building : Using Public Space* เป็นการศึกษาที่เน้นเรื่องปรากฏการณ์ของกิจกรรมมนุษย์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดย Jan Gehl ได้จำแนกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโครงข่ายที่โล่งว่างของเมืองไว้เป็นประเภทหลักๆ ดังนี้

²⁹ Amos Rapoport, “Spatial Organization and the Built Environment,” in *An Companion Encyclopedia of Anthropology : Humanity, Culture and Social Life*. pp.460-502 and Haryadi, “Conservation of Cultural Settings: The Case of Yogyakarta’s Inner City Kampung,” in *Cultural Identity and Urban Change in Southeast Asia: Interpretative Essays*, pp.209-225.

³⁰ Jan Gehl, *Life between Buildings: Using Public Space*, (New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1987). อ้างถึงใน ยงยุทธ ณ นคร, “ความคิดเรื่องสถาปัตยกรรม-ฯลฯ,” *เอกสารประกอบการสอน วิชาสัมมนาสถาปัตยกรรม*. ชุดถังขยะวิชาการ...ที่1, (ม.ป.ท. ม.ป.ป.2545), หน้า 33-37.

2.2.2.1 กิจกรรมจำเป็น (Necessary activities) เป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินกิจวัตรประจำวันของคน เป็นกิจกรรมที่คนไม่มีทางเลือกในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เช่น การกิจที่ต้องเดินทางไปทำงาน ไปโรงเรียน หรือไปจ่ายตลาด เป็นต้น ถือเป็นเรื่องใหญ่ที่เกิดขึ้น ทั้งใช้การเดินทางด้วยรถยนต์และเดินเท้าไปตามถนน เกิดขึ้นซ้ำซากเป็นเดือนเป็นปี แม้การสำรวจพบว่าอิทธิพลทางกายภาพของสภาพแวดล้อมไม่มีผลมากนักก็ตาม กิจกรรมนี้ก็ต่อเกิดขึ้น เพราะไม่มีทางเลือกอื่น

2.2.2.2 กิจกรรมทางเลือก (Optional activities) หรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ (Recreational Activities) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของคนที่จะทำ และเป็นกิจกรรมที่คนตัดสินใจแล้วแต่ช่วงเวลาและสถานที่อำนวยความสะดวก โดยเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเวลาและสถานที่สนับสนุนอย่างเพียงพอ เช่น การออกไปเดินเล่นเพื่อผ่อนคลายหรือไปรับประทานอาหารกลางวันระหว่างพักเที่ยงวัน นั่งพักผ่อนตามที่ว่างสาธารณะภายนอก เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมที่สุดกับพฤติกรรมมนุษย์ในแต่ละลักษณะนั่นเอง กิจกรรมชนิดนี้มีผลโดยตรงและอย่างมากกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพภายนอก

2.2.2.3 กิจกรรมทางสังคม (Social activities) หรือกิจกรรมที่เกิดความเกี่ยวข้องกับผู้อื่นโดยไม่ได้คาดหวังไว้ล่วงหน้า เช่น การได้พบเพื่อนใหม่ พูดคุยกับคนแปลกหน้า การเล่นด้วยกันของเด็กๆ การออกกำลังกายด้วยกัน หรือกิจกรรมสังคมโดยทางอ้อม เช่น ได้พบเห็นคนอื่น ได้ยินคนอื่นพูดคุยกัน และอื่นๆ เป็นต้น กิจกรรมทางสังคมแต่ละชนิดจะเกิดขึ้นในสถานที่แต่ละแห่งที่มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันไป กิจกรรมทางสังคมนี้อาจถือว่าเป็นผลของกิจกรรมที่ตามมา (resultant activities) หรืออาจเกิดต่อเนื่องจากกิจกรรมทั้งสองดังกล่าวแล้วข้างต้น กิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ โดยทางอ้อมในขณะที่แต่ละคนดำเนินชีวิตขณะนั้นในที่ว่างเดียวกัน ลักษณะของกิจกรรมทางสังคมที่ต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันด้วย เช่น ในถนนของหมู่บ้านพักอาศัย สถานที่ใกล้โรงเรียน หรือใกล้ที่ทำงาน กิจกรรมทางสังคมจะขึ้นอยู่กับจำนวนที่จำกัดของผู้คนอื่นที่มาเกี่ยวข้องกันและที่มีความสนใจและมีประสบการณ์ไม่เหมือนกัน ยกเว้นในที่สาธารณะกลางอื่น เช่น บนถนนธุรกิจในเมือง สถานที่ในลานเมือง ในสวนสาธารณะ ณ ที่นี้ กิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากมาย ซึ่งแน่นอนก็ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยของสถานที่นั้น จะมีคุณภาพทางกายภาพมากน้อยเพียงไรด้วยกิจกรรมทางสังคมย่อมเกิดขึ้นได้ในทุกโอกาสเมื่อมีการดำเนินชีวิตประจำวันภายนอกเคหะสถานของแต่ละคนเกิดขึ้น

นอกจากนี้ Gehl ยังมีแนวความคิดในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมกายภาพให้เหมาะสม เพื่อต่อการเกิดกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเลือกอื่น นอกจากกิจกรรมจำเป็นเพียงอย่างเดียว เพื่อสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนมากขึ้นเป็นชุมชนเมืองที่มีชีวิตชีวา เป็นสถานที่แห่งความทรงจำและพึงพอใจของผู้คน

2.2.3 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ลักษณะประโยชน์ใช้สอยหรือการใช้งานของบริเวณลานโล่ง พอจะแบ่งออกได้เป็น³¹

2.2.3.1 เพื่อการค้า เป็นสถานที่เพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยน การผลิตสินค้า สถานที่รับฝากของและเป็นบริเวณเพื่อธุรกิจตลาดเพื่อการค้านี้อาจมีมากกว่าหนึ่งแห่งภายในเมืองหนึ่งแต่ละแห่งก็จะเป็นสถานที่เฉพาะสำหรับสินค้าแต่ละชนิด เช่น ตลาดปลา ตลาดม้า ตลาดถ้วยชามเครื่องปั้น เป็นต้น ในเมืองบางแห่งอาจไม่มีลานโล่งเฉพาะเพื่อการค้าขาย แต่ใช้ถนนซึ่งกว้างกว่าจุดอื่นๆ มาเป็นบริเวณตลาดแทน เพราะขนาดของถนนที่กว้างขวางพอและจำนวนประชากรของเมืองไม่มากนัก

2.2.3.2 เพื่อการสื่อสาร เป็นสถานที่เพื่อกิจกรรมทางสังคม เป็นจุดที่มีการแลกเปลี่ยนสื่อสารถ่ายทอดกระจายข่าวเป็นสถานที่ที่ผู้คนจะมาพบปะกันหรือมาเยี่ยมเยียนเพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ต่างๆ

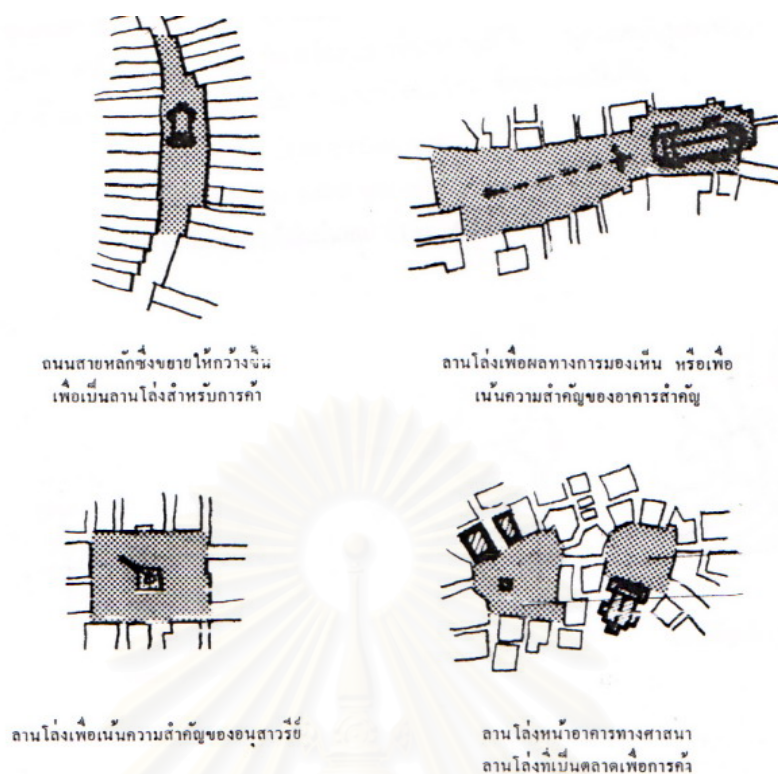
2.2.3.3 เพื่อการนันทนาการ ทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบสงบเงียบหรือการเล่นกีฬาบริเวณลานโล่งนี้จะถูกใช้เป็นที่ว่างโล่งสาธารณะของเมืองคล้ายเป็นสวนสาธารณะ

2.2.3.4 เพื่อการคารวะศรัทธา มักจะเป็นลานโล่งบริเวณทางเข้าด้านหน้าอาคารทางศาสนาเพื่อประกอบพิธี การบูชา การสวดมนต์

2.2.3.5 เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญ หรือความเป็นเอกลักษณ์ของอาคารที่มีความสำคัญ เช่น ศาลากลาง โบสถ์ อนุสาวรีย์ หรือเน้นจุดที่การสัญจรสายสำคัญๆ มาตัดกัน

2.2.3.6 เพื่อผลทางด้านกรมมองเห็น ความต้องการบริเวณเปิดโล่งโดยรอบอาคารสำคัญหรือสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมือง เพื่อผลทางด้านความงาม และในบางครั้งยังเป็นสถานที่เพื่อกระจายคนจำนวนมากออกจากอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากตัวสถาปัตยกรรมนั่นเอง

³¹ จามรี อาระยานิมิตสกุล, "ความเป็นมาของบริเวณลานโล่ง," วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 25.

ภาพที่ 2.11 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

อย่างไรก็ดี บริเวณลานโล่งนี้อาจเป็นที่รวมของกิจกรรมหลายอย่างหรือมีประโยชน์ใช้สอยหลายๆ ประเภทเข้าไว้ด้วยกัน แต่จะมีประโยชน์ใช้สอยข้อใดข้อหนึ่งที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นเป็นหลัก

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของเมือง มีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง โดยจะทำการศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของเมือง (Urban Evolution) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับลำดับขั้นหรือรูปแบบของวิวัฒนาการในแต่ละช่วงและศึกษาประเภทของการใช้ที่ดินดังนี้

2.3.1 วิวัฒนาการของเมือง (Urban Evolution)

Lewis Keeble³² ได้ทำการแบ่งวิวัฒนาการของเมืองจากการพิจารณาลักษณะโครงสร้างภายในเมืองโดยการเปรียบเทียบกับวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์ในช่วงวัยที่ต่างกันออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

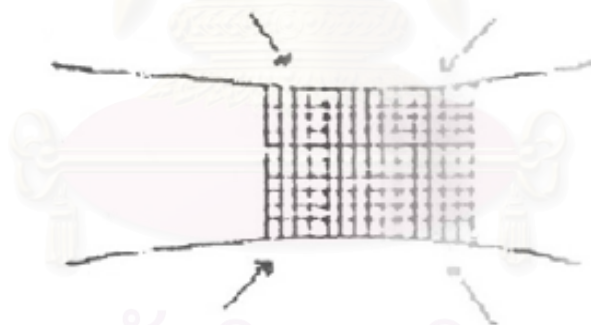
³² Lewis Keeble, *Principles and practice of town and country planning* (London: The Estates Gazette, 1972), p.87.

- 1) **ขั้นแรก (Infantile)** เริ่มจากการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก ไม่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินชัดเจน
- 2) **ขั้นวัยรุ่น (Juvenile)** เริ่มแบ่งที่ดินเป็นย่านพักอาศัย และมีอุตสาหกรรมเล็กๆ อยู่ในครัวเรือน
- 3) **ขั้นผู้ใหญ่ (Mature)** โครงสร้างภายในเมืองแบ่งเป็นที่พักอาศัย พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัดเจน
- 4) **ขั้นชรา (Senile)** เป็นเมืองที่มีโครงสร้างภายในเมืองเสื่อมโทรม เนื่องจากการโตเต็มที่

จากการแบ่งวิวัฒนาการของเมืองออกเป็น 4 ระดับตามแนวคิด Lewis Keeble ก็ไม่ได้หมายความว่าเมืองทุกเมืองจะต้องมีวิวัฒนาการตามขั้นตอนเหมือนกันหมด เพราะบางเมืองอาจจะแยกย่อยเป็นขั้นอนุบาล (Sub Infantile) หรือมีวิวัฒนาการอยู่เพียงขั้นแรกขั้นเดียว แล้วไม่มีการพัฒนาไปสู่ขั้นอื่นๆ ในขณะที่บางเมืองอาจมีการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ และมีการเรียนรู้การป้องกันเมืองไม่ให้เกิดกับสภาพเสื่อมโทรมจึงไม่ต้องพบกับวิวัฒนาการในขั้นชราเป็นต้น

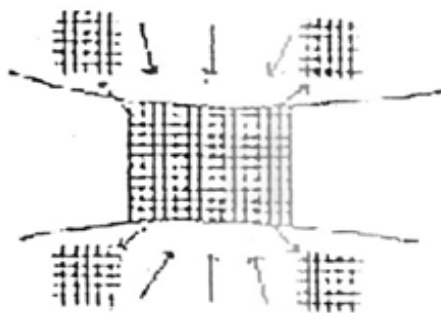
ส่วนแนวความคิดของ Patrick Geddes³³ ได้กล่าวว่าเมืองมีวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามลำดับโดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) **ขั้นที่ 1 เข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow)** เป็นขั้นเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นชุมชนเมือง

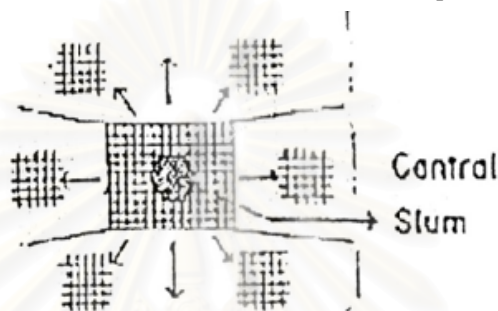

- 2) **ขั้นที่ 2 สร้างเมือง (Build Up)** เป็นขั้นตอนที่มีการก่อสร้างอาคารอย่างหนาแน่นในศูนย์กลาง และเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไป

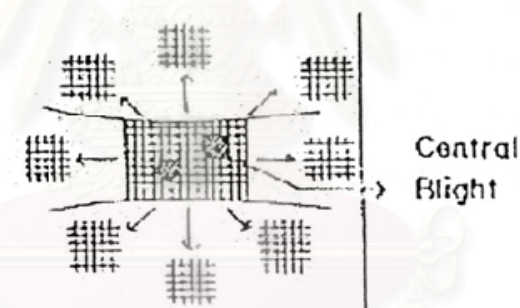
³³ Patrick Geddes อ้างใน Branch, Milville C., *Urban Planning Theory*. (Pennsylvania :

3) ขั้นที่ 3 เมืองขยายตัวออก (Back Flow) และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม

4) ขั้นที่ 4 เมืองเจริญเติบโตแบบกระจาย (Sprawling Mass) และศูนย์กลางเมืองเสื่อมโทรม

2.3.2 ประเภทของการใช้ที่ดินในเมือง

สุวัฒน์ ธานี³⁴ แบ่งการใช้ที่ดินออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การใช้ที่ดินในชนบท และการใช้ที่ดินในเมือง โดยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการใช้ที่ดินในเขตเมืองซึ่งสามารถแบ่งรายละเอียดได้มากกว่าการใช้ที่ดินในชนบทดังนี้

2.3.2.1 การใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย (Residential Land use) มีกระจายทั่วไปทั้งเมือง แต่ในบริเวณใจกลางเมืองโดยทั่วไปจะเป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่น เช่น เป็นแฟลต บ้านแถว ตลอดจนที่อยู่อาศัยที่ไม่ถูกสุขลักษณะและต่ำกว่ามาตรฐาน เช่น บริเวณแหล่ง

³⁴ สุวัฒน์ ธานี, "หลักการและทฤษฎีการวางแผน", กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการเรียนการสอน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.(อัดสำเนา)

เสื่อมโทรม ในบริเวณชานเมืองไกลออกไปจะเป็นที่อาศัย ที่มีความหนาแน่นเบาบางมากกว่าใจกลางเมือง โดยมากเป็นบ้านเดี่ยวและอยู่ห่างกันกว่าบ้านในย่านใจกลางเมือง ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าราคาที่ดินใจกลางเมืองแพงกว่าชานเมือง จึงมีการใช้ที่ดินประหยัดไม่เปลืองเนื้อที่มาก

2.3.2.2 การใช้ที่ดินเพื่อเป็นโรงงานอุตสาหกรรม (Manufacturing Land use) เมื่ออุตสาหกรรมขยายใหญ่ขึ้น โรงงานอุตสาหกรรมจะย้ายออกไปอยู่ชานเมืองเพราะถ้าตั้งอยู่ที่เดิมคือใจกลางเมืองจะสร้างมลภาวะทำความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน เมืองทุกเมืองมักมีกฎหมายระบุไว้มิให้โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เข้าไปตั้งปะปนกับที่พักอาศัยใจกลางเมือง โรงงานอุตสาหกรรมเช่นที่วุ้นี้ควรอยู่ชานเมืองหรือแหล่งรวมโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งรัฐบาลจัดเตรียมไว้ให้เรียกว่า “นิคมอุตสาหกรรม”

2.3.2.3 การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม (Commercial Land use) การใช้ที่ดินประเภทนี้ได้แก่ ที่ตั้งร้านค้าต่างๆ ซึ่งอาจเกาะกลุ่มกันเป็นย่านการค้าใหญ่ กินบริเวณกว้าง การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมบริเวณเก่าแก่จะอยู่ในใจกลางเมือง ต่อมาจะกระจายไปตามถนนสายสำคัญ กลุ่มร้านค้าเล็กๆ มักจะปะปนกับที่พักอาศัยปัจจัยสำคัญในการเลือกที่ตั้งของย่านการค้า คือ ความสะดวกในการเดินทางมาถึงของลูกค้า

2.3.2.4 การใช้ที่ดินเพื่อเป็นสถานที่ราชการ (Government Land use) เป็นที่ตั้งของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาลและเป็นสถานที่ทำงานของข้าราชการจำนวนมาก หน่วยงานบางประเภทต้องการที่ดินขนาดใหญ่ เช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัยบางอย่างขนาดเล็ก เช่น สถานีตำรวจ สถานีดับเพลิง ถ้าสถานที่ราชการที่เป็นการบริการของรัฐบาลต่อย่านพักอาศัยก็มักจะตั้งอยู่ใกล้ที่พักอาศัยและใจกลางเมือง

2.3.2.5 การใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่พักผ่อน ของประชากรเมือง (Recreational Land Use) ส่วนใหญ่จะเป็นที่รัฐบาลจัดขึ้น ได้แก่ สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ศูนย์เยาวชนสนามกีฬา ที่เอกชนจัดขึ้นเองก็มีบ้าง เช่น สวนสนุก สระว่ายน้ำ การใช้ที่ดินประเภทนี้เมืองทุกเมืองควรจัดให้พอเพียงกับจำนวนประชากร

2.3.2.6 การใช้ที่ดินเพื่อการขนส่ง (Transport Land use) ได้แก่ ถนน ที่จอดรถ สถานีขนส่งที่กระจายอยู่ทั้งในเมืองและชานเมือง การใช้ที่ดินประเภทนี้นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเปรียบเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงส่วนต่างๆ ของเมือง การใช้ที่ดินประเภทต่างๆ จะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าการจราจรไม่ติดขัด ตรงกันข้ามถ้าระบบขนส่งในเมืองล้มเหลว กิจกรรมต่างๆ ในเมืองก็จะหยุดชะงักได้

2.3.2.7 การใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมชานเมือง (Resource Production and Extraction Land use) ในบางเมืองอาจมีการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมบ้าง โดยจะตั้งอยู่บริเวณชานเมือง ส่วนมากจะเป็นการเกษตรสวนผัก พืชไร่ ซึ่งส่งมาขายเฉพาะในเมืองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม

เมื่อเมืองขยายออกไป พื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองซึ่งถือว่าเป็นบริเวณที่มีความงามตามธรรมชาติและสามารถใช้เป็นแหล่งพักผ่อนของชาวเมือง

2.3.2.8 บริเวณที่ยังไม่มีการพัฒนา (Undeveloped Land use) เป็นบริเวณในเมืองที่ปล่อยให้เป็นธรรมชาติ ยังไม่มีกิจกรรมใดเกิดขึ้น ได้แก่ บริเวณหนองน้ำ ที่ลุ่มน้ำขังหรือบริเวณที่มีการรื้อถอนเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ที่ดินจากประเภทไปอีกประเภทหนึ่ง แต่ยังไม่มีการก่อสร้างเป็นการใช้ที่ดินประเภทอื่น หรือพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูกการใช้ที่ดินในเมืองประเภทต่างๆ จึงทำให้เกิดการเดินทางของผู้คนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง บางพื้นที่ในเมืองเกิดการรวมตัวกันกลายเป็นย่าน ในบริเวณที่มีการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมอาจกลายเป็นย่านการค้า มีการเข้าถึงได้อย่างสะดวกสบายและรวดเร็ว ทำให้ผู้ที่เข้ามาใช้ในพื้นที่มีจำนวนมาก แต่ถัดมาภายในที่มีการเข้าถึงน้อย อาจเกิดเป็นย่านที่พักอาศัย , พักผ่อน ฯลฯ ซึ่งพึงพาดูกับย่านการค้า นั้น ทำให้เกิดมีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบต่างๆ ในบริเวณเดียวกัน

2.4 สรุปแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่างเป็นการศึกษานิยามความหมายของที่โล่งว่าง ประเภทและแนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายตัวของที่โล่งว่าง รวมทั้งทฤษฎีที่ใช้ศึกษาที่โล่งว่าง ได้แก่ ทฤษฎีพื้นที่ฟูพื้นที่สูญเปล่า , แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน โดยพบว่าในการศึกษาคั้งนี้เป็นพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าจึงต้องเน้นที่โล่งว่างทั้งมิติทางกายภาพ , มิติทางสังคมและความสำคัญของสถานที่ โดยมีนิยามความหมายของที่โล่งว่างประกอบไปด้วย พื้นที่ , กิจกรรม และเวลา ส่วนประเภทของที่โล่งว่างมีการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ ประเภทที่ 1 ลักษณะตำแหน่งที่ตั้ง ได้แก่ ที่โล่งว่างภายในชุมชน และที่โล่งว่างภายนอกชุมชน โดยแบ่งตามระดับการใช้สอย ประเภทที่ 2 ลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ ได้แก่ ที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square plaza) , ที่โล่งว่างที่เป็นถนน คือ เป็นเส้นทางการสัญจร (The street) และที่โล่งว่างที่เป็นสวนสาธารณะ (The park) ประเภท 3 ลักษณะรูปร่าง ได้แก่ สีเหลี่ยมจัตุรัส , สีเหลี่ยมผืนผ้า , วงกลม , วงรี , แปดเหลี่ยม และรูปร่างไม่แน่นอน เป็นรูปทรงทางธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายตัวของที่โล่งว่าง โดยเกี่ยวกับระบบที่ตั้งและรูปแบบการจัดวางของที่โล่งว่าง ในการศึกษาทฤษฎีใช้ทฤษฎีพื้นที่ฟูพื้นที่สูญเปล่าของ โรเจอร์ ทรานซิก ซึ่งเป็นการรวม 3 ทฤษฎีเข้าไว้ด้วยกันเป็นทฤษฎีหลัก พบว่าต้องมีการแยกประเภทของที่โล่งว่าง และประเภทของกลุ่มอาคารและสิ่งก่อสร้างเป็นส่วนที่บและส่วนโปร่งตามทฤษฎีภาพและพื้นที่ โดยแยกประเภทของที่โล่งว่างเป็นส่วนโปร่ง และกำหนดกลุ่มอาคาร , สิ่งก่อสร้างเป็นส่วนที่บตามลักษณะของอาคาร หากพื้นที่ใดมีความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่บกับส่วนโปร่งก็จะเกิดรูปทรงที่ดีของเมือง หากไม่สัมพันธ์กันก็จะเกิดพื้นที่สูญเปล่า ส่วนทฤษฎีการเชื่อมโยง โรเจอร์ ทรานซิก เป็นการศึกษาการเชื่อมโยงของที่โล่ง

ว่างในภาพรวมของทั้งชุมชนหรือเมืองก่อนส่วนปลีกย่อย โดยมีทั้งหมด 3 รูปแบบ คือ รูปทรงแบบองค์ประกอบ , รูปทรงอภิมหาสถาปัตยกรรม , รูปทรงแบบเกาะกลุ่มซึ่งเป็นรูปแบบที่มีความคล้ายคลึงกับกรุงรัตนโกสินทร์มากที่สุด ส่วนทฤษฎีความสำคัญของสถานที่เป็นลักษณะของบริบทของพื้นที่ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมโดยใช้การศึกษาจินตภาพของ Kevin Lynch เพื่อวิเคราะห์เอกลักษณ์ คุณค่า และความสำคัญของชุมชน

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง เป็นการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้ง ของ Amos Rapoport โดยพบว่าระบบกิจกรรมประกอบด้วยองค์ประกอบเชิงพื้นที่และองค์ประกอบในเรื่องของเวลา ด้วยข้อจำกัดจากวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม กิจกรรมจะเกี่ยวกับแหล่งประกอบกิจกรรม ประเภทของกิจกรรม และระบบกิจกรรม กล่าวโดยสรุปการศึกษากิจกรรมในพื้นที่ศึกษาต้องสามารถระบุได้ว่ากิจกรรมนั้นเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไหร่ และเป็นกิจกรรมอะไร โดยต้องหาความสัมพันธ์กับกิจกรรมอื่นๆ ทั้งระบบ ส่วนที่ตั้งของที่โล่งว่างจะเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมและพฤติกรรม ซึ่งเป็นประโยชน์ในการใช้วางแผนปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ส่วนการศึกษาประเภทของกิจกรรมของ Jan Gehl เป็นการศึกษากิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กิจกรรมจำเป็นเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำๆ จากการศึกษพบว่าสภาพกายภาพมีผลน้อยมาก กิจกรรมทางเลือกเป็นกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจอิทธิพลกายภาพและเวลามีผลมาก และกิจกรรมทางสังคมจะเกิดตามธรรมชาติโดยไม่ได้ตั้งใจขึ้นอยู่กับปัจจัยของสถานที่และเกิดขึ้นได้ทุกโอกาสเมื่ออยู่นอกอาคาร ดังนั้นในการปรับปรุงที่โล่งว่างจึงต้องเอื้อต่อการเกิดกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยเฉพาะกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเลือกนอกจากกิจกรรมจำเป็นเพียงอย่างเดียวเพื่อให้เมืองมีชีวิตชีวา และการศึกษาการใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างของจามรี อาระยานิมิตสกุลพบว่าที่โล่งว่างมีการใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ได้แก่ เพื่อการค้า เพื่อการสื่อสาร เพื่อการนันทนาการ เพื่อการคารวะศรัทธา เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญ และเพื่อผลทางด้านการเมืองเห็น ที่โล่งว่างอาจมีการใช้สอยได้หลายประเภทแต่จะมีการใช้ประโยชน์หลัก ๆ ตามหัวข้อข้างต้น

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ที่ดินของเมือง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง โดยพบว่าเมืองมีวิวัฒนาการเป็นลำดับขั้นแนวตามแนวความคิดของ Lewis Keeble และ Patrick Geddes ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแบ่งช่วงในการศึกษา เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยพบว่าในการใช้ที่ดินแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กับที่โล่งว่างและมีลักษณะการใช้ประโยชน์แตกต่างกันตามลักษณะการใช้ที่ดิน

2.5 กรอบแนวคิดในงานวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น แล้วนั้นสามารถสรุปกรอบแนวคิดตามแผนภูมิที่ 2.2 ได้ดังนี้ ในการศึกษาแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นชุมชนเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาวิวัฒนาการการใช้ที่ดินอันเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง และสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างซึ่งเป็นผลมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากนิยามความหมายของที่โล่งว่างและแนวความคิดของ Amos Rapoport เกี่ยวกับระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้ง มีองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กันทำให้เกิดลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง 3 องค์ประกอบหลักคือ

1. ที่โล่งว่าง ได้แก่ การกระจายตัว ประเภท และลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง
2. อาคารและสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ รูปแบบมวลอาคาร การใช้ประโยชน์ของอาคาร คุณค่าและความสำคัญของอาคาร
3. กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ ได้แก่ ประเภทกิจกรรม ช่วงเวลา และคนที่ทำกิจกรรม

ในการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่โล่งว่างกับองค์ประกอบอาคารและสิ่งก่อสร้างได้ประยุกต์แนวความคิดของ โรเจอร์ ทรานซิก จากทฤษฎีพื้นที่พื้นที่สูญเปล่าเป็นหลักโดยเฉพาะทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เป็นการแยกที่โล่งว่างและอาคารออกจากกัน และใช้แนวความคิดในการแบ่งลำดับการใช้สอยที่โล่งว่างของ ชาร์ลส์ คอร์เรีย และ Jan Gehl เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างจากแนวคิดที่ว่า การกระจายตัวของที่โล่งว่างที่ดีต้องมีลำดับชั้นเชิงที่เหมาะสม ทั้งที่โล่งว่างที่เป็นระดับส่วนตัว ที่โล่งว่างระดับติดต่อและที่โล่งว่างระดับชุมชนซึ่งเป็นที่โล่งว่างที่อยู่ภายในชุมชน ส่วนที่โล่งว่างที่อยู่ภายนอกชุมชนจะเป็นที่โล่งว่างระดับย่านหรือหอย่อมเมือง และระดับเมือง ตามลำดับ นอกจากนี้เนื่องจากชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์เป็นชุมชนเมืองเก่าจึงได้ประยุกต์ทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Place Theory) จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์อาคาร และคุณค่าความสำคัญของอาคารซึ่งส่งผลต่อการใช้ประโยชน์และคุณค่าความสำคัญของที่โล่งว่าง

นอกจากนี้ได้ประยุกต์แนวความคิดของ Amos Rapoport เกี่ยวกับระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้ง ในการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่โล่งว่าง กับองค์ประกอบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ เป็นการศึกษาว่ากิจกรรมนั้นเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไหร่ เป็นกิจกรรมอะไร และเกิดขึ้นโดยใคร เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของกิจกรรม โดยประเภทของกิจกรรมแบ่งเป็นกิจกรรม

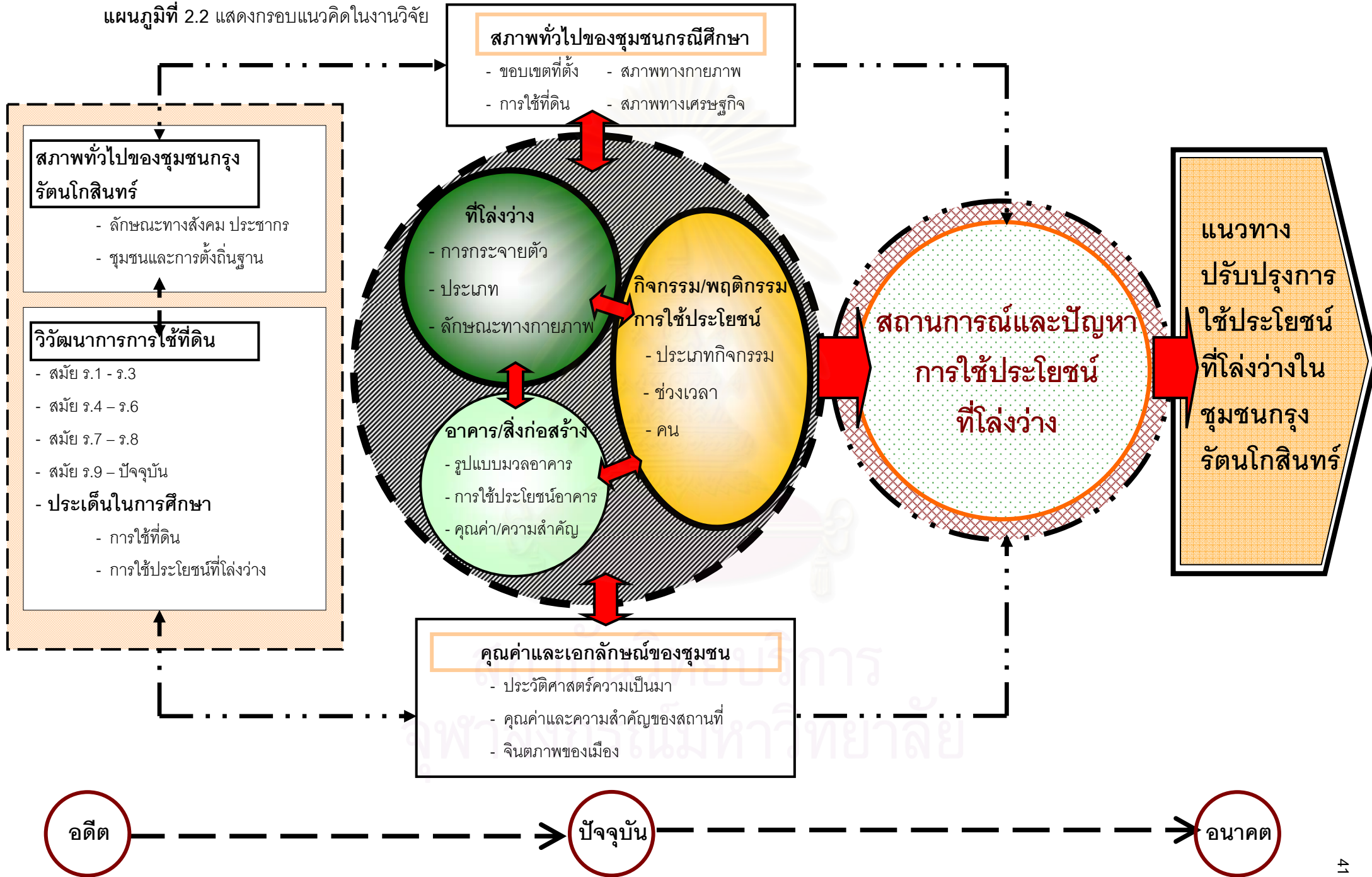
จำเป็น กิจกรรมทางเลือกและกิจกรรมทางสังคม หากพื้นที่ใดมีกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเลือกอื่นนอกจากกิจกรรมจำเป็นเพียงอย่างเดียวก็จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนมากขึ้นเป็นชุมชนเมืองที่มีชีวิตชีวาถือเป็นศักยภาพของพื้นที่ ตามแนวความคิดของ Jan Gehl

จากองค์ประกอบต่างๆ ที่ได้กล่าวข้างต้น ล้วนแต่มีความสัมพันธ์ที่ส่งผลให้เกิดสถานการณ์และปัญหาในด้านการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์อย่างไรนั้นยังต้องมีองค์ประกอบทางด้านคุณค่าเอกลักษณ์และสภาพทั่วไปของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นความแตกต่างของสถานการณ์และปัญหาของแต่ละชุมชนประกอบด้วย อันนำไปสู่การเสนอแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความเหมาะสมทั้งในมิติทางด้านพื้นที่และมิติทางด้านสังคมชุมชนเมืองต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิดในงานวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึง การเลือกชุมชนกรณีศึกษา แหล่งที่มาของข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การเลือกชุมชนกรณีศึกษา

ในการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนในกรุงเทพมหานคร ได้คัดเลือกพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต เคยเป็นศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ผลจากการพัฒนากรุงเทพมหานครส่งผลกระทบต่อเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและกิจกรรมในการใช้พื้นที่ในชุมชนกรุงเทพมหานครอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างซึ่งอาจมีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองเก่าและการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นโดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาดังนี้

เกณฑ์ในการเลือกชุมชนกรณีศึกษา

เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเวลาในการวิจัย จึงได้ทำการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาจากทั้งหมด 15 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ขึ้นทะเบียนตามประกาศกรุงเทพมหานครเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีคณะกรรมการชุมชน มีการกำหนดขอบเขตชุมชนที่แน่นอนและมีการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานที่นำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาครั้งนี้ได้ ซึ่งสามารถกำหนดเกณฑ์ในการเลือกชุมชนกรณีศึกษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เลือกจากพื้นที่กลุ่มย่านชุมชนเก่าแก่ในกรุงเทพมหานคร โดยทำการแบ่งกลุ่มย่านชุมชนตามตำแหน่งที่ตั้งเป็น 4 กลุ่ม* ซึ่งประกอบด้วย พื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน พื้นที่ชุมชนย่านบางลำพู พื้นที่ชุมชนย่านสามแพร่ง และพื้นที่ชุมชนย่านหลังถนนราชดำเนินกลางและพื้นที่ต่อเนื่องดังตารางที่ 3.1 และ แผนที่ 3.1

2. เลือกจากขนาดพื้นที่ของชุมชนในปัจจุบัน โดยแบ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมาก ชุมชนขนาดเล็ก ชุมชนขนาดกลาง และชุมชนขนาดใหญ่ดังตารางที่ 3.2 และ แผนที่ 3.1 เพื่อให้เห็นการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่แตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) แบ่งกลุ่มย่านชุมชนตามตำแหน่งที่ตั้ง

* แบ่งตามการประยุกต์โครงการแผนแม่บทพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนิน และ ตามกลุ่มย่านชุมชนเก่าแก่

ตารางที่ 3.1 แสดงพื้นที่กลุ่มย่านชุมชนและขนาดพื้นที่ของชุมชนในกรุงเทพมหานคร

ตำแหน่งที่ตั้ง	ชื่อชุมชน	พื้นที่ชุมชน(ไร่)	ขนาดพื้นที่ชุมชน
1. พื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน	1.ชุมชนท่าวัง	2	เล็กมาก
	2.ชุมชนท่าเตียน	3.5	เล็ก
2. พื้นที่ชุมชนย่านบางลำพู	3.ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่อแจ้	8	ใหญ่
	4.ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์	6	กลาง
	5.ชุมชนตรอกบวรรังษี	6	กลาง
	6.ชุมชนมัสยิดบ้านตึกดิน	4.3	เล็ก
3. พื้นที่ชุมชนย่านสามแพร่ง	7.ชุมชนแพร่งภูธร	2	เล็กมาก
4. พื้นที่ชุมชนย่านหลังถนนราชดำเนินกลางและพื้นที่ต่อเนื่อง	8.ชุมชนตรอกศิลป์-ตรอกตึกดิน	1.28	เล็กมาก
	9.ชุมชนหลังวัดราชนัดดา	5.3	กลาง
	10.ชุมชนวัดเทพธิดาราม	1	เล็กมาก
	11.ชุมชนหลังโบสถ์พราหมณ์	10	ใหญ่
	12.ชุมชนวังกรมพระสมมติอมรพันธ์	1	เล็กมาก
	13.ชุมชนราชบพิธพัฒนา	3	เล็ก
	14.ชุมชนเฟื่องทอง -ตรอกวิสูตร	6	กลาง
	15.ชุมชนสามยอด	6.5	กลาง

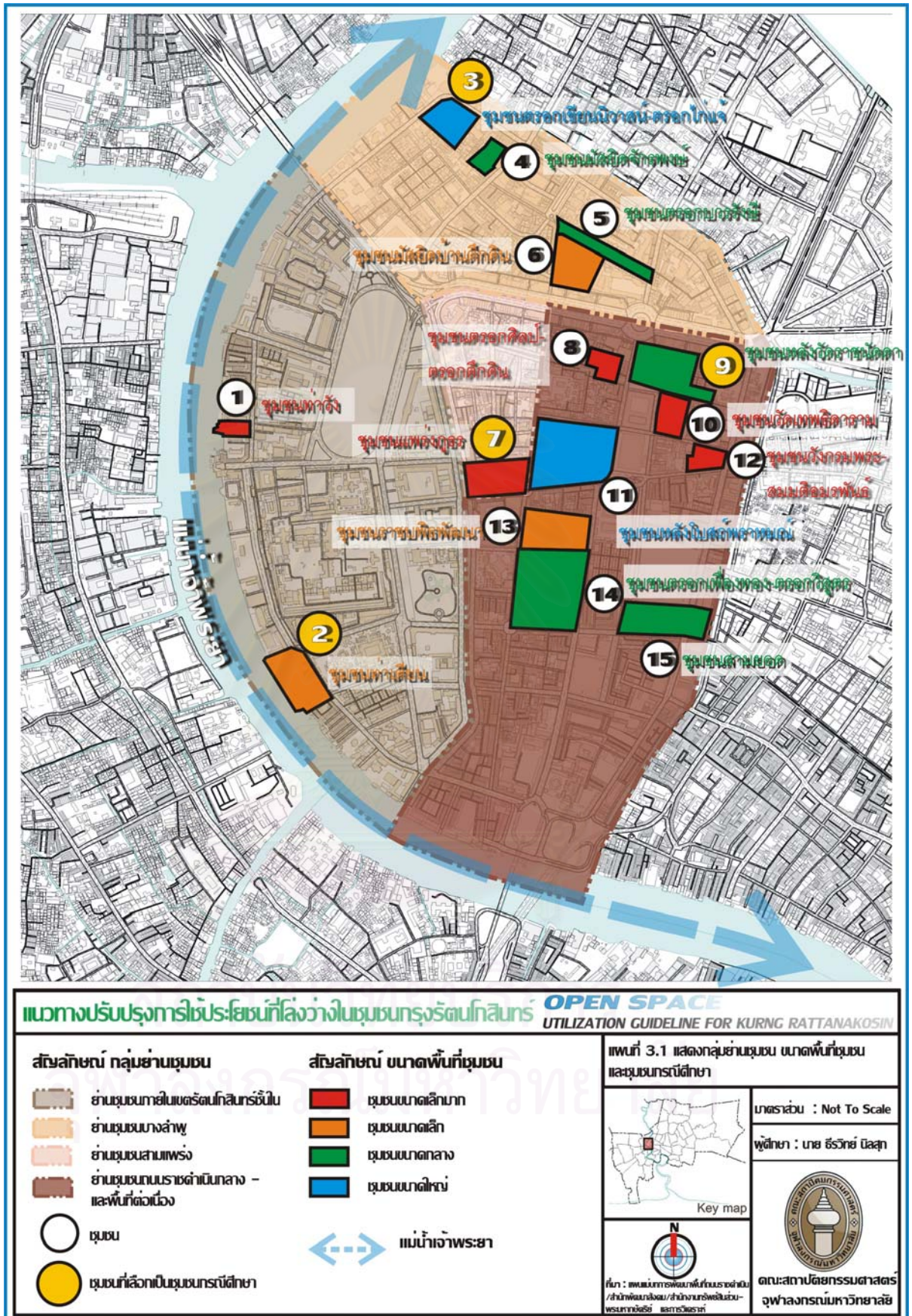
ที่มา : สำนักพัฒนาสังคม แผนแม่บทพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนิน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และการวิเคราะห์

2) แบ่งกลุ่มขนาดพื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 3.2 แสดงการแบ่งกลุ่มขนาดพื้นที่ชุมชน

พื้นที่ชุมชน(ไร่)	ประเภทชุมชน (ตามขนาดพื้นที่)	ชื่อชุมชน
1 - 2.25	ชุมชนขนาดเล็กมาก	ชุมชนท่าวัง ชุมชนแพร่งภูธร ชุมชนตรอกศิลป์ - ตรอกตึกดิน ชุมชนวัดเทพธิดาราม และชุมชนวังกรมพระสมมติอมรพันธ์
2.25 - 4.5	ชุมชนขนาดเล็ก	ชุมชนท่าเตียน ชุมชนมัสยิดบ้านตึกดิน และชุมชนราชบพิธพัฒนา
4.5 - 6.75	ชุมชนขนาดกลาง	ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ชุมชนตรอกบวรรังษี ชุมชนหลังวัดราชนัดดา ชุมชนเฟื่องทอง -ตรอกวิสูตร และชุมชนสามยอด
6.75 ขึ้นไป	ชุมชนขนาดใหญ่	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่อแจ้ และชุมชนหลังโบสถ์พราหมณ์

ที่มา : จากการวิเคราะห์

แผนที่ 3.1 แสดงกลุ่มย่านชุมชน ขนาดพื้นที่ชุมชนและตำแหน่งชุมชนกรณีศึกษา

สรุปการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา

ทำการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาจากทั้งหมด 15 ชุมชน เหลือ 4 ชุมชน กรณีศึกษาให้ครอบคลุมกลุ่มย่านชุมชนเก่าแก่ และมีความแตกต่างของขนาดพื้นที่ชุมชน โดยจากการศึกษาข้อมูลและการสำรวจทั้ง 15 ชุมชนเบื้องต้น สามารถทำการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาได้ดังนี้ (แผนที่ 3.1 และตารางที่ 3.3)

- พื้นที่ชุมชนย่านสามแพร่ง ประกอบด้วยชุมชนแพ่งภูธรเพียงชุมชนเดียวซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมากจึงได้ทำการคัดเลือกชุมชนแพ่งภูธรเป็นชุมชนกรณีศึกษาโดยจากการศึกษาข้อมูลและการสำรวจเบื้องต้นพบว่าชุมชนแพ่งภูธรเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีลักษณะของที่โล่งว่างกลางชุมชนที่เด่นชัด คือ บริเวณลานภูธรเสศ

- พื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน ประกอบด้วย ชุมชนท่าวังซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมาก และ ชุมชนท่าเตียนซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก แต่เนื่องจากพื้นที่ชุมชนย่านสามแพร่งได้ทำการเลือกชุมชนแพ่งภูธรซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมากไปแล้วดังนั้นพื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นในจึงได้ทำการคัดเลือกชุมชนท่าเตียนเป็นชุมชนกรณีศึกษา ประกอบกับจากการศึกษาข้อมูลและการสำรวจเบื้องต้นพบว่าชุมชนท่าเตียนเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีลักษณะของที่โล่งว่างที่มีความหลากหลายและมีความสัมพันธ์ภายในชุมชนดีมากเมื่อเทียบกับชุมชนท่าวังที่เป็นชุมชนแออัดมีที่โล่งว่างค่อนข้างน้อย

- พื้นที่ชุมชนย่านบางลำพู ทำการคัดเลือกชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เป็นชุมชนกรณีศึกษา เนื่องจากมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองที่อยู่ใกล้ที่โล่งว่างสำคัญคือสวนสันติชัยปราการ เมื่อเทียบกับอีก 3 ชุมชน คือ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ชุมชนตรอกบวรรังษี และชุมชนมัสยิดบ้านตึกดินซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นชุมชนแออัดที่มีที่โล่งว่างค่อนข้างน้อย อีกทั้งชุมชนมัสยิดบ้านตึกดินเป็นชุมชนขนาดเล็กซึ่งถูกคัดเลือกเป็นชุมชนกรณีศึกษาของพื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน คือ ชุมชนท่าเตียนแล้ว

- ดังนั้นในพื้นที่ชุมชนย่านหลังถนนราชดำเนินกลางและพื้นที่ต่อเนื่องจึงต้องทำการคัดเลือกชุมชนขนาดกลางเป็นชุมชนกรณีศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ชุมชนหลังวัดราชนัลดดา ชุมชนเฟื่องทอง –ตรอกวิสูตร และชุมชนสามยอด โดยจากการศึกษาข้อมูลและการสำรวจเบื้องต้นพบว่าชุมชนหลังวัดราชนัลดดามีความเหมาะสมเป็นชุมชนกรณีศึกษาของพื้นที่นี้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีที่โล่งว่างภายในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงไปยังที่โล่งว่างที่สำคัญของเมือง เช่น ลานโล่งในวัดราชนัลดดา ลานมหาเจษฎาบดินทร์ ที่โล่งว่างริมคลองหลอดและริมถนนราชดำเนินเป็นต้น เมื่อเทียบกับอีก 2 ชุมชน

ตารางที่ 3.3 แสดงการสรุปการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา

ตำแหน่งที่ตั้ง	ประเภทชุมชน (ตามขนาดพื้นที่)	ชุมชนกรณีศึกษา
พื้นที่ชุมชนย่านสามแพร่ง	ชุมชนขนาดเล็กมาก	ชุมชนแพร่งภูธร
พื้นที่ชุมชนย่านภายในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน	ชุมชนขนาดเล็ก	ชุมชนท่าเตียน
พื้นที่ชุมชนย่านหลังถนนราชดำเนินกลางและพื้นที่ต่อเนื่อง	ชุมชนขนาดกลาง	ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา
พื้นที่ชุมชนย่านบางลำพู	ชุมชนขนาดใหญ่	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้

ที่มา : จากกรณีวิเคราะห์

3.2 แหล่งที่มาของข้อมูล

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

ได้จากการศึกษาภาคสนามโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่

- การสำรวจภาคสนาม (Field Survey)
- การสัมภาษณ์ (Interview)

3.2.1.1 การสำรวจภาคสนาม (Field Survey)

เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางกิจกรรมกับพฤติกรรมของชุมชนกรณีศึกษา โดยมีหัวข้อในการสำรวจดังนี้

1. องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนกรณีศึกษา โดยจะทำการสำรวจลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม และลักษณะทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ การใช้ประโยชน์อาคาร รูปแบบสถาปัตยกรรม คุณค่าอาคาร และสภาพของอาคาร เพื่อให้ทราบถึงเอกลักษณ์และความสำคัญของชุมชนกรณีศึกษา

2. ลักษณะของที่โล่งว่าง ได้แก่ การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง รูปร่าง ความเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ การเข้าถึงพื้นที่ องค์ประกอบของที่โล่งว่างอื่นๆ และสภาพของที่โล่งว่างที่ปรากฏในปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่างของชุมชนกรณีศึกษา

3. กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้แก่ ประเภทกิจกรรมที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่าง กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่ปรากฏในที่โล่งว่าง การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่สามารถสังเกตเห็นได้ และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ไม่เหมาะสม

วิธีการสำรวจ

1. การสำรวจลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ ลักษณะของที่โล่งว่างของชุมชนกรณีศึกษา โดยใช้แบบสำรวจ ถ่ายภาพ และแผนที่ ที่ได้มาจากการสำรวจพื้นที่ชุมชนกรณีศึกษาเบื้องต้น และการใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เพื่อแยกแยะของที่โล่งว่าง (ส่วนโปร่ง) กับกลุ่มอาคาร (ส่วนทึบ)

2. การสำรวจลักษณะทางกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเบื้องต้นของชุมชนกรณีศึกษาโดยใช้แบบสำรวจ ถ่ายภาพ ในการสำรวจใช้วิธีการเก็บตัวอย่างโดยทำการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในที่โล่งว่างทั้งภายในและภายนอกชุมชน

3.2.1.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ว่าเป็นที่โล่งว่างใด มีกิจกรรมการใช้ประโยชน์อะไร ทำกิจกรรมโดยใคร และอยู่ในช่วงเวลาใด ในช่วงระหว่างวันหยุดและวันธรรมดา ทั้งกลางวันและกลางคืน และในช่วงระหว่างปี

2. การสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง และข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษา

วิธีการสัมภาษณ์

1. การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants) โดยใช้แบบสัมภาษณ์บุคคลที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในระยะเวลา 1 วัน และในช่วงเทศกาลต่างๆ ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการสัมภาษณ์ ได้แก่

1) บุคคลที่เห็นกิจกรรม กับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในระยะเวลา 1 วัน เช่น กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ค้าขายในบริเวณที่โล่งว่างตลอดเวลา กลุ่มชาวบ้านในชุมชนที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างตลอดเวลา กลุ่มมอเตอร์ไซด์รับจ้าง พนักงานรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

2) บุคคลที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น ประธานชุมชน คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ใช้แบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ทั้งที่เป็นคนภายในชุมชนและคนนอกชุมชน โดยทำการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมทั้งเพศ อายุ และกลุ่มอาชีพ ในการสัมภาษณ์ใช้วิธีการเก็บตัวอย่างจากการสุ่มตัวอย่างแบบไม่คำนึงถึงความน่าจะเป็น

เป็นลักษณะการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบอย่างง่าย (Simple random sampling) โดยทำการ สัมภาษณ์ผู้คนที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างทั้งในวันธรรมดาและในวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำการสุ่ม ตัวอย่างที่โล่งว่างละ 30 ชุด ซึ่งเป็นขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้โดยทั่วไปในงานวิจัยของการ ทดลองเพื่อเปรียบเทียบผล¹ รวมเป็นแบบสัมภาษณ์ทั้งหมด 360 ตัวอย่าง จากที่โล่งว่างทั้งหมด 12 แห่งของทั้ง 4 ชุมชน

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

ได้จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ แผนที่ ภาพถ่าย ทางอากาศ สถิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.2.1 ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งว่าง แนวความคิดเกี่ยวกับ กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่าง และแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการการใช้ ที่ดินในเมือง เพื่อนำมาพัฒนากรอบแนวคิดในงานวิจัย โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ ฯลฯ

3.2.2.2 ศึกษาสภาพทั่วไป และศึกษาวิวัฒนาการการใช้ที่ดินในชุมชนกรุง รัตนโกสินทร์เพื่อทราบถึงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ลักษณะกลุ่มชุมชน โดยเน้น ลักษณะการใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างของชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน โดยทำการศึกษาวิเคราะห์จาก เอกสารวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศรวมทั้งการสอบถามผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญในด้านประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์

ข้อมูลจะได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆดังต่อไปนี้

1. กองสิ่งแวดล้อมชุมชนและพื้นที่เฉพาะสำนักนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. กองสวนสาธารณะ สำนักงานสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร
3. ห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง
4. กองการจัดรูปที่ดินและปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร
5. กองพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร
6. สำนักงานเขตพระนคร

¹ พวงรัตน์ ทวีรัตน์, วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ (2531) , หน้า 97.

7. สำนักคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

8. กรมแผนที่ทหาร

3.3 การจัดเก็บข้อมูล

เมื่อได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละปัจจัยในการศึกษา โดยประกอบด้วยสภาพทั่วไป ลักษณะการใช้ที่ดิน และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน ลักษณะของที่โล่งว่างประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่าง กิจกรรมกับพฤติกรรม การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง สภาพปัญหาและแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง จากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดบันทึกลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ทางสารสนเทศภูมิศาสตร์ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บและรวบรวมจากหน่วยงานต่างๆ ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามและจากการการสัมภาษณ์ จะถูกจัดเก็บเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Data) และข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute Data) หลังจากนั้นจะทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แก้ไขข้อผิดพลาด ทำการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั้งสองประเภทและจัดเก็บข้อมูล เพื่อเตรียมการวิเคราะห์ต่อไป

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.1 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่าง กับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องโดยทำการแบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง ตามแนวความคิดของ Lewis Keeble และ Patrick Geddes ทำการวิเคราะห์การใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ เปรียบเทียบสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องและสภาพของชุมชนเมือง ตั้งแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2525 – พ.ศ.2550) โดยจัดทำเป็นตารางสรุป และวิเคราะห์ลงแผนที่ ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดนี้ นอกจากจะวิเคราะห์จากข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังได้วิเคราะห์จากภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์

3.4.2 วิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยนำข้อมูลปฐภูมิและข้อมูลทุติยภูมิมาจัดเรียงในกรอบการศึกษา โดยประกอบด้วย

3.4.2.1 ความเป็นมา ข้อมูลทั่วไป และองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนกรณีศึกษา เพื่อทราบถึงลักษณะความสำคัญ และสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจสังคมโดยรวมของชุมชนกรณีศึกษาโดยวิเคราะห์จาก เอกสารวิชาการ เอกสารจากหน่วยงานราชการต่างๆ สถิติแผนที่ภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ภาพถ่ายทางอากาศรวมทั้งการสอบถามผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญในด้านประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์

3.4.2.2 ลักษณะของที่โล่งว่าง ได้แก่ การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง รวมถึง รูปร่าง ความเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ การเข้าถึงพื้นที่ องค์ประกอบของที่โล่งว่างอื่น ๆ และสภาพของที่โล่งว่างที่ปรากฏในปัจจุบัน (ปีพ.ศ.2550) โดยวิเคราะห์จากการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

3.4.2.3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในที่โล่งว่างแต่ละประเภท ได้แก่

1) กิจกรรมกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างวัน ทั้งวันหยุดและวันธรรมดา โดยแบ่งเป็นประเภทกิจกรรมที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่าง กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่ปรากฏในที่โล่งว่าง การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่สามารถสังเกตได้ และ ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ไม่เหมาะสม โดยวิเคราะห์จากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants)

2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างและข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษา

3.4.2.4 ทำการบูรณาการข้อมูลทั้ง 3 ส่วน เข้าด้วยกันในรูปแบบของแผนที่ แผนภูมิ ตารางและการบรรยายประกอบแสดงความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบเพื่อให้เห็นภาพรวมของการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษา

3.4.3 วิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงเทพมหานคร โดยในการวิเคราะห์สถานการณ์ได้พิจารณาแยกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง และกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการกำหนดสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงเทพมหานคร ส่วนปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมาจากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง โดยสรุปผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของแผนที่ ตาราง และการบรรยายประกอบ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงเทพมหานครต่อไป

บทที่ 4

สภาพทั่วไป และวิวัฒนาการ ของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

4.1 วิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

ในการศึกษาวิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทำการแบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง อีกทั้งได้นำแนวความคิดของ Lewis Keeble และ Patrick Geddes ที่ทำการแบ่งช่วงวิวัฒนาการของเมือง (ในบทที่ 2) มาประกอบใช้ในการแบ่งช่วงการศึกษา โดยในแต่ละช่วงจะเป็นการศึกษาถึงระบบกิจกรรม และระบบของที่ตั้งซึ่งเกี่ยวกับ คน กิจกรรม และพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง การใช้ที่ดิน และสรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถแบ่งช่วงเวลาได้ดังนี้

การศึกษาช่วงที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394) เป็นระยะการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นใหม่ โดยวางผังการใช้ที่ดินตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาช่วงที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394-2468) เป็นช่วงที่มีความแตกต่างจากช่วงที่ 1 อย่างชัดเจน เนื่องจากในช่วงนี้มีการพัฒนาเมืองมากขึ้นจากการที่รับอิทธิพลตะวันตก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการคมนาคม มีการขยายตัวออกไปนอกกำแพงพระนครมากขึ้น

การศึกษาช่วงที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468-2489) เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างประกอบกันทั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย และจากการพัฒนาทางกายภาพอย่างตะวันตก เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ทำให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งมีระบบการคมนาคมขยายออกไปจากเขตพระนคร ทำให้พื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเมืองเริ่มมีความเสื่อมโทรม

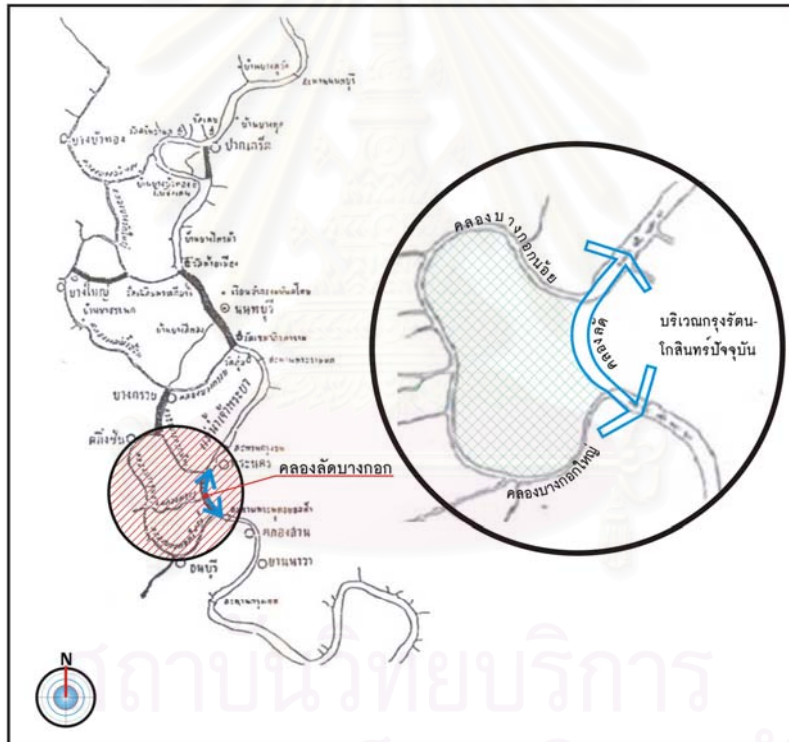
การศึกษาช่วงที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่มีการขยายตัวและพัฒนาในทุกด้านของเมืองออกไปนอกเขตพระนครอย่างกว้างขวาง ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเริ่มขยายออกสู่พื้นที่รอบข้างมากขึ้น โดยในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้รับเกิดผลกระทบจากการพัฒนาทำให้เกิดโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์หลายโครงการ

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของเมือง

เมื่อนับย้อนหลังไปประมาณ 10, 000 ปี มีหลักฐานจากการสำรวจทางวิศวกรรมพบว่าพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันเคยจมอยู่ใต้น้ำในอ่าวไทย เพราะพบร่องรอยของ

ฝั่งทะเลอ่าวไทยในสมัยทวารวดีสูงขึ้นไปถึงจังหวัดอุดรดิถีต์ เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าตะกอนและโคลนตมที่แม่น้ำเจ้าพระยาพัดพามาทับถมทำให้ฝั่งทะเลถอยร่นลงไปทางใต้ จึงเกิดที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ แผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์นี้ เรียกกันว่า “ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา”¹

พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ตำบลบางกอก ซึ่งมีพื้นที่ทั้งฝั่งกรุงเทพฯ และฝั่งธนบุรีรวมเป็นแผ่นดินเดียวกันมาก่อน² พบมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบางกอกในสมัยเริ่มแรกคงมีมานานแล้ว ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมื่อกรุงศรีอยุธยาสถาปนาเป็นราชธานีในปี พ.ศ. 1893 ชุมชนบางกอก มีความเจริญเติบโตและความหนาแน่นของชุมชนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับตามความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา สภาพของชุมชนในขณะนั้นสันนิษฐานว่าคงเป็นชุมชนที่เกาะตัวกันอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ด้วยเพราะในสมัยนั้นล้วนอาศัยเส้นทางคมนาคมทางน้ำเกือบทั้งหมด ประชาชนส่วนใหญ่ปลูกบ้านเรือนริมฝั่งหรืออาศัยอยู่ในเรือนแพ และประกอบอาชีพเพาะปลูกในท้องที่เรียกสวนไร่นา

ที่มา : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ พ.ศ. 2525

ภาพที่ 4.1 แสดงคลองลัดบางกอกในสมัยพระเจ้าไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089)

¹ กรุงเทพฯ ๒489 – 2539, กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิซีเมนต์ไทย, 2539, หน้า 14.

² นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า: สาน์สมเด็จพระภาคที่ 30 (หน้า 14-30) ภาคที่ 49 (หน้า 104) อ้างถึงใน กำธร กุลชล และ ทรงสรรค์ นิลกำแหง, วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ปีที่4-5 (ธันวาคม2523-2525) :หน้า 222.

ครั้งต่อมาในสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089)³ โปรดให้ขุดคลองลัดจากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ เป็นเหตุให้สายน้ำเปลี่ยนทิศทางจนคลองลัดได้ขยายตัวกลายเป็นแม่น้ำสายหลักส่วนแม่น้ำสายเดิมแคบลง ทำให้สภาพพื้นที่ที่เคยเป็นแผ่นดินเดียวกันถูกแบ่งแยกเป็น 2 ฝั่ง มีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลาง ชุมชนเมืองบางกอกจึงเริ่มเปลี่ยนบทบาทเป็นเมืองด่านสำคัญตั้งแต่ขุดคลองลัดเสร็จ กล่าวคือ ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งเป็นรัชกาลต่อมา ได้ปรากฏชื่อเมืองเป็นทางการครั้งแรก เรียกว่า “เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร”

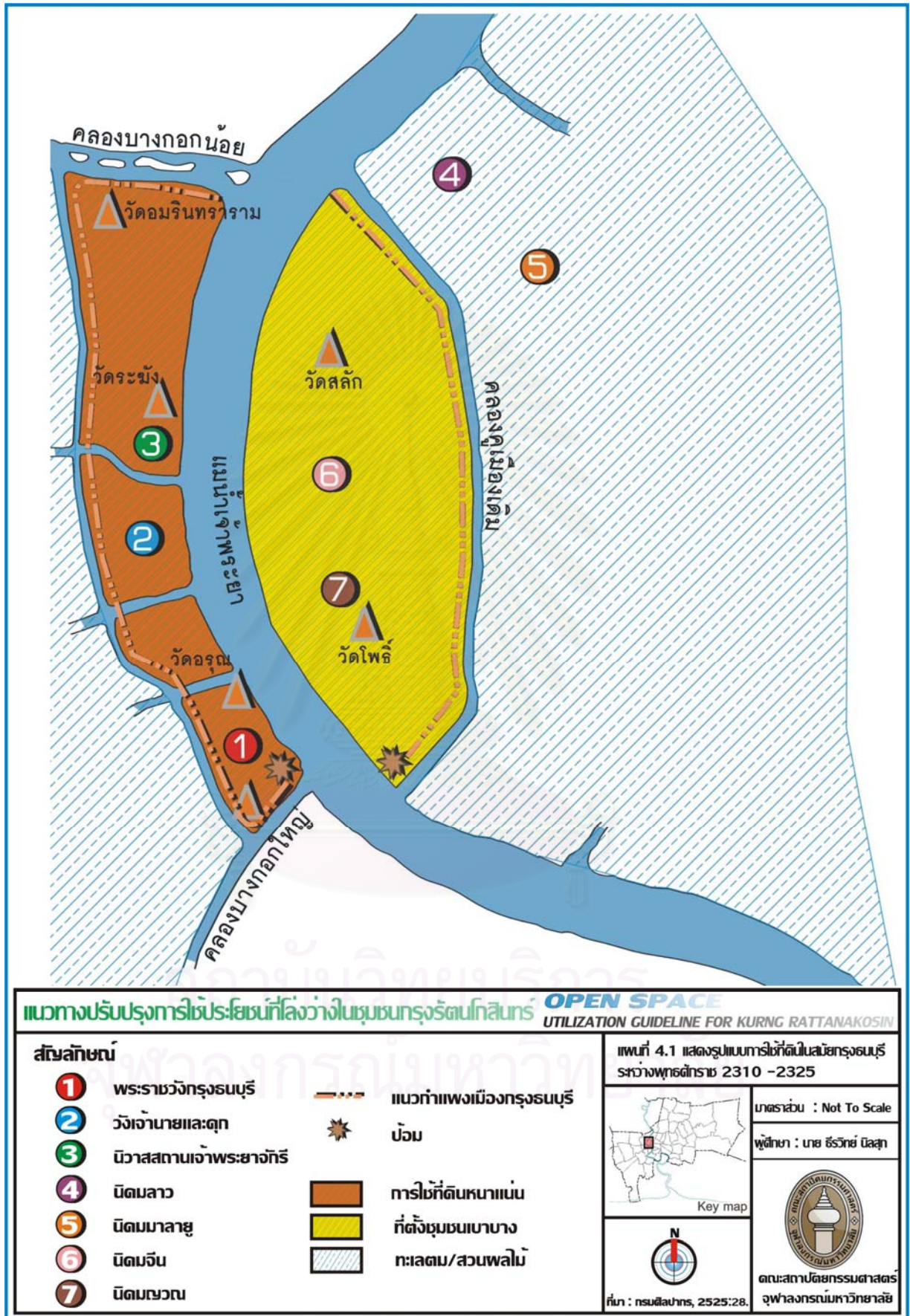
ในระยะต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดฯ ให้สถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวงในปีพุทธศักราช 2310 เนื่องจากสถานการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกสลาย แนวทางการสร้างเมืองหลวงจึงเป็นไปโดยอาศัยหลักทางยุทธศาสตร์เป็นสำคัญ⁴ ประกอบกับฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งธนบุรี) เป็นที่ดอนเป็นชุมชนค้าขายที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนหนาแน่นและมีป้อมปราการอยู่แล้ว ลักษณะเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปรากฏเป็นป้อมและกำแพงก่ออิฐหนาแน่นทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีการสร้างกำแพงเมืองฝั่งละสามด้านประกบกันให้แม่น้ำไหลผ่ากลางให้มีลักษณะเป็นเมืองอกแตก ซึ่งมีทางหนีที่ได้อย่างดี ภายนอกกำแพงเมืองออกไปทั้งสองฝั่งเป็นสวนผลไม้และนาข้าวที่ปลูกเลี้ยงชาวเมือง การใช้ที่ดินของชุมชนสมัยกรุงธนบุรี ภายในกำแพงเมืองปรากฏหนาแน่นทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น พระราชวัง วังเจ้านาย วัด ตลาด คู กว๊านสถานของพระญาติพระวงศ์ คูเรือ ฯลฯ ส่วนทางฝั่งตะวันออกยังคงมีชุมชนเบาบางและเป็นชุมชนของชาวต่างด้าว ซึ่งถูกกวาดต้อนอพยพมาเสียเป็นส่วนใหญ่⁵

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ศิลปากร, กรม: บันทึกเรื่องความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่มที่ 1 (ครุสภา, 2521) เล่มที่3 (สหประชาชาติ, 2522) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน , หน้า 222-223.

⁴ คุชฎี ทยตตะคุ , วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต, 2542. หน้า 32.

⁵ ศิลปากร, กรม: พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ครุสภา, 2521) อ้างถึงใน กำธร กุลชล และ ทรงสวรรค์ นิลกำแหง , วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง, หน้า 223.

แผนที่ 4.1 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยกรุงธนบุรี ระหว่างพุทธศักราช 2310 - 2325

4.1.2 สมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3(ระยะสร้างกรุง) ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 - 2394

ในช่วงรัชกาลที่ 1 เป็นช่วงสร้างพระนครให้เป็นปึกแผ่นเป็นช่วงที่ฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและศิลปวัฒนธรรมตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา ทรงเร่งฟื้นฟูพระศาสนา และบ้านเมือง ภายใต้นี้ยังมีสงครามกับพม่าอยู่บ้าง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 บ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นเนื่องจากเว้นว่างจากการสงคราม ทรงอนุรักษ์ฟื้นฟูพระศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเป็นอันมาก ช่วงปลายรัชกาลเริ่มมีการค้าขายกับจีน จนมีเงินในท้องพระคลังจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟูมาก ในรัชกาลที่ 3 จึงมีการสร้างพระอาราม และบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามจำนวนมาก โดยมีรายละเอียดสภาพชุมชน การใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างดังต่อไปนี้

4.1.2.1 สภาพชุมชน

1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

เนื่องจากพื้นที่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) มีปัญหาทางด้านยุทธศาสตร์⁶ คือ เป็นเมืองที่มีแม่น้ำผ่านกลางเมือง อีกทั้งสภาพการใช้ที่ดินหนาแน่นมากอยากแก่การพัฒนาเมือง และมีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นฝั่งโค้งด้านนอกของแม่น้ำที่ไหลเชื่อมจากทางเหนือ จึงทำให้ตลิ่งทรุดพังเร็วกว่าฝั่งตรงกันข้ามจึงทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงย้ายราชธานีมาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ฝั่งตะวันออก(กรุงรัตนโกสินทร์) เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงขนาดใหญ่เหมาะแก่การปลูกข้าว⁷ ฐานฐานของเมืองเป็นรูปเรียวยาวแหลมทางด้านเหนือและใต้ ตรงกลางป่อง มีแม่น้ำล้อมรอบโดยฝั่งตะวันตกเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตะวันออกมีคลองสองชั้นชั้นในเป็นคลองคูเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ชั้นนอกเป็นคลองชุดใหม่หลังจากสร้างกรุงได้ไม่นานนัก เรียกว่า คลองรอบกรุง พื้นที่นอกคลองรอบกรุงออกไปเป็นทุ่งที่ เรียกว่า ทะเลตม ใช้เป็นที่นาปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงชาวเมือง ส่วนภายในเขตเมืองมีสภาพพื้นที่คงเป็นเรือกสวนริมแม่น้ำมีชุมชนเบาบาง โดยมีวัดและตลาดน้ำเป็นระยะๆ

2. ลักษณะทางสังคม ประชากร

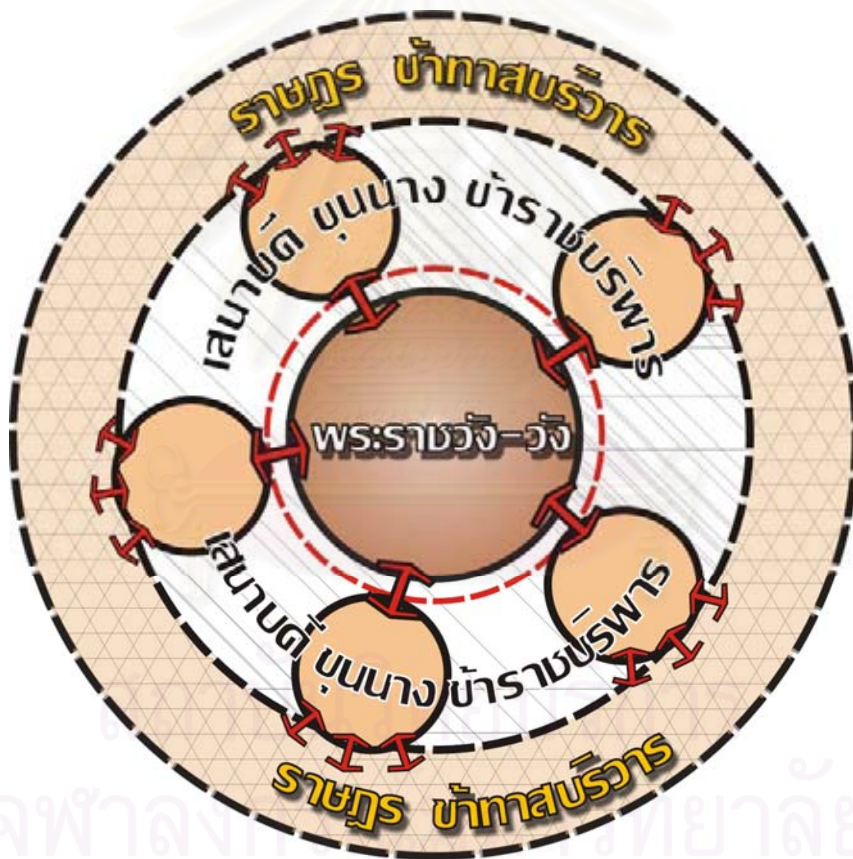
จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของ จอร์น ครอว์เฟ็ค⁸ ตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษในอินเดียซึ่งเดินทางมาเจรจาทางการค้ากับไทย ได้ระบุไว้ว่าประชากรในพระนครช่วงแรกมีประมาณ 50,000 คน และมากกว่าครึ่งเป็นคนจีน ส่วนในช่วงต้นของรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2371) จากเอกสารของบาทหลวงชาวตะวันตก ที่กล่าวถึงการประมาณจำนวนประชากรในพระ

⁶ แ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535, หน้า 18.

⁷ ดุษฎี ทายตะคุ , วัฒนนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 32.

⁸ แ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 78.

นครในชวงนั้นว่ามีประมาณ 80,000 คน โดยประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ลาว สยาม มอญ และชาวต่างชาติอื่นๆ เช่น ญวน แขกอิสลาม เขมร ทวาย และชาวตะวันตก ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันในบริเวณต่างๆ ทั้งทางฝั่งตะวันตก (ธนบุรี) และฝั่งตะวันออก (พระนคร) ของแม่น้ำเจ้าพระยากลุ่มทางสังคมและการตั้งถิ่นฐาน ประกอบด้วยกลุ่มชนชั้นทางสังคมและกลุ่มทางเชื้อชาติ โดยกลุ่มคนไทยมีชนชั้นทางสังคมตามกฎหมายอันเป็นมรดกตกทอดมาจากกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วยกลุ่มคน 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ เจ้าขุนนาง ไพร่ และทาส⁹ มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานโดยยึดพระบรมมหาราชวัง (วังหลวง) วังหน้า และวังหลัง เป็นศูนย์กลางหลักและศูนย์กลางรองตามลำดับ ทางฝั่งตะวันออก(ฝั่งพระนคร)ตั้งเตรียมแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแนวคลองคูเมืองเดิมโดยมีบ้านเรือนของบรรดาเสนาบดี ขุนนางและข้าราชการตั้งอยู่บริเวณโดยรอบซึ่งเป็นรูปแบบที่ถือปฏิบัติกันมา เพื่อให้เข้าเฝ้ารับใช้เบื้องพระยุคลบาทได้ใกล้ชิดและสะดวก

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 4.2 รูปแบบกลุ่มทางสังคมและการตั้งถิ่นฐาน

⁹ อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. และคณะ, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2535 – 2416.สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527. หน้า 45-147. อ้างถึงใน ดุษฎี ทายตะคุ วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 33.

ส่วนราษฎรซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นข้าทาสบริวารของเจ้านาย และราษฎรที่รับราชการหรือรับใช้ใกล้ชิดบรรดาเสนาบดีและขุนนาง มักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกับบ้านเรือนของเสนาบดี และขุนนางเหล่านั้น¹⁰ นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้ว่าคงมีแหล่งชุมชนของราษฎรพื้นเมืองตั้งถิ่นฐานอยู่โดยยึดวัดที่มีตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นศูนย์กลาง เช่น บริเวณวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนฯ) วัดสลัก (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) วัดเลียบ วัดราชบูรณะ วัดเชิงเลน (วัดบพิตรพิมุข) เป็นต้น¹¹

3. ชุมชน และการตั้งถิ่นฐาน

เค้าโครงของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนสมัยแรก ยังคงเป็นชุมชนริมน้ำบ้านเรือน เรือนแพ และเรือประทุนของราษฎรมักปลูกหรือจอดอยู่ริมแม่น้ำ ริมคลองทั้งฝั่งพระนครและธนบุรี¹² ซึ่งทางฝั่งธนบุรีมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่เดิม และที่เกิดขึ้นใหม่เรียงรายตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ ราษฎรส่วนใหญ่กลับไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่อยู่เดิมที่เคยอยู่มาในอดีต เช่น ชาวไทย ลาว มอญ แขก อิสลาม ฯลฯ ยังคงอยู่ทางแถบคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองมอญ คลองวัดอรุณ และคูเมืองเดิม สำหรับการขยายตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ทางฝั่งกรุงธนบุรีจะขยายตัวมาทางตอนใต้ของพระราชวังเดิม ตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่ลงไปจนกระทั่งถึงบริเวณสะพานพุทธยอดฟ้าในปัจจุบัน และลึกเข้าไปตามคลองสายสำคัญ โดยชุมชนที่ขยายตัวใหม่นี้เป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาเสนาบดี ขุนนาง และชาวต่างชาติที่มีหน้าที่รับใช้ในพระบรมมหาราชวังและวังต่างๆ สำหรับการตั้งถิ่นฐานทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งพระนคร) เมื่อมีการย้ายพระบรมมหาราชวังมาอยู่ทางฝั่งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้ชุมชนชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ไปตั้งบ้านเรือนใหม่ในที่ดินสวนทางด้านใต้ของตัวเมืองพระนคร ในบริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคาราม) คือ บริเวณตั้งแต่ใต้คลองโอง่างด้านใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ลงไปจนถึงแนวที่เป็นริมคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งจุดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ราษฎรทั่วไปตั้งบ้านเรือนแพ จอดเรือประทุน ทั้งอยู่อาศัยและค้าขายตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองที่แยกเข้าไป

ส่วนบรรดาชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน จะมีทั้งชาวตะวันตกและตะวันออก โดยชุมชนชาวตะวันออกซึ่งมีอยู่หลายเชื้อชาติทั้งชาวจีน แขกมอญ เขมร ลาว ญวน แขกตานี จะมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานกันเป็นกลุ่มตามลักษณะเชื้อชาติ แต่ละกลุ่มก็มีวิถีชีวิต

¹⁰ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 92.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 393.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทานที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตกำแพงพระนครหรือคลองริมฝั่งธนบุรี¹³ กลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้พระราชทานที่ให้อยู่ใกล้ที่เดิม หรือในเขตไกลออกไป ชาวตะวันออกในแต่ละเชื้อชาติก็จะรวมกลุ่มกันอยู่เป็นชุมชน ได้แก่ ชาวมอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งตะวันออกของคลองตลาด (ปากคลองรอบกรุงด้านใต้) ทั้งสองฝั่ง จนถึงบริเวณสะพานที่ถนนเจริญกรุงมาบรรจบกับมุมวังสราญรมย์ สะพานนี้จึงได้ชื่อว่า สะพานมอญ และบริเวณใกล้กันกับสะพานมอญไปก็มีชุมชนชาวลาว ทั้งลาวพวนและลาวเวียงจันทน์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ นอกจากนี้ยังมีพวกชาวญวนและชาวเขมร ตั้งบ้านอยู่ใกล้เคียงกัน ในบริเวณตำบลบ้านหม้อ ถนนพารุทธ์ ถนนตรีเพชร ในบริเวณตั้งแต่แนวคลองคูเมืองเดิม ถึงแนวคลองรอบกรุงด้านใต้ของพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นย่านของกลุ่มชุมชนชาวตะวันออกกลุ่มใหญ่ และทางด้านเหนือยังมีชาวแขกตานี ที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแขกวัดตองปุ บางลำพู

ชุมชนต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตก¹⁴ มักจะถูกกำหนดให้ตั้งบ้านเรือนของชาวตะวันตก จะถูกกำหนดให้อยู่นอกเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังนั้นชุมชนอยู่บริเวณนอกกำแพงพระนครทางด้านใต้ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก เช่น กงสุลโปรตุเกส บ้านพักทูต บ้านหมอสอนศาสนา ชาวอังกฤษและอเมริกัน เป็นต้น

4.1.2.2 การใช้ที่ดิน

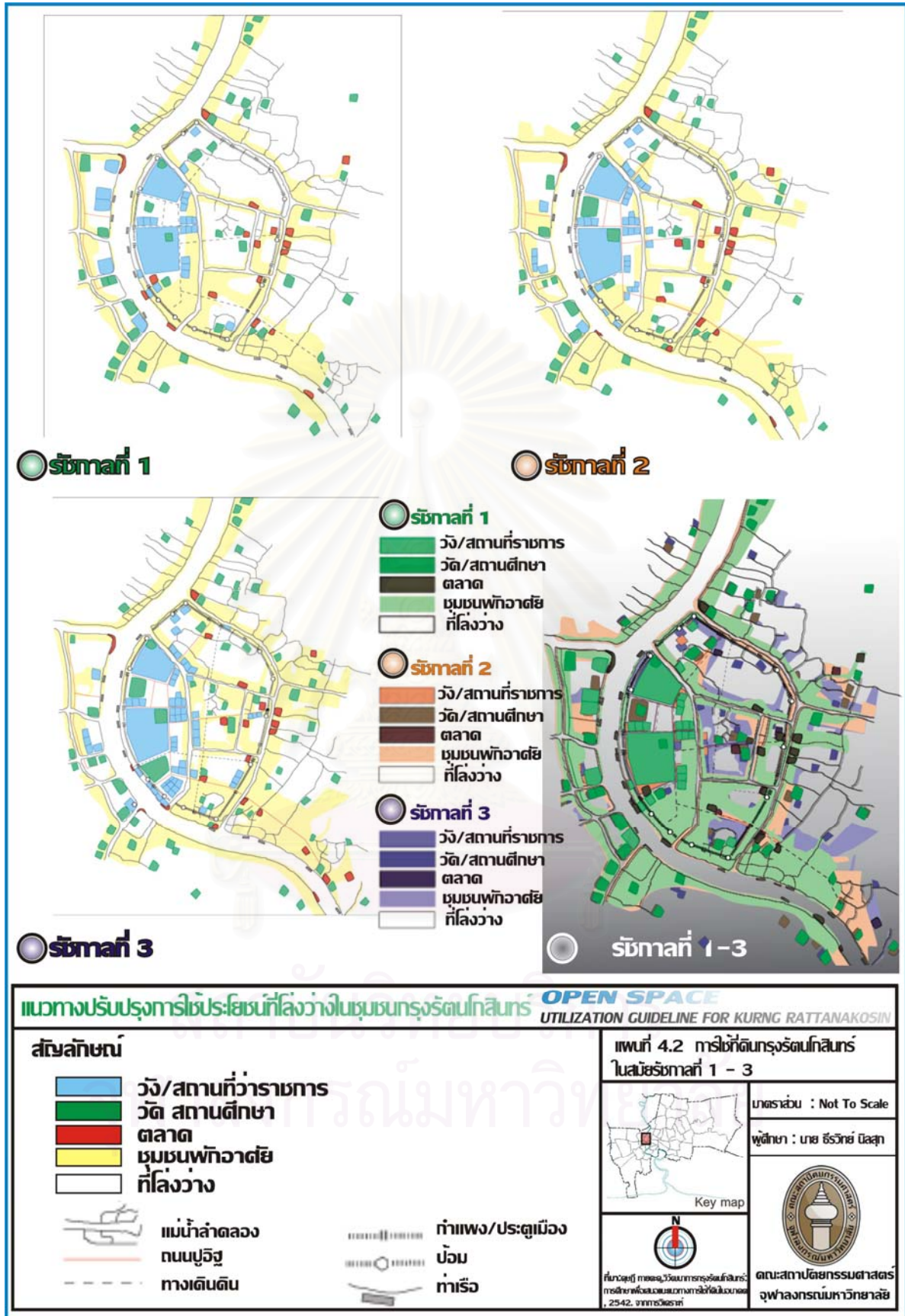
จากลักษณะการเลือกที่ตั้งและการวางผังการใช้ที่ดิน ตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา ทำให้มีลักษณะการใช้ที่ดินของกรุงรัตนโกสินทร์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พื้นที่เขตชั้นในฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร)¹⁵ มีการใช้ที่ดินที่เป็นพื้นที่สำคัญ คือ เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง (พระราชวังหลวง) และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งล้อมรอบด้วยกำแพงวัง พระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งล้อมรอบด้วยกำแพงวังอีกเช่นกัน ระหว่างวังทั้งสองคือวัดมหาธาตุฯ บริเวณที่ตั้งวัดมหาธาตุเป็นที่ตั้งขางข้าวเปลือก ส่วนหลังวัดเป็นท้องทุ่งรกมีน้ำขัง ในฤดูแล้งใช้เป็นที่พักพระบรมวงศานุวงศ์ จึงเรียกว่าทุ่งพระเมรุ หรือท้องสนามหลวง ในปัจจุบัน ด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ของทุ่งพระเมรุ คือ ที่ตั้งศาลหลวง วังเจ้านาย -

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 393.

¹⁵ กำธร กุลชล และ ทรงสรรค์ นิลกำแหง , วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ปีที่4-5 (ธันวาคม2523-2525) :หน้า หน้า 228.

ที่มา : ดุษฎี ทายตะคุ, วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ ฯ, 2542 / จากกรวิเคราะหื

แผนที่ 4.2 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 - 2394)

-โรงม้าหลวง ตึกดิน (คลังดินดำ) ลงไปตามลำดับจนถึงด้านหลังของพระบรมมหาราชวังและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นที่ตั้งของกรมพระนครบาล คู และหอกลอง สำหรับทางด้านหน้าของวัดพระเชตุพลฯ มีวังท่าเตียน ส่วนพื้นที่ระหว่างกำแพงวังด้านใต้กับวัดพระเชตุพลฯ เป็นบ้านเรือนของเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่มีการตัดถนนปูด้วยอิฐ 9 สายเพื่อการเดินทางเป็นการเชื่อมโยงอาคารและสถานที่สำคัญๆ ภายในเขตพระนครชั้นใน

2. พื้นที่เขตชั้นนอกระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับคลองรอบกรุง¹⁶ ในระยะแรกมีการใช้ที่ดินค่อนข้างเบาบาง ถูกแบ่งด้วยคลองหลอดสองคลอง จนปรากฏเป็นที่ดิน 3 ผืน ขนาดใหญ่เกือบเท่าๆ กัน การใช้ที่ดินเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของข้าราชการบริพารและข้าราชการชั้นผู้น้อย ตลอดจนจนราษฎรกลุ่มต่างๆ ต่อมามีการอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองหลวงมากขึ้นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจึงทำให้เกิดความหนาแน่นตามลำดับ

3. พื้นที่นอกเขตกำแพงเมือง¹⁷ สภาพการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นท้องทุ่งกว้าง มีการตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปตามแม่น้ำลำคลอง เส้นทางน้ำที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่จากพระนครออกไปเชื่อมกับชนบท คือ คลองบางกะปิที่ต่อกับคลองมหานาค ซึ่งอาจสรุปได้ว่าชุมชนที่เกิดในสมัยนั้นใช้วิธีขุดคลองเป็นเส้นทาง

4. พื้นที่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจากสมัยกรุงธนบุรี และยังคงมีความสำคัญต่อพระนครอยู่แต่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากที่เป็นศูนย์กลางการปกครองก็เป็นที่พักอาศัยหนาแน่นโดยเฉพาะในเขตแนวกำแพงเดิมและนอกเขตกำแพงมีราษฎรอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น

5. การคมนาคม เส้นทางการสัญจรหลักในยุคนี้ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นหลักเช่นในอดีต ในการเดินทางติดต่อในพระนคร และนอกพระนคร โดยหลังจากที่ย้ายราชธานีมาทางฝั่งพระนครแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดเกล้าฯ ให้รื้อกำแพงเมืองริมคลองคูเมืองเดิมแต่ครั้งสมัยกรุงธนบุรีลง เพื่อขยายพระนครให้กว้างออกไป และขุดคลองคูเมืองเดิมให้กว้างและลึกกว่าเดิม เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือและทิศใต้ จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองหลอดขึ้นอีก 2 คลอง จากคลองคูเมืองเดิมออกไปบรรจบคลองรอบกรุงที่ขุดใหม่ ทำให้ระบบการคมนาคมภายในพระนครมีความเชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองมหานาคขึ้น เริ่มต้นจากคลองรอบกรุง บริเวณวัดสระเกศ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้า และเดินทางเชื่อมต่อระหว่างภายในพระนครกับภายนอก

¹⁶ เรื่องเดียวกัน

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 229.

พระนครที่สำคัญ ส่วนเส้นทางสัญจรทางบกยังเป็นเพียงทางเดินแคบๆ ที่สร้างด้วยดินอัดแน่น หรือปูอิฐเรียงตะแคงใช้เป็นเส้นทางเดินทางภายในพระนคร

อาจกล่าวสรุปได้ว่าการใช้ที่ดินในช่วงรัชกาลที่ 1 เป็นการพลิกโฉมของสภาพภูมิประเทศจากสภาพที่โล่งว่าง และการใช้ที่ดินเบาบางกลายเป็นชุมชนเมืองที่มีการใช้ที่ดินหนาแน่น ส่วนในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 นั้นมิได้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปกว่าสมัยแรกเท่าไรนัก เป็นเพียงการพัฒนาตามแนวทางเดิมเท่านั้น เมื่อก้าวโดยรวมแล้วการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ จะเป็นในส่วนของวัง วัดและตลาดต่างๆ โดยที่ราษฎรก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณรอบๆ และตามแม่น้ำลำคลอง (ดูแผนที่ 4.2)

4.1.2.3 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากสภาพบ้านเมืองในขณะนั้นที่มีที่โล่งว่างอยู่อย่างมากมาแต่ในเขตกำแพงพระนครประกอบกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เป็นสังคมเกษตรส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตผูกผันอยู่กับที่โล่งว่างตลอดเวลาไม่ว่าในท้องทุ่งหรือแม่น้ำลำคลองซึ่งเป็นทั้งเส้นทางคมนาคมและที่ทำมาหากิน นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้ประโยชน์ในที่โล่งของคนในสมัยนั้นยังปรากฏอยู่ตามศูนย์กลางสำคัญทางสังคมไม่ว่าจะเป็น วัง วัด หรือ ตลาด โดยสามารถแยกประเภทและการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างได้ดังนี้

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 4.3 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3

1. ที่โล่งว่างที่เป็นแม่น้ำลำคลอง มีการใช้ประโยชน์ทั้งในฐานะทางสัญจรและแหล่งประกอบกิจกรรม โดยมีกิจกรรมการการเล่นที่ผูกอยู่กับแม่น้ำลำคลองทั้งที่เป็นกิจกรรมของเจ้า ชุนนาง และราษฎร เช่น พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค การแข่งเรือลอยกระทง ฯลฯ และการเล่นเพลงเรือเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ชาวพระนครก็จะออกไปชุมนุมเล่นเรือกันอย่างสนุกสนานที่ทุ่งกุษาทอง และบริเวณริมคลองมหานาคซึ่งกลายเป็นท้องน้ำอันกว้างใหญ่¹⁸

2. ที่โล่งว่างภายในวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ถือว่ามีความสำคัญที่สุดเพราะผู้คนในสมัยนั้นผูกพันศาสนาเป็นอย่างมาก มีการใช้ประโยชน์โดยกิจกรรมและประเพณีส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีเทศกาลต่างๆ เช่น ประเพณีการสงฆ์น้ำพระรดน้ำดำหัว วันสงกรานต์ ฯลฯ

3. ที่โล่งว่างที่เป็นตลาดอันเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีการใช้ประโยชน์เพื่อการค้าและเป็นที่พักปะกันของผู้คน โดยตลาดในสมัยนี้ก็มีลักษณะคล้ายกับตลาดสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก และเป็นเรือแพบรรทุกสินค้า และอาหารต่างๆ ไปยังแหล่งรับซื้อ หรือจุดนัดพบ อาจมีการขายไปตามเส้นทางซึ่งสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพืชผลจากไร่สวนโดยจะมีจุดที่หนาแน่นตามจุดตัด ทางแยกของแม่น้ำลำคลองต่างๆ มีทั้งตลาดบก และตลาดน้ำ

4. ที่โล่งว่างในท้องทุ่ง มีการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่ทำไร่ทำนาซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีมากที่สุดโดยเฉพาะพื้นที่นอกเขตกำแพงเมือง นอกจากนี้ยังเป็นตัวช่วยสร้างสมดุล¹⁹ จากความหนาแน่นภายในกำแพงพระนครแม้จะไม่มีระบบสาธารณูปโภคโศครบบระบบสาธารณูปการ

นอกจากนี้ยังมีที่โล่งว่างสำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญคือพระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวายหรือที่เรียกกันว่า พิธีโล้ชิงช้า ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นพิธีทางพราหมณ์เป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์จะจัดบริเวณเสาชิงช้ามีการโล้ชิงช้าในราวเดือนยี่ (ประมาณเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม) และที่โล่งว่างที่เรียกว่าทุ่งพระเมรุหรือ ทุ่งสนามหลวงมีการใช้ประโยชน์เป็นที่เผาศพพระบรมวงศานุวงศ์ในฤดูแล้งเท่านั้น โดยการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างต่างๆ มีระบบทางสังคมความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นระบบทางชนชั้นเป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเช่นการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

¹⁸ ไขแสง ศุขะวัฒน์, สอนไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อีเอสพีพริ้นท์จำกัด, 2520), หน้า 6, 104.

อ้างถึงใน อลิศรา มีนกะนิษฐ, "วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง: ไทยและเทศ." วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 19 (2545-2546): หน้า 92.

¹⁹ กำธร กุลชล และ ทรงสรรค์ นิลกำแหง, วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง, หน้า 230.

ในลักษณะเป็นแนวตั้งตามลักษณะกลุ่มชนชั้นทางสังคม ตั้งแต่ เจ้า ชุนนาง ไพร่ และทาส ตามลำดับ เป็นต้น

แผนที่ 4.3 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 - 2394)

4.1.3 สมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (รับอิทธิพลตะวันตก) ตั้งแต่ พ.ศ.2394 – 2468

มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพครั้งสำคัญ เนื่องจากการรับอิทธิพลจากตะวันตกมาปรับปรุงพัฒนาบ้านเมือง ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยนี้แตกต่างจากกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงแรกอย่างมาก รัชกาลที่ 4 ทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างที่ล้ำสมัยทรงพัฒนาระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการอันเป็นการวางพื้นฐานให้พระราชโอรส คือ รัชกาลที่ 5 ที่ทรงพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นอย่างมากในทุกด้านทรงสร้างพระราชวัง อาคาร สถานที่ราชการ มีการจัดวางผังเมืองอย่างเป็นระบบการพัฒนาสืบต่อมาจนสมัยรัชกาลที่ 6

4.1.3.1 สภาพชุมชน

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

จากการทำสนธิสัญญาเบาริง* ของรัฐบาลอังกฤษส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพภายใต้ระบบเศรษฐกิจประเพณีดั้งเดิม (Traditional - Economy) และรูปแบบเศรษฐกิจบัญชาการ (Command Economy) มาเป็น เศรษฐกิจการค้าทำการผลิตเพื่อขายภายใต้ระบบตลาดเสรี (Market Economy) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตแบบชาวน้ำมาเป็น “คนบก”²⁰ การค้าขายโดยอาศัยแม่น้ำลำคลองลดบทบาทลง เปลี่ยนเป็นการค้าขายบนบกตามถนนเป็นหลัก ในช่วงนี้มีการติดต่อกับจีนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาตั้งห้างร้านขายสินค้ามากขึ้น ระบบทางเศรษฐกิจในช่วงรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เพียงพูนอกแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลประสบปัญหาเศรษฐกิจ²¹ อย่างมากอันเป็นผลมาจากการไ้ซึ่งงบประมาณแผ่นดินเพื่อการปรับปรุงทางทหาร ตลอดจนโครงการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ

2. ลักษณะทางสังคม ประชากร

ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นกว่าเมื่อแรกสร้างพระนครหลายเท่า โดย Sir John Bowring²² ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 จากหนังสือ The Kingdom and People of Siam Vol.1 ว่ามีพลเมืองของกรุงเทพฯ มีประมาณ 400,000 คน และมีทาสอยู่ประมาณ 1 ส่วน 3 ของประชากรทั้งหมด และยังมีพวกเชลยที่ถูกกวาด

* สนธิสัญญาเบาริง เป็นหนังสือสัญญาทางการค้าไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลอังกฤษสมัยสมเด็จพระนางเจ้าครีนาวิกตอเรียโดยส่งเซอร์ ยอน โบวริง เจ้าเมืองฮ่องกงเป็นราชทูตมาเจรจา

²⁰ ดุษฎี ทายตะคุ , วัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 115.

²¹ เรื่องเดียวกัน, 159.

²² พิเศษฐ์ เดชผิว, เกาะรัตนโกสินทร์พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม็ค, 2548. หน้า 65.

ต่อมาจากประเทศต่างๆ อีกทั้งมีความหลากหลายทางเชื้อทั้งชาวจีน ไทย ลาว มาเลย์ มอญ คนโคชินจีน เขมร พม่า ชาวคลิสเตียนหลายเชื้อชาติ²³ โดยชาวจีนส่วนใหญ่มักจะประกอบอาชีพค้าขาย และชาวไทยเริ่มมีอิสระทางอาชีพจากสนธิสัญญาเบาริงที่ยอมให้คนไทยไปรับจ้างชาวต่างชาติ และเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบนาย-ไพร่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจาก 400,000 คน เป็น 600,000 คนโดยประมาณ ในสมัยนี้มีการปฏิรูปสังคมครั้งสำคัญอันถือเป็นการเปลี่ยนแปลงรากฐานทางสังคมไทยอยู่ 2 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงสถานะไพร่เป็นคนสามัญและการปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระทำให้คนไทยมีอิสระทางด้านอาชีพ และเป็นการสร้างความมั่นคงทางการทหารโดยการจัดให้มี “ทหารสมัคร” ประชาชนเริ่มรับค่านิยมตะวันตกหลายอย่างที่แสดงถึงความเป็นคนทันสมัย เช่น การตั้งสโมสรหัดเดินรำ การนั่งโต๊ะกินอาหาร ถีบรถจักรยาน ขับรถยนต์ และการส่งลูกหลานไปเรียนต่างประเทศ²⁴ และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการคือ การปฏิรูปการปกครองที่ใช้แบบจตุสดมภ์ ซึ่งหน้าที่ของแต่ละหน่วยปกครองตกอยู่ในสภาพสับสนปนเป เป็นการปกครองที่มีโครงสร้างการแบ่งแยกความรับผิดชอบการบริหารที่ชัดเจน ไม่ก้าวก่ายกันแต่สามารถครอบคลุมการปกครองประเทศได้ครบถ้วน²⁵ ส่วนในรัชกาลที่ 6 เริ่มมีความเคลื่อนไหวในการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ²⁶

3. ชุมชน และการตั้งถิ่นฐาน

เนื่องจากจำนวนพลเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างมากทำให้อาณาเขตของพระนครคับแคบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ขยายพื้นที่พระนครออกไปถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งโปรดให้ขุนนางชุดขึ้นชานกับกำแพงเมืองเดิมทำให้มีพื้นที่ขยายเพิ่มขึ้นกว่าพื้นที่เดิมอีกประมาณ 1 เท่า²⁷ ประกอบกับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามชาติตะวันตก และการปฏิรูปสังคม การปกครองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานมีการขยายเขตความเจริญของชุมชนในพระนครออกไปทั้งทางด้านเหนือ ด้านตะวันออกและด้านใต้ของตัวเมืองจากแนวกำแพงพระนครจนถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษม และบริเวณที่ถัดจากคลอง

²³ ดุษฎี ทายตะคุ , วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 121.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

²⁷ กำธร กุลชล และ ทรงสรรค์ นิลกำแหง , วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง , หน้า 230.

ผดุงกรุงเกษมออกไป ชุมชนเดิมที่นับว่าเป็นชุมชนใหญ่และสร้างความตื่นตัวของเมืองในพื้นที่ซึ่งขยายออกไปใหม่ คือ ชุมชนชาวจีนทางใต้ของแม่น้ำ ซึ่งถูกอพยพย้ายออกมาเมื่อครั้งสร้างกรุงอิทธิพลของชาวจีน โดยเฉพาะในด้านการค้าจึงแผ่คลุมบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยานับตั้งแต่คลองรอบกรุงไปถึงคลองผดุงกรุงเกษม ส่วนชุมชนใหม่ที่เพิ่งเริ่มก่อตัวขึ้นในระยะนี้ ได้แก่ บริเวณสถานกงสุลของชาติต่างๆ จากยุโรป ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาต่อจากชุมชนจีนลงไปทางด้านใต้นับตั้งแต่เขตเมืองด้านนอกจากปากคลองผดุงกรุงเกษมเป็นต้นไปบ้านเรือนและอาคารประเภทอื่นๆ ซึ่งชาวยุโรปนิยมสร้าง จึงครองพื้นที่กระจายต่อจากริมแม่น้ำลึกเข้าไปทางทิศตะวันออกของกรุงรัตนโกสินทร์²⁸ รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวกรุงรัตนโกสินทร์ที่เคยยึดเกาะอยู่กับน้ำมาตั้งแต่สมัยโบราณก็ได้เริ่มเปลี่ยนการตั้งถิ่นฐานบนบกแทนจำนวนเรือนแพนับพันหลังริมฝั่งน้ำได้เริ่มลดน้อยลง แนวแกนในการตั้งถิ่นฐานและขยายตัวของเมืองออกทางด้านทิศตะวันออกได้อาศัย ถนนเจริญกรุง ถนนพระราม 4 และพระราชวังสวนสระประทุมเป็นต้น

4.1.3.2 การใช้ที่ดิน

จากการเพิ่มจำนวนประชากร และการเร่งพัฒนาบ้านเมืองให้เข้าสู่การเป็นสากล ทำให้การใช้ที่ดินในอาณาจักรพระนครมีความหนาแน่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ขยายพื้นที่พระนครออกไปถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษม ปัจจุบันสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินคือการสร้างถนนเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัยจากการตั้งชุมชนที่เกาะกลุ่มตามแม่น้ำลำคลอง เป็นการตั้งบ้านเรือนสองฝากของถนน พื้นที่ที่เคยเป็นที่โล่งว่างได้มีการเข้าไปตั้งบ้านเรือนหนาแน่นมากขึ้น เพราะมีถนนที่สามารถเข้าถึงได้สะดวก ทำให้มีลักษณะการใช้ที่ดินของกรุงรัตนโกสินทร์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พื้นที่เขตชั้นในฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร) เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากที่เคยเป็นกลุ่มพระราชวัง และวังต่าง ๆ ได้เปลี่ยนมาเป็นกลุ่มสถานที่ราชการ กระทรวง และกรมต่างๆ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 การใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยยังคงมีวังเจ้านายรอบๆ พระบรมมหาราชวังอยู่บ้าง บ้านเรือนขุนนางมีอยู่เดิมเท่าที่มีมาแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนบ้านเรือนราษฎรทั่วไปในเขตนี้มีน้อย มีตลาดท่าเตียนเป็นตลาดใหญ่ ที่เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมและย่านพักอาศัยของชาวต่างชาติที่เข้ามารับราชการ²⁹

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230-231.

²⁹ ดุษฎี ทายตะคุ , วัฒนนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 151.

2. พื้นที่เขตชั้นนอกระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับคลองรอบกรุง การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัย โดยทางด้านเหนือตั้งแต่คลองคูเมืองด้านคลองโรงไหมถึงคลองบางลำพู มีกลุ่มบ้านเรือนข้าราชการ ขุนนาง ราษฎรไทย ไทยอิสลามเป็นส่วนมาก ส่วนบริเวณถนนราชดำเนินกลางเดิมเป็นบ้านเรือนราษฎรหลังจากตัดถนนใหม่ เริ่มมีการใช้ที่ดินเป็นอาคารพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น ส่วนทางด้านใต้ตั้งแต่คลองตลาดถึงคลองโอง่างเป็นย่านที่พักอาศัยของคนจีน ตั้งแต่สะพานหันต่อเนื่องไปถึงสำเพ็ง เยาวราช ซึ่งอยู่นอกคลองรอบกรุงโดยนอกจากเป็นพื้นที่พักอาศัยยังเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมที่มีความสำคัญโดยมีตลาดพาหุรัด และตลาดสำเพ็งเป็นตลาดสำคัญ³⁰ เกิดกลุ่มอาคารตึกแถวเรียงรายในกรอบสี่เหลี่ยม (Block) ของถนนต่าง ๆ คือ ถนนเจริญกรุง ถนนพาหุรัด และถนนเยาวราช

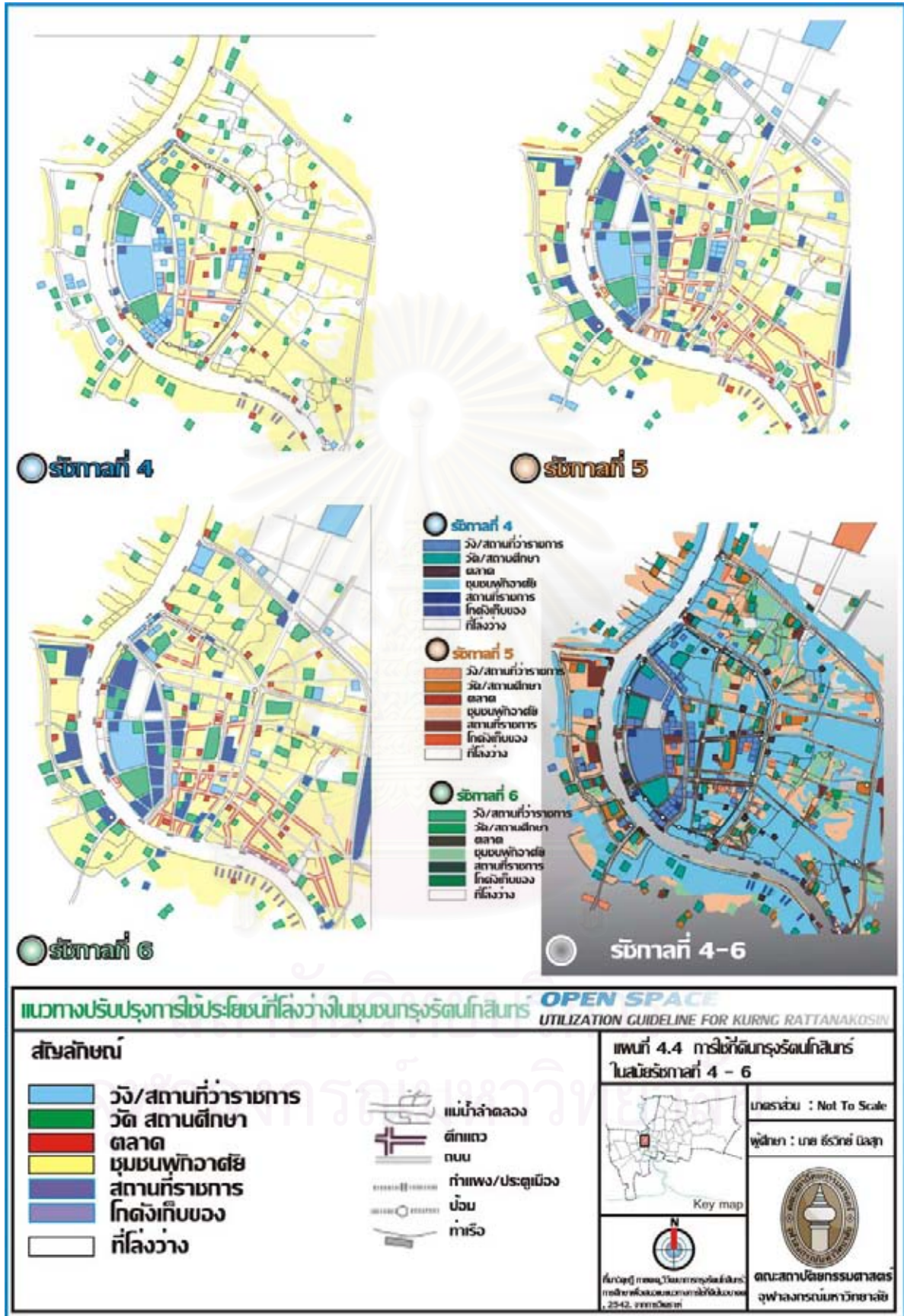
3. พื้นที่นอกเขตกำแพงเมืองตั้งแต่คลองรอบกรุงถึงคลองผดุงกรุงเกษม มีการใช้ที่ดินเป็นเขตชุมชนใหม่ที่ขยายตัวต่อเนื่องออกไปจากใจกลางพระนคร มีคลองผดุงกรุงเกษม และถนนกรุงเกษมตัดใหม่ควบคู่ไปกับแนวคลอง มีคลองมหานาคเชื่อมระหว่างคลองรอบกรุงกับคลองผดุงกรุงเกษม และยังมีถนนราชดำเนินนอกช่วงต้น ถนนบำรุงเมืองช่วงปลาย ถนนเจริญกรุง และถนนเยาวราชเป็นถนนสำคัญ บริเวณทางด้านเหนือและด้านตะวันออกมีการใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัยไม่หนาแน่นมากนักส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่ตามถนนและคลองสายสำคัญ ส่วนทางด้านใต้ตั้งแต่ถนนบำรุงเมืองลงมาถึงถนนเจริญกรุง ถนนเยาวราชมีการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัยและพาณิชย์กรรมหนาแน่น³¹

4. พื้นที่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) ยังคงมีการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่พักอาศัยสำคัญ โดยเฉพาะริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งที่เป็นเรือนพักอาศัยของผู้มีฐานะดีริมแม่น้ำ และเรือนแพและเรือประทุนหลังคาโค้งของราษฎรโดยทั่วไป ต่อมาช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 จำนวนเรือนแพได้ลดน้อยลงอย่างมากเปลี่ยนเป็นการตั้งบ้านเรือนริมถนนแทนนอกจากนี้พื้นที่ฝั่งตะวันตกยังคงเป็นที่พักอาศัยของเหล่าบรรดาเสนาบดีสำคัญ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

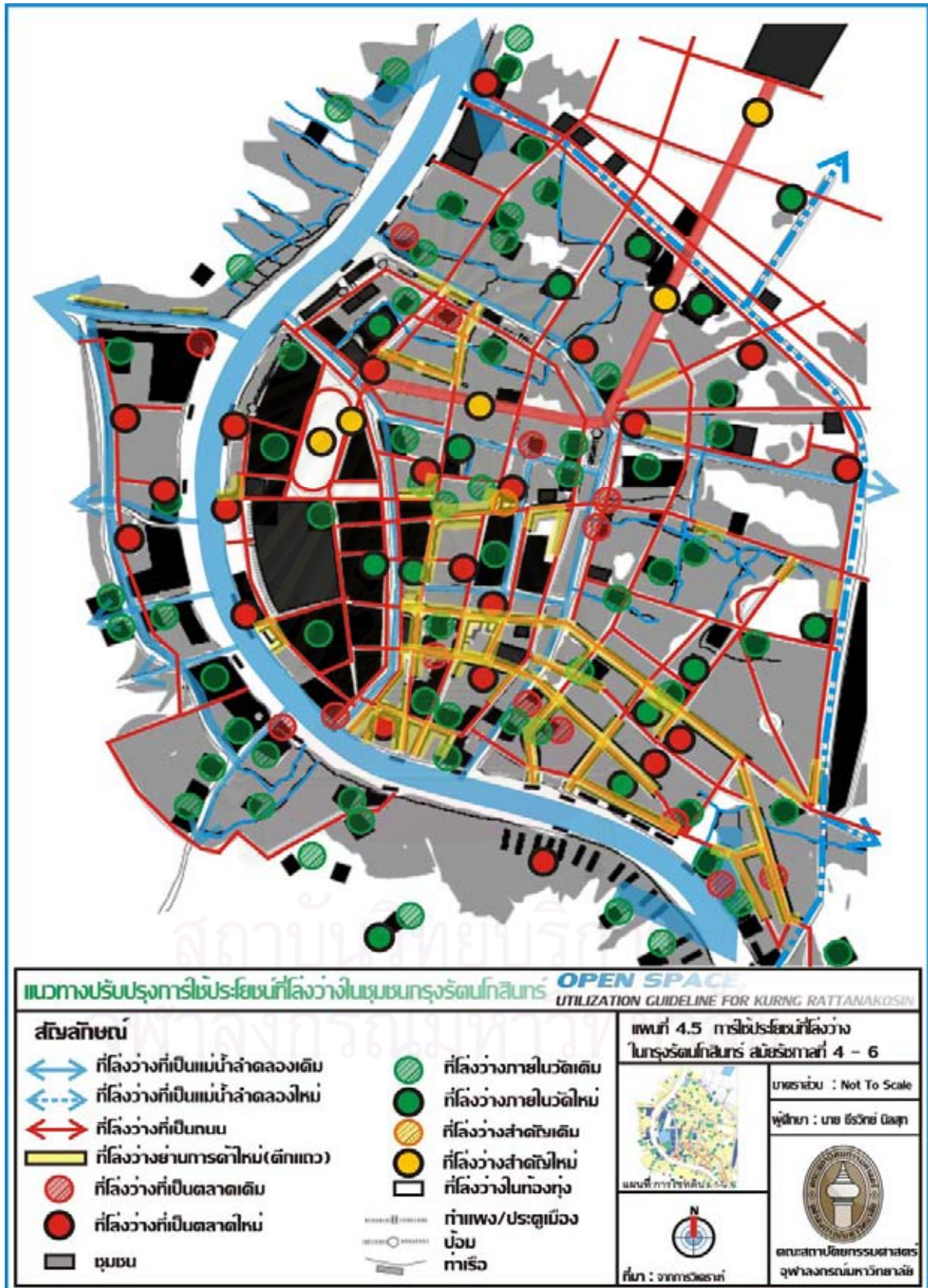
³⁰ เรื่องเดียวกัน

³¹ เรื่องเดียวกัน

ที่มา : ดุษฎี ทายตะคุ, วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ ฯ, 2542 / จากกรณีศึกษา
 แผนที่ 4.4 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394 – 2468)

สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ โดยเริ่มมาจากชนชั้นสูง เช่น การสร้างพระราชอุทยานต่างๆ และที่เป็นพื้นที่สวนสาธารณะแห่งแรกของประเทศอย่างแท้จริง คือ สวนลุมพินี ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6

แผนที่ 4.5 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394 – 2468)

ซึ่งอยู่นอกพื้นที่ศึกษา ส่วนในพระนครมีการใช้พื้นที่ว่างของเมืองที่ชัดเจนขึ้น คือ พื้นที่สนามหลวง ที่ใช้เป็นสถานที่จัดงานพระราชพิธีต่างๆที่มีความยิ่งใหญ่ สวยงาม แต่ในพื้นที่ตั้งแต่คลองรอบกรุง กรุงถึงคลองผดุงกรุงเกษมถึง แม้จะมีการพัฒนาและความหนาแน่นมากขึ้นแต่ก็ยังเป็นสวน มีป่าที่รก และที่เปลี่ยวอยู่มาก³³

4.1.4 สมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (ระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง) ตั้งแต่ พ.ศ.2468 – 2489

ในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ไปเป็นระบอบประชาธิปไตย พระราชวังและวังหลายแห่งได้ถูกดัดแปลงเป็นสถานที่ราชการ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 8 เป็นช่วงระยะสั้น ๆ มีการพัฒนาประเทศไปในแนวทางสมัยใหม่แบบตะวันตกมากขึ้น อาคาร สถานที่ราชการสร้างแบบตะวันตก และศิลปะไทยประยุกต์ รัฐบาลเร่งสร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ช่วงปลายรัชกาลเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งส่งผลกระทบต่อการขยายตัวของเมือง และระบบเศรษฐกิจเป็นอันมาก

4.1.4.1 สภาพชุมชน

1. การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในช่วงนี้เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบสม – บูรณาญาสิทธิราชไปเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยกระแสแนวความคิดทางประชาธิปไตยในช่วงแรกรับมาจากบาทหลวงพ่อค้าและนักการทูตชาวตะวันตก อีกทั้งจากนักเรียนนอกหัวก้าวหน้า ที่นิยม “ความเป็นเสรีประชาธิปไตย” จากชาติตะวันตกแต่สังคมไทยในขณะนั้นยังไม่มี ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นไปลักษณะที่หนักกว่านิยามที่ดี³⁴ ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดขึ้นเป็น ระยะ ๆ จนในที่สุดประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชไปเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อปี พ.ศ. 2475 ส่งผลต่อทำให้การบริหารประเทศได้รับการปรับปรุงพัฒนาส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ครั้งสำคัญ โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ในขณะนั้นเกิดภาวะแตกแยกแบ่ง ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มเจ้า กับกลุ่มผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองจนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศสละราชสมบัติ เมื่อ 2 มีนาคม 2477³⁵ หลังจากนั้นสภาผู้แทนราษฎร ได้ลงมติเห็นชอบในการอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดลขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 8 ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเพียง

³³ ศิลปากร,กรม:กรุงรัตนโกสินทร์2325-2525 ปีที่25เล่มที่6.สหประชาชาติ, (มกราคม2525), หน้า 55.

³⁴ ดุษฎี ทายตะคุ , วัฒนนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 165.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

ระยะเวลาสั้น ๆ แต่ก็มีรัฐบาลถึง 6 รัฐบาลในการบริหารประเทศ ในเวลาต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2482-2488 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2³⁶ ซึ่งผลกระทบต่อไทยเป็นอย่างมาก การพัฒนาทุกอย่างหยุดชะงัก และทำให้อาคารบ้านเรือน วัตถุอาวราม สถานที่สำคัญหลายแห่งถูกทำลายลง รวมทั้งปัญหาสถานะทางเศรษฐกิจตกต่ำลงอีกด้วย

2. สภาพทางเศรษฐกิจ

จากปัญหาเศรษฐกิจการคลัง ที่สะสมต่อเนื่องมาตั้งสมัยรัชกาลที่ 6 ประกอบกับผลจากสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 7 รัฐบาลก็ต้องประสบปัญหาเศรษฐกิจตลอดรัชกาลจนเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่กลุ่มผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองใช้เป็นข้ออ้างในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง³⁷ ถึงแม้ว่าจะทรงเล็งเลือกนโยบายอนุรักษนิยมในการแก้ปัญหา โดยมีหลักการสำคัญคือ มุ่งสะสมเงินคงคลังให้เพิ่มพูนขึ้น และตัดทอนรายจ่ายให้อยู่ในกรอบของรายรับ เกิดการยุบตำแหน่งข้าราชการ หรือส่วนราชการ กรม กองต่าง ๆ ทำให้ในช่วงนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนจากวังเป็นสถานที่ราชการ ไม่มีการสร้างวัง และวัดเพิ่มขึ้นเลย แต่สถานการณ์ทางเศรษฐกิจก็ยังไม่ดีขึ้น เพราะในช่วงนั้นภาวะเศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ จนมาถึงรัชกาลที่ 8 ภายใต้การปกครองในระบบประชาธิปไตย รัฐบาลก็ยังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอยู่ประกอบกับช่วงนั้นอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลก็ได้พยายามฟื้นฟูฐานะของประเทศ โดยการส่งเสริมการค้า อุตสาหกรรม และกสิกรรมจนปรากฏโรงงานเอกชนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย

3. ลักษณะทางสังคม

- ประชากร

จำนวนประชากรของกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2³⁸ เพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ เพราะอัตราการเกิดและอัตราการตายยังอยู่ในระดับสูงทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรต่ำ แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะอัตราการตายลดต่ำลง โดยในปี พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นช่วงต้นรัชกาลที่ 8 มีจำนวนประชากรประมาณ 650,000 คน และมีเนื้อที่ของพระนครขยายเป็น 26,970 ไร่³⁹

- ชุมชน และการตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงสองรัชกาลนี้มีลักษณะของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งเดิม ติดต่อกันมาจากรัชกาลก่อน ๆ แต่มีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องขอบเขตและ

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

³⁸ ศิลปากร,กรม:กรุงรัตนโกสินทร์2325-2525 ปีที่25เล่มที่6.สหประชาชาติ, (มกราคม2525), หน้า 55.

³⁹ นิจ หนีญชีระนันท์, ชาวสารสำนักผังเมือง, กระทรวงมหาดไทย ฉบับที่ 26 (เมษายน 2515) อ้างถึงใน แฉงน้อย คักดีศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 328.

ความหนาแน่นต่างไปจากเดิมบ้าง โดยเริ่มจากบริเวณตั้งแต่วัดริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกจดเขตคลองรอบกรุงซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนนี้แต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของเสนาบดี ขุนนาง และข้าราชการมาตั้งแต่รัชกาลก่อนๆ การก่อสร้างอาคารใหม่มีน้อยกว่าในเขตชั้นนอกๆ ออกไป ชุมชนที่พักอาศัยมีขอบเขตจำกัด เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการต่างๆ และวัดวาอารามเกือบทั้งสิ้น โดยเฉพาะพื้นที่ในสุดคือเกาะรัตนโกสินทร์ในเขตกำแพงพระนครใกล้แนวคลองรอบกรุง และบริเวณใกล้เคียงเป็นย่านที่อยู่อาศัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะบ้านแถว หรือตึกแถวที่ประกอบการค้าชั้นล่าง และที่อยู่อาศัยชั้นบนของอาคาร ที่อยู่อาศัยเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอายุค่อนข้างมาก มีการรื้ออาคารเก่าเพื่อสร้างอาคารใหม่แทนที่ โดยมีได้มีการขยายพื้นที่เพิ่มความหนาแน่นให้มากกว่าเดิม เนื่องจากราคาที่ดินที่สูงขึ้นและพื้นที่ที่จำกัด⁴⁰

ส่วนในบริเวณตั้งแต่คลองรอบกรุงถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษมนี้⁴¹ ขอบเขตที่ตั้งของชุมชนขยายออกไปพร้อมๆ กับความหนาแน่นที่ทวีสูงขึ้น ในยุคนี้ได้ถือว่าเป็นเขตใจกลางพระนครเช่นกัน เป็นเขตที่เป็นทั้งย่านการค้าและย่านที่พักอาศัยหนาแน่นทางด้านใต้ของบริเวณที่เป็นชุมชนจีนมาแต่เดิม ในช่วง 2 รัชกาลนี้ยังที่ความหนาแน่นขึ้น โดยสร้างอาคารประเภทตึกแถวสูง 2-3 ชั้นแทนที่บ้านเดี่ยวหรือบ้านแถวแบบจีนในชุมชนจีนบริเวณลำเพ็ญเยวราช และถนนเจริญกรุง การพัฒนาที่อยู่อาศัย และที่ประกอบการค้าในบริเวณโดยรอบเกิดขึ้นมากเป็นไปในลักษณะการเช่าที่ดินของพระคลังข้างที่ และที่ดินของวัดมาพัฒนาเป็นพื้นที่อยู่อาศัยหรือที่ประกอบการค้า ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน

จากสภาพเศรษฐกิจซบเซาขึ้น ระบบเศรษฐกิจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม รวมถึงการกระจายตัวของเมืองออกไปซึ่งภายนอกเขตพระนครเกิดย่านใหม่ๆ ขึ้นมาตลาดและย่านการค้าเดิมก็ยังกระจุกตัวอยู่ในบริเวณเขตกำแพงพระนคร ซึ่งบางย่านเริ่มที่จะซบเซาเปลี่ยนแปลงบทบาทบ้าง แต่เกิดย่านใหม่ขึ้นมาบ้าง โดยมีย่านที่สำคัญหลายแห่งในอดีตได้แก่⁴²

ย่านเสาชิงช้า ถนนบำรุงเมืองเพื่อนครซึ่งเคยตั้งอยู่ในใจกลางเมืองเริ่มบทบาทลดลง เนื่องจากศูนย์กลางพาณิชยกรรมเริ่มเคลื่อนตัวจากศูนย์กลางเมืองเก่าออกไปสู่ศูนย์กลางเมืองใหม่ในพื้นที่ส่วยขยายของเมืองในทิศทางที่แตกต่างกัน แต่ยังคงความเป็นศูนย์หรือย่านจำหน่ายสินค้าเฉพาะอย่างเหมือนในอดีตสืบมา คือ ย่านบำรุงเมืองก็ยังเป็นแหล่งจำหน่าย

⁴⁰ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 459.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 460.

⁴² ชนิษฐ์ วิเศษสิทธิกุล, การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร.

สังฆภัณฑ์แหล่งใหญ่ของเมือง ย่านเฟื่องนครก็ยังคงเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องแบบเครื่องหมาย และโรงพิมพ์ แต่เป็นแหล่งที่เป็นชุมชนผลิตสินค้าที่เคยรองรับย่านสังฆภัณฑ์เริ่มหายไป เช่น บ้านบาตร บ้านสาย บ้านตีทอง ซึ่งเป็นไปตามสภาพชะงักงันของการพัฒนาบ้านเมือง ที่มีการผลิตด้วยอุตสาหกรรมที่มีอุตสาหกรรมที่มีต้นทุนต่ำและรวดเร็ว

ย่านบางลำพู เป็นย่านที่เคยรุ่งเรืองในอดีต เป็นย่านการค้าที่พัฒนามาจากตลาดเรือขนแพรมน้ำ มาสู่ตลาดบกที่เป็นเหมือนศูนย์กลางการค้าของเมือง แต่เริ่มมีจะซบเซาไประยะหนึ่งที่กรุงเทพฯ เริ่มมีศูนย์กลางการค้าทันสมัยแห่งใหม่ เกิดขึ้นหลายแห่ง

ย่านพาหุรัด ยังคงเป็นย่านจำหน่ายผ่านานาชนิดจากอินเดียและยุโรป

ย่านถนนราชดำเนินกลาง เป็นย่านการค้าในระดับเมืองที่มีขึ้นมาในยุคสมัยนี้ โดยมีการก่อสร้างอาคารสูง3-4ชั้นเรียงรายอย่างเป็นระเบียบตลอดจนความยาวถนน อาคารมีลักษณะเป็นสำนักงานมากกว่าลักษณะห้องแถวดังที่เคยมีมาแต่ในอดีต

ย่านปากคลองตลาด เป็นตลาดที่มีความสำคัญในระดับประเทศเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพัฒนากองรัตนโกสินทร์ในช่วงแรกและยังมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการสร้างสะพานพุทธ

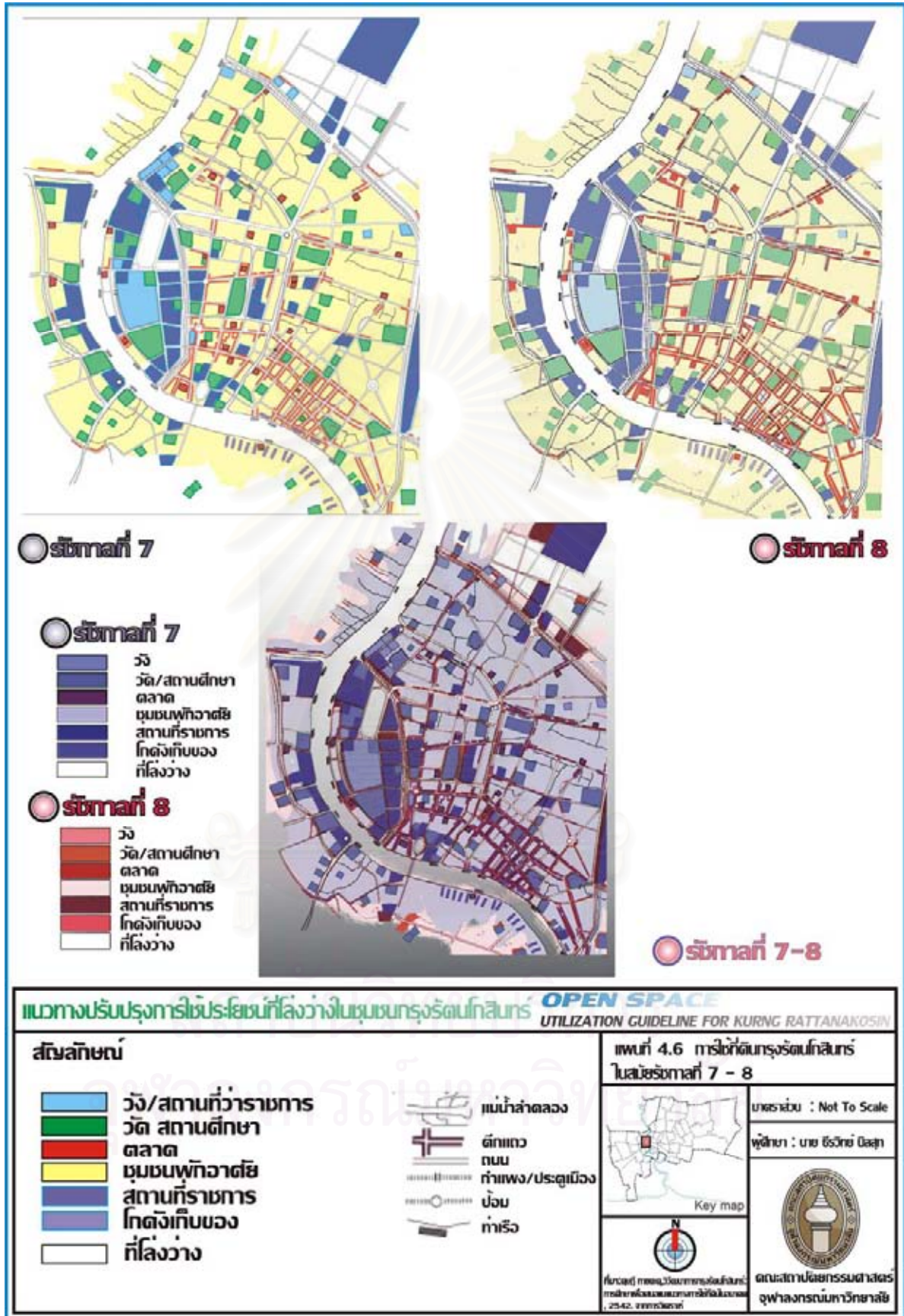
ย่านเฉลิมกรุง พัฒนาเป็นย่านใหม่ที่เป็นแหล่งบันเทิงสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนในสมัยนั้น เพราะตลอด

แนวใกล้เคียงถนนเจริญกรุงไปจรดสามแยกเป็นแหล่งรวมโรงมหรสพที่สำคัญของยุคนั้น เช่น โรงภาพยนตร์นาครเขษม โรงภาพยนตร์พัฒนากร โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ฯลฯ อีกทั้งบริเวณฝั่งตรงข้ามของศาลาเฉลิมกรุง คือ ตลาดบำเพ็ญบุญ ก็เป็นแหล่งที่ผู้คนมาเที่ยวหาความสำราญกันคึกคักทั้งจากการรับประทานอาหาร และชมมหรสพการแสดงต่างๆ บริเวณศาลาเฉลิมกรุงจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางของวงการบันเทิงอย่างแท้จริง จนเป็นประเพณีนิยมว่าคนหนุ่มสาวสมัยนั้นที่อยู่เ็นเขตกรุงเทพฯ ต้องมาใช้ชีวิตส่วนหนึ่งสัมผัสกับบรรยากาศของย่านนี้⁴³

4.1.4.2 การใช้ที่ดิน

กรุงรัตนโกสินทร์ในยุคนี้นับเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของกรุงรัตนโกสินทร์อย่างมากยุคหนึ่ง ในต้นรัชกาลที่ 7 พระนครและธนบุรีถูกแบ่งแยกออกเป็น 2 จังหวัดเด็ดขาดโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาชั้นกลาง การใช้ที่ดินฝั่งธนบุรีส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เรือกสวนไร่นา มีชุมชนเบาบาง ต่างกับฝั่งพระนครซึ่งมีความเจริญมากกว่าชุมชนมีการขยายตัวไปในทิศทางต่าง ๆ รวดเร็วกว่า แต่เมื่อมีการสร้างสะพานพุทธฯ ในปีพ.ศ. 2375 ทำให้เกิดการแผ่ -

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

ขยายพื้นที่เมืองในฝั่งธนบุรีออกไปอย่างกว้างขวาง และรวดเร็วขึ้นกว่าก่อน มีการตัดถนนสายหลัก ถนนสายรอง เกิดอาคารร้านค้า และที่พักอาศัย แทนที่พื้นที่เดิมซึ่งเคยเป็นเรือกสวนไร่นา⁴⁴

อย่างไรก็ตามฝั่งพระนครก็มีการขยายตัว⁴⁵ และเปลี่ยนแปลงที่ดินในอัตราที่รวดเร็วกว่าฝั่งธนบุรี กล่าวคือ ในบริเวณย่านชุมชนชาวจีนเดิมตั้งแต่พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปจนถึงถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นย่านการค้าของชาวจีนติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เนื่องจากหลังสงครามโลกการค้าพาณิชย์ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของพ่อค้าชาวจีนที่ประกอบการค้าและอยู่อาศัย ในรัชกาลนี้ได้ทวีความหนาแน่นมากขึ้น อาคาร บ้าน ร้านค้า ส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเดิม และมีการขยายพื้นที่ออกไปโดยรอบมากกว่าสมัยก่อน ๆ โดยในส่วนของบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงแนวคูเมืองเดิม จากที่เคยเป็นพื้นที่ตั้งของวังเจ้านายต่าง ๆ ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปใช้เป็นที่ทำการหน่วยงานราชการ องค์กรสาธารณะ และสถานศึกษา บทบาทของวังซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางชุมชนจึงถูกเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด ถัดออกไปตั้งแต่แนวคูเมืองเดิมจนถึงแนวคลองรอบกรุง ได้เกิดลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายอยู่ปะปนกันไปจะมีทั้งวังที่กลายเป็นหน่วยงานราชการ ย่านการค้าที่เกิดขึ้นมารองรับหน่วยงานราชการ บรรดาตึกแถวริมถนนที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและประกอบการค้า โดยตึกแถวเหล่านี้จะล้อมรอบที่พักอาศัยที่มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวอยู่ด้านใน สำหรับชุมชนชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตก กลับลดบทบาทความสำคัญลงไปอย่างมาก มีการย้ายออกจากที่อยู่เดิมหรือเดินทางออกนอกประเทศไปเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนที่อยู่อาศัยและย่านการค้าเดิมจึงค่อย ๆ เลือนหายไปจากพื้นที่เดิมในที่สุด

ในปลายรัชกาลที่ 7 ถึงต้นรัชกาลที่ 8 เขตเมืองเริ่มขยายออกไปจากใจกลางพระนครมากขึ้นทั้งในทางทิศเหนือ ซึ่งขยายไปจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมในบริเวณสามเสน ดุสิต พญาไท และบางซื่อ ส่วนด้านทิศตะวันออกจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมไปด้านประทุมวัน เพชรบุรี เพลินจิต และสุขุมวิท ซึ่งเป็นย่านพักอาศัยต่อเนื่องกันไป ส่วนด้านทิศใต้มีการขยายไปทางด้านสี่พระยา บางรัก สีลม สาทร ทูมมหาเมฆ และเลียบบนบานแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงยานนาวา และบางคอแหลม แต่เป็นที่น่าสังเกตในพื้นที่ส่วนขยายด้านทิศเหนือของเมือง มีการขยายพื้นที่ออกไปก็จริง แต่มีความหนาแน่นการใช้ที่ดินต่ำเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตทหาร⁴⁶

ส่วนเส้นทางและรูปแบบการคมนาคม นับจากรัชกาลที่ 6⁴⁷ เป็นต้นมารูปแบบของเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากการใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ คือแม่น้ำลำ

⁴⁴ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 458.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 459.

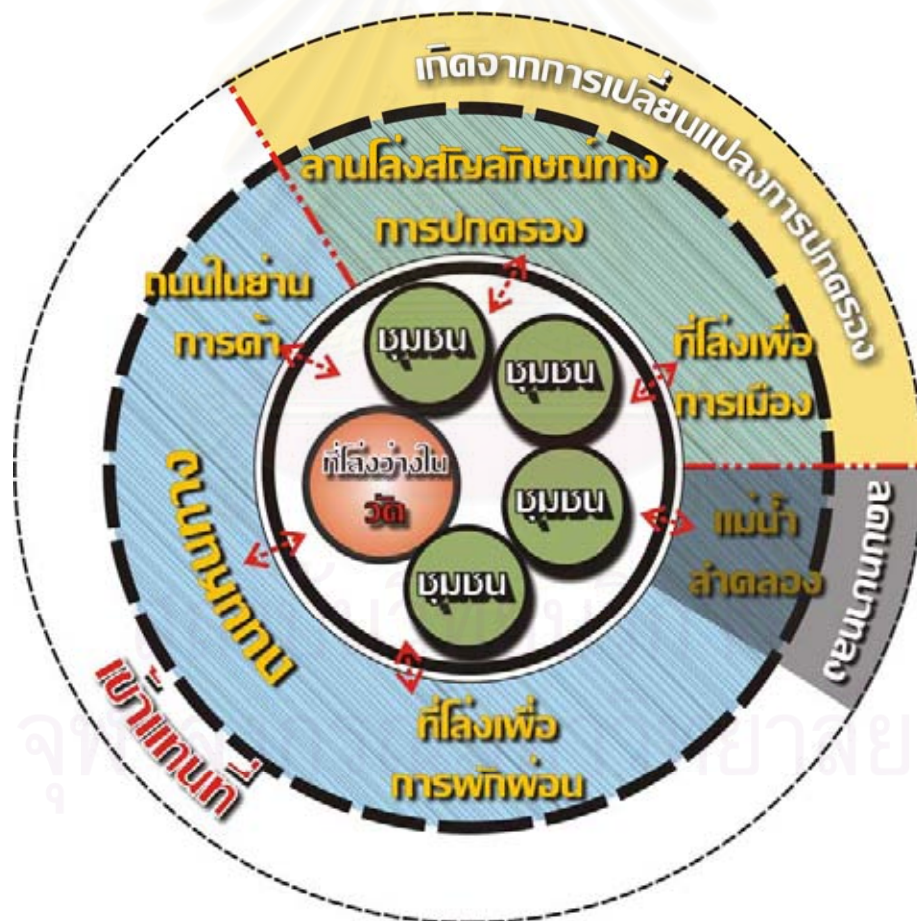
⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 462.

คลองเป็นการใช้เส้นทางคมนาคมทางบกแทน เนื่องจากมีการขยายพื้นที่เมืองลึกจากริมฝั่งแม่น้ำ และคลองเข้าไปสู่พื้นที่ส่วนในมากขึ้นตามลำดับ การขุดคลองในยุคนี้จึงไม่มีคลองบางคลองถูกถมเป็นถนนแทนหลายสายถนนในเขตกรุงรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงสภาพน้อยเนื่องจากอยู่ในเขตเมืองเก่าซึ่งถนนเดิมแคบเล็กและพื้นที่โดยรอบจำกัดโอกาสที่จะมีการขยายหรือตัดถนนสายรองมีน้อยมาก

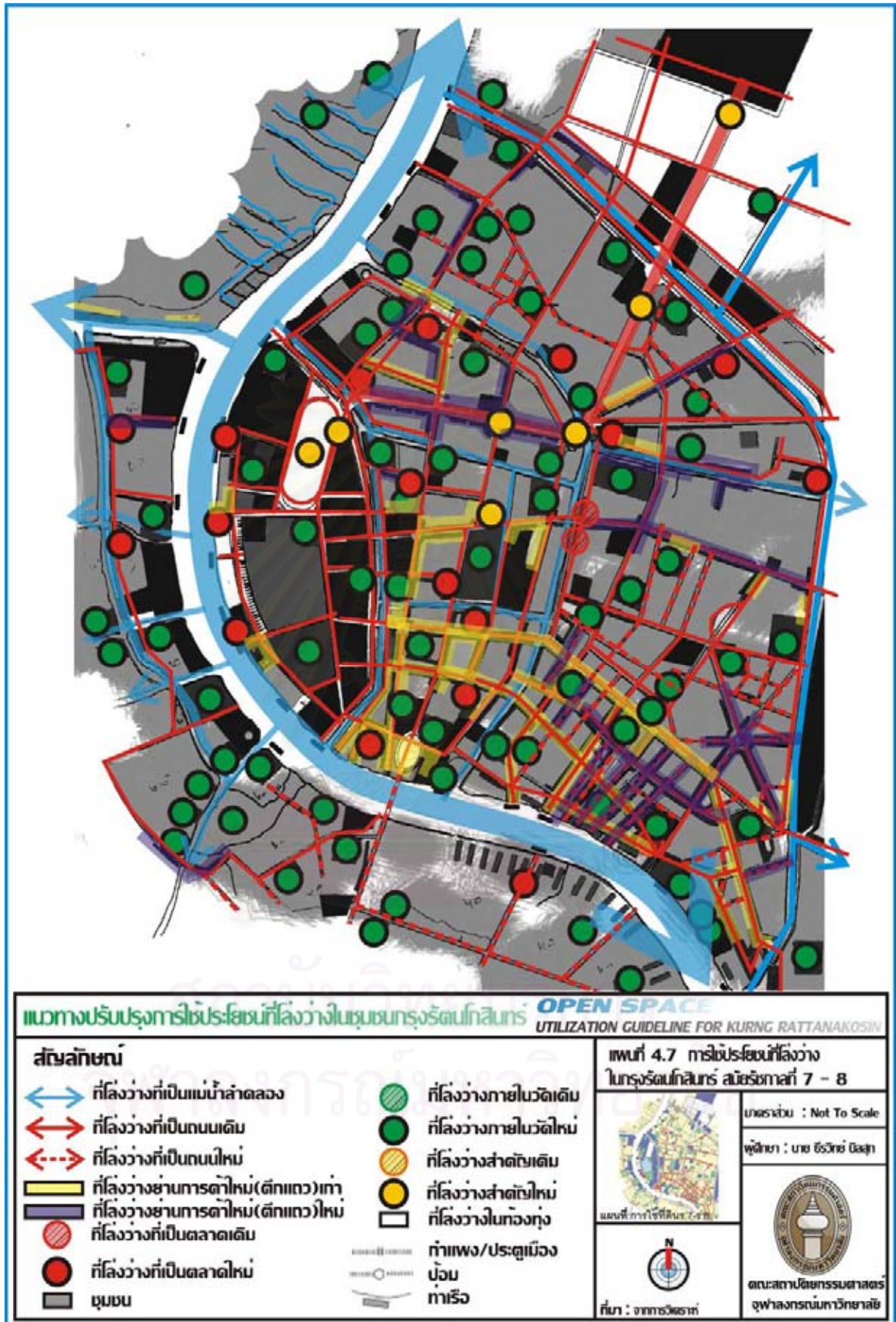
4.1.4.3 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการใช้ที่ดินในกรุงรัตนโกสินทร์ที่หนาแน่นมากขึ้นกว่ารัชกาลก่อนๆ และสภาพชีวิตสังคมของชาวเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชไปเป็นระบอบประชาธิปไตย ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมากเกิดที่โล่งว่างรูปแบบใหม่ๆ และมีความเป็นรูปแบบมากขึ้น โดยสามารถสรุปการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างได้ดังนี้

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 4.5 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8

แผนที่ 4.7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468 – 2489)

การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่มีความผูกพันยึดโยงอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ลดบทบาทความสำคัญลงโดยมีระบบถนนเข้ามาแทนที่ และใน พ.ศ. 2459 จึงมีประกาศไม่ให้จุดแพในบริเวณคลองสำคัญ ๆ ที่เป็นเส้นทางคมนาคมอีกต่อไป เช่น บริเวณ คลองผดุงกรุงเกษม คลองบางลำพู คลองมหานาค และคลองสะพานหัน เป็นต้น ทำให้ชุมชนที่เคยอยู่อาศัยโดยมีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำมาตั้งแต่ดั้งเดิม เริ่มถูกทำให้หายไปโดยทางอ้อมบ้านเรือนแพริมน้ำก็ค่อย ๆ หายไป แต่แม่น้ำลำคลองก็ยังใช้เพื่อการสัญจรอยู่ โดยเฉพาะการเดินทางสัญจรทางน้ำบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาก็ยังมีท่าเรือรับส่งคนและสินค้าอยู่ เช่น ท่าปากคลอง ตลาดท่าเตียน ท่าช้าง ท่าพระจันทร์ เป็นต้น โดยถนนในสมัยนั้นถูกใช้ประโยชน์เป็นทั้งเส้นทางสัญจร ที่พบปะสังสรรค์และเป็นพื้นที่ทำมาหากินซึ่งจะพบเห็นกิจกรรมเหล่านี้ได้ในถนนหลายๆ สายในกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในย่านการค้า และยังพบรูปแบบของถนนที่มีความสวยงามที่สืบทอดต่อเนื่องตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 คือ ถนนราชดำเนินที่ได้รับอิทธิพลจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการใช้เป็นที่ตั้งเส้นทางขบวนแห่พระราชพิธี และมีรัฐพิธีเพิ่มขึ้น อีกทั้งมีการอาคารสำนักงานสูง 3-4 ชั้น เรียงรายอย่างเป็นระเบียบตลอดจนความยาวถนนทำกิจกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น

จากการที่ในเขตใจกลางพระนครถูกเปลี่ยนไปเป็นสถานที่ราชการและย่านการค้ามากขึ้นตามลำดับ อีกทั้งจากการเปลี่ยนการปกครองทำให้บทบาทของวังซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เพราะถูกนำไปใช้เป็นที่ทำการองค์การสาธารณะ สถานที่ราชการ และสถานศึกษาบ้าง ที่โล่งว่างจึงถูกใช้เพื่อคนเฉพาะกลุ่ม แม้แต่วัดก็ถูกลดบทบาทลงแต่ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและประเพณีของชุมชนอยู่ ถึงแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามสภาพการใช้ที่ดินของชุมชนที่หนาแน่นโดยรอบ เช่น การแบ่งที่ดินให้เอกชนเช่าทำตึกแถวจึงมีผลทำให้เกิดสภาพทางกายภาพใหม่รอบๆ วัด แตกต่างไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง⁴⁸

การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่มีรูปแบบเฉพาะมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ผู้คนเรียกร้องอิสระและเสรีภาพมากขึ้นมีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองจึงเกิดกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมา ซึ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้เกิดลานโล่งสำคัญอันถือเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นบริเวณถนนราชดำเนินกลางคือ ลานโล่งบริเวณรอบอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ในเชิงสัญลักษณ์แสดงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้ระบอบประชาธิปไตย โดยมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับถนนราชดำเนินทั้งสามช่วง และโดยเฉพาะพื้นที่สนามหลวงที่วีความสำคัญมากขึ้นในฐานะที่โล่งของเมือง จากที่มีการใช้เพื่อพระราชพิธี หลังการเปลี่ยนแปลง

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 461.

การปกครองเริ่มมีการใช้เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนของชาวเมือง เช่น การแข่งขันว่าพนัน มีขนกลางแปลง งานกาชาด งานสวนจิตร(หรืองานฤดูหนาว)เป็นต้น⁴⁹ ส่วนลานโล่งบริเวณเสาชิงช้าที่มีความสำคัญมาตั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ใช้ประกอบพิธีโล้ชิงช้าตามคติความเชื่อของพราหมณ์เมื่อถึงรัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้หรือเสาชิงช้าย้ายไปอยู่ตรงข้ามวัดสุทัศน์ฯดังที่เห็นในปัจจุบันแล้ว สร้างตลาดขึ้นแทนในที่เดิม หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2477 จึงได้ยกเลิกพิธีโล้ชิงช้า ทำให้บทบาทของลานในฐานะเป็นที่ชุมนุมเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คงเหลือไว้เพียงบทบาทเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น⁵⁰

นอกจากนี้จากความหนาแน่นของการใช้ที่ดิน และรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นเรือนแพ หรือเป็นเรือนที่มีบริเวณโดยรอบมีการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน เกิดเป็นอาคารตึกแถวที่ใช้เป็นอาคารเชิงพาณิชย์มากขึ้นทำให้รูปแบบการใช้ชีวิตเปลี่ยนไปเป็นสังคมเมืองค่อยๆ ขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันชุมชน เนื่องจากไม่มีที่โล่งว่างที่เป็นพื้นที่พบปะพูดคุยกันเหมือนแต่ก่อนปัญหานี้เริ่มปรากฏชัดจนมากขึ้นในยุคปัจจุบัน

4.1.5 สมัยรัชกาลที่ 9- ปัจจุบัน (พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน)

ภายหลังจากรัชกาลที่ 8 เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคที่มีการพัฒนามากที่สุดในทุกๆ ด้านทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กรุงเทพฯ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา คือ ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาการจราจร มลภาวะต่างๆ ด้าน การบุกรุกและรบกวนสภาพทางกายภาพ โบราณสถาน อาคาร สถานที่สำคัญ รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนที่โล่งว่าง และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ฯลฯ

4.1.5.1 สภาพชุมชน

จากการพัฒนากรุงเทพฯ ในทุกๆ ด้านทั้งในเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประเทศ การพัฒนาประเทศโดยอาศัยประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้วเป็นแบบอย่างสภาพของเมืองโดยทั่วไปมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากในยุคสมัยก่อนเป็นอย่างมาก การพัฒนานั้นได้เน้นให้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางเพื่อเปลี่ยนประเทศเข้าสู่ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม โดยเริ่มต้นจากการรวมเทศบาลนครกรุงเทพฯ และเทศบาลนครธนบุรีเข้าด้วยกัน เป็นเทศบาลนครหลวงและเปลี่ยนเป็นกรุงเทพมหานครในเวลาต่อมา จากนั้นจึงเริ่มเริ่มที่จะมีแผนพัฒนาของชาติแผนแรก ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศจาก

⁴⁹ กาญจนาคพันธ์. กรุงเทพฯเมื่อวานนี้.พิมพ์ครั้งที่ 4 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี , 2545.หน้า 199-202.

⁵⁰ อลิศรา มินะกนิษฐ, “วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง:ไทยและเทศ”.หน้า 93-94.

ประเทศเกษตรกรรมมาเป็นประเทศอุตสาหกรรม ในยุคนี้กรุงเทพฯ มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากเมืองซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางสินค้าภาคเกษตรจากปริมณฑล ที่อาศัยการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก มาสู่เมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้า การส่งออก มีโรงงาน อุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมายผลผลิตต่างๆ จากชนบทล้นไหลผ่านกรุงเทพฯ เพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศมากขึ้น กรุงเทพฯ จึงมีความสำคัญมี ความเป็นศูนย์กลางอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทำให้เกิดแรงดึงดูดผู้คนจากชนบทเข้าสู่มหานคร ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้นทั้งกลุ่มที่เป็นนายทุน และผู้ขายแรงงานจากภูมิภาคในปี พ.ศ.2500 เป็นครั้งแรกของไทยที่มีการอนุมัติให้บริษัทที่ปรึกษาอเมริกัน ลิทฟีลด์ ไวท์ทิงแอนด์ แอสโซซิเอท(Lithfield, Whiting, Bowne and Associates) ภายใต้ความช่วยเหลือขององค์การยู ซอมทำแผนพัฒนากรุงเทพฯ โดยบริษัทได้เสนอแผนผัง Greater Bangkok Plan 2533 เป็นแผนผัง โครงการ 30 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2503 ถึง พ.ศ.2533 โดยผังลิทฟีลด์ได้ครอบคลุมพื้นที่ 460 ตารางกิโลเมตรครอบคลุมอาณาบริเวณที่ดินในเขตเทศบาลนครกรุงเทพฯ เทศบาลนครธนบุรี เทศบาลนนทบุรี เทศบาลเมืองสมุทรปราการ และเทศบาลเมืองพระประแดงในสมัยนั้นไว้ทั้งหมด แล้วยังแผ่ขยายออกไปคลุมบริเวณที่ดินบางส่วนในเขตจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัด นนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งอยู่นอกเขตเทศบาลดังกล่าวอีกด้วย คณะที่ปรึกษาได้เสนอ สร้างถนนขนาดใหญ่ 33 สาย แทนระบบคูคลองมีการถมคูคลองหลายสาย และการขยายตัวเมือง จากบริเวณเฟื่องนคร บำรุงเมือง มาเป็นวังบูรพา ส่วนเยาวราช สัมพันธวงศ์ ยังคงเป็นย่านการค้า ของคนจีน และเป็นศูนย์กลางขายสินค้าภาคเกษตรที่มีคนจีนเป็นตัวแทนอยู่ ย่านที่พักอาศัย ขยายตัวจากบริเวณอำเภอคูสิต มาเป็นแถบตะวันออก คือ ถนนสุขุมวิท ศูนย์กลางเศรษฐกิจได้ ย้ายจากบางลำพู วังบูรพา มาเป็นปทุมวัน และประตูน้ำ ส่วนย่านการค้าของชาวต่างประเทศ จะอยู่แถบสุรวงศ์ และสีลม ต่อมาในปี พ.ศ.2504 ประเทศไทย มีการนำ”แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่1” เข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งสู่การผลิตเพื่อการส่งออก กระบวนการผลิตต่างๆ มุ่งเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม กรุงเทพมหานครถูกสนับสนุนให้เป็นเมือง ศูนย์กลางของประเทศในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็น การผลิต การค้า การบริการ การส่งออก และ นำเข้าธุรกิจทุกประเภท รวมทั้งศูนย์กลางทางการบริหาร การเมือง การปกครองศูนย์กลางการ ขนส่ง และการคมนาคมทุกชนิดด้วยเหตุนี้จึงทำให้ กรุงเทพมหานคร (ฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรี) มี การพัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เกิดการกระจุกตัวของความเจริญขึ้นผลจากการประกาศใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้มีการปรับปรุงระบบสัญจรให้ทันสมัยเพื่อ พัฒนากรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลาง มีการทำถนนตัดเส้นทางสายสำคัญออกไปทางเหนือ ใต้ และ ทางตะวันออก มีการสร้างถนนขนาดใหญ่ มีการสร้างถนนแทนระบบ คูคลองที่มีอยู่เดิม แล้ววาง ท่อระบายน้ำลงไปแทนคลอง ที่เห็นได้ชัด คือ คลองสีลมถูกสร้างเป็นถนนสีลม คลองอรชรถูกถม และสร้างเป็นถนนอังรีดูนังต์เป็นต้น เส้นทางถนนที่กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร

ได้แก่ ถนนสุขุมวิท พหลโยธิน และจรัลสนิทวงศ์ทำให้การตั้งถิ่นฐานขยายมาทางด้านตะวันออกทางเหนือ และแถบฝั่งตะวันตกตามระบบเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองศูนย์กลางของประเทศทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองศูนย์กลางที่โตเดี่ยว ดึงดูดให้ผู้คนจากภูมิภาคต่างๆ เข้ามากระจุกตัวในกรุงเทพฯ มากขึ้น เมื่อผู้คนเข้ามาก็เกิดความต้องการที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากไปด้วย แต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ที่ประกอบกับพื้นที่ชั้นในและชั้นกลางเริ่มมีความหนาแน่นอยู่แล้ว ทำให้ต้องหาทางออกโดยการออกไปสู่พื้นที่ชานเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดย่านอุตสาหกรรมในพื้นที่รอบนอกอยู่แล้วจึงทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมากเข้ามาในพื้นที่ เป็นการขยายตัวของพื้นที่เมืองไปสู่พื้นที่รอบเมืองหรือชานเมือง โดยในช่วงแรกมีแนวโน้มกระจายตัวออกไปทางแถบตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านทิศเหนือ ในส่วนของพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งธนบุรีก็เริ่มมีการกระจายตัวของแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ด้วยการคมนาคมที่สะดวกขึ้น แต่การกระจายตัวของเมืองดังกล่าวนี้เป็นการกระจายตัวอย่างไม่ได้มีการวางแผน ทำให้เกิดปัญหาเมืองเกิดขึ้นมากมาย ทั้งสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่ไม่เพียงพอ ไม่ครอบคลุมพื้นที่ การจราจรติดขัด เกิดภาวะมลพิษต่างๆ และต่อมาเกิดช่วงภาวะเศรษฐกิจไทยอยู่ในฐานะย่ำแย่ตกต่ำเพราะเกิดปัญหาสถาบันการเงินล้ม ซึ่งเป็นช่วงภาวะที่เกิดฟองสบู่แตกบรรดาที่ดินชานเมืองที่โดนกว้านซื้อ ทำเป็นบ้านจัดสรร โรงงาน ไม่สามารถขายหรือดำเนินการต่อไปได้ จนถูกปล่อยให้เป็นพื้นที่รกร้างขาดการใช้ประโยชน์ขึ้นมากมาย

เมื่อมองเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ชั้นในที่มีความแออัดหนาแน่นอยู่แล้วไม่สามารถที่จะขยายพื้นที่ได้มากจึงทำให้ผู้คนที่ต้องการจะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องใช้พื้นที่หรือผู้ที่ต้องการที่อยู่อาศัยมีขนาดกว้างขวางกว่าเดิม ก็ได้ออกไปนอกพื้นที่ไปอยู่บริเวณชานเมืองกันเป็นส่วนใหญ่ พวกชนชั้นแรงงานที่ได้เดินทางมาจากภูมิภาคต่างๆ ก็ได้หลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ มีทั้งพวกที่หาที่อยู่อาศัยได้และพวกที่หาไม่ได้จนกลายเป็นปัญหาคนจรจัดที่จะพบได้มากตามที่ว่างสาธารณะต่างๆ ของพื้นที่ในที่ดินที่เป็นของเอกชนนั้น ได้มีการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ขาดการควบคุม ทำให้การใช้ประโยชน์ของที่ดินไม่มีระเบียบและไม่คุ้มกับศักยภาพของพื้นที่ที่มีการปลูกสร้างอาคารกันตามใจชอบอันปรากฏว่าย่านในเมือง มีอาคารหลายชนิดเข้าไปตั้งอยู่ เช่น คลังเก็บสินค้า โรงงาน ตลาด สนามแข่งม้า โรงเรียน ฯลฯ ตึกแถวก็ได้วิวัฒนาการมาเป็นการค้ากระจัดกระจายอยู่ทั่วไป สภาพย่านการค้าแต่ละแห่งแออัดเบียดเสียด อาคารสูงๆ ต่ำๆ ขาดความเป็นระเบียบ ความสวยงาม และความกลมกลืนกันทางสถาปัตยกรรม การปลูกสร้างอาคารส่วนใหญ่นิยมวางอาคารไปตามความยาวของสองฟากถนนสายสำคัญ ชิดขอบทางเท้าทำให้ที่ดินเฉพาะด้านที่ติดถนนมีคุณค่าในทางการค้า ถนนจึงแคบและคับคั่งด้วยการจราจร ทั้งยังต้องใช้เป็นที่จอดรถด้วย ส่วนบริเวณที่ดินด้านหลักตึกแถว ซึ่งถูกปิดกั้นและถูกทำลายสภาพแวดล้อมได้รับบริการสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ ราคาจึงตกต่ำ และแปรสภาพ

เป็นแหล่งเสื่อมโทรมไปในที่สุดต่อมาเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเร่งดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในรูปโครงการแบบผสมผสานเพื่อมุ่งประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานศิลปวัฒนธรรม การควบคุมการก่อสร้างและการใช้ที่ดินในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเรียกว่าคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ให้มีหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนงานในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์กำหนดหลักเกณฑ์การก่อสร้างอาคารบริการพื้นฐานทั้งในด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ที่จำเป็นตลอดจนการอนุรักษ์ปรับปรุงบริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สถานและโบราณสถาน

1. ลักษณะทางสังคม

- ประชากร

ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ พื้นที่พระนครค่อนข้างหนาแน่นอยู่เฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ฯ ชั้นในคือพื้นที่ภายในคลองผดุงกรุงเกษม และเริ่มขยายตัวออกไปพื้นที่ดังกล่าว ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 8 แต่มีลักษณะการกระจายตัวเบาบางมากอย่างไรก็ตามระยะเวลากว่า 42 ปี ในรัชกาลปัจจุบัน ประชากรกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นจากประมาณ 1 ล้านคนเศษ เป็น 5 ล้านคนเศษ⁵¹ จนมาถึงปัจจุบันกรุงเทพฯ มีประชากรจำนวนเกิน 10 ล้านคน อันเป็นผลมาจากการอพยพผู้คนจากหัวเมืองเข้าแสวงหางานและความเจริญในเขตพระนคร แต่ลักษณะของประชากรในเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันผู้นอนพักอยู่ในพื้นที่ย้ายออกไปสู่พื้นที่รอบนอกมากขึ้น จากความหนาแน่นสูงของการใช้ที่ดินในเกาะรัตนโกสินทร์กับข้อจำกัดของการขยายตัวของอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ และจากการที่กรุงเทพมหานครขยายตัวออกไปเกิดแหล่งความเจริญใหม่ขึ้นหลายแห่ง และถูกแทนที่ด้วยผู้คนจากภายนอกพื้นที่ที่โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแรงงานแฝงเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนภายในเกาะรัตนโกสินทร์เกิดความแปลกหน้ากันของผู้คนในละแวกบ้าน มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมันกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่เข้ามาทำงาน เรียนหนังสือ และประกอบกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ และทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จึงทำให้มีความหลากหลายของผู้คน แต่ไม่ใช่ความหลากหลายของเชื้อชาติเหมือนในสมัยก่อน แต่เป็นความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่⁵²

- ชุมชน และการตั้งถิ่นฐาน

ชุมชนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเดิมที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรก ได้แก่ ย่านท่าเตียน ท่าช้าง ท่าพระจันทร์ ซึ่งเป็นย่านการค้า

⁵¹ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 468-469.

⁵² ชรินทร์ วิเศษสิทธิกุล, การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร, หน้า

อาหารทั้งแห้งและสำเร็จรูปและบริการต่าง ๆ ลักษณะการใช้พื้นที่เป็นลักษณะผสมของที่อยู่อาศัย และที่ประกอบการค้า ซึ่งเป็นมาตั้งแต่เริ่มต้น พื้นที่ส่วนนี้จะยังคงเป็นพื้นที่ให้บริการเช่า ข้าราชการ และประชาชนที่ประกอบอาชีพในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และที่เดินทางไปมาระหว่างฝั่งธนบุรีและพระนครต่อไป แต่จะอยู่ในขอบเขตเดิมการสร้างอาคารใหม่มีน้อย ปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นการปรับอาคารเดิมให้อยู่ในสภาพใช้การได้ดีเท่าที่จำเป็นโดยบริเวณพื้นที่ภายในพระนครชั้นใน หรือพื้นที่ภายในกำแพงเมืองในอดีต มีความหนาแน่นมาก จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานจึงออกไปในทิศทางต่างๆตามแนวถนนสายสำคัญซึ่งมีลักษณะการขยายตัวดังนี้

ทางด้านทิศเหนือ⁵³ ขยายตัวไปตามแนวถนนพหลโยธิน และวิภาวดีรังสิต ไปจนถึงจังหวัดปทุมธานี และตามแนวถนนกรุงเทพ-นนทบุรี ไปจนถึงปากเกร็ด โดยส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ราชการ (ทหาร) และที่อยู่อาศัยในรูปแบบของบ้านจัดสรร

ทางด้านทิศตะวันออก ไปตามแนวถนนลาดพร้าว ถนนรามคำแหงไปจนถึงบางกะปิ และถนนเพชรบุรี ถนนพระรามที่4 โดยมีถนนซอยเชื่อมกันระหว่างถนนสายหลัก เพื่อให้มีความเชื่อมโยงกันระหว่างถนนสายหลัก และเป็นการเปิดพื้นที่ให้สามารถเข้าถึงได้ และยังมีมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นปัจจัยหนึ่งในการดึงดูดให้เมืองขยายตัวไปทางด้านนี้

ทางด้านทิศใต้ ไปตามถนนสุขุมวิทจนถึงเมืองสมุทรปราการ และตามแนวถนนปู่เจ้าสมิงพรายทางด้านฝั่งธนบุรี ได้ขยายตัวไปตามแนวถนนสุขสวัสดิ์ ในบริเวณนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม คลังสินค้า เพราะสะดวกในการขนส่งไปตามท่าเรือ และยังมี การขยายตัวของที่อยู่อาศัยในรูปแบบของหมู่บ้านจัดสรรเป็นจำนวนมากด้วย

ทางด้านทิศตะวันตก ตามแนวถนนจรัลสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม ถนนเอกชัยและถนนพระเจ้าตากสิน แต่จะขยายตัวช้ากว่าทางด้านทิศอื่น โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมปะปนกับที่พักอาศัย อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

4.1.5.2 การใช้ที่ดิน

ในปัจจุบันกรุงเทพมหานครได้มีการกระจายตัว ออกจากบริเวณศูนย์กลางเมืองไปเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่เคยเป็นศูนย์กลางของเมืองในยุคก่อนๆนั้นมีการใช้ที่ดินที่หนาแน่นทุกพื้นที่ถูกใช้ประโยชน์ ประกอบกับที่ดินมีราคาสูงและมีข้อจำกัดในการขยับขยาย ในการประกอบกิจกรรมมากมาย ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่และผู้คนที่เข้ามาจากในระดับภูมิภาคจึงได้ออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบนอกมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระจายตัวหนาแน่นไปทุกทิศทุกทางจากพื้นที่ว่าง และ พื้นที่เกษตรกรรมกลายเป็นเนื้อเมืองที่เริ่มมีความหนาแน่นมากขึ้นแต่การกระจายตัวนั้นเป็นไปอย่างสับสน ขาดระเบียบ เนื่องจากไม่ได้มีการวางแผนที่ดีมาตั้งแต่

⁵³ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 469.

แรก มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายผสมกันไปตามพื้นที่ต่างๆ สำหรับในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ก็มีลักษณะการใช้ที่ดินที่ผสมผสานและมีความหนาแน่นสูง เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการบริหารของประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังและวัดที่สำคัญจำนวนมาก มีอาคารสถานที่ราชการซึ่งเคยเป็นวังเก่าหรือบ้านเก่าของขุนนางเสนาบดีในอดีต และยังมีความเด่นชัดของย่านการค้าและชุมชนเดิมที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ เช่น กำแพงเมือง ป้อม สะพาน คลอง และถนนที่มีความสำคัญในอดีตที่ยังมีปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ดินดังนี้

1) การใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณเขตรอบนอกคูเมืองออกไปหรือบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกโดยมีลักษณะการอยู่อาศัยอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทบ้านเดี่ยว เป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยหนาแน่น จะอยู่ในซอยด้านหลังตึกแถวปะปนกันกับชุมชนแออัด เช่น บริเวณถนนดินสอ บริเวณถนนพระสุเมรุ เป็นต้น อีกลักษณะจะเป็นที่อยู่อาศัยประเภทผสม คือ ใช้พื้นที่พักอาศัยร่วมกับพาณิชย์กรรมเป็นห้องแถวหรือตึกแถว ชั้นล่างใช้ประกอบการค้าและชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ซึ่งจะมีกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณย่านการค้าที่สำคัญ เช่น ย่านบางลำพู ย่านพาหุรัด ย่านสามแพร่ง เป็นต้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางราบน้อยมาก แต่จะเป็นการเพิ่มความหนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากราคาที่ดินที่สูงขึ้น จึงต้องมีการใช้ที่ดินให้คุ้มค่ามากขึ้น ทำให้การขยายตัวในทางดิ่งมากขึ้น โดยจะสร้างอาคารสูง เช่น คอนโดมิเนียม อพาร์ทเมนต์ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งที่ดินและก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเพิ่มขึ้นในบริเวณที่ดินเดิม จึงทำให้มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น⁵⁴

2) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม จะมีมากในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกเช่นกัน จะผสมอยู่กับที่อยู่อาศัยมีการแบ่งพื้นที่เป็นอาคารเพื่อการพาณิชย์กรรมโดยเฉพาะ ได้แก่ อาคารศูนย์การค้าและห้างสรรพสินค้า และอาคารตึกแถวใช้อยู่อาศัยกับพาณิชย์กรรม ซึ่งจะมีลักษณะการรวมตัวของกิจกรรมประเภทเดียวกันจนสามารถแบ่งเป็นย่านได้อย่างชัดเจน มีความหนาแน่นของประชากรสูง โดยส่วนใหญ่เป็นย่านการค้าที่เก่าแก่และมีความสำคัญของเกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่อง เช่น ย่านท่าเตียน เป็นศูนย์กลางอาหารแห้ง ย่านปากคลองตลาด เป็นย่านขายส่งสินค้าการเกษตรและดอกไม้สด ย่านบางลำพูเป็นย่านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น

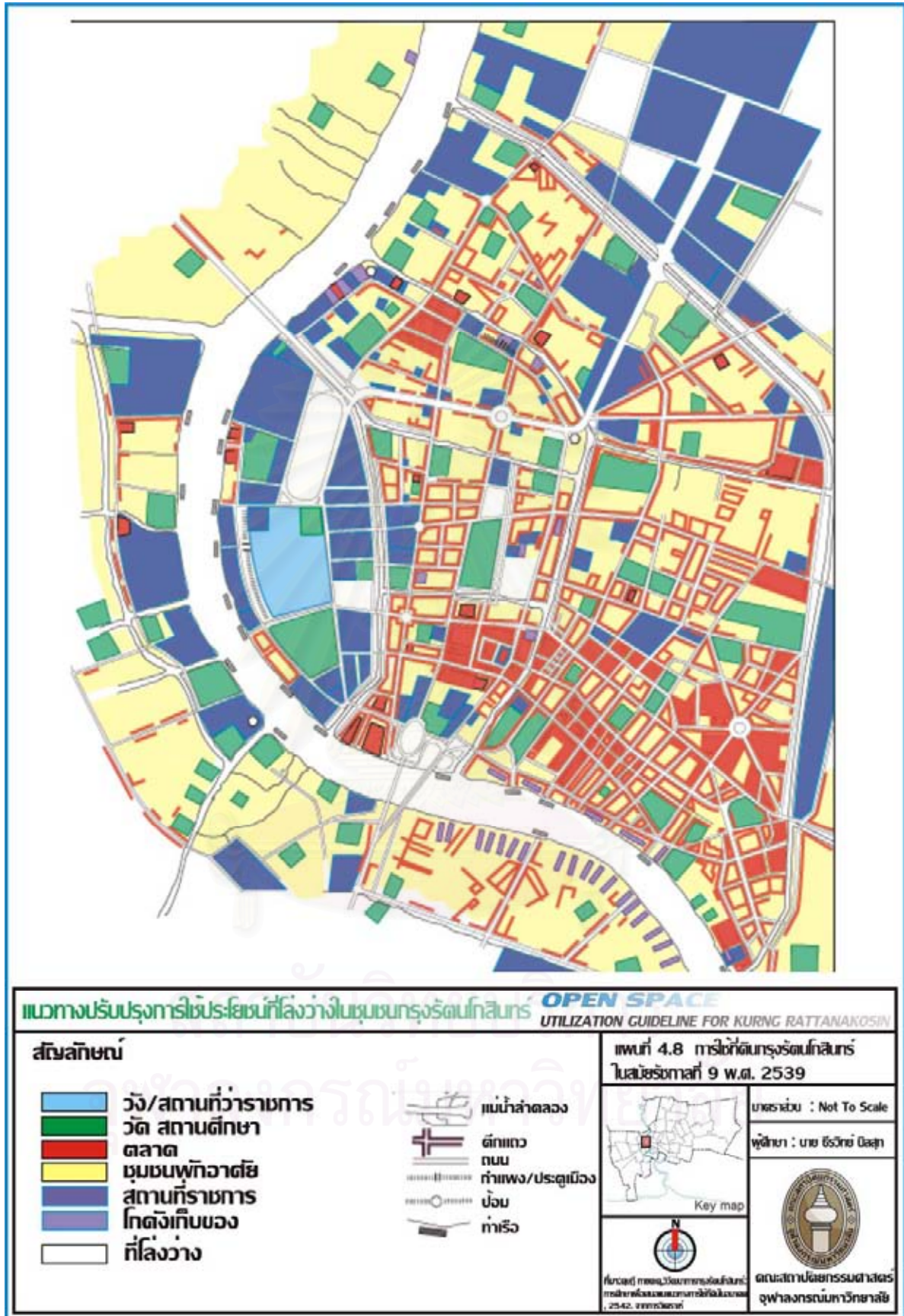
3) การใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ การใช้ที่ดินประเภทนี้กินเนื้อที่มากที่สุดในพื้นที่โดยเฉพาะบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของกรุงเทพมหานครและเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองมาตั้งแต่อดีต จากการเป็นที่ตั้ง

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 471.

ของพระบรมมหาราชวัง วังหน้า และวังของพระบรมวงศานุวงศ์ต่างๆ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสถานที่ราชการต่างๆ ลักษณะของหน่วยงานราชการส่วนใหญ่จะมีลักษณะการสั่งการเป็นหลัก มิได้เป็นการให้บริการประชาชนโดยตรง ประกอบด้วย กระทรวง ทบวง กรม และกองต่างๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กรมการรักษาดินแดน ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร เป็นต้น แต่ในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา พบว่าการใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการมีการเปลี่ยนแปลงลดลงไปจากเดิม เนื่องจากนโยบายในการรวมศูนย์ราชการ จึงทำให้มีการย้ายหน่วยงานบางหน่วยออกจากพื้นที่ไป

4) การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา เกาะรัตนโกสินทร์นับว่าเป็นแหล่งรวมของสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตและมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของผู้คนทั้งในกรุงเทพมหานครและในระดับภูมิภาค จึงมีผู้คนหลากหลายพื้นที่เข้ามาใช้บริการสถานศึกษาภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนราชินี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาที่อยู่ในบริเวณศาสนสถานอีกจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสถาบันขนาดกลางและเล็กให้บริการเพียงพอในระดับชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

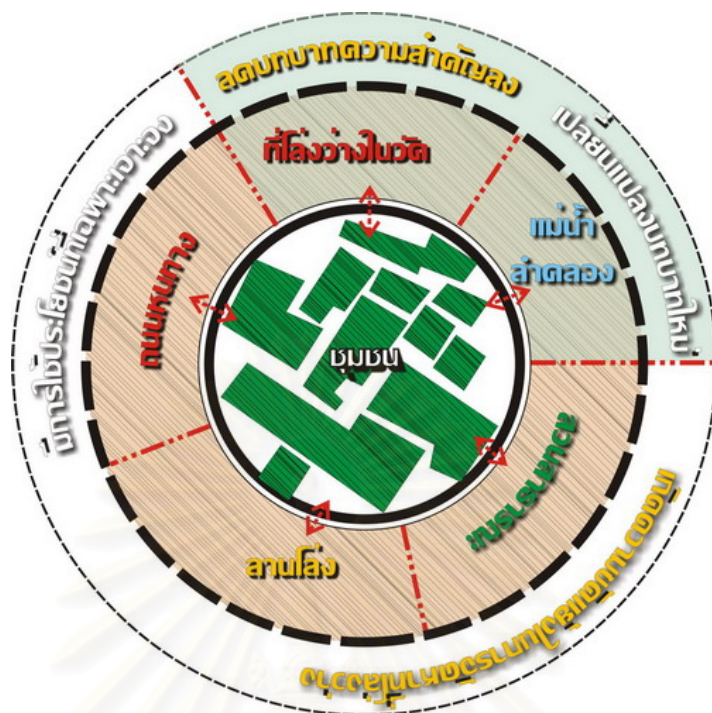
5) การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน จะประกอบด้วย วัด ศาลเจ้า โบสถ์ พราหมณ์ และมัสยิด ซึ่งกระจายตัวอยู่ตามแหล่งที่พักอาศัย โดยตั้งแต่ในอดีต ศาสนสถานเหล่านี้จะเป็นศูนย์กลางของแต่ละชุมชน จะมีการตั้งถิ่นฐานกันอยู่รอบๆ บริเวณศาสนสถานเหล่านี้ และจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของเชื้อชาติชุมชนแต่ละชุมชน เช่น บริเวณมัสยิดจักรพงษ์ จะเป็นพวกมุสลิมมาตั้งถิ่นฐานอยู่ บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือก็จะเป็นพวกจีนและชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นต้น นอกจากนี้ศาสนสถานภายในเกาะรัตนโกสินทร์ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เนื่องจากบริเวณนี้เป็นจุดเริ่มต้นของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์บางเมืองเป็นเวลานาน ศาสนสถานต่างๆ จึงมีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และยังเป็นจุดหมายตา (landmark) ของเมืองอีกด้วย เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม โบสถ์พราหมณ์ ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

ที่มา : ดุษฎี ทายตะคุ, วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ ฯ, 2542 / จากการวิเคราะห์

แผนที่ 4.8 แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2539)

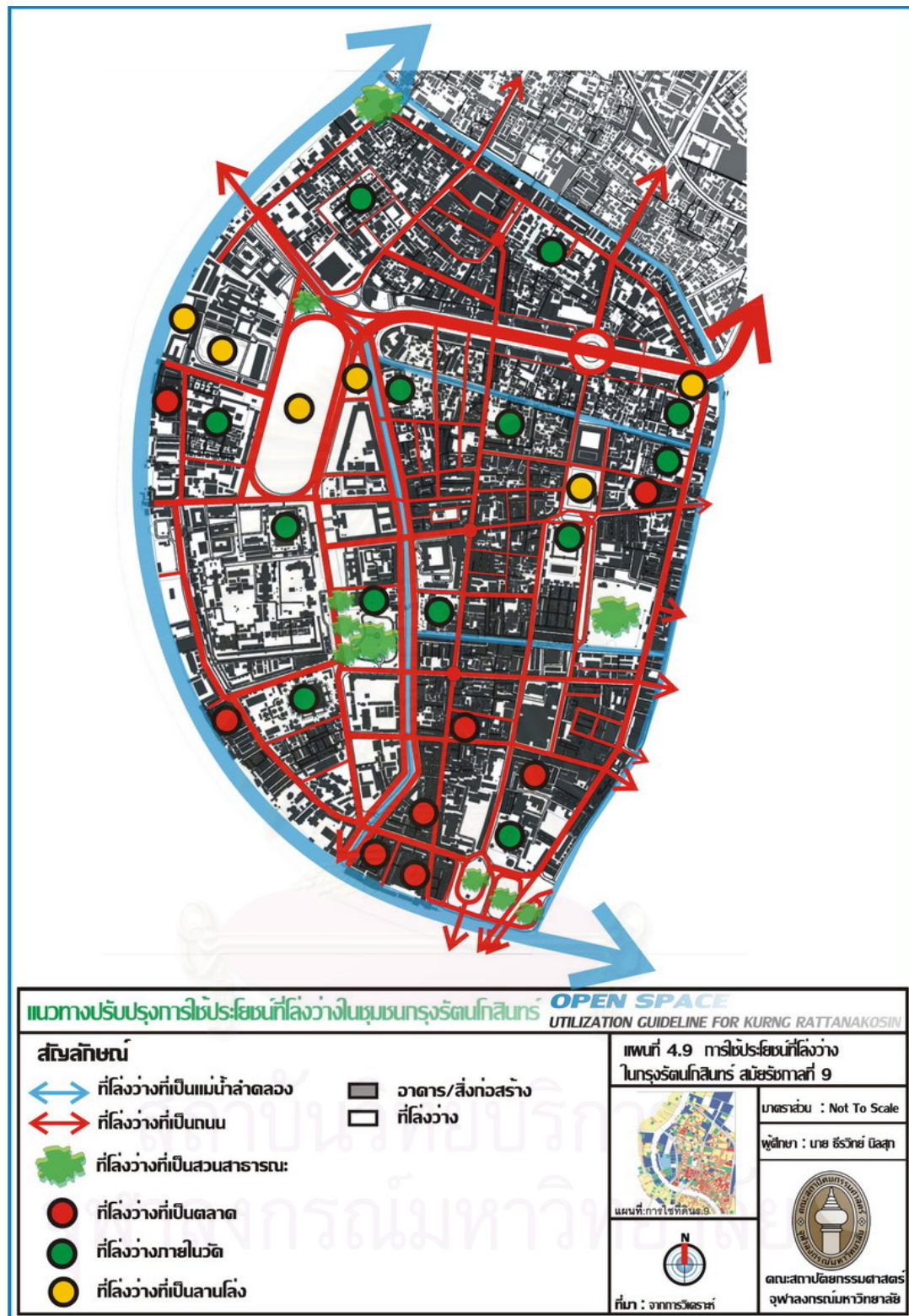
4.1.5.3 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 4.6 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9- ปัจจุบัน

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีความสำคัญมากขึ้นอันเนื่องมาจากความแออัดและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร อีกทั้งจากปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ขาดการควบคุมจึงทำให้เกิดสภาพของที่โล่งว่างที่ไม่เหมาะสมขึ้น อาคารต่าง ๆ บดบังทัศนียภาพของโบราณสถานวัดวาอาราม เกิดที่โล่งว่างที่เป็นส่วนเกินของชุมชนเมืองเนื่องด้วยขาดการปรับปรุงให้มีการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะในชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์เฉพาะด้านหน้าอาคารทำให้พื้นที่ชุมชนหลังอาคารเกิดความเสื่อมโทรมมีที่โล่งว่างที่ขาด ๆ เกิน ๆ ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ โดยทางภาครัฐโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครได้ทำการปรับปรุงพัฒนาที่โล่งว่างโดยการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากเดิม เช่น สวนรมณีนาถ จากเดิมเป็นคุกเก่า แต่ปัจจุบันเป็นสวนสาธารณะระดับเมือง สวนสันติชัยปราการเดิมเป็นโรงงานและโกดังเก็บสินค้า ปัจจุบันเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่เป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ของระดับย่านและเมือง ลานคนเมือง หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานครได้ถูกปรับปรุงให้มีที่จอดรถใต้ดิน ด้านบนเป็นลานกว้างให้ผู้คนได้ใช้ออกกำลังกายและประกอบกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น และก็มีท้องสนามหลวงที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่สำคัญระดับชาติ เป็นที่รวมกิจกรรมที่หลากหลายประเภท ทั้งทางด้านวัฒนธรรมประเพณี การเมือง ฯลฯ เป็นพื้นที่ผู้คนได้ใช้ -

แผนที่ 4.9 แสดงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2550)

มานานตั้งแต่สมัยอดีต และอีกหลายพื้นที่เกิดความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับชุมชนเมือง ไม่ว่าจะเป็นกรณีการรื้อถอนโรงพยาบาลนครเฉลิมไทย ในปี พ.ศ. 2532 เพื่อเปิดเป็นลานโล่งส่งเสริมทัศนียภาพของโลหะปราสาท และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 3 ตาม

แนวทางซึ่งคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ กำหนดขึ้นในนโยบายและแผนในการอนุรักษ์และพัฒนารุงกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการไม่เห็นด้วยโดยให้เหตุผลทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ผังเมือง และเศรษฐกิจ ศาลาเฉลิมไทยเป็นอาคารหนึ่งในชุดของอาคารบนถนนราชดำเนิน และเป็นโรงละครเวทีคู่กันมากับศาลาเฉลิมกรุง จึงควรบำรุงรักษาเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมคนเมือง ทั้งในด้านสภาพแวดล้อมของย่านและกิจกรรมการใช้สอยอาคาร¹ หรือไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาเพื่อเปิดพื้นที่ว่าง ซึ่งกรณีเหล่านี้ยังเกิดขึ้นอีกหลายชุมชนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนสูงทั้งความสำคัญทางประวัติศาสตร์วิถีชีวิตชุมชนสังคมและวัฒนธรรมหรือด้านอื่น ๆ

4.1.6 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องเนื่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินในยุคแรกซึ่งเป็นระยะสร้างกรุงสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 ซึ่งการใช้ที่ดินในยุคนี้เป็นการเปลี่ยนจากสภาพที่โล่งว่างเป็นสภาพบ้านเมือง แต่อย่างไรก็ตามการใช้ที่ดินโดยรวมยังมีความเบาบางมากโดยเฉพาะพื้นที่นอกเขตกำแพงเมือง ส่วนภายในกำแพงเมืองการใช้ที่ดินสำคัญอยู่ในเขตพื้นที่ชั้นในอันเป็นที่ตั้งของพระราชวังหลวง และวังหน้าโดยมีบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนาง ข้าราชการบริวาร รายล้อม มีวัดซึ่งแหล่งชุมชนพักอาศัยอยู่โดยเดิม ส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยของราษฎรจะเกาะกลุ่มกันตั้งบ้านเรือนตามกลุ่มเชื้อชาติ ทั้งชาวไทย ลาว มอญ แขก อิสลาม โดยส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนกระจายตัวตามริมแม่น้ำลำคลอง ในพื้นที่รอบนอกถัดออกมา มีวัดซึ่งเป็นทั้งวัดเดิมและวัดที่สร้างขึ้นใหม่เป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่สภาพการใช้ที่ดินโดยรวมยังเป็นท้องทุ่งเรือกสวนไร่นาอยู่แม้แต่ภายในกำแพงพระนคร ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินในยุคนี้จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับที่โล่งว่างที่เป็นท้องทุ่ง เรือกสวนไร่นาโดยมีวัดซึ่งถือเป็นที่โล่งว่างที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนมีแม่น้ำลำคลองเป็นที่โล่งว่างซึ่งเป็นทั้งที่พักอาศัยเส้นทางสัญจรและตลาดค้าขายสินค้าชุมชนจะตั้งบ้านเรือนโดยรอบวัง ซึ่งมีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการปกครองโดยที่โล่งว่างของชุมชนเมืองที่มีการจัดบันทึกไว้จะมีความสัมพันธ์เฉพาะกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ

ในสมัยต่อมาเป็นช่วงที่รับอิทธิพลตะวันตก คือ สมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดิน มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรกถือเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง จากการใช้ที่ดินที่มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้นทำให้เกิดที่โล่งว่างในรูปแบบใหม่ได้แก่ ลานโล่ง สวนสาธารณะ และทางสัญจรในรูปแบบของถนนเริ่มมีบทบาทแทนที่ที่โล่งว่าง ที่

¹วารสารอาษา ฉบับธันวาคม 2530. หน้า 28-30. อ้างถึงในดุชะฎิ ทายตะคุ , วัฒนการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต. หน้า 223.

เป็นแม่น้ำลำคลอง ที่โล่งกว้างที่เป็นท้องทุ่งเรียกสวนไร่นาถูกแทนที่เป็นอาคารบ้านเรือน แต่ที่โล่งกว้างในวัด และตลาดก็ยังคงมีความสำคัญมีการใช้เป็นที่รวมกิจกรรมของคนในชุมชนอยู่

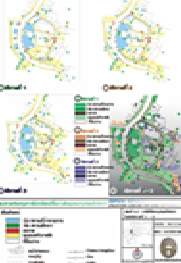

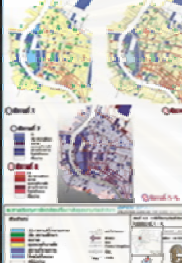
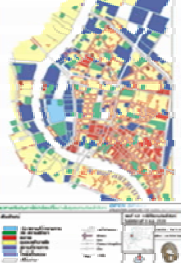

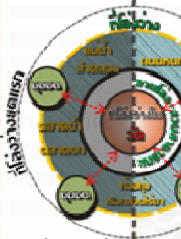
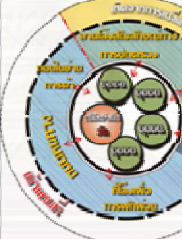
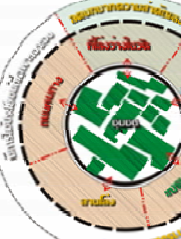
จนกระทั่งในสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง คือ รัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่สำคัญทั้งการขยายตัวของศูนย์กลางการปกครอง และการขยายตัวของเมืองออกสู่พื้นที่รอบนอก ทำให้การใช้ที่ดินที่เปลี่ยนจากวังเป็นสถานที่ราชการ อาคารสาธารณะมากขึ้นอันเป็นผลโดยตรงจากการการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการเร่งพัฒนาบ้านเมืองตามชาติตะวันตก ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างเพื่อสังคมและการเมืองเพิ่มขึ้น เช่น มีการชุมนุมของราษฎรเพื่อแสดงความคิดเห็นในระบอบประชาธิปไตย และจากการเปลี่ยนแปลงการคมนาคมสัญจรจากทางน้ำมาเป็นการสัญจรทางบก จากการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยที่ตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มตามแม่น้ำลำคลอง มาเป็นตึกแถวที่กระจายตัวตามถนนสายหลัก ทำให้ที่โล่งกว้างที่เป็นถนนมีบทบาทความสำคัญมากขึ้น นอกจากนี้จากความแออัดของอาคารบ้านเรือนที่แทนที่ที่โล่งกว้างที่เป็นท้องทุ่งเรียกสวนไร่นา ทำให้เกิดที่โล่งกว้างเพื่อการพักผ่อน และมีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายขึ้น ทั้งที่เป็นลานโล่ง สวนสาธารณะ และที่โล่งกว้างที่มีอยู่เดิมก็มีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายขึ้น เช่น สนามหลวง

ในสมัยปัจจุบันการใช้ที่ดินมีความหนาแน่นและแออัดของอาคารบ้านเรือนเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยภายในพื้นที่ชั้นในส่วนใหญ่เป็นอาคารทางราชการ พระราชวัง วัด ในบทบาทของเมืองเก่าที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ความผูกพันระหว่างชุมชนเมืองกับที่โล่งกว้างถูกตัดขาด โดยที่โล่งกว้างถูกแบ่งแยกออกเป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่เฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น เช่น สวนสาธารณะ ลานโล่งที่โล่งกว้างภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นทางสัญจร ที่ถูกใช้ประโยชน์โดยยานพาหนะเป็นส่วนใหญ่ มีที่โล่งกว้างที่ขาด ๆ เกิน ๆ จากกลุ่มอาคารที่ขาดการควบคุม ที่โล่งกว้างในวัดถูกเปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่ เป็นทั้งที่จอดรถ พื้นที่ให้เช่า มีการใช้ประโยชน์จากคนภายนอกเพิ่มขึ้นในรูปแบบของการท่องเที่ยว เกิดความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการจัดหาที่โล่งกว้างเพื่อการท่องเที่ยว ที่พยายามแยกชุมชนออกจากพื้นที่ให้คงอยู่เฉพาะแหล่งประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว

จากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งกว้างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอันเป็นผลมาจากปัจจัยต่าง ๆ นั้นทำให้ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานเกิดปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างที่ไม่ส่งเสริมกับชุมชนเมืองเก่าทำให้มีใช้การประโยชน์ที่โล่งกว้างไม่เต็มศักยภาพ จึงควรทำการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ และทำการค้นหาศักยภาพและปัญหาการประโยชน์ที่โล่งกว้างเพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป

ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้อง

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ประเด็น	สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2326-2394)	สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394-2468)	สมัยรัชกาลที่ 7-รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468-2489)	สมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)
การใช้ที่ดิน	 <p>ร.1 เปลี่ยนแปลงจากสภาพที่โล่งว่าง และการใช้ที่ดินเบาบางเป็นชุมชนหนาแน่น โดยเฉพาะเขตรับใน ส่วน ร. 2 และ ร. 3 มีการใช้ที่ดินเหมือนกับสมัยแรก</p>	 <p>การใช้ที่ดินมีความหนาแน่นมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพระราชวังเป็นสถานที่ราชการที่พักอาศัย/พาณิชยกรรมหนาแน่นด้านใต้ ขจรเกษฯเห็นแนวพระราชวัง การใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัย/พาณิชยกรรมตามถนนสายสำคัญไม่ห่างด้านตะวันออกทางด้านใต้มีถนนริมน้ำมีการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัยหนาแน่น</p>	 <p>จากที่ตั้งวังหลวงเป็นศูนย์กลางการปกครองเปลี่ยนไปอยู่ที่พระราชวังดุสิตแทน ตามไปพื้นที่อื่นไปเป็นกลุ่มสถานที่ราชการ พระราชวัง/อาคารราชการกลายเป็นเขตเมืองเก่ามีการใช้ที่ดินเป็นอาคารติดอาคารกันและกัน ถนนจากถนนถนนสายหลักในเขตบริเวณพระราชวังมาบรรจบกัน</p> <p>การใช้ที่ดินกระจายตัวออกไปทางด้านเหนือ ด้านตะวันออก และทางด้านใต้ ส่วนฝั่งธนบุรียังคงมีการวางระบบการปกครองการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัยหนาแน่นและพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นมากขึ้น</p>	 <p>การใช้ที่ดินยังคงมีความหนาแน่นของอาคารพาณิชย์หรืออาคารพาณิชย์ที่หนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่าและเขตเมืองใหม่ที่มีการพัฒนาพื้นที่ราชการมาบรรจบกัน</p> <p>การใช้ที่ดินยังคงมีความหนาแน่นของอาคารพาณิชย์หรืออาคารพาณิชย์ที่หนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่าและเขตเมืองใหม่ที่มีการพัฒนาพื้นที่ราชการมาบรรจบกัน</p>
การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง	 <p>สภาพบ้านเรือนแทรกอยู่ในที่โล่งว่าง เรือจอดสวนไร่นา และแม่น้ำลำคลอง</p> <p>ที่โล่งว่างภายในวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ</p> <p>ที่โล่งว่างที่เป็นตลาดมีการใช้ประโยชน์เพื่อการค้าขายพบปะกันของผู้คนทั้งตลาดน้ำบางกอกใหญ่เป็นศูนย์กลางการปกครองและมีที่โล่งว่างเพื่อประกอบพระราชพิธีของกษัตริย์เช่น มริเวณเจ้าฉิ่งเจ้าและทุ่งพระเมรุ</p>	 <p>การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากที่มีรวมผูกพันกับแม่น้ำลำคลองเปลี่ยนเป็นชีวิตแบบ</p> <p>เกิดที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งสวนสาธารณะมีกิจกรรมการใช้ประโยชน์เฉพาะเจาะจงมากขึ้นสวนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เล่นกับสภามันพระมหากษัตริย์ส่วนที่โล่งว่างที่เป็นท้องทุ่งเรือสวนไร่นาแม่น้ำลำคลองอยู่ในพื้นที่รองนอกมากขึ้น วัด และตลาด ยังคงเป็นที่โล่งว่างที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ส่วนบริเวณชานชาลา</p>	 <p>ที่โล่งว่างเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเพื่อการเมืองมากขึ้นที่โล่งว่างที่เป็นแม่น้ำลำคลองเดิมยังคงอยู่ ที่โล่งว่างที่เป็นถนนมีการใช้ประโยชน์เป็นทั้งทางสัญจรและพื้นที่สาธารณะ</p> <p>จึงเปลี่ยนเป็นสถานที่ราชการการใช้ที่โล่งว่างเป็นของถนนเฉพาะกลุ่ม ที่โล่งว่างในวัดยังคงมีความสำคัญแต่เปลี่ยนแปลงบทบาทไปจากเดิม รูปแบบที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่ง สวนสาธารณะ และทางสัญจรทางคมนาคมยังคงมีอยู่</p>	 <p>จากกลุ่มอาคารที่สาธารณะความสูงเกิดที่โล่งว่างที่ขาด ๆ เกิน ๆ และความหนาแน่นของอาคารเพิ่มขึ้นทำให้ทางภาคใต้ของกรุงเทพฯ มีที่โล่งว่างใหม่โดยรูปแบบของที่โล่งว่างที่เป็นสวนสาธารณะ/ลานโล่ง ทางเดินเท้าที่สาธารณะใช้ประโยชน์ที่เด่นชัด</p> <p>การจัดหาที่โล่งว่างเกิดความขัดแย้งกันชุมชน จึงทำให้ที่โล่งว่างในชุมชนเมืองไม่ได้รับการปรับปรุงให้มีการใช้ประโยชน์ที่เต็มศักยภาพ ไม่สามารถเป็นทางสัญจร ลานโล่ง หรือพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่โล่งว่างภายในวัดค่อย ๆ ถูกรื้อถอนจากชุมชน เป็นที่โล่งว่างที่สาธารณะใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว</p>
ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดิน	<p>ลักษณะของความสัมพันธ์กัน วัด ตลาด ในฐานะของที่โล่งว่างที่เป็นศูนย์กลางในด้านต่าง ๆ ของชุมชน การใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัยมีความสัมพันธ์โดยตรงกับที่โล่งว่างที่เป็นท้องทุ่งเรือสวนไร่นา โดยมีวัดซึ่งถือเป็นที่โล่งว่างที่เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีแม่น้ำลำคลองเป็นที่โล่งว่างเป็นทั้งที่พักอาศัยทางสัญจรตลาดซาดลสินค้า ชุมชนตั้งบ้านเรือนโดยรอบวัง ซึ่งมี</p> <p>ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางด้านการปกครองโดยที่โล่งว่างของชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์เฉพาะกับสภามันพระมหากษัตริย์ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ</p>	<p>ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงจากยุคแรกคือเป็นจุดที่กิจกรรมหรือจุดของการเปลี่ยนแปลง จากการใช้ที่ดินที่หนาแน่นมากขึ้นทำให้เกิดที่โล่งว่างในรูปแบบใหม่ได้แก่ ลานโล่งสวนสาธารณะ และทางสัญจรในรูปแบบของถนนเริ่มมีบทบาทแทนที่ที่โล่งว่างที่เป็นแม่น้ำลำคลอง ที่โล่งว่างที่เป็นท้องทุ่งเรือสวนไร่นาถูกแทนที่เป็นการค้าขายบ้านเรือน แต่ที่โล่งว่างในวัด และตลาดก็ยังคงมีความสำคัญมีการใช้เป็นที่รวมกิจกรรมของชุมชนในชุมชนอยู่</p>	<p>จากการใช้ที่ดินเปลี่ยนจากวัดเป็นสถานที่ราชการอาคารราชการเป็นศูนย์กลางการปกครอง/ราชการแห่งใหม่มาขึ้นเมืองสาธารณะมากขึ้นทำให้การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเพื่อการเมืองเพิ่มขึ้น และการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสยามมาเป็นรัตนโกสินทร์และการใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น</p> <p>การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ที่ดินเพื่อการค้าขายและการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น</p>	<p>จากการใช้ที่ดินที่มีความหนาแน่นของอาคารพาณิชย์หรืออาคารพาณิชย์ที่หนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่าและเขตเมืองใหม่ที่มีการพัฒนาพื้นที่ราชการมาบรรจบกัน</p> <p>การใช้ที่ดินยังคงมีความหนาแน่นของอาคารพาณิชย์หรืออาคารพาณิชย์ที่หนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองเก่าและเขตเมืองใหม่ที่มีการพัฒนาพื้นที่ราชการมาบรรจบกัน</p>

สภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการเลือกชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชน คือ ชุมชนขนาดเล็กมาก คือ ชุมชนแพ่งภูธร ชุมชนขนาดเล็ก คือ ชุมชนท่าเตียน ชุมชนขนาดกลาง คือ ชุมชนหลังวัดราชนัดดา และชุมชนขนาดใหญ่ คือ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ ที่กล่าวถึงในบทที่ 3 แล้ว ในบทนี้จะเป็นการศึกษาสภาพและข้อมูลทั่วไปของชุมชนทั้ง 4 ชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ชุมชนแพ่งภูธร

5.1.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

เดิมบริเวณนี้ในอดีตเป็นที่ตั้งของวัง 3 วัง ในสมัยรัชการที่ 4 เป็นกลุ่มวังที่โปรดฯ ให้สร้างบริเวณถนนตะนาว เพื่อพระราชทานพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือวังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และวังกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนแพ่งภูธรในปัจจุบัน รวมทั้งเป็นย่านพักอาศัยของข้าราชการเจ้านาย ขุนนาง และข้าทาสบริวารโดยมีวังเป็นศูนย์กลาง หลังจากการตัดถนนยุคแรก 3 สาย คือ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร ทำให้พื้นที่ย่านสามแพ่งกลายเป็นศูนย์กลางทางการสัญจรสำคัญทั้งทางน้ำผ่านทางคลองคูเมืองเดิม และทางบกต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนเชื่อมต่อระหว่างถนนอัษฎางค์กับถนนเฟื่องนคร ผ่านพื้นที่กลางวังทั้ง 3 จึงทำให้พื้นที่มีการสร้างอาคารพาณิชย์ริมถนน ส่วนใหญ่เป็นตึกแถว และเรือนแถว ได้รับอิทธิพลจากจีน ปีนังและสิงคโปร์มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้นยาวติดต่อกันประมาณสิบห้องสำหรับให้ชาวต่างชาติได้เช่าเพื่อทำการค้า บริเวณนี้จึงกลายเป็นย่านพักอาศัยที่มีร้านค้าปะปนกันโดยส่วนใหญ่อาคารบ้านเรือนบริเวณชุมชนแพ่งภูธรจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสภาพสมบูรณ์มากกว่าอีก 2 แพ่งเพราะไม่ได้โดนไฟไหม้ ปัจจุบันบริเวณชุมชนแพ่งภูธรยังคงเป็นย่านการค้าเก่าอยู่โดยมีร้านที่มีชื่อเสียงหลายร้าน เช่น ร้านไอศกรีมถั่วพรูพร ก๋วยเตี๋ยวสมองหมูเชลล์ชวนชิม ฯลฯ

5.1.2 ขอบเขต – ที่ตั้งของชุมชน

ชุมชนแพ่งภูธรตั้งอยู่ในแขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร (ดูแผนที่ 5.1) มีพื้นที่ชุมชนประมาณ 2 ไร่ เป็นชุมชนเก่าดั้งเดิมอายุกว่า 100 ปี กรรมสิทธิ์การถือครองอาคารตึกแถวเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์พื้นที่สถานีกาชาดที่ 2 และลานภูเรศ เป็นทรัพย์สินของสภาอากาศชาติไทย

ขอบเขตที่ตั้ง

ทิศเหนือ	ติดถนนแพ่งนรา
ทิศใต้	ติดถนนบำรุงเมือง
ทิศตะวันออก	ติดถนนตะนาว
ทิศตะวันตก	ติดถนนอัษฎางค์ และคลองคูเมือง

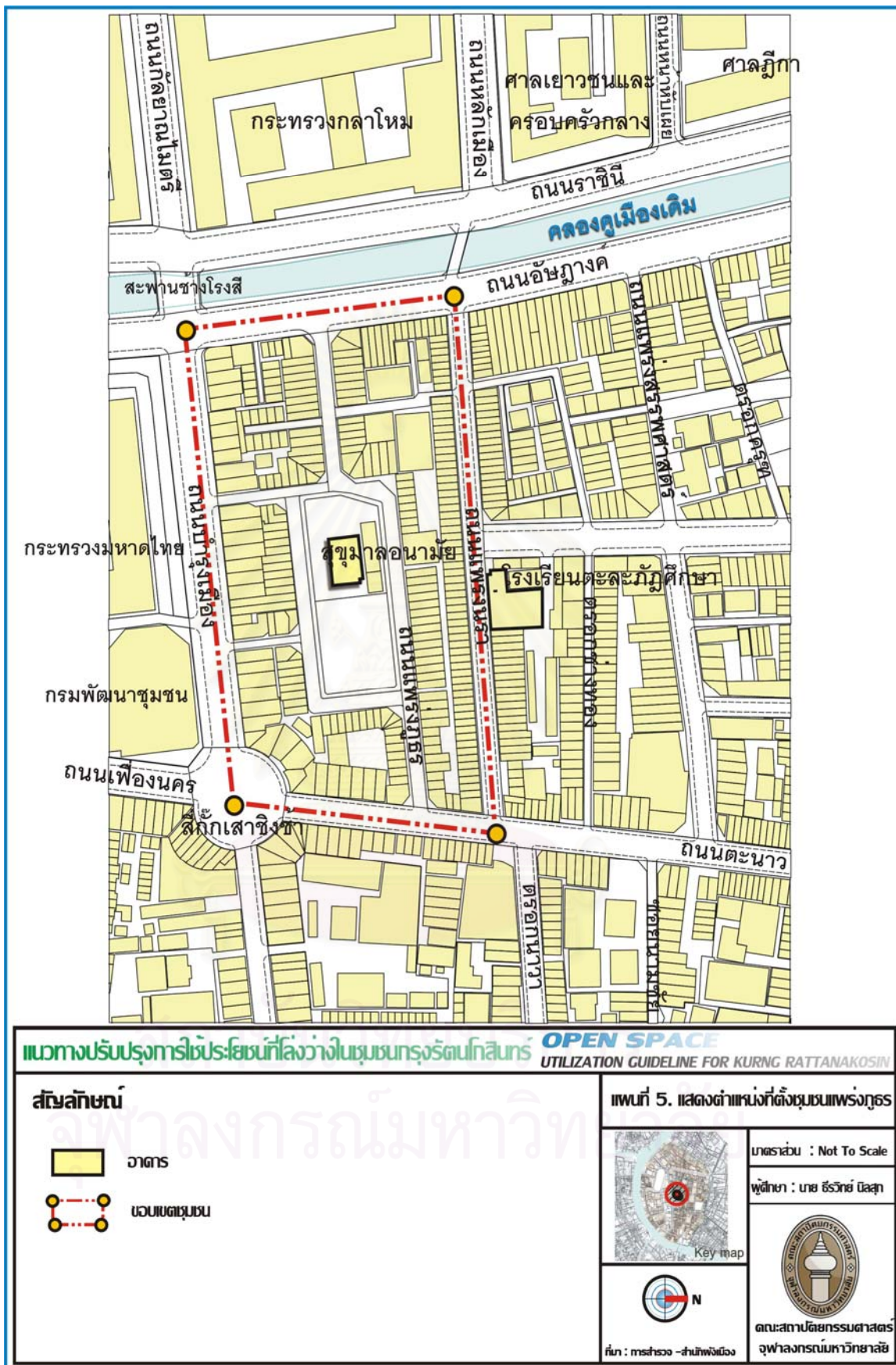
5.1.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน

เป็นชุมชนเก่ามีอาคารบ้านเรือน ตึกแถวปลูกเรียงยาว สถาปัตยกรรมแบบยุโรปเก่าแก่ที่สวยงามถัดไปทางด้านทิศเหนือเป็นแพ่งนรา และแพ่งสรรพศาสตร์และเรียกบริเวณนี้รวมๆ ว่าย่านสามแพ่ง สภาพทั่วไปมีความเป็นระเบียบสะอาดซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองภายในชุมชนมีที่โล่งว่างกลางชุมชน คือ บริเวณลานภูธรเทศถูกใช้เป็นสถานที่ออกกำลังกายเล่นแอโรบิกในช่วงเช้า แต่มีปัญหาที่จอดรถจากคนภายนอกมาจอดรถในบริเวณชุมชนตลอดเวลาทำให้ชุมชนคับแคบ มีโรงพิมพ์และร้านตัดเย็บเครื่องหนัง มีไฟฟ้าและน้ำประปาทั่วครัวเรือน

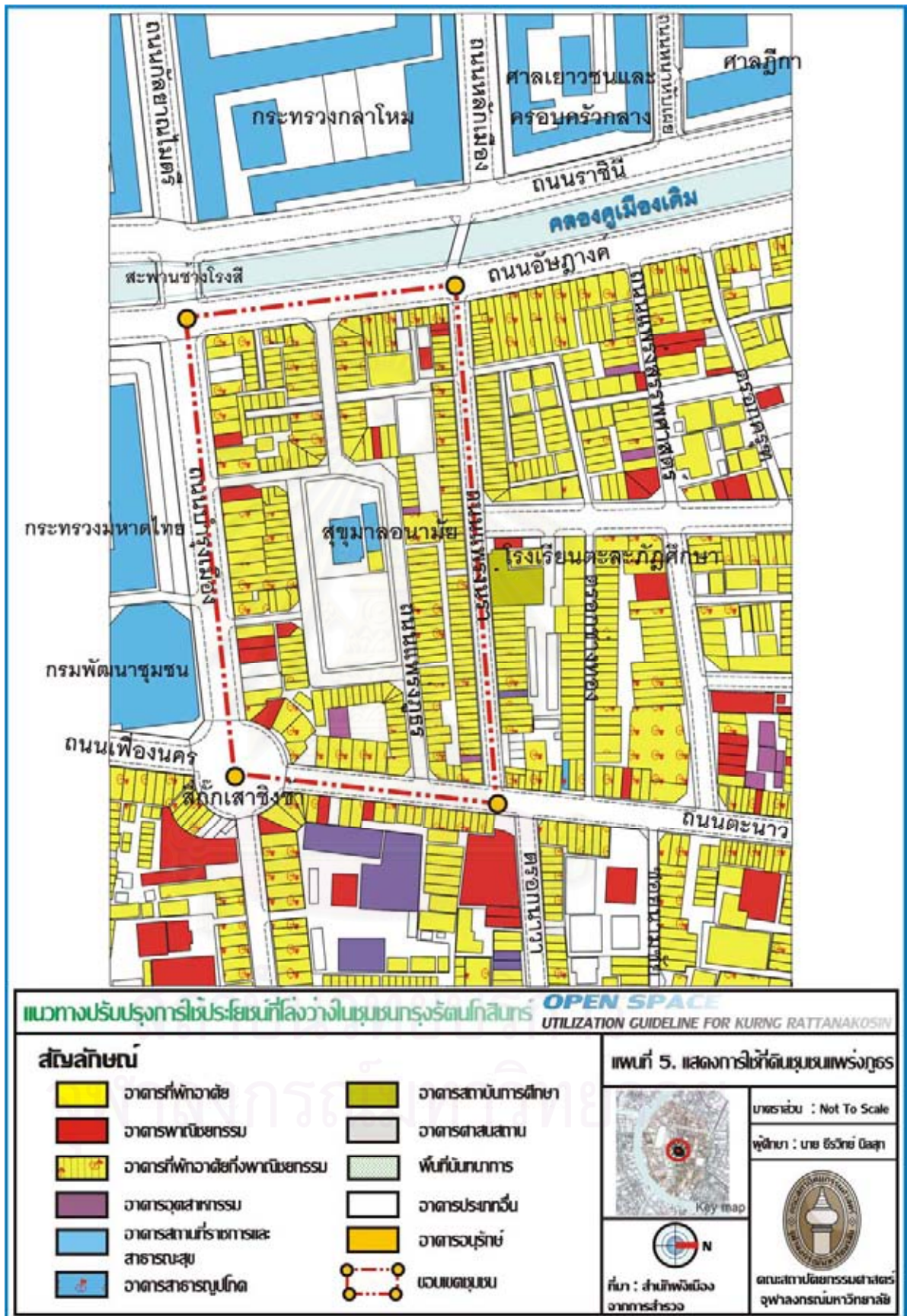
5.1.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

การใช้ที่ดินและอาคารของชุมชนแพ่งภูธรในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม ชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายส่วนชั้นบนเป็นพื้นที่พักอาศัยมีร้านอาหารขึ้นชื่อหลายร้าน บริเวณกลางชุมชนมีการใช้ที่ดินเป็นอาคารสถานที่ราชการเดิมเป็นที่ตั้งของสภาอากาศไทย (สุขุมาลอนามัย) และมีการใช้ที่ดินเป็นตลาดสดมาก่อน แต่ต่อมาได้รื้อถอนทางชุมชนและกรุงเทพมหานครได้ร่วมมือกันจัดเป็นลานโล่งกลางชุมชน เรียกว่า ลานภูธรเทศ ใช้เป็นสถานที่นั่งพักผ่อนของคนในพื้นที่ ปัจจุบันสภาพการใช้ที่ดินโดยรวมยังคงเป็นการใช้ที่ดินเป็นย่านพาณิชย์กรรมโบราณ ส่วนบริเวณโดยรอบด้านทิศตะวันตก และทิศใต้เป็นสถานที่ราชการทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงกลาโหม ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง กระทรวงมหาดไทย และศาลฎีกา แต่จากที่มีการย้ายหน่วยงานราชการบางส่วนออกพื้นที่รอบนอก ทำให้ย่านพาณิชย์กรรมเหล่านี้ซบเซาลงส่วนด้านทิศเหนือและทิศใต้มีสภาพการใช้ที่ดินในลักษณะเดียวกันคือเป็นพื้นที่พักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม (ดูแผนที่ 5.2)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.1 แสดงที่ตั้งชุมชนแพรงภูธร

แผนที่ 5.2 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

5.1.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ชุมชนแพ่งภูธรมีประชากรโดยประมาณ 1,500 คน จำนวนครัวเรือน 350 ครัวเรือน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คนไทยเชื้อสายจีน การศึกษาระดับอาชีวศึกษาและปริญญามากที่สุด ระดับมัธยมศึกษาและภาคบังคับรองลงมา อาชีพหลัก คือ ค้าขายซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่มีชื่อเสียงเป็นเวลายาวนานถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน เป็นชุมชนเข้มแข็งมีความสามัคคีและร่วมมือกันอนุรักษ์ โดยใช้แนวทางประชาคม คือ ริเริ่มแนวคิดปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนให้มีความสวยงาม น่าอยู่ น่ามอง และขอความอนุเคราะห์จากองค์กรพัฒนาภาคเอกชนและภาคเอกชนประสานความสามัคคีจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาลประเพณี เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ งานประจำปีแพ่งภูธร กิจกรรมเพื่อสันติภาพภายในชุมชนและเพื่อสาธารณประโยชน์

5.2 ชุมชนท่าเตียน

5.2.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

เดิมพื้นที่ชุมชนท่าเตียนในปัจจุบัน สมัยกรุงธนบุรีใช้เป็นคูเก็บเรือหลวงต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้สร้างวังท่าเตียนพระราชทานสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ วังแห่งนี้ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองริมแม่น้ำเจ้าพระยา¹ นอกจากนี้บริเวณท่าเตียนยังลักษณะเป็นตลาดน้ำและเป็นท่าน้ำสำคัญ เมื่อมีการขยายเขตวังหลวงลงมาทางใต้ทำให้ต้องย้ายตลาดท้ายสนมมารวมอยู่บริเวณท่าเตียนด้วยกัน ดังนั้นทำให้ท่าเตียนเป็นตลาดสำคัญยิ่งขึ้น ต่อมาในรัชกาลที่ 3 จึงพระราชทานวังท่าเตียนให้กรมหมื่นสุนทรเทวรักษ์ พระเจ้าลูกยาเธอในรัชการที่ 1 และจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เกิดเพลิงไหม้จึงเกิดเป็นที่ว่างโล่งเตียนขนาดใหญ่ซึ่งอาจเป็นที่มาของคำว่าท่าเตียน รัชกาลที่ 4 จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารเป็นตึกหลายหลังสำหรับเป็นกรมท่ารับกงสุลต่างประเทศและตึกรับรองแขกเมืองและเป็นที่อยู่ของชาวต่างประเทศที่มารับราชการในรัชกาลที่ 4 ปัจจุบันไม่ปรากฏอาคารเหล่านั้นเลย² จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มปรากฏเป็นตึกแถว 2 ชั้น แบบตะวันตกล้อมรอบตลาดใหญ่ไว้ อาคารชั้นล่างใช้เป็นที่ค้าขายส่วนชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย และยังเป็นตลาดรับสินค้าจากสวนฝั่งธนบุรี ตลอดจนอาหารทะเลและสินค้าต่างเมือง และค่อยๆ เปลี่ยนสภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก ในช่วงนี้มีการตัดถนนทำยว้างและถนนมหาราชขึ้น ในปัจจุบันตลาดท่าเตียนค่อยๆ ชบเซาลงอันเนื่องมาจากนโยบายในการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ให้ย้ายตลาดท่าเตียนออกไปบริเวณชานเมือง เนื่องจากปัญหาการจราจรจากการขน

¹ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

ถ่ายสินค้าและจากการสิ้นสະเทือนของรถบรรทุกที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานโดยรอบ ทำให้สภาพพื้นที่ของตลาดท่าเตียนปัจจุบันมีสภาพเสื่อมโทรม เกิดชุมชนแออัดพ่อค้าแม่ค้าในตึกแถวเริ่มย้ายออกไปพักอาศัยชานเมืองและเข้ามาค้าขายเฉพาะในเวลากลางวัน แต่อย่างไรก็ตามตลาดท่าเตียนก็ยังคงร่องรอยตลาดสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะตัวอยู่ คือ ทางด้านตะวันตกใกล้กรมการค้าภายในเป็นย่านการค้าอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง กะปิ น้ำปลา ของแห้งจากทะเล ส่วนทางด้านตะวันออกใกล้บ้านจักรพงษ์ เป็นแหล่งจำหน่ายน้ำมันเบนซิน มะพร้าว น้ำตาลปี๊บ เป็นต้น มีวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารหรือวัดโพธิ์ เป็นศาสนสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และตึกแถวริมน้ำถูกใช้เป็นโกดังเก็บสินค้าอุปโภคบริโภค

5.2.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน

ชุมชนท่าเตียนอยู่ในแขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร (ดูแผนที่ 5.3) มีพื้นที่ชุมชน 3.5 ไร่ กรมสิทธิการถือครองส่วนใหญ่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ราชพัสดุกระทรวงมหาดไทย กรมการศาสนา ทรัพย์สินในพระองค์เจ้าหญิงเพ็ญพักตร์และที่เอกชนบางส่วน

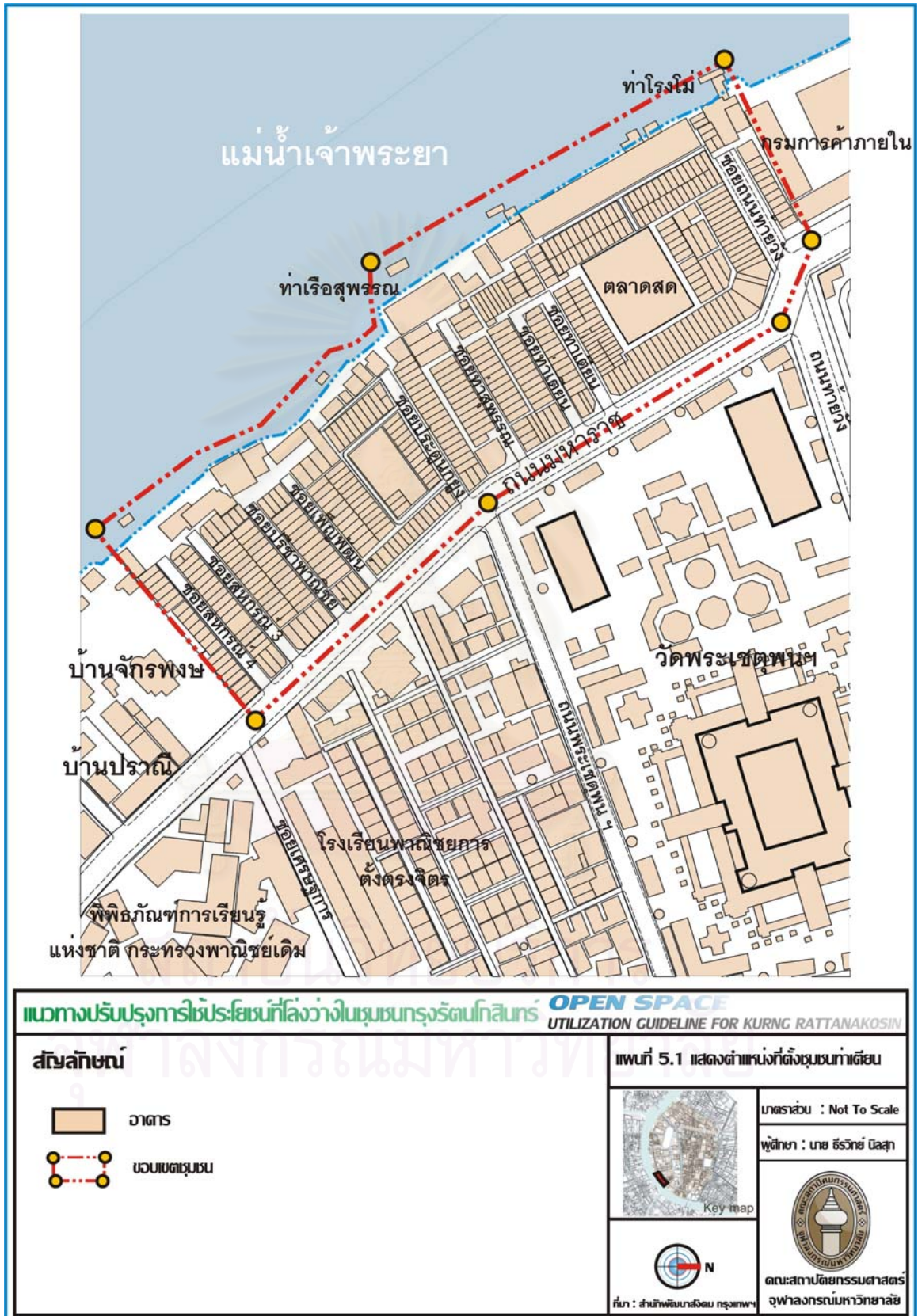
ขอบเขตที่ตั้ง

ทิศเหนือ	ติดถนนมหาราช
ทิศใต้	ติดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันออก	ติดบ้านจักรพงษ์
ทิศตะวันตก	ติดกรมการค้าภายใน

5.2.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน

สภาพทางกายภาพของชุมชนเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอาคารพาณิชย์เก่าค่อนข้างหนาแน่น ประกอบกิจกรรมเชิงพาณิชย์เป็นแหล่งเก็บและจำหน่ายสินค้าทั้งขายปลีก , ขายส่งขนาดใหญ่ในใจกลางเมือง ปัจจุบันลดความสำคัญลงเนื่องจากมีตลาดอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นกระจายอยู่ชานเมืองแถบรังสิตเป็นจุดกระจายสินค้า อาคารตึกแถว 2 ชั้น เป็นสถาปัตยกรรมยุโรปสมัยเรอเนสซองส์ บางส่วนปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ มีความหนาแน่นค่อนข้างสูง สภาพทั่วไปอยู่ในเกณฑ์พอใช้เป็นชุมชนประเภทชุมชนเมืองมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ครบทุกหลัง บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นบ้านเรือนไม้ชั้นเดียวและสองชั้นรูก้ำลำน้ำ ตึกแถวและอาคารริมถนนมหาราชมีสภาพเก่า มีหาบเร่แผงลอยตั้งกีดขวางทางเท้าเกือบตลอดวัน ภายในชุมชนมีศาลเจ้า 5 แห่ง อยู่ในแต่ละซอย เช่น ในซอยประตูนกยูง เป็นศาลเก่าแก่มียอดไม้ไทรอายุกว่า 100 ปี ขึ้นอยู่ด้านหลังศาล ด้านหลังตลาดสดมีศาลเจ้าพ่อกวนอู และมุมสุดด้านหลังตลาดมีศาลเจ้าพ่อสัสดีและมีทำเรือส่วนตัวของเอกชน มีบรรทุกที่ใช้สำหรับขนถ่ายสินค้าขึ้น - ลงจากเรือและกิจกรรมขนถ่ายสินค้าออกจากตลาดสดตลอดวันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การจราจรติดขัด มีรถบรรทุกขนาดใหญ่ที่นำ

นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาจอดส่งนักท่องเที่ยวลงบริเวณถนนท้ายวัง ซึ่งใกล้กับวัดพระเชตุพนฯ และพระบรมมหาราชวัง ทำให้บริเวณนี้มีการจราจรที่ติดขัด

แผนที่ 5.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนท่าเตียน

5.2.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

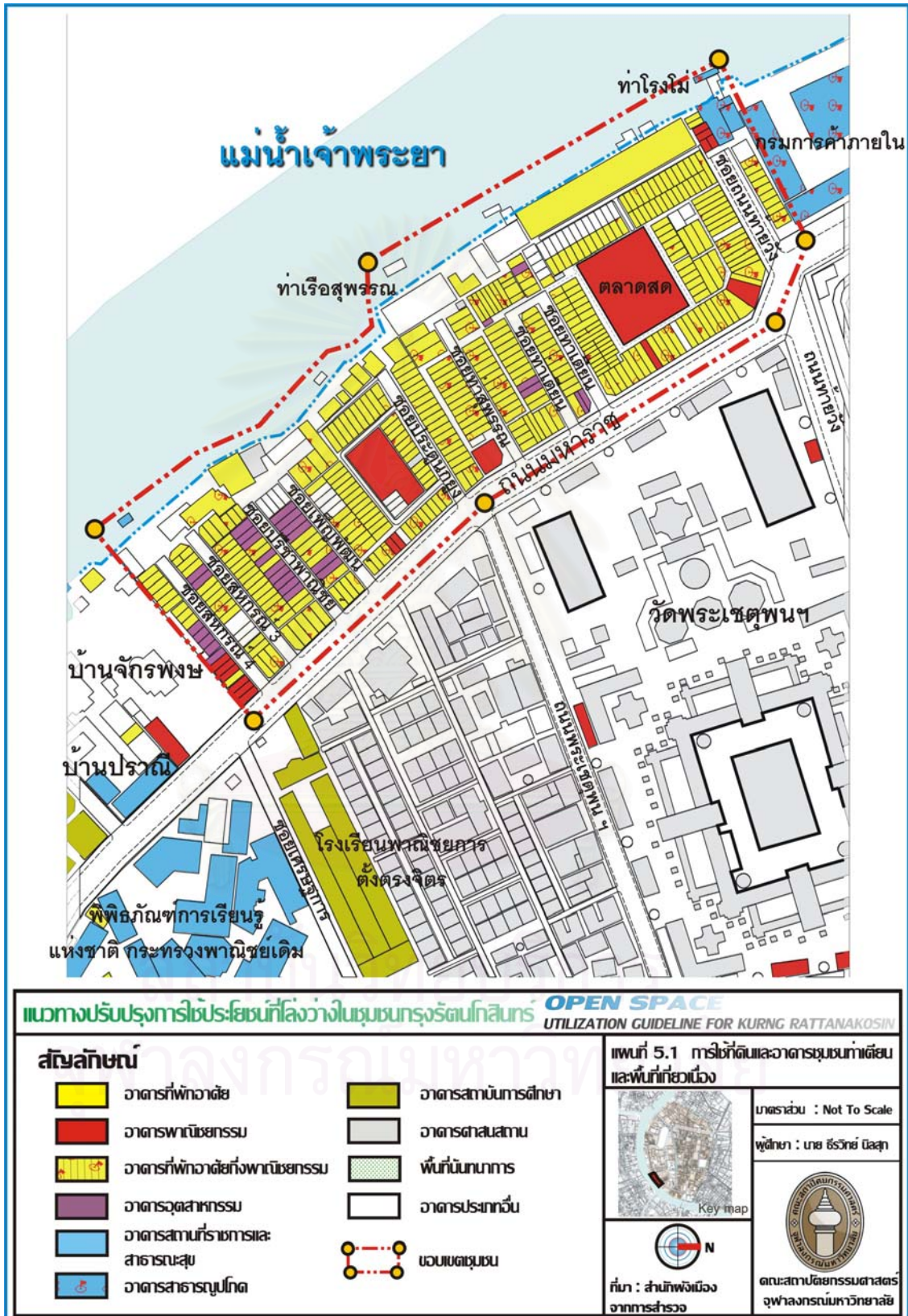
การใช้ที่ดินและอาคารของชุมชนท่าเตียนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีการใช้เป็นที่พักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม โดยจะมีรูปแบบการใช้อาคารชั้นล่างเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมส่วนชั้นบนใช้เป็นพื้นที่พักอาศัยเป็นลักษณะการใช้เหมือนครั้งในอดีต แต่ปัจจุบันเริ่มขยับเขยื้อน คงเหลือการใช้เป็นที่พาณิชย์กรรมบริเวณตลาดสด โดยในพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณตลาดสดปัจจุบันมีการใช้เป็นที่พักอาศัยของกลุ่มแรงงานจากต่างจังหวัดโดยมีการแบ่งพื้นที่พักอาศัยเป็นคูล์เล็กๆ ด้วยวัสดุชั่วคราว นอกจากนี้ยังมีการปลูกสร้างอาคารพักอาศัยรुक้าแม่เจ้าพระยาจึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเสื่อมโทรมมากยิ่งขึ้น ส่วนการใช้ที่ดินเป็นอาคารโกดังเก็บสินค้าซึ่งจะกระจายตามบล็อกอาคารตึกแถวต่างๆ โดยการใช้ที่ดินที่เป็นอาคารพักอาศัยจะอยู่ในตึกแถวซึ่งหนาแน่นตั้งแต่ซอยประตูนกยูงถึงซอยสหกรณ์ 4 นอกจากนั้นยังมีการใช้ที่ดินในพื้นที่เกี่ยวเนื่องรอบพื้นที่ชุมชน ได้แก่ การใช้ที่ดินอาคารศาสนสถานที่สำคัญ คือ วัดพระเชตุพนฯ และการใช้ที่ดินเพื่อสถานศึกษาโดยมีโรงเรียนราชินี และโรงเรียนพาณิชย์การตั้งตรงจิตร และบริเวณซอยถนนท้ายวังมีการใช้ที่ดินเป็นอาคารกรมการค้าภายในซึ่งทางกรุงเทพมหานคร มีโครงการปรับปรุงเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยการใช้ที่ดินที่เป็นที่โล่งว่างในชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นเส้นทางสัญจรภายในชุมชนแต่ไม่มีสภาพที่เอื้อต่อการประโยชน์เพราะมีการใช้เพื่อการขนส่งสินค้า และเป็นจุดรถเกือบตลอดทั้งวัน ส่วนพื้นที่ถนนที่ออกไปยังแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีการก่อสร้างอาคารมาดบังทัศนียภาพฝั่งวัดอรุณราชวรารามเกือบทั้งหมดและมีสภาพค่อนข้างเสื่อมโทรม (ดูแผนที่ 5.4)

5.2.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ชุมชนท่าเตียนมีประชากรประมาณ 1,900 คน มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 500 ครัวเรือน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ประชากรส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาและมัธยมศึกษามากที่สุด รองลงมาคือระดับภาคบังคับ มีอาสาสมัครคอยดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชนตลอด 24 ชั่วโมง มีเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ไว้ป้องกันเวลาปริมาณน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาไหลเข้าสู่ชุมชน

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนดีมาก มีความร่วมมือทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์เพื่อสังคม และการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา และเทศกาลประเพณี เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ งานประจำปีไหว้เจ้าของท่าเตียน กิจกรรมเพื่อการนันทนาการ เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น มีสมาคมทวิสหมิตรเป็นสมาคมที่รวมกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจและคนในชุมชนโดยเฉพาะคนไทยเชื้อสายจีนมีการอนุเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมทั้งภายใน และภายนอกเป็นองค์กรเอกชนที่รวมกลุ่มทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ของสังคมแห่งหนึ่งมีกฎกติกา ในการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างเข้มแข็งกับผู้ใช้งานในพื้นที่ชุมชนกล่าว คือ หากมีปัญหาการทะเลาะกันหรือใช้ความรุนแรงจะต้องออกจากพื้นที่ชุมชนทันที

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักค้าขายมากที่สุด เป็นแหล่งโกดังเก็บสินค้า เพื่อการอุปโภค และบริโภคขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางเมืองรองลงมา คือ ธุรกิจส่วนตัวรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ

แผนที่ 5.4 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

5.3 ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา

5.3.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

เป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 80 ปี เกิดมาพร้อมๆ กับการสร้างวัดราชนั้ดดาราม วรวิหารซึ่งเป็นวัดในสมัยรัชกาลที่ 3 บริเวณริมคลองหลอด เดิมพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นสวนผักสวนผลไม้ และเป็นย่านพักอาศัยของราษฎรและขุนนางของชุมชนเมืองในอดีต ซึ่งมีวัดราชนั้ดดาฯ เป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นสถานศึกษาของชุมชน

5.3.2 ขอบเขต – ที่ตั้งของชุมชน

ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา ตั้งอยู่ในแขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร บริเวณศาลาว่าการกรุงเทพมหานครถนนดินสอ มีพื้นที่ชุมชนกว่า 5.3 ไร่เศษ (ดูแผนที่ 5.5) ชุมชนมีอายุกว่า 80 ปี กรมสิทธิการถือครองเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ธรณีสงฆ์วัดราชนั้ดดา กรมศาสนา ที่ราชพัสดุสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงการคลัง และเอกชนรายย่อย

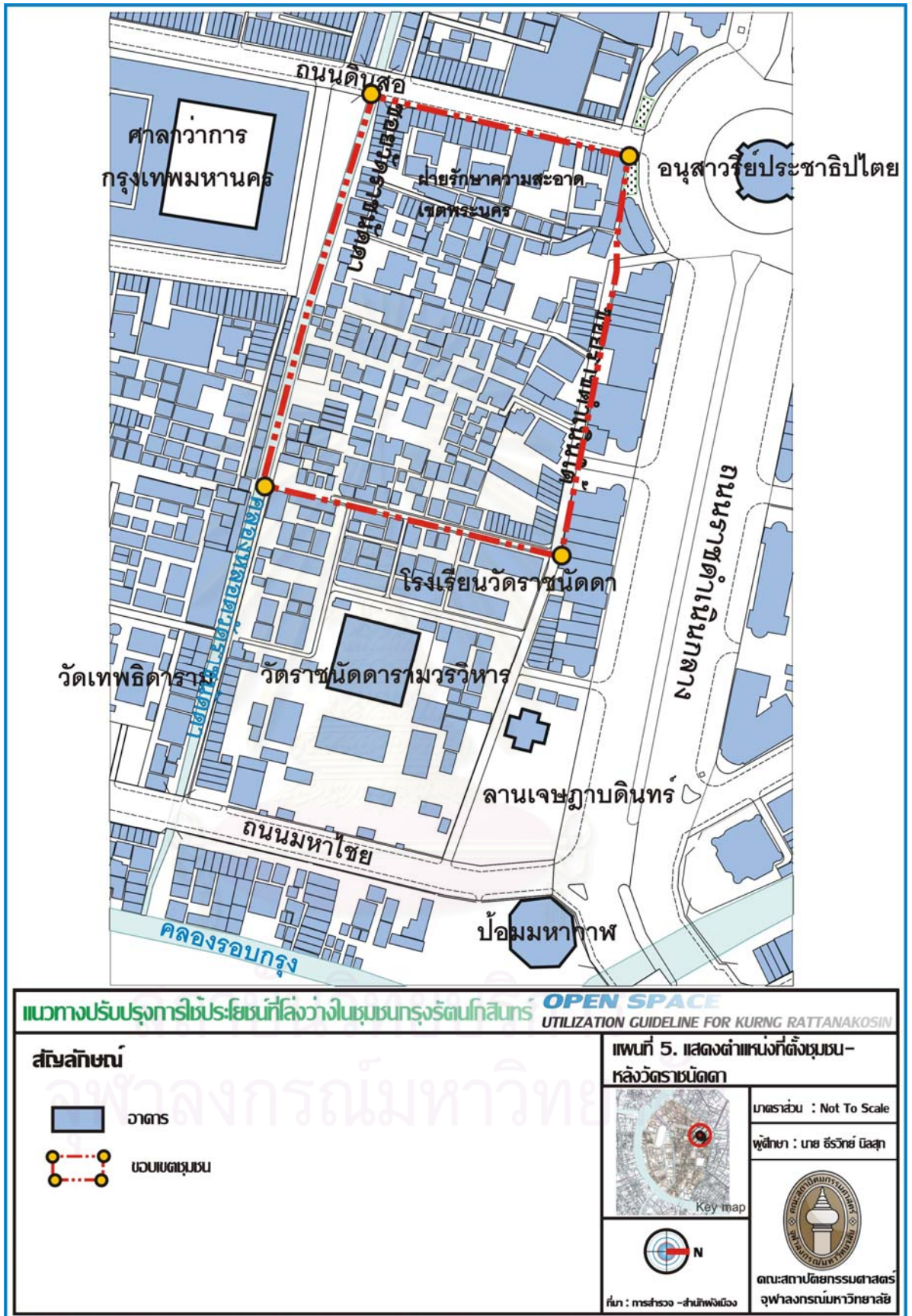
ขอบเขตที่ตั้ง

ทิศเหนือ	ติดธนาคารทหารไทย สาขาถนนราชดำเนิน
ทิศใต้	ติดคลองวัดเทพธิดา
ทิศตะวันออก	ติดวัดราชนั้ดดา
ทิศตะวันตก	ติดถนนดินสอ

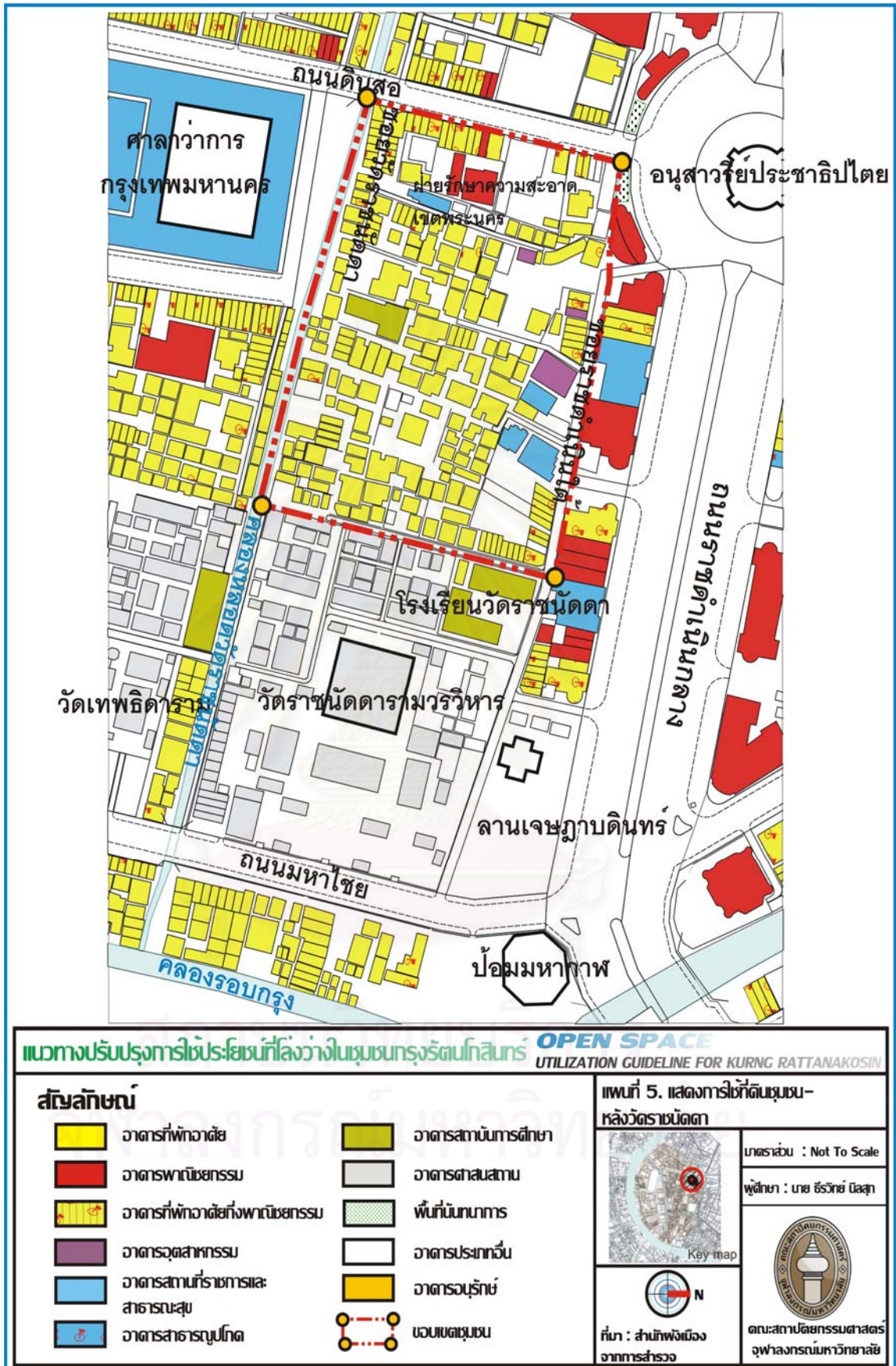
5.3.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน

สภาพทางกายภาพของชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นชุมชนพักอาศัย มีวัดราชนั้ดดา เป็นศูนย์กลางชุมชน สภาพทั่วไปอยู่ในเกณฑ์พอใช้ ทางเข้า - ออกชุมชนอยู่ในสภาพดี มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง มีคลองหลอดวัดราชนั้ดดาผ่านด้านข้างชุมชนและมีทางเดินริมคลองแคบๆ เป็นทางเดินเพื่อออกสู่ถนนดินสอและถนนมหาไชย ทางเดินเท้าภายในชุมชนเป็นถนนคอนกรีต มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ทุกครัวเรือน ภายในชุมชนมีบ้านเก่าที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมยังคงหลงเหลืออยู่ไม่กี่หลัง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.5 แสดงที่ตั้งชุมชนหลังวัดราชนัลดดา

แผนที่ 5.6 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

5.3.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

การใช้ที่ดินและอาคารของชุมชนหลังวัดราชนัดดาในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นการใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยมีทั้งอาคารพาณิชย์ 3 - 4 ชั้น และบ้านไม้สองชั้น อาคารพาณิชย์และอาคารพักอาศัยกึ่งพาณิชย์ส่วนใหญ่จะอยู่ทางด้านถนนดินสอ ส่วนบริเวณด้านทิศเหนือระหว่างซอยราชดำเนินใต้ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์ สูง 3 - 4 ชั้น ใช้เป็นทั้งสำนักงานและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก รวมทั้งมีร้านอาหาร ส่วนการใช้ที่ดินและอาคารเป็นอาคารสถานที่ราชการมีอาคารฝ่ายรักษาความสะอาดเขตพระนครอยู่บริเวณทางเข้าชุมชนด้านศาลาว่าการฯ มีที่โล่งว่างเล็กๆ บริเวณด้านหน้าอาคาร ส่วนบริเวณซอยราชดำเนินใต้หลังอาคารราชดำเนินมีอาคารสำนักภาษีสรรพากร ส่วนอาคารสถานศึกษามีโรงเรียนวัดราชนัดดารามอยู่บริเวณด้านข้างวัดราชนัดดารามฯ หลังอาคารราชดำเนินและมีโรงเรียนสุพมาสพิทยาคมอยู่ภายในชุมชน การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถานมีวัดราชนัดดารามฯ อยู่ทางด้านด้านตะวันออกของชุมชน และมีวัดเทพธิดารามอยู่ฝั่งตรงกันข้ามระหว่างคลองหลอด ส่วนพื้นที่นันทนาการจะมีอยู่บริเวณทางเข้าชุมชนด้านศาลาว่าการฯ และอยู่ตามอาคารสาธารณะต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน (ดูแผนที่ 5.6)

5.3.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ชุมชนหลังวัดราชนัดดามีประชากรโดยประมาณ 1,100 คน จำนวนครัวเรือน 184 ครัวเรือน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ การศึกษาภาคบังคับและระดับมัธยมศึกษามากที่สุด รองลงมาระดับปริญญาตรี อาชีพหลักรับจ้างค้าขายมากที่สุด ประกอบอาชีพส่วนตัวเป็นอันดับรอง รับราชการ / รัฐวิสาหกิจน้อยที่สุด มีอาสาสมัครในชุมชน มีศูนย์สุขภาพชุมชนสำหรับจ่ายยา โดยมีอาสาสมัครในชุมชนเข้ารับ การฝึกอบรมการปฐมพยาบาลเบื้องต้นจากกระทรวงสาธารณสุข

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน มีความร่วมมือจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาลประเพณี เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ กิจกรรมนันทนาการ เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น ชุมชนมีความเข้มแข็งร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ส่วนรวม

5.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้

5.4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ เป็นชุมชนเก่าแก่เดิมเป็นกลุ่มวังเจ้านายและชุมชนข้าราชการและข้าราชการบริพาร มีป้อมพระสุเมรุเป็นหนึ่งในสิบสี่ป้อมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นโดยเร่งด่วนนับแต่แรกสร้างกรุงในปี พ.ศ.2325 และเป็นหนึ่งในสองป้อมที่ยังหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบันและมีร่องรอยวังเก่าตั้งอยู่หลังป้อมพระสุเมรุ เรียกว่า วังริมป้อมพระสุเมรุ เป็นนิเวศน์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเมื่อครั้งทรงปฏิบัติราชการกรุงธนบุรี ต่อมาเมื่อทรงรับอุปราชอภิเษกเสด็จไปประทับที่พระราชวังบวรสถานมงคลจึงโปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาเสด็จมาประทับเพื่อทำหน้าที่รักษาพระนครทางด้าน

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันตัววังสิ้นสภาพไปหมดแล้วหลงเหลืออยู่แค่ซุ้มประตูวัง โดยในปัจจุบันบริเวณโดยรอบมีกลุ่มวังที่แปรสภาพเป็นสถานที่ราชการหลงเหลืออยู่หลายวัง ส่วนในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อี้ตรงหัวมุมระหว่างถนนพระอาทิตย์กับถนนพระสุเมรุมีตึกแถวสมัยรัชกาลหลงเหลืออยู่แสดงถึงการเป็นย่านการค้าเก่า ภายในชุมชนมีหมู่บ้านจัดสรรของข้าราชการทหารอยู่กลางชุมชน และหลงเหลือบ้านของข้าราชการเป็นบ้านเรือนไม้โบราณอยู่ไม่กี่หลัง

5.4.2 ขอบเขต - ที่ตั้งของชุมชน

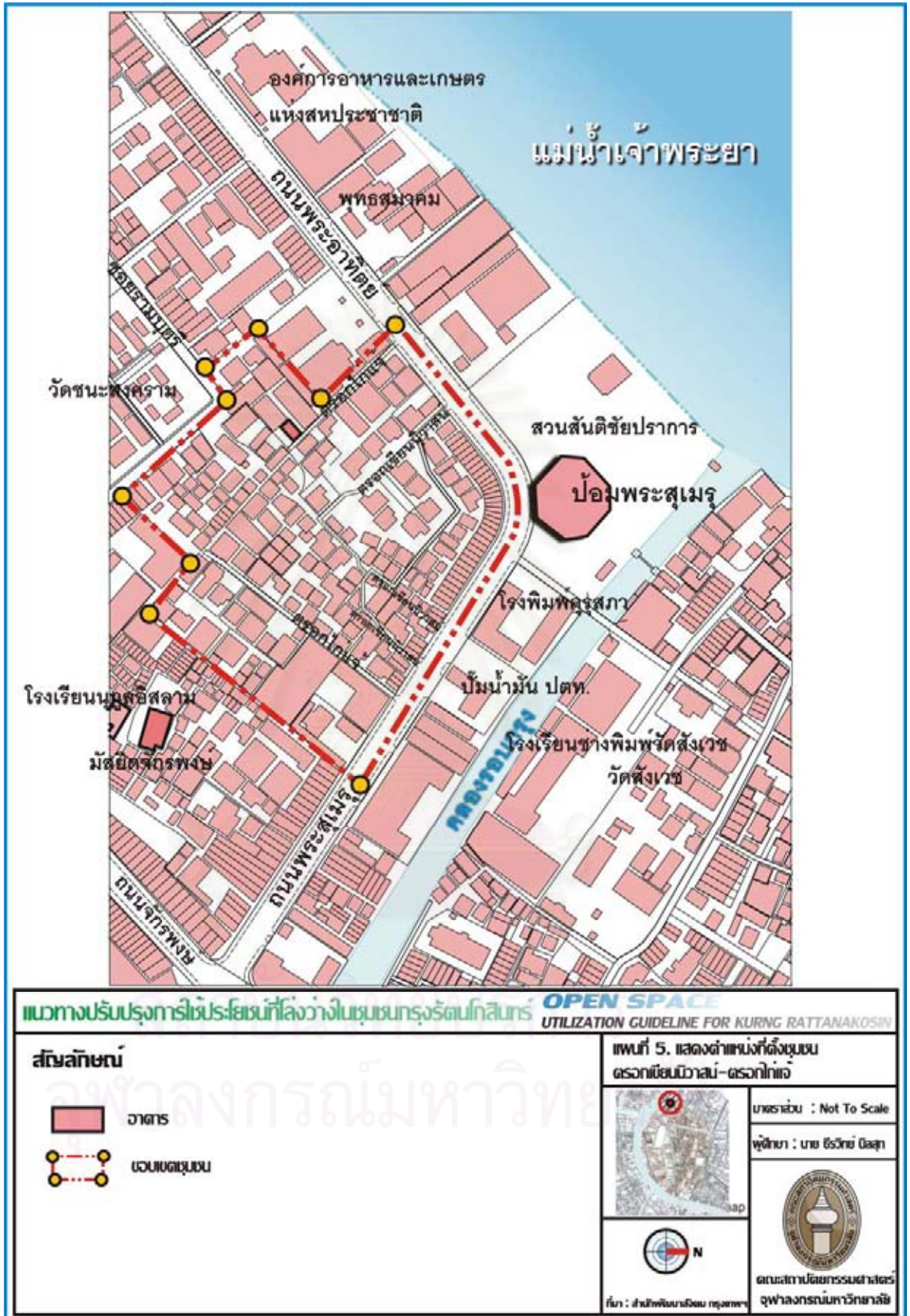
ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อี้ ตั้งอยู่ในแขวงชนะสงครามหัวมุมถนนพระสุเมรุและถนนพระอาทิตย์เขตพระนครมีพื้นที่ชุมชนกว่า 8 ไร่ (ดูแผนที่ 5.7) เป็นชุมชนเก่ามีอายุประมาณกว่า 70 ปีกรรมสิทธิ์การถือครองส่วนใหญ่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ขอบเขตที่ตั้ง

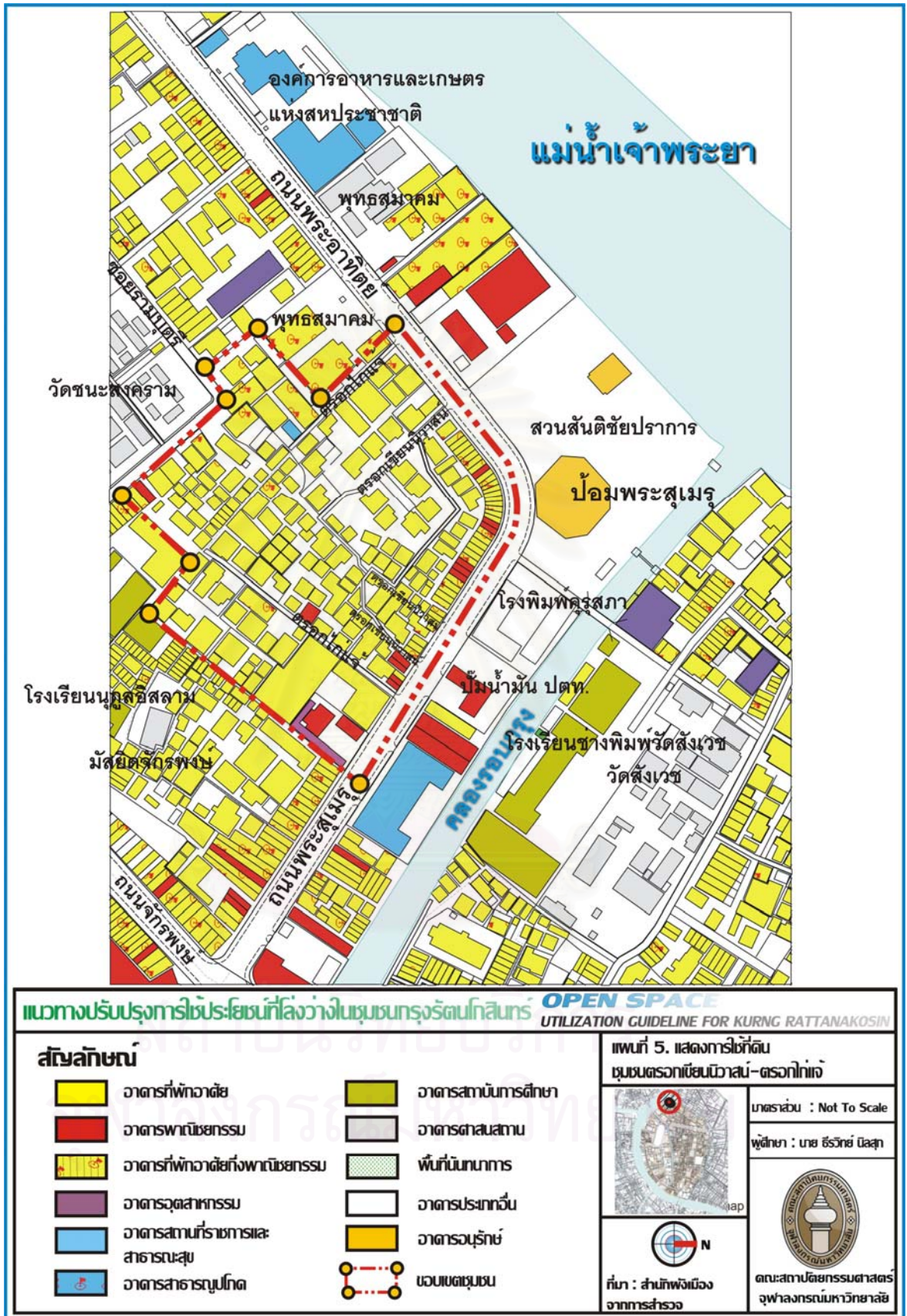
ทิศเหนือ	ติดป้อมพระสุเมรุ สวนสันติชัยปราการ
ทิศใต้	ติดชุมชนมัสยิดจักรพงษ์
ทิศตะวันออก	ติดถนนพระสุเมรุ
ทิศตะวันตก	ติดถนนพระอาทิตย์ (ริมแม่น้ำเจ้าพระยา)

5.4.3 สภาพทางกายภาพของชุมชน

ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยลักษณะเป็นบ้านเรือนไม้ 2 ชั้นและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ บ้านที่อยู่ช่วงต้นตรอกไก่อี้บางหลังปรับปรุงต่อเติมเป็นที่พักให้นักท่องเที่ยวต่างชาติมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ครบครันเร็ว เรือน สภาพทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ดีเป็นชุมชนเมืองภายในชุมชนมีการแบ่งพื้นที่เป็นบล็อก ๆ ให้ประชาชนเช่า ในตรอกเขียนนิวาสน์มีบ้านเรือนไม้โบราณเลขที่ 1/1 ของ พล.ต.ต. หลวงศิลป์ประสิทธิ์ อายุเกือบ 100 ปี และในตรอกไก่อี้มีบ้านโบราณซึ่งมีเจ้าของอนุรักษ์ปรับปรุงให้มีความสวยงามเป็นที่ภาคภูมิใจของคนในชุมชน

แผนที่ 5.7 แสดงที่ตั้งชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่แจ้

แผนที่ 5.8 แสดงการใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

5.4.4 การใช้ที่ดินและอาคารในชุมชนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

การใช้ที่ดินและอาคารภายในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์และตรอกไก่อแจ้ มีการใช้เป็นที่พักอาศัยเกือบทั้งหมดโดยส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนไม้ 2 ชั้น และมีหมู่บ้านจัดสรรของข้าราชการทหารอยู่ตรงกลางชุมชนจากการไปสำรวจไม่สามารถเดินเข้าไปได้เพราะมี รปภ. อยู่ด้านหน้าหมู่บ้าน โดยมีการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรมที่เป็นตึกแถวเก่าอยู่ด้านที่ติดกับถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ คือ ชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายชั้นบนเป็นที่พักอาศัยแต่ปัจจุบันปรับปรุงเป็นร้านอาหารหลายร้าน เช่น คราวน์พาร์ทน์ ร้านโรตีมะตะปะ เป็นต้น ส่วนพื้นที่โดยรอบมีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นสถาบันราชการ ที่เป็นวังเก่าดัดแปลงมาเป็นสำนักงานให้เช่าของหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานระหว่างประเทศ ส่วนการใช้ที่ดินเป็นศาสนสถานจะอยู่ใกล้กับวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ส่วนพื้นที่เปิดโล่งคือสวนสันติชัยปราการ มีป้อมพระสุเมรุเป็นอาคารอนุรักษ์อยู่ในบริเวณ (ดูแผนที่ 5.8)

5.4.5 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ มีประชากรโดยประมาณ 1,200 คน จำนวนครัวเรือน 120 ครัวเรือน การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและภาคบังคับมากที่สุด ระดับปริญญาตรีลงมา อาชีพหลัก คือ รับราชการ แม่บ้านมากที่สุด รองลงมาค้าขายและรับจ้างทั่วไป มีการปรับบ้านให้เป็นที่พักชั่วคราว (Guest House) สำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากบริเวณถนนข้าวสาร ซึ่งสามารถเดินทางทำอย่างสะดวก และมีภูมิทัศน์โดยรอบดีมาก มีนักท่องเที่ยวต่างชาติมาใช้บริการอย่างต่อเนื่องตลอดปี

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา และประเพณีคนในชุมชนจะออกมาจัดงานบริเวณสวนสันติชัยปราการร่วมกับชุมชนใกล้เคียงทั้ง 6 แห่ง และประชาคมบางลำพู เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ ทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ และงานสังสรรค์ กิจกรรมนันทนาการ เช่น งานวันเด็ก เป็นต้น ปัจจุบันมีการทำบุญเลี้ยงอาหารตอนเช้าและเลี้ยงกาแฟของประชาคมบางลำพู ค่าภัตตาหารถวายพระสงฆ์จะมีคนมาจองถวายเงิน การถวายสังฆทานในวันอาทิตย์ที่ 3 ของเดือน ซึ่งจะเวียนนิมนต์พระสงฆ์ 9 รูป ที่อยู่ในวัดต่างๆ รอบบริเวณบางลำพูมาแสดงธรรมโปรดแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์แก่สังคม หน่วยบรรเทาสาธารณภัย อปพร. และรดดับเพลิง อยู่ในบริเวณใกล้ชุมชน

บทที่ 6

การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการเลือกชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชนตามตำแหน่งที่ตั้งและขนาดพื้นที่ชุมชน ได้แก่ ชุมชนขนาดเล็กมากคือ ชุมชนแพ่งภูธร ชุมชนขนาดเล็กคือ ชุมชนท่าเตียน ชุมชนขนาดกลางคือ ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา และชุมชนขนาดใหญ่คือ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ ที่กล่าวถึงในบทที่ 3 แล้ว ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างทั้ง 4 ชุมชน โดยประกอบด้วย การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง และกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง จากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ทำให้เกิดลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง คือ ที่โล่งว่าง อาคารและสิ่งก่อสร้าง และกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1 ชุมชนแพ่งภูธร (ชุมชนขนาดเล็กมาก)

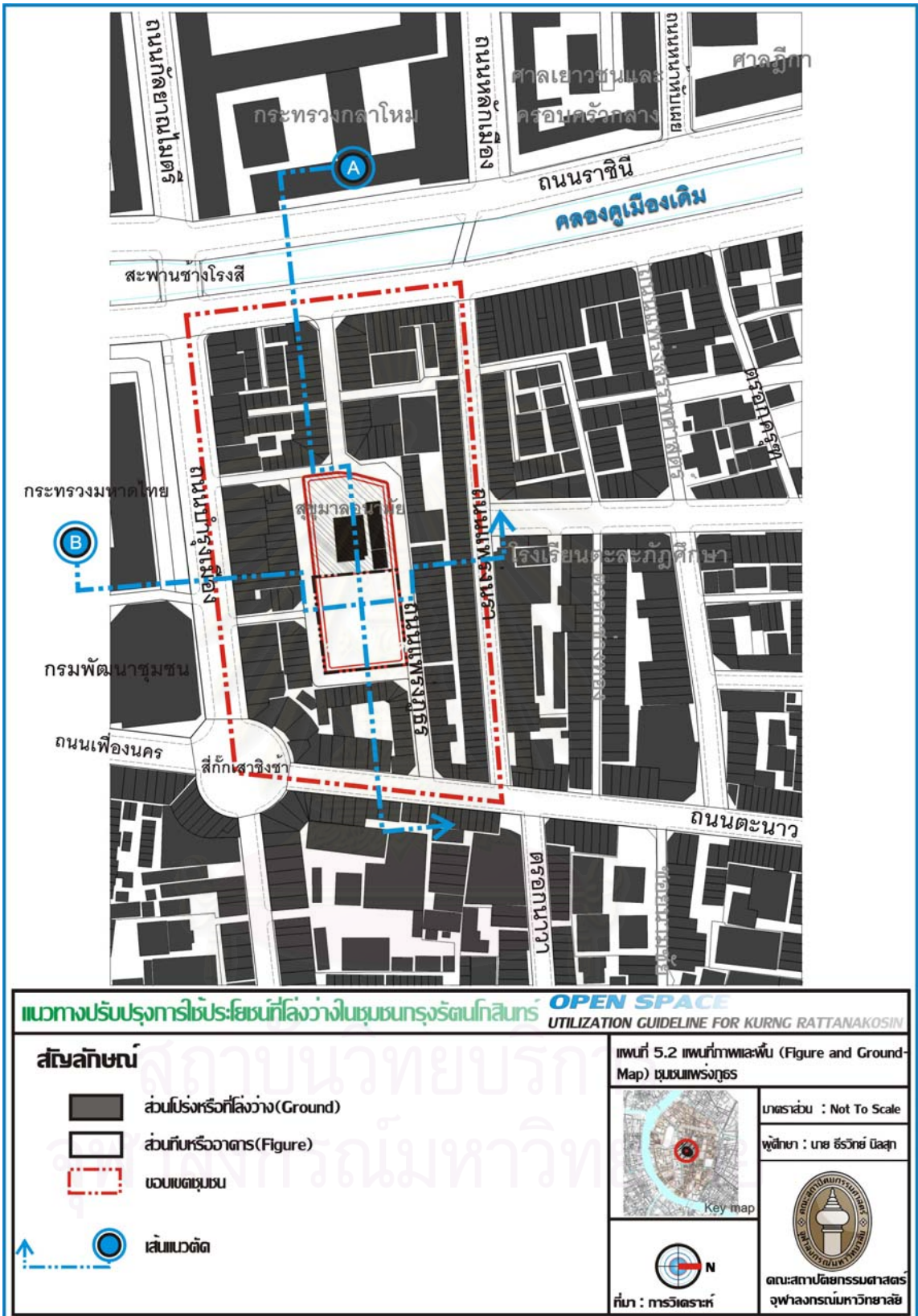
6.1.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เพื่อแยกแยะระหว่างส่วนที่บหรือสิ่งก่อสร้าง (Figure) และส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) โดยใช้แนวความคิดการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง เพื่อดูรูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างตามระดับการใช้สอยประกอบ (ดูแผนที่ 6.1) โดยได้ทำการแบ่งขอบเขตพื้นที่ของชุมชนเป็นที่โล่งว่างภายในชุมชนและที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

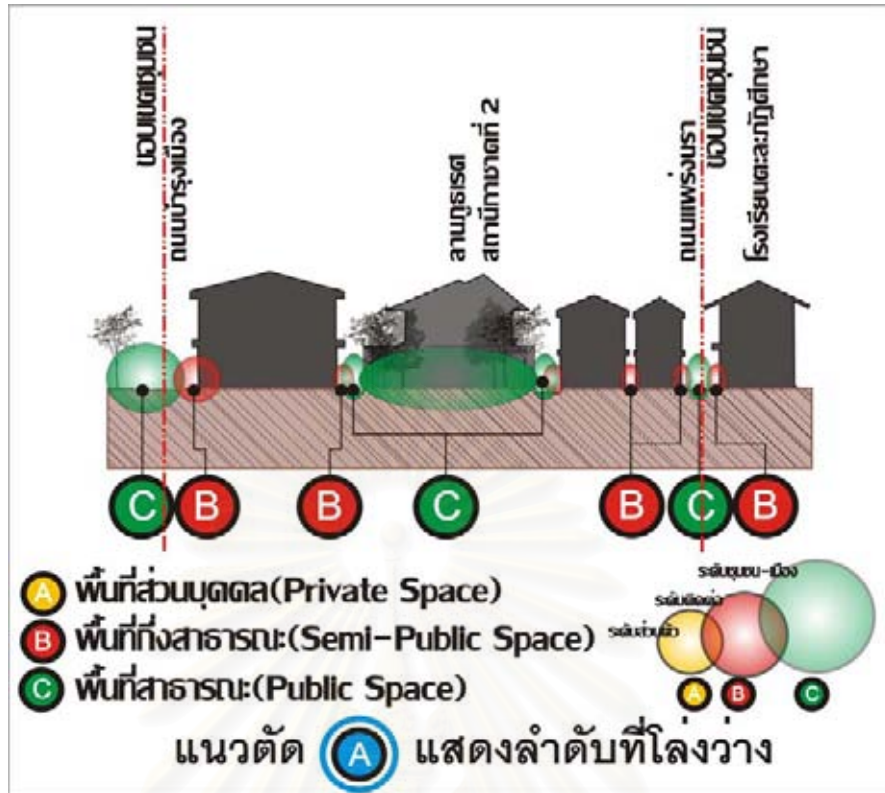
6.1.1.1 การกระจายตัวของที่โล่งว่าง

1. พื้นที่ภายในชุมชน

จากการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่ 6.1) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนแพ่งภูธร พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างมีลักษณะของส่วนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) เป็นตึกแถวเก่าล้อมรอบส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ที่เป็นลักษณะเป็นลานโล่งเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ของชุมชน โดยมีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ที่เป็นทางสัญจรภายในชุมชนเป็นลักษณะของพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) ที่ต่อกับพื้นที่สาธารณะ (Public Space) กระจายตัวไปเชื่อมต่อกับถนนโดยรอบของชุมชน ส่วนที่โล่งว่างที่เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) พบอยู่ในอาคารสภาภาษาชาติที่ 2 (ดูภาพที่ 6.1 และ 6.2 แสดงแนวตัด A-B)

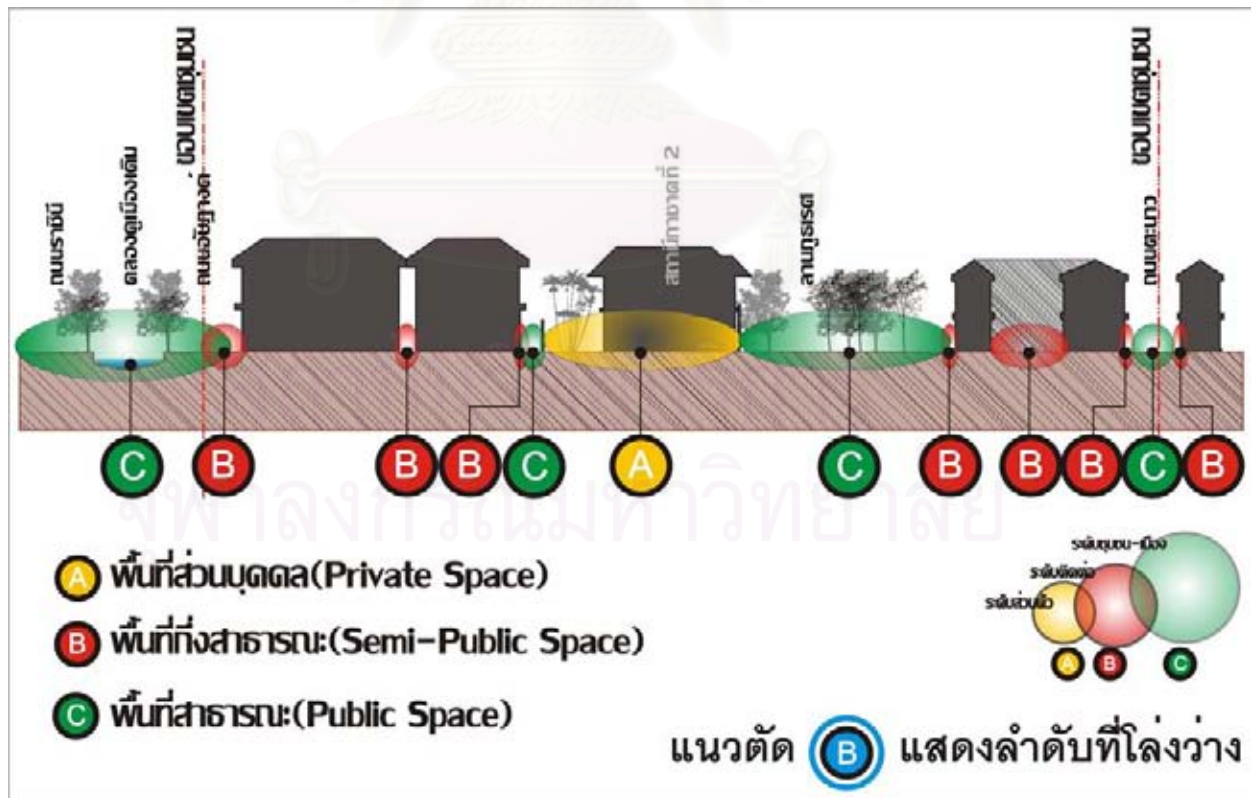

แผนที่ 6.1 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนแพ่งกรุงรัตนโกสินทร์

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.1 แสดงแนวตัด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนแพรงภูธร

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.2 แสดงแนวตัด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนแพรงภูธร

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

นอกจากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนเพื่อให้เห็นความต่อเนื่องทั้งในเชิงพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างแล้ว จึงได้ทำการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนโดยการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่ 6.1) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนแพร่กระจายเป็นเส้นทางสัญจรโดยรอบชุมชน ในรูปแบบของพื้นที่สาธารณะ (Public Space) แต่ที่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่เด่นชัดที่สุด คือ ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิมมีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) กระจายตัวเป็นลักษณะแนวยาว (Corridor space) ขนานกับชุมชนและอาคารทางราชการ (ดูภาพที่ 6.1 และ 6.2 แสดงแนวตัด A-B)

6.1.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างข้างต้น และจากแนวความคิดในการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ สามารถแบ่งประเภทของที่โล่งว่างโดยคัดเลือกที่โล่งว่างที่มีการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนได้ดังนี้ (ดูแผนที่ 6.2)

1. พื้นที่ภายในชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางสัญจร (The Street) ภายในชุมชน และพบที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square and plaza) อยู่กลางชุมชน คือ ลานภูธรเสศ ล้อมรอบด้วยอาคารตึกแถวเก่า ส่วนทางสัญจรกระจายตัวออกไปยังเส้นทางสัญจรหลักบริเวณโดยรอบ

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางสัญจร (The Street) คือ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) กระจายตัวตามแนวยาว (Corridor space) ขนานข้างกับอาคารบริเวณชุมชนและอาคารทางราชการด้านกระทรวงกลาโหมจนถึงบริเวณศาลฎีกา

6.1.1.3 ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง

เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพในที่โล่งว่างแต่ละประเภท โดยใช้วิธีการสำรวจ เพื่อให้ทราบลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย รูปร่าง การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น การเข้าถึงที่โล่งว่าง และองค์ประกอบของที่โล่งว่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเสศ) ภายในชุมชน

- รูปร่าง ที่เป็นทางสัญจรจะมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมเป็นแนวยาวตามแนวตึกแถวเก่า ส่วนลานโล่ง (ลานภูธรเสศ) เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าเชื่อมกับทางสัญจรอยู่กลางชุมชน

ล้อมรอบด้วยตึกแถวเก่า ตรงปลายอีกด้านเป็นอาคารสุขุมมาลอนามัยหรือสถานีอนามัยแพรงภูธร (สถานีกาชาดที่2)

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น เป็นที่โล่งว่างที่เชื่อมโยงโดยทางสัญจรจากถนนโดยรอบทั้งทางด้านทิศเหนือที่มีตรอกเล็กสามารถเชื่อมโยงออกถนนแพรงนราได้ ทางด้านทิศใต้มีถนนออกไปสู่ถนนบำรุงเมือง ทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตกเป็นการเชื่อมโยงระหว่างถนนอัษฎางค์กับถนนเฟื่องนครตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่และในด้านทิศตะวันตกเชื่อมโยงไปยังที่โล่งว่างริมคลองคูเมืองเดิม

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางเดินเท้าและทางรถยนต์ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ซึ่งมีการเข้ามาจอดรถในถนนภายในชุมชนของทั้งคนในชุมชนและคนภายนอกทำให้พื้นที่ภายในชุมชนมีความแออัด

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง บริเวณทางสัญจรมีองค์ประกอบค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เป็นร้านค้าที่มีชื่อเสียงขนาดเล็กอยู่ประปราย กับรูปแบบของอาคารตึกแถวที่มีความสวยงามทำให้มีบรรยากาศของย่านการค้าเก่า ส่วนบริเวณลานภูธรมีองค์ประกอบของที่โล่งว่างค่อนข้างหลากหลาย ทั้งลานกิจกรรม ต้นไม้ทั้งไม้พุ่มและไม้ยืนต้น มีไฟประดับลาน มีป้ายบอกประวัติของพื้นที่

2. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

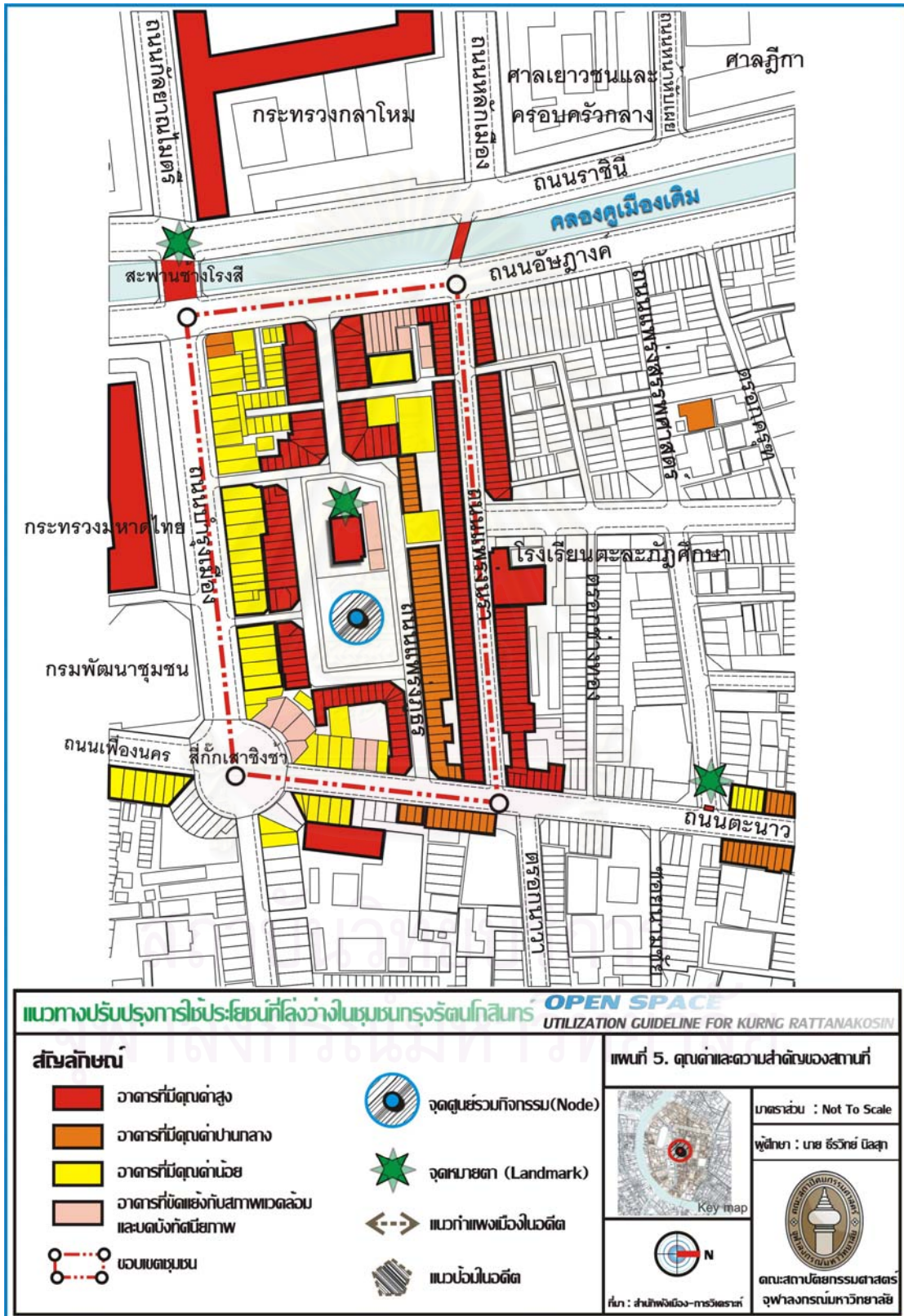
- รูปร่าง มีลักษณะรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวตลอดแนวคลองคูเมืองเดิมและถนนอัษฎางค์กับถนนราชินีที่ขนานข้างอยู่

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น เป็นที่โล่งว่างที่เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เขตพระนครชั้นในกับเขตชั้นนอกในสมัยเริ่มแรกและเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ทางด้านเหนือบริเวณปากคลองโรงไหม ไปเชื่อมโยงกับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ทางด้านใต้บริเวณปากคลองตลาดทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ในปัจจุบันหลังจากมีการสร้างสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเชื่อมคลองคูเมืองเดิมทำให้การสัญจรทางน้ำถูกตัดขาด อีกทั้งจากการเปลี่ยนการคมนาคมจากทางน้ำเป็นทางบกทำให้คลองคูเมืองถูกลดบทบาทลงเป็นการเชื่อมโยงทางบกแทนไม่ว่าจะเป็นทางเดินเท้า และทางยานพาหนะ อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงระหว่างสถานที่ราชการกับชุมชน

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง มีการเข้าถึงได้ทั้งทางเดินเท้า ซึ่งมีทางเดินเท้าตลอดทั้งแนวคลองคูเมืองเดิม และทางรถยนต์ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ซึ่งมีที่จอดรถตลอดทั้งแนวโดยเฉพาะฝั่งถนนราชินี นอกจากนั้นก็เป็นที่จอดรถประจำทาง

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง ในพื้นที่มีองค์ประกอบของที่โล่งว่างค่อนข้างหลากหลายทั้งร้านค้าฝั่งชุมชน และชายของบนทางเท้า มีต้นไม้ทั้งไม้พุ่มและไม้ยืนต้นตลอดแนวริมคลองคูเมืองเดิม ส่วนที่นั่งพักผ่อนไม่มีปรากฏเนื่องมาจากมีคนไ้บ้านยึดครองเป็นที่

นอน จากการสำรวจพบว่าทางกรุงเทพมหานครเอาแผงเหล็กมากั้นไม่ให้คนไร้บ้านยึดครองและ
 ชายของ แต่ก็พบว่ามีการนั่งนอนและชายของตลอดทั้งแนว นอกจากนี้ยังมีไฟประดับถนนที่ถูก
 ออกแบบให้เข้ากับพื้นที่อยู่เป็นระยะ

แผนที่ 6.3 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนแพรงภูธร

6.1.2 คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างใช้แนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch แนวความคิดในการประเมินคุณค่าอาคาร และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากบทที่ 5 เพื่อศึกษาเอกลักษณ์และคุณค่าความสำคัญของที่โล่งว่างโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ดูแผนที่ 6.3)

6.1.2.1 ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรยศ) ภายในชุมชน

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรยศ) ภายในชุมชนในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของวังกรมหมื่นภูธรศรัทธาธำมรงค์ ส่วนถนนรัชกาลที่ 5 ปรอดเกล้าฯ ให้ตัดถนนเชื่อมต่อระหว่างถนนอัษฎางค์กับถนนเฟื่องนคร ลักษณะของอาคารโดยรอบส่วนใหญ่เป็นอาคารที่มีคุณค่าสูง ยกเว้นอาคารบริเวณริมถนนบำรุงเมืองที่มีคุณค่าน้อยเนื่องจากรูปแบบของอาคารค่อนข้างมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในลานภูธรยศยังเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของคนในชุมชน และมีอาคารสถาปัตยกรรมที่ 2 ที่มีคุณค่าสูง เป็นอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งถือเป็นจุดหมายตา (Landmark) ที่สำคัญของพื้นที่ จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.3)

6.1.2.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและมีความสำคัญยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นทั้งแนวป้องกันข้าศึก และเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ โดยมีสะพานข้ามโรงสีเป็นจุดหมายตา (Landmark) ของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีอาคารที่มีคุณค่าสูงขนาดทั้งสองข้าง จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.3)

6.1.3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างชุมชนแพรงภูธร

ในการวิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้ทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมในชุมชนหรือที่โล่งว่างตลอดเวลา เช่น ประธานชุมชน พ่อค้าแม่ค้า ฯลฯ ประกอบกับการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมเบื้องต้นเพื่อให้ทราบประเภทของกิจกรรม กลุ่มผู้ทำกิจกรรมและช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรม นอกจากนั้นยังทำการสัมภาษณ์ โดยเป็นการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยแยกตามประเภทของที่โล่งว่างดังนี้

กิจกรรมจำเป็น

ค้าขาย+ประกอบอาชีพ(เช้า-ดึก) ยึดครองโดยคนไร้บ้าน(นอน-ตัดผม) ยึดครองโดยคนไร้บ้าน(ถ่ายปัสสาวะ)

สัญจรผ่าน-ค้าขาย (ตลอดทั้งวัน)โดยเฉพาะช่วงเย็น

กิจกรรมพักผ่อน

เดินเล่น-นั่งพักผ่อนช่วงสายถึงเย็น

กิจกรรมทางสังคม

สนทนาพูดคุย-เด็กจับกลุ่มเล่นกัน-ทานข้าวร่วมกัน-ตัดกระดาษ

กิจกรรมจำเป็น

ขายบริการทางเพศ21.00-02.00 น. สัญจรผ่าน(ตลอดทั้งวัน)

กิจกรรมพักผ่อน

เดินเล่น-นั่งพักผ่อนยึดครองโดยคนไร้บ้าน (ตลอดทั้งวัน)

กิจกรรมทางสังคม

สนทนาพูดคุยยึดครองโดยคนไร้บ้าน (ตลอดเวลา)

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.3 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนแพรงภูธร

6.1.3.1 ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนแพ่งภูธร

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนพบกิจกรรมการออกกำลังกายส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนตั้งแต่ช่วงเช้า 6.00 -8.00 น. หลังจาก 8.00 น.- 13.00 น. เนื่องจากอากาศร้อนจึงมีกิจกรรมค่อนข้างเบาบางส่วนใหญ่มีการมานั่งพักผ่อนตามจุดต่าง ๆ ของลานโล่ง หลังจากช่วง 13.00 น. มีกลุ่มวัยรุ่น มาออกกำลังกายเป็นประจำ หลังจาก 16.00 – 19.00 น. เป็นกลุ่มเด็ก กลุ่มวัยรุ่นมาออกกำลังกายและวิ่งเล่นทั้งบริเวณลานและทางสัญจร ส่วนช่วงกลางคืนจนถึงเช้าเนื่องจากมีการเฝ้าระวังจากชุมชนจึงไม่มีกิจกรรมที่เป็นอันตราย นอกจากนั้นในช่วงระหว่างปียังมีการจัดกิจกรรมทั้งที่ชุมชนจัดขึ้นเอง และองค์กรภาครัฐและเอกชนร่วมด้วย¹

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนแพ่งภูธรสามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนเน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนแพ่งภูธรแตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) และกลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) น้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5, 000–10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) มากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และ กลุ่มคนรายได้ต่ำ (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) น้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนแพ่งภูธร และบริเวณชุมชนโดยรอบ ได้แก่ บ้านหม้อ แพ่งข้างเคียง ตลาดพลู บ้านหม้อ บางบอน

¹ สัมภาษณ์ วีรพล วิชาชีวะ , 15 พฤษภาคม 2550.

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ คือ การค้าขาย และมารับปรับประทานอาหาร และมาทำงานในพื้นที่ ร้อยละ 21.21 ส่วนกิจกรรมอื่นได้แก่ การพบปะเพื่อนฝูง นั่งเล่นพักผ่อนและการมาออกกำลังกาย

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดคิดเป็นร้อยละ 40 และไม่แน่นอนคิดเป็นร้อยละ 36.67 เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นเย็น ตั้งแต่ 16.01-18.00 น. ร้อยละ 50.00 เพราะมีบรรยากาศดี รongลงมาคือ อยู่ทั้งวัน และแล้วแต่สะดวก ร้อยละ 20 ส่วนเวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา ประมาณครึ่งชั่วโมงถึง 2 ชั่วโมง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มารับประทานอาหารและนั่งพักผ่อนภายในชุมชน โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันถึงร้อยละ 56.67 โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่มาประกอบอาชีพ และค้าขายในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่มักจะมาครบครันถึงร้อยละ 46.67

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้ามาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้วิธีเดินเท้าร้อยละร้อยละ 36.67 และมีการนำรถยนต์ส่วนตัวเข้ามาในพื้นที่เพราะมีที่จอดรถบริเวณทางสัญจรจึงทำให้พื้นที่ภายในชุมชนค่อนข้างคับแคบ ระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณ ใช้ระยะเวลาน้อยกว่า 5 นาที ร้อยละ 33.33 เพราะเป็นคนในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง หรือ ไม่ก็เป็นกลุ่มข้าราชการที่เข้ามารับประทานอาหารในพื้นที่

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

สาเหตุที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เพราะเป็นคนในชุมชนและทำงานอยู่แถวนั้นคิดเป็นร้อยละ 33.33 รongลงมา คือ บรรยากาศดีมีร่มไม้บริเวณพักผ่อน ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ ผ่อนคลายความตึงเครียด ถึงร้อยละ 30.30

6.1.3.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และ การสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) พบกิจกรรมที่หลากหลายของคนเฉพาะกลุ่มคือกลุ่มคนไร้บ้านซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ โดยในวันธรรมดากิจกรรมการค้าขายจะเริ่ม 11.00 -14.00 น. และจะเริ่มอีกทีประมาณ 19.00 – 01.00 น. ส่วนในวันหยุดจะเริ่มค้าขายตั้งแต่เช้าจนถึง แต่จะพบเห็นกลุ่มคนไร้บ้านที่ยึดคลองที่โล่งว่างเหล่านี้ทำกิจกรรมตลอดทั้งวัน ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมการนั่งกินอาหาร ล้างพาชนะ ตัดผม นั่ง

พักผ่อน นอนเล่น จับกลุ่มสนทนากันจนเห็นเป็นภาพชินตา ส่วนในตอนกลางคืนตั้งแต่ประมาณ 21.00 – 02.00 น. มีการขายบริการทางเพศทั้งหญิงและชายจึงเป็นกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่²

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) สามารถประมวลผลจากแบบสอบถามดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) มากที่สุดในขณะที่กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) น้อยที่สุดเท่ากัน

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) มากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) น้อยที่สุด

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ส่วนใหญ่อยู่นอกเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ และมีที่อยู่ในจังหวัดปริมณฑล ได้แก่ นครปฐม พระประแดง บางบัวทอง ตลาดบางขุนนนท์ สำโรง คลองตัน และนนทบุรี เป็นต้น

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ คือ การค้าขายถึงร้อยละ 56.67 และนั่งเล่นพักผ่อนในพื้นที่ร้อยละ 20 ส่วนกิจกรรมอื่น ได้แก่ การมาซื้อของเก่า การพบปะเพื่อนฝูง เป็นต้น

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดคิดเป็นร้อยละ 63.33 และไม่แน่นอนคิดเป็นร้อยละ 20 เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ หลากหลายเวลาตั้งแต่รุ่งเช้าถึงตีสองหรือไม่กี่ตลอดทั้งคืน ร้อยละ 30 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าริมคลองตลอดและกลุ่มคนไร้บ้าน ส่วนเวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลาอยู่ทั้งวัน

² สัมภาษณ์ วีรพล คชาชีวะ , 15 พฤษภาคม 2550.

ร้อยละ 46.67 โดยจะมาเป็นประจำทุกวันถึงร้อยละ 66.67 โดยเฉพาะกลุ่มผู้ชายของริมคลอง หลอดและริมทางเท้า โดยส่วนใหญ่มักจะมามากคนเดียวถึงร้อยละ 60

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างใช้วิธี มาทางรถโดยสารประจำทาง เป็นการเดินเท้า ร้อยละ 40 และ 26.67ตามลำดับ ระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณใช้ระยะเวลา 30 นาที-1 ชั่วโมงร้อยละ 40 เพราะเป็นคนจากนอกพื้นที่เป็นส่วนใหญ่

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่ทำให้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่คือมีกิจกรรมที่น่าสนใจคือ การ ขายของมือสองบริเวณนี้คิดเป็นร้อยละ 39.53 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างคือ ผ่อนคลาย ความตึงเครียด ถึงร้อยละ 85.71 เพราะมีทั้งบรรยากาศของพื้นที่ที่เป็นที่โล่งขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อกันตลอดและมีกิจกรรมการค้าขายซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนระดับกลางและระดับล่างเป็นส่วนใหญ่

6.2 ชุมชนท่าเตียน (ชุมชนขนาดเล็ก)

6.2.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง

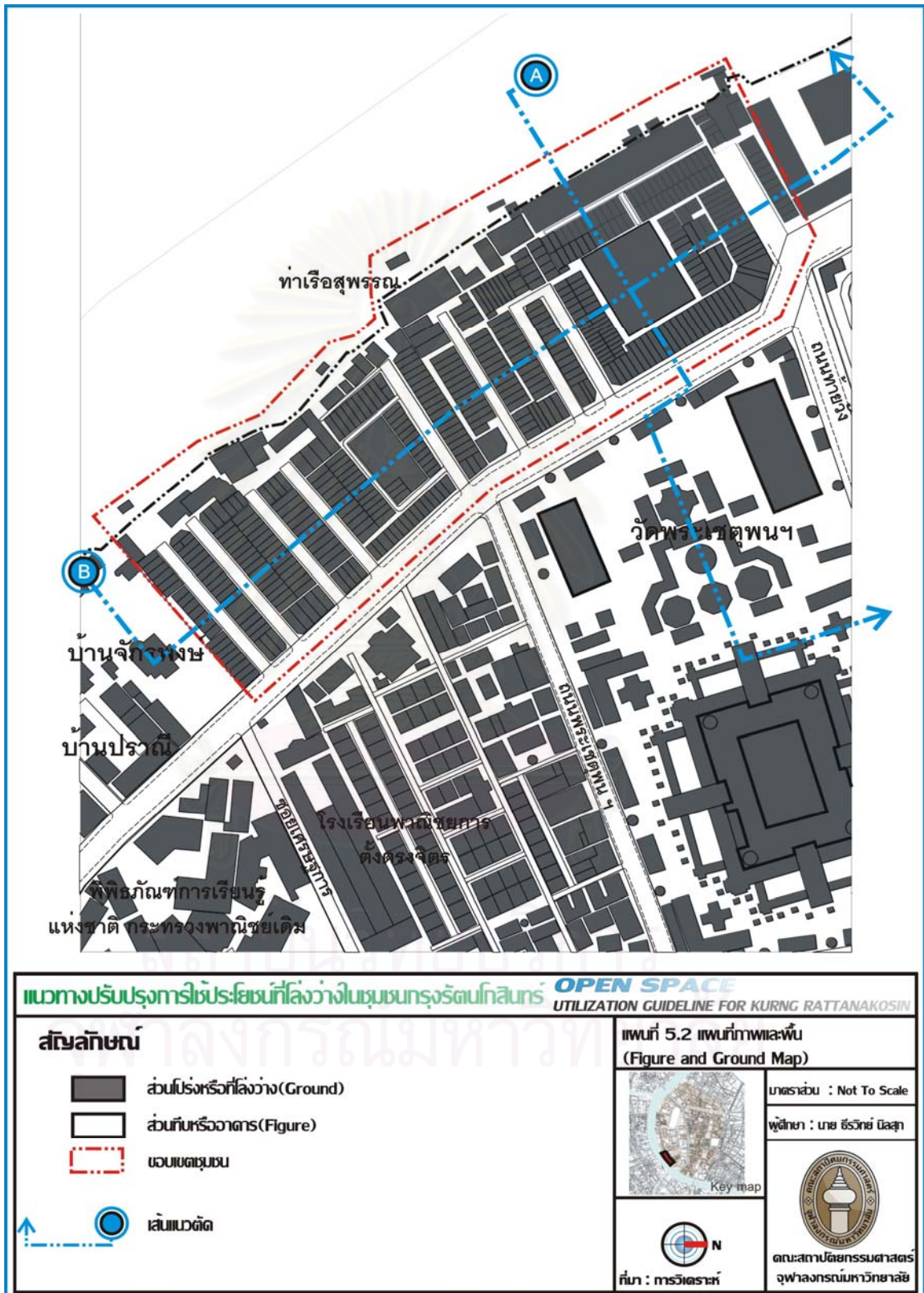
ในการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เพื่อแยกแยะส่วนที่บหรือสิ่งก่อสร้าง (Figure) และส่วนโปร่งหรือที่โล่ง ว่าง (Ground) โดยใช้แนวความคิดการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง เพื่อดูรูปแบบการกระจาย ตัวของที่โล่งว่างตามระดับการใช้สอยประกอบ ตามแผนที่ 6.4 โดยได้ทำการแบ่งขอบเขตพื้นที่ของ ชุมชนเป็นที่โล่งว่างภายในชุมชนและที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัว และประเภทของที่โล่งว่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.2.1.1 การกระจายตัวของที่โล่งว่าง

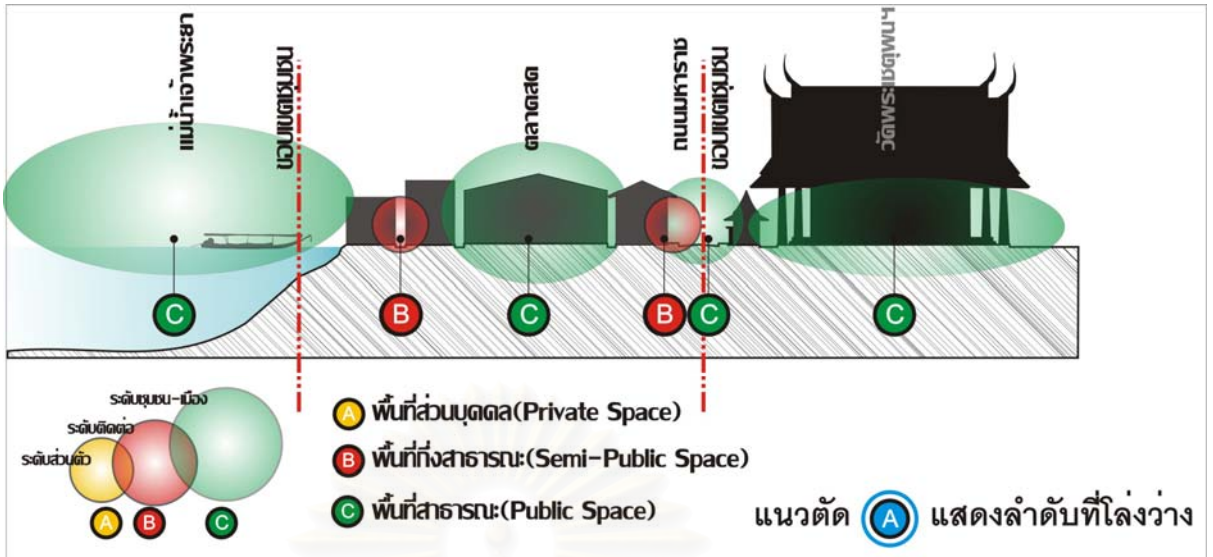
1. **พื้นที่ภายในชุมชน** จากการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างภายใน ชุมชนท่าเตียนมี 2 ลักษณะตามรูปแบบมวลอาคารดังนี้

- พื้นที่ตั้งแต่ซอยท่าเตียนถึงซอยสหกรณ์ 4 มีรูปแบบของส่วนที่บหรือ อาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) เป็นลักษณะของตึกแถวที่ทอดตัวตั้งฉากระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับถนนมหาธาตุ โดยมีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) เป็นลักษณะของทางสัญจร (Corridor space) กระจายตัวขนานไปกับอาคารตึกแถวในแนวตั้งฉาก ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับถนน มหาธาตุเช่นกันโดยพบว่าระดับของที่โล่งว่างเหล่านั้นเป็นที่โล่งว่างระดับติดต่อ หรือเป็นพื้นที่กึ่ง สาธารณะ (Semi-public Space) เนื่องจากลักษณะของอาคารตึกแถวที่ติดต่อกับที่โล่งว่าง โดยตรงไม่มีที่โล่งว่างระดับส่วนตัวหรือพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) คั่น (ภาพที่ 6.4- 6.5 แสดงแนวตัด A- B) โดยพบว่าในแผนที่มีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) กระจายตัวอยู่ริมแม่น้ำ

เจ้าพระยา แต่จากการสำรวจพบว่าส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่างเหล่านั้นถูกปิดกั้นโดยกลุ่มอาคารเป็นส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ดูแผนที่ 6.4

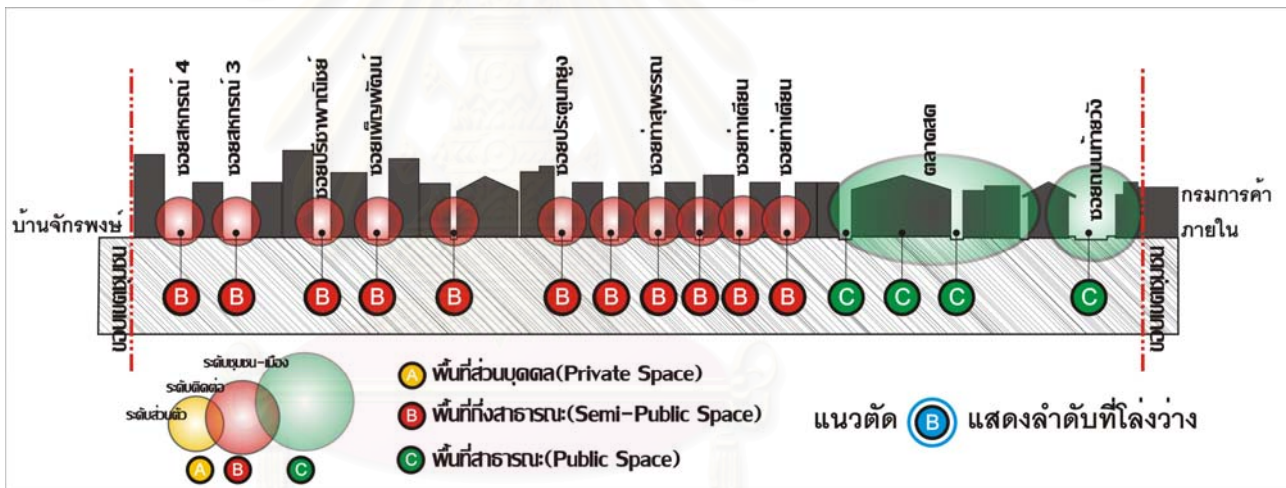

แผนที่ 6.4 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนท่าเตียน

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.4 แสดงแนวตัด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนท่าเตียน

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.5 แสดงแนวตัด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนท่าเตียน

- พื้นที่ตั้งแต่ชอยท่าเตียนถึงชอยท้ายวัง มีรูปแบบของสวนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) เป็นลักษณะเป็นอาคารตึก 2 ชั้น รูปตัวยู (U) รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบอิทธิพลศิลปะยุโรปเรอเนสซองส์ โอบล้อมอาคารสาธารณะ (ตลาดสด) เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ไร้ด้านในโดยมีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ที่เป็นชอยเล็กๆ กระจายตัวอยู่โดยรอบอาคารสาธารณะซึ่งเป็นทั้งที่โล่งว่างระดับชุมชนและระดับเมือง ส่วนพื้นที่บริเวณชอยท้ายวังมีรูปแบบของสวนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) ที่ต่อเนื่องจากกลุ่มอาคารส่วนแรก มีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ซึ่งเป็นทั้งทางสัญจรและลานโล่งกระจายตัวขนานกับอาคารโดยมีอาคารสาธารณะ (ท่าเรือโรงโม่) อยู่ปลายของที่โล่งว่าง ดูแผนที่ 6.4

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

นอกจากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนเพื่อให้เห็นความต่อเนื่องทั้งในเชิงพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างแล้ว จึงได้ทำการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนโดยการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนทำเตียนเป็นที่โล่งว่างในระดับชุมชน และระดับเมือง โดยในพื้นที่ด้านตะวันออกมีรูปแบบของสวนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) เป็นลักษณะของตึกแถวภายในชุมชนทำเตียนขนานข้างส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ที่เป็นทางสัญจร (ถนน/ทางเดินเท้ามหาธา) (Corridor space) ซึ่งเป็นส่วนต่อระหว่างพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) กับพื้นที่สาธารณะ (Public Space) กับกลุ่มอาคารอาคารสำคัญตลอดทั้งแนวขอบรั้ววัดพระเชตุพน ฯ ถัดจากแนวขอบรั้วและซุ้มประตูวัดมีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) คือ ลานโล่งเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ระดับชุมชนและระดับเมืองการกระจายตัวแทรกระหว่างกลุ่มอาคารอยู่ทั่วไปภายในอาณาเขตวัด ส่วนที่โล่งว่างในบริเวณอื่นมีการกระจายตัวอยู่ภายในกลุ่มอาคารทางราชการ และเอกชนแต่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ไม่เด่นชัดนัก ส่วนทางด้านทิศตะวันตกของชุมชนมีส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) ขนาดใหญ่ เป็นที่โล่งว่างระดับเมืองคือแม่น้ำเจ้าพระยาใช้เพื่อการสัญจร (Corridor space) แต่เนื่องจากไม่มีที่โล่งว่างริมแม่น้ำเจ้าพระยาในส่วนที่ติดกับชุมชน จึงมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ไม่เด่นชัดนักจากชุมชน ดูแผนที่ 6.4 และ ภาพที่ 6.4- 6.5 แสดงแนวดัด A- B

6.2.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างข้างต้น และจากแนวความคิดในการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ สามารถแบ่งประเภทของที่โล่งว่างโดยคัดเลือกที่โล่งว่างที่มีการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนได้ดังนี้

1. พื้นที่ภายในชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The Street) เป็นที่โล่งว่างที่มีมากที่สุดมีทั้งที่เป็นซอยที่มีรถยนต์เข้าออกได้ และเป็นตรอกเล็ก ๆ ที่ใช้เดินเท้าได้เท่านั้น การกระจายตัวอยู่ระหว่างกลุ่มอาคารตึกแถวตามยาว (Corridor space) ภายในชุมชน ตั้งแต่ ตรอกเล็กบริเวณตลาดสด และซอยทำเตียนถึงซอยสหกรณ์ 4 ซึ่งระหว่างซอยแต่ละซอยมีตรอกที่สามารถเชื่อมโยงกันได้

- ที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square and plaza) ที่มีลักษณะของลานโล่งชัดเจนที่สุดได้แก่ ลานโล่งซอยถนนท้ายวัง เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีผิวลาดแข็งล้อมรอบด้วยอาคารสิ่งก่อสร้างที่ทำให้เกิดความรู้สึกปิดล้อมถึง 3 ด้าน แต่จากลักษณะการใช้

ประโยชน์เพื่อการสัญจรและสามารถเชื่อมโยงกับที่โล่งว่างอื่นได้ ดังนั้นบริเวณซอยถนนท้ายวัง จึงเป็นทั้งลานโล่ง และทางสัญจร

แผนที่ 6.5 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนท่าเตียน

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The Street) คือ ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช กระจายตัวตามแนวยาว (Corridor space) ขนานกับตัวอาคารตึกแถวภายในชุมชน กับแนวขอบรั้ววัดพระเชตุพนฯ
- ที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square and plaza) คือ ลานโล่งภายในวัดพระเชตุพนฯ มีรูปแบบการกระจายตัวระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดในลักษณะสมดุลเท่ากันสองด้าน (Symmetry Balance) ตามแนวแกนของวัด

6.2.1.3 ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง

เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพในที่โล่งว่างแต่ละประเภท โดยใช้วิธีการสำรวจ เพื่อให้ทราบลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย รูปร่าง การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น การเข้าถึงที่โล่งว่าง และองค์ประกอบของที่โล่งว่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ทางสัญจรภายในชุมชน

- รูปร่าง เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวแคบขนานกับตึกแถวทั้งสองข้างเป็นการเชื่อมต่อจากถนนสายหลัก คือ ถนนมหาราชออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและท่าเรือ ซึ่งในสมัยก่อนมีถึง 5 ท่า แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 3 ท่า โดยเฉพาะทางสัญจรบริเวณตลาดสดเป็นลักษณะของกลุ่มอาคารตึกแถวล้อมรอบพื้นที่สาธารณะ คือ ตลาดสด ในลักษณะของพื้นที่สาธารณะ (Open space court) ทำให้รูปร่างของทางสัญจรเป็นลักษณะล้อมรอบระหว่างตลาดสดกับกลุ่มอาคารตึกแถว
- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น จากลักษณะของที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นอยู่แล้ว โดยจะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างถนนมหาราชเข้าสู่พื้นที่ภายในชุมชน และตลาด มีท่าเรือเป็นตัวเชื่อมโยงกับพื้นที่ภายนอกไม่ว่าจะเป็นทางฝั่งธนบุรีหรือ ต่างจังหวัด ซึ่งเป็นลักษณะการขนส่งสินค้าจากต่างจังหวัดเพื่อกระจายเข้าสู่เขตพระนครในสมัยก่อน แต่จากนโยบายให้ย้ายตลาดท่าเตียนออกไปบริเวณชานเมืองจึงทำให้ลักษณะดังกล่าวลดบทบาทลง โดยสังเกตได้จากท่าเรือหลายท่าที่ไม่ได้ใช้งานแล้วในปัจจุบัน เช่น ท่าเรือบริษัทสุพรรณชนสง ท่าหิน ซึ่งเป็นท่าขนาดใหญ่พร้อมโกดังเก็บสินค้ายาวตลอดตึกแถวที่ล้อมรอบตลาดท่าเตียน ในปัจจุบันมีชาวต่างจังหวัดอาศัยอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม นอกจากนี้ยังมีท่าเรือเขียว ท่าเรือแดง ท่าบางบัวทอง ซึ่งเป็นท่าเรือเมล์ 2 ชั้นล่องไปถึงอยุธยาแต่ปัจจุบันไม่ใช้งานแล้ว
- การเข้าถึงที่โล่งว่าง ในซอยหลักๆ จะเป็นทั้งการเดินเท้า จักรยานจักรยานยนต์ และโดยส่วนใหญ่เป็นรถบรรทุกสินค้า ส่วนในตรอกเล็กจะเป็นการเดินเท้าโดยส่วนใหญ่ ส่วนทางเรือเฉพาะที่โล่งว่างประเภททางสัญจรภายในชุมชนเกือบจะไม่มีเลยเพราะท่าเรือหลายท่า

ไม่มีการใช้งานแล้วในปัจจุบัน มีเพียงท่าเพ็ญพัฒน์ซึ่งเป็นท่าเรือเอกชนใช้เป็นที่จอดเรือภัตตาคารในบางครั้งเท่านั้น และท่าโรงโม่ (ท่าเตียน) เป็นท่าสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งจะกล่าวในที่โล่งว่างในหัวข้อต่อไป

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง จากการสำรวจพบว่าองค์ประกอบส่วนใหญ่เป็นร้านค้าดั้งเดิมของชุมชนอยู่แล้ว โดยมีทางสัญจรบางเส้น เช่น ซอยประตูนกยูง ที่มีการปรับปรุงของสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานครโดยมีการปูเป็นลานพื้นแข็ง มีม้านั่ง และโคมไฟประดับถนน ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ต้นไม้ น้ำพุ ประติมากรรม ฯลฯ ยังไม่ปรากฏ อาจจะเป็นเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ของทางสัญจรส่วนใหญ่เป็นเพื่อการขนส่งสินค้าจึงไม่ปรากฏองค์ประกอบเหล่านั้นอยู่ในพื้นที่

2. ลานโล่งซอยถนนท้ายวัง

- รูปร่าง เป็นลักษณะลานโล่งกว้างสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานข้างด้วยอาคารตึกแถวเก่าตามแบบอิทธิพล ศิลปะยุโรปสมัยเรอเนสซองส์ (Renaissance) ตรงปลายข้างหนึ่งของลานเป็นอาคารสาธารณะ คือ ท่าเรือโรงโม่ (ท่าเรือท่าเตียน) ลักษณะการใช้ประโยชน์เป็นทั้งลานโล่ง และทางสัญจร เนื่องจากเป็นซอยที่กว้างที่สุดของชุมชนท่าเตียนและเป็นทางสัญจรเพื่อข้ามฝากไปวัดอรุณราชวราราม

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น จากลักษณะการใช้ประโยชน์ที่เป็นทั้งลานโล่ง และทางสัญจรโดยมีท่าเรือโรงโม่ (ท่าเรือท่าเตียน) อยู่ตรงปลายของลานการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นจึงเป็นทางผ่านระหว่างฝั่งพระนครทางกับฝั่งธนบุรีไปลงที่วัดอรุณราชวราราม และยังมีทางสัญจรที่สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่ตลาดสดในชุมชน

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง สามารถเข้าถึงได้จากหลากหลายทางไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง จักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์ส่วนใหญ่เป็นรถบรรทุกสินค้า โดยการเดินทางข้ามฝากและจับจ่ายสินค้าจะเป็นการเดินทาง และการนั่งเรือข้ามฝากมาจากพื้นที่อื่น

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง พบว่าองค์ประกอบส่วนใหญ่เป็นร้านค้าทั้งที่เป็นขายอาหารทะเลแห้ง หาบแร่แผงลอย ขายของที่ระลึก ขายอาหารตามสั่ง และร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น ทางกรุงเทพมหานครได้ปรับปรุงพื้นลานใหม่เป็นลานพื้นแข็ง มีโคมไฟประดับถนน และที่นั่งบางจุด ต้นไม้และพุ่มไม้มีน้อยมากบาง ส่วนน้ำพุ ประติมากรรม และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ไม่ปรากฏเลยแต่ก็มีอาคารตึกแถวที่เป็นเอกลักษณ์ของท่าเตียนขนานอยู่สองด้านโดยเฉพาะด้านฝั่งตลาดสดที่เป็นรูปแบบอิทธิพลศิลปะยุโรปสมัยเรอเนสซองส์ส่งผลให้ลานโล่งบริเวณนี้มีความสวยงาม

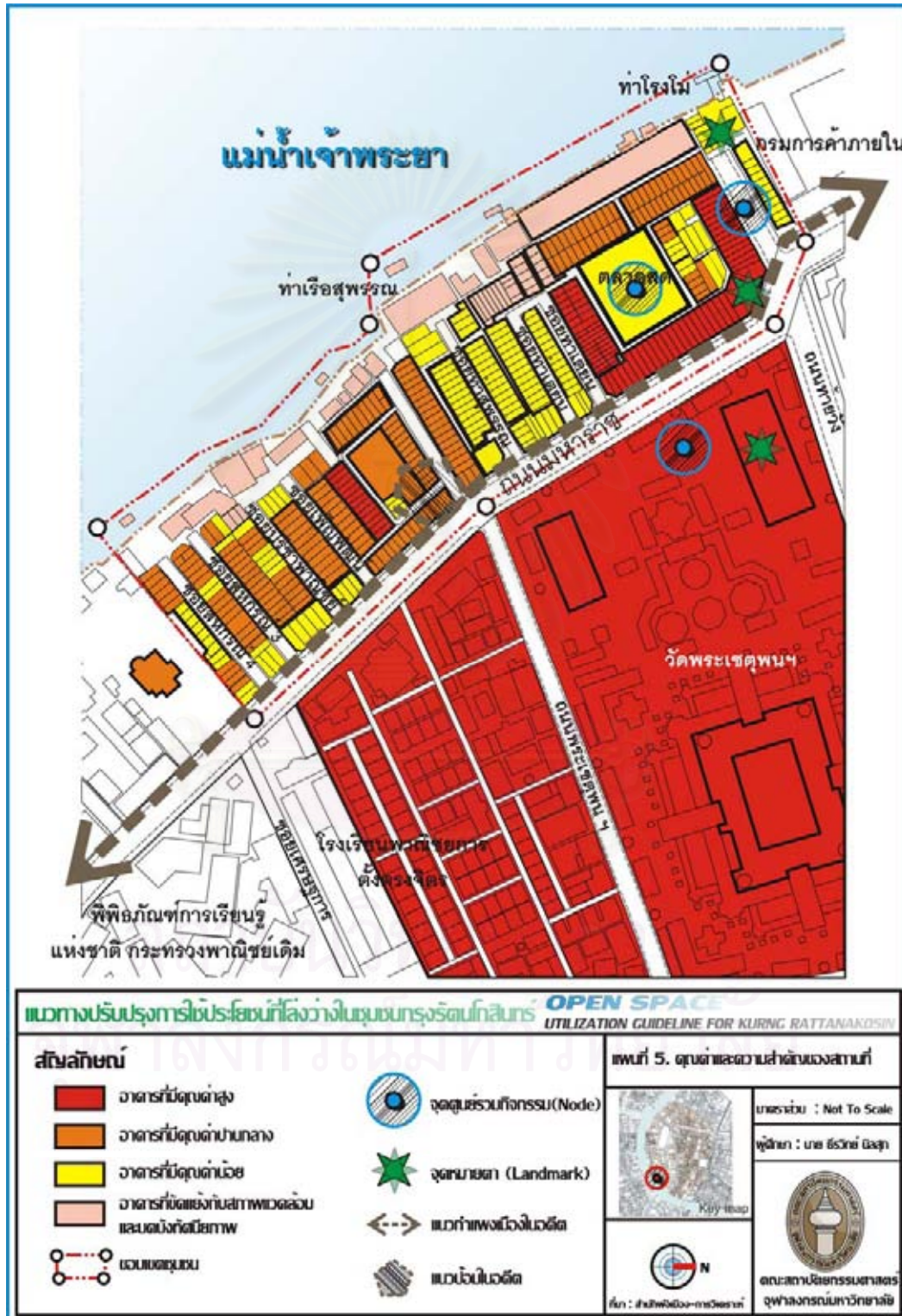
3. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

- รูปร่าง เป็นลักษณะของถนนสี่เหลี่ยมผืนผ้าทอดตัวยาวขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยา และชุมชนท่าเตียน โดยมีทางเดินเท้าที่ขนานอยู่ทั้งสองฝั่ง
- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น จากลักษณะของที่โล่งกว้างที่เป็นทางสัญจรสายหลัก บริเวณถนนจึงเป็นการเชื่อมต่อโดยตรงซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ไม่เน้นการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างโดยตรง จึงเน้นศึกษาที่โล่งกว้างเฉพาะที่เป็นทางเดินเท้าทั้งสองฝั่งซึ่งมีการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นที่เป็นจุดสำคัญทั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงไปยังพื้นที่วัดพระเชตุพนฯ ในทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก เชื่อมโยงกับชุมชนท่าเตียนและแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศใต้และทิศตะวันตก เชื่อมโยงกับถนนจักรเพชร ถนนสนามไชย คลองคูเมืองบริเวณปากคลองตลาด ทางด้านทิศตะวันออก ส่วนทางด้านทิศตะวันตกเชื่อมโยงกับถนนท้ายวัง ถนนหน้าพระลาน บริเวณท่าช้าง ซึ่งมีสถานที่สำคัญหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นพระบรมมหาราชวัง พระราชอุทยานสราญรมย์ เป็นต้น
- การเข้าถึงที่โล่งกว้าง บริเวณทางสัญจรภายนอกชุมชน โดยเฉพาะทางเดินเท้า - ถนนมหาราช จึงสามารถเข้าถึงได้หลากหลายทาง ไม่ว่าจะเป็นทางเท้า ทางจักรยาน รถจักรยานต์ ทางรถยนต์ และทางเรือโดยผ่านมาทางท่าเรือโรงโม่ (ท่าเตียน)
- องค์ประกอบของที่โล่งกว้าง จากการสำรวจพบว่าม็องค์ประกอบของที่โล่งกว้างที่เป็นทางเดินเท้าทางฝั่งชุมชนท่าเตียนหลากหลายกว่า ทางเดินเท้าทางฝั่งวัดพระเชตุพนฯ โดยทางเดินเท้าฝั่งชุมชนท่าเตียนมี ร้านค้าทั้งร้านขายของชำ ขายอาหาร หาบเร่แผงลอยที่นั่งพักและต้นไม้ใหญ่เป็นระยะซึ่งบางกิจกรรมก็มีความเหมาะสมกับชุมชนแต่บางกิจกรรมก็ขัดแย้งและขีดขวางการสัญจร ส่วนทางเดินเท้าทางฝั่งวัดพระเชตุพนฯ มีองค์ประกอบเป็นต้นไม้เป็นระยะ มีป้ายอธิบายความสำคัญของอาคาร และพบหาบเร่ขายของบ้างเป็นระยะ

4. ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

- รูปร่าง เป็นลักษณะลานโล่งมีรูปร่างที่ไม่เป็นระเบียบ แต่มีความสมดุลกันทั้งสองข้างตามแกนหลักของวัด โดยมีมหาเจดีย์เป็นศูนย์กลาง ขนาบข้างด้วยวิหารพระพุทธไสยาสน์และศาลาการเปรียญ
- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น สามารถเชื่อมโยงกับถนนมหาราชและชุมชนท่าเตียนได้ทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ โดยมีประตูเปิดบานเดี่ยวตรงมุมถนนท้ายวังกับถนนมหาราช ส่วนทางด้านทิศตะวันออกสามารถเชื่อมโยงกับถนนพระเชตุพน ทิศเหนือเชื่อมโยงกับถนนท้ายวัง
- การเข้าถึงที่โล่งกว้าง จากการสำรวจพบว่า การเข้าถึงเกือบทั้งหมดเป็นการเดินเท้า แต่มีการขี่จักรยานและรถเข็นขายของเข้ามาบ้าง

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง จากการสำรวจพบว่าเมืองค้ประกอบของ
 ที่โล่งว่างค่อนข้างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ พุ่มไม้ ที่นั่งและบริเวณที่นั่งพักผ่อน
 ประติมากรรม เช่น ตุ๊กตาทินจีน สระน้ำ ไฟประดับ และมีอุปกรณ์ออกกำลังกายของนักเรียน
 โรงเรียนวัดพระเชตุพนฯ มีทั้งสนามฟุตบอล ตะกร้อ ปิงปอง บาสเกตบอล อุปกรณ์เด็กเล่น เป็นต้น

แผนที่ 6.6 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนท่าเตียน

6.2.2 คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างใช้แนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch แนวความคิดในการประเมินคุณค่าอาคาร และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากบทที่ 5 เพื่อศึกษาเอกลักษณ์และคุณค่าความสำคัญของที่โล่งว่างโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ดูแผนที่ 6.6)

6.2.2.1 ทางสัญจรภายในชุมชน

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายในชุมชนมีคุณค่าและเอกลักษณ์ดังต่อไปนี้

- ทางสัญจรภายในชุมชนตั้งแต่ซอยสหกรณ์ 4 ถึงซอยประตุนกยูง พบว่าอาคารที่ขนานทั้งสองข้างของซอยเป็นอาคารที่มีคุณค่าปานกลางและมีอาคารที่มีค่าน้อยกระจายตัวอยู่บางส่วน โดยพบว่าบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีอาคารที่ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมและบดบังทัศนียภาพเกือบตลอดทั้งแนว และจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่าบริเวณปากทางเข้าซอยประตุนกยูงเคยเป็นที่ตั้งของบ่อนในอดีต จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับปานกลาง (ดูแผนที่ 6.6)

- ทางสัญจรภายในชุมชนตั้งแต่ซอยท่าสุพรรณถึงซอยท่าเตียนพบอาคารที่ขนานทั้งสองข้างของซอยเป็นอาคารที่มีค่าน้อยทั้งหมด โดยพบว่าบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีอาคารที่ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อม และบดบังทัศนียภาพเกือบตลอดทั้งแนว จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับน้อย (ดูแผนที่ 6.6)

- ทางสัญจรภายในชุมชนบริเวณตลาดสด พบว่ามีอาคารที่มีคุณค่าสูงคือตึกแถวสมัยรัชกาลที่ 5 รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบอิทธิพลศิลปะยุโรปเรอเนสซองส์ โอบล้อมตลาดสดและทางสัญจรภายในชุมชนซึ่งถือเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) โดยพบว่าอาคารตลาดสดและอาคารที่อยู่ตรงกลางเป็นอาคารที่มีค่าน้อย ถัดจากตลาดสดมีอาคารที่มีคุณค่าปานกลาง และพบว่าบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีอาคารที่ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อม จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.6)

6.2.2.2 ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งชอยถนนท้ายวังเป็นถนนเก่าแก่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ 2 เป็นที่โล่งว่างที่เป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรมและมีอาคารที่มีคุณค่าสูง ถือเป็นจุดหมายตาของชุมชนคือตึกแถวสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่ด้านข้าง โดยทางด้านกรมการค้าภายในอีกด้านเป็นอาคารที่มีค่าน้อย ส่วนบริเวณท่าเรือโรงไม้เป็นอาคารที่มีค่าน้อย แต่เป็นตำแหน่งที่เป็นจุดหมายตา (Landmark) ของพื้นที่จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งชอยถนนท้ายวังมีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.6)

6.2.2.3 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) เป็นถนนที่สร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยพบว่าตั้งแต่ซอยถนนท้ายวังถึงซอยสหกรณ์ 4 เป็นพื้นที่วัดพระเชตุพนฯ ที่มีคุณค่าสูงโดยตั้งแต่ซอยถนนท้ายวังถึงซอยท่าเตียนเป็นอาคารที่มีคุณค่าสูง และเป็นจุดหมายตาของชุมชนคือตึกแถวสมัยรัชกาลที่ 5 ถัดจากซอยท่าเตียนถึงซอยท่าสุพรรณเป็นอาคารที่มีคุณค่าน้อย และถัดจากซอยซอยท่าสุพรรณถึงซอยสหกรณ์ 4 เป็นอาคารที่มีคุณค่าปานกลางสลับกับอาคารที่มีคุณค่าน้อย อีกทั้งตลอดแนวถนนมหาราชเคยเป็นที่ตั้งของกำแพงเมืองในอดีต จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.6)

6.2.2.4 ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นวัดโบราณที่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯให้สถาปนาเป็นวัดหลวง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดฯให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่และเป็นวัดที่มีความสำคัญมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งพื้นที่บริเวณวัดเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าสูงเป็นทั้งจุดหมายตา(Landmark) และจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.6)

6.2.3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างชุมชนท่าเตียน

ในการวิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้ทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมในชุมชนหรือที่โล่งว่างตลอดเวลา เช่น ประธานชุมชน พ่อค้าแม่ค้า ฯลฯ ประกอบกับการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมเบื้องต้นเพื่อให้ทราบประเภทของกิจกรรม กลุ่มผู้ทำกิจกรรมและช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรม นอกจากนั้นใช้การสัมภาษณ์ โดยเป็นการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยแยกตามประเภทของที่โล่งว่างดังนี้

กิจกรรมจำเป็น
 การซื้อขายและขนส่งสินค้า 7.00-17.00 น.
 สัฏฺญ์รผ่าน 5.00-19.00 น.

กิจกรรมทางสังคม
 สันทนาการพูดคุย(ช่วงเย็น)
 ออกกำลังกาย ช่วงเย็น

กิจกรรมพักผ่อน
 บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 ท่องเที่ยววัดคึกคักมากช่วง 11.00-15.00 น.

กิจกรรมจำเป็น
 สัฏฺญ์รผ่านตลอดทั้งวันคึกคักช่วงเช้า-เย็น
 ขายสินค้า 5.00-17.00น.
 ทำกับข้าวช่วงเย็น
 ขายสินค้า 5.00-17.00น.

กิจกรรมทางสังคม
 สันทนาการพูดคุยช่วงเย็น

กิจกรรมพักผ่อน
 รับประทานอาหารช่วงเที่ยง-เย็น
 รับประทานอาหารช่วงเที่ยง-เย็น

กิจกรรมทางสังคม
 สันทนาการพูดคุยช่วงเย็น

กิจกรรมจำเป็น
 สัฏฺญ์รผ่าน 5.00-19.00 น.
 ขายของ 5.00-17.00น.
 ท่องเที่ยว ตลอดทั้งวัน

รับประทานอาหารช่วงเที่ยง-เย็น
 ทำการบ้านช่วงเย็น
 ใจทำเตียนบิลละ 2 ครั้ง
 เด็กเล่นช่วงเย็น

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.6 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนท่าเตียน

6.2.3.1 ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียนพบว่าส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็น ดังนี้

บริเวณทางสัญจรตั้งแต่ตลาดสดถึงซอยประตูนกยูงเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้า การขนส่งสินค้า การซื้อของที่ระลึก โดยเริ่มค้าขายตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นเวลา 5.00 น. ถึง 17.00 น. ในวันธรรมดากับวันหยุดไม่แตกต่างกันมากนัก บริเวณทางสัญจรตั้งแต่ซอยประตูนกยูงถึงซอยสหกรณ์ 4 ซึ่งเป็นพื้นที่พักอาศัยพบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นกิจกรรมจำเป็น ได้แก่ การเดินทางไปทำงาน ไปโรงเรียน ซึ่งจะพลุกพล่านที่สุดในตอนเช้า และตอนเย็น พบมีการทำกิจกรรมส่วนตัวบริเวณทางสัญจร เช่น ทำการบ้าน และ ทำกับข้าวบริเวณหน้าบ้าน ส่วนกิจกรรมทางเลือกหรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจมีประปราย เช่น มีการมานั่งพักผ่อนบริเวณหน้าบ้านในซอยซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนส่วนกิจกรรมทางสังคมมีค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลส่วนกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ต่างจากพื้นที่อื่น คือ การค้าขายอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง กะปิ น้ำปลาของแห้งจากทะเล เป็นต้น

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างปีที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่คือ มี่งานิ้วท่าเตียนบริเวณซอยท่าเรือแดงซึ่งเกิดขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือ ประมาณช่วงเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ และช่วงเดือนกันยายน-สิงหาคม ส่วนกิจกรรมอื่นส่วนใหญ่เกิดขึ้นบริเวณซอยท่าเรือแดง³

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียนแตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่า กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายในชุมชนน้อยที่สุดตามลำดับ

³ สัมภาษณ์ ตีพิมพ์ใน คีตติวิวัฒนาลัย , 15 พฤษภาคม 2550.

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายในชุมชนมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ต่ำ (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายในชุมชนน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ ส่วนใหญ่อยู่ในละแวกลานโล่ง ได้แก่ ปากคลองตลาด ท่าเตียน ชุมชนฝั่งธนบุรี วงเวียนใหญ่ ชุมชนแถวโรงพยาบาลศิริราช ชุมชนแถวกรมอุทหาเรือ ส่วนที่มาจากพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ แถวรามคำแหง บริเวณถนนราชวิถี คลองตัน และจังหวัดนนทบุรี

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ คือ การมาจับจ่ายซื้อของมาประกอบอาชีพในพื้นที่ ร้อยละ 36.11 เนื่องจากทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียนมีร้านค้าและตลาดสดอยู่ตลอดทางสัญจรโดยเฉพาะทางสัญจรบริเวณตลาดสด ส่วนรองลงเป็นการท่องเที่ยวโดยเป็นลักษณะทางสัญจรผ่านไปยังสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ เช่น ร้านอาหาร โรงแรม ภายในชุมชน

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ วันหยุดงานคิดเป็นร้อยละ 46.67 และรองลงมา คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุด คิดเป็นร้อยละ 26.67 โดยกิจกรรมจะเกิดขึ้นช่วงเช้ามากที่สุด ร้อยละ 43.33 รองลงมาเป็นช่วงเที่ยง ร้อยละ 20 จะใช้เวลาอยู่ในทางสัญจรเกือบตลอดทั้งวันมากที่สุด โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า ร้อยละ 33.33 รองลงมาอยู่ 1-2 ชั่วโมงร้อยละ 23.33 โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันถึงร้อยละ 40

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

ส่วนใหญ่จะใช้บริการรถประจำทางมายังพื้นที่ถึงร้อยละ 50 เนื่องจากพื้นที่ท่าที่จอดรถยาก ส่วนระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณ 30 นาที – 1 ชั่วโมง

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่คือ เป็นสถานที่ประกอบอาชีพ ทั้งค้าขาย ซื้อของ และเป็นทางเดินผ่านเป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 32.35 สอดคล้องกับประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ การค้าขาย การสัญจร และการเดินท่องเที่ยว ร้อยละ 44.44

6.2.3.2 ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ดังนี้

กิจกรรมจำเป็น จากการสำรวจพบว่ากิจกรรมจำเป็นที่เห็นได้ชัด คือ การค้าขาย และขนส่งสินค้าของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าโดยเริ่มตั้งแต่เวลา 7.00 น.- 17.00 น. การเดินทางสัญจรผ่านเพื่อข้ามฝากมายังฝั่งท่าเตียน และข้ามฝากไปฝั่งวัดอรุณฯ ของนักท่องเที่ยวและกลุ่มคนทั่วไป ตั้งแต่ 5.00 – 19.00 น. ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มักเกิดขึ้นเป็นประจำทุก ๆ วันทั้งวันธรรมดา และวันหยุดแต่จะพลุกพล่านมากในช่วงเช้า และ ช่วงเย็นโดยเฉพาะในวันธรรมดา ส่วนกิจกรรมทางเลือกหรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นค่อนข้างน้อยเนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยมีการจอดรถและวางของเกะกะตลอดทั้งแนว

กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ต่างจากพื้นที่อื่นได้แก่การค้าขายอาหารแห้งโดยเฉพาะอาหารทะเล ส่วนกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างปีในเทศกาลต่าง ๆ ไม่ปรากฏ⁴

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับลานโล่งชอยถนนท้ายวัง สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษา อาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่า กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) และ กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังน้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ต่ำ (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลาย ทั้งภายในบริเวณพื้นที่และมาจากพื้นที่ภายนอก ได้แก่ ชุมชนทางฝั่งธนบุรี คนบริเวณท่าเตียน และจากภายนอกพื้นที่ เช่น สามย่าน ประตูน้ำ ปิ่นเกล้า พุทธมณฑล และบางกะปิ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะเดินทางมาเพื่อนั่งเรือข้ามฝากและจับจ่ายซื้อของ

⁴ สัมภาษณ์ ดิมงคล ปีติวัฒนาลัย , 15 พฤษภาคม 2550.

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่ เป็นการมาท่องเที่ยวโดยเป็นลักษณะการข้ามฝากไปวัดอรุณฯ และมาค้าขาย สัญจรผ่าน, ประกอบอาชีพ, อาสาสมัคร ฯลฯ ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดคิดเป็นร้อยละ 46.67 และวันหยุดร้อยละ 33.33 โดยกิจกรรมจะเกิดขึ้นตั้งแต่เวลา 05.00 - 15.00 น. และ 08.00 -19.00 น. ซึ่งใช้เวลาเกือบทั้งวันส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนในพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้า โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันคิดเป็นร้อยละ 50 เนื่องจากเป็นสถานที่ค้าขายและเป็นทางสัญจรผ่าน

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างใช้วิธีเดินเท้า รองลงมาเป็นการโดยสารรถประจำทาง ร้อยละ 40 และร้อยละ 26.67 ตามลำดับ เวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา 30 นาที-1 ชั่วโมง

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่คือ เป็นทางสัญจรผ่านเพื่อนั่งเรือข้ามฝาก, มาเพื่อท่องเที่ยว, เป็นคนในพื้นที่และมาประกอบอาชีพในพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 48.65 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ เป็นเส้นทางสัญจร, เป็นสถานที่พักผ่อนพบปะเพื่อนฝูงและเป็นสถานที่ค้าขาย ร้อยละ 47.06

6.2.3.3 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางด้านฝั่งชุมชนท่าเตียนมีลักษณะคล้ายคลึงกับลานโล่งชอยถนนท้ายวัง ส่วนทางด้านฝั่งวัดพระเชตุพนฯ กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการสัญจรผ่านไปยังสถานที่ต่าง ๆ

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ

สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ทางสัจจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่า กลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัจจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) มากที่สุด ในขณะที่กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัจจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) น้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ทางสัจจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) น้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ส่วนใหญ่อยู่ในละแวกลานโล่ง ได้แก่ ปากคลองตลาด ท่าเตียน ชุมชนแถวโรงพยาบาลศิริราช ส่วนที่มาจากพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ ยานนาวา ดลิ่งชั้น ลาดพร้าว พุทธมณฑล ลาดกระบัง

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่ เป็นการสัจจรเพื่อไปทำงาน และมาทำงาน อาสาสมัครของชุมชน ร้อยละ 28.57 รองลงมาเป็นการมาพบปะเพื่อนฝูง

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ วันหยุดคิดเป็นร้อยละ 53.33 โดยส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ส่วนในวันธรรมดาจนถึงศุกร์จะเป็นคนที่เดินทางผ่านไปทำงาน เรียบน ฯลฯ โดยกิจกรรมจะเกิดขึ้นช่วงเช้ามากที่สุด รองลงมาในช่วงบ่ายและช่วงเย็น ซึ่งใช้เวลาเกือบทั้งวันร้อยละ 40 รองลงมา 3-4 ชั่วโมง ร้อยละ 26.67 เนื่องจากเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่ค้าขายริมทางเดินเท้าด้านชุมชนท่าเตียน และจะเป็นลักษณะของการสัจจรผ่านไปยังสถานที่ต่างๆ โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันเพราะเป็นทางสัจจรผ่านคิดเป็นร้อยละ 46.67

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างใช้วิธีเดินเท้าร้อยละ 20 รองลงมาเป็นการโดยสารรถประจำทางหรือรถยนต์ส่วนตัวและเดินต่อไปยังสถานที่ต่างๆ เวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา 6-10 นาที คิดเป็นร้อยละ 40

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่ทำให้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่คือ เป็นการสัญจรผ่านไปมาซึ่งทำงาน ที่เรียน คิดเป็นร้อยละ 25.64 และสามารถเดินทางได้สะดวกเนื่องจากที่โล่งว่างเป็นทางสัญจรที่สามารถเชื่อมโยงไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ได้ ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดร้อยละ 38.10 อาจเป็นเพราะสองข้างทางสัญจรมีสภาพที่สวยงามไม่ว่าจะเป็นอาคาร หรือวัดวาอาราม ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างโดยตรงคือเป็นทางสัญจรผ่านไปมาสถานที่ต่างๆ เป็นสถานที่ทำมาหากินเช่นค้าขาย หรืองานบริการต่างๆ

6.2.3.4 ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และ การสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พบกิจกรรมกับพฤติกรรมที่ใช้ประโยชน์ที่ค่อนข้างหลากหลายส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางเลือกหรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคม ดังนี้

ช่วงเวลาที่ทางวัดเปิดประมาณ 6.00 น. โดยช่วงเช้าเป็นการเดินทางมาโรงเรียนของครู / นักเรียน ที่อยู่ในบริเวณลานโล่ง ส่วนนักท่องเที่ยวจะมาท่องเที่ยวพักผ่อนที่สุดประมาณ 11.00-15.00 น. กิจกรรมส่วนใหญ่คือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการถ่ายรูปและเดินชมสถาปัตยกรรมภายในวัด และประมาณ 16.30 - 18.00 น. ลานโล่งได้มีการใช้ประโยชน์เพื่อการออกกำลังกายของนักเรียน และคนบริเวณชุมชนใกล้เคียงซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นผลให้เกิดกิจกรรมทางสังคมตามมาเช่น การนั่งสนทนาธรรม การนั่งพบปะพูดคุยกันทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักเรียน และกลุ่มของชาวบ้าน ส่วนกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ต่างจากพื้นที่อื่นก็คือ มีการใช้พื้นที่ที่หลากหลายในพื้นที่ลานเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การท่องเที่ยว การนั่งพักผ่อน และการเล่นกีฬา เป็นต้น⁵

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

⁵ สัมภาษณ์ ตีมงคล ปิติวัฒนาลัย , 15 พฤษภาคม 2550.

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่า กลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) และกลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารน้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ ส่วนใหญ่อยู่ในละแวกลานโล่งได้แก่ ปากคลองตลาด บ้านบุ ทำเทียน หลังวัดอรุณฯ วัดน้อย บางพลัด ส่วนที่มาจากพื้นที่ไกลๆ ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว เช่น สุขสวัสดิ์ 31 ,กม.9 ,ลาดกระบัง ,บางนา ,รามคำแหงเป็นต้น

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่นั่งเล่นพักผ่อน ร้อยละ 24.24 รองลงมาเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาท่องเที่ยว มาพบปะเพื่อนฝูงตามลำดับ แต่มีกิจกรรมที่ขัดแย้งกับพื้นที่คือที่โล่งว่างในศาสนสถาน (ลานวัด) โดยมีการมาออกกำลังกายทั้ง เล่นฟุตบอล ตะกร้อ ปิงปอง บาสเกตบอล และอุปกรณ์เด็กเล่นต่าง ๆ ซึ่งเป็นของโรงเรียนวัดพระเชตุพน ฯที่อยู่ภายในวัด

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ วันหยุดคิดเป็นร้อยละ 40 เพราะเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวคนส่วนใหญ่มักจะมาท่องเที่ยวในวันหยุดเป็นส่วนใหญ่ โดยกิจกรรมจะเกิดขึ้นส่วนใหญ่ในช่วงบ่ายตั้งแต่ 13.01-16.00 น. และช่วงเย็น ตั้งแต่เวลา 16.01-18.00 น. ส่วนเวลาเช้าและสายมีการมาใช้ประโยชน์ค่อนข้างน้อยและมีการใช้เวลาทำกิจกรรมอยู่ในที่โล่งว่างค่อนข้างนานตั้งแต่ ครึ่งชั่วโมง-1 ชั่วโมง 1-2 ชั่วโมง และ 3-4 ชั่วโมง ในสัดส่วนที่เท่ากันคิดเป็นร้อยละ 26.67 และมีคนใช้เวลาทำกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ตลอดทั้งวันคิดเป็นร้อยละ 20 ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ และนักเรียนของโรงเรียนวัดพระเชตุพนฯ แสดงให้เห็นว่าลานโล่งมีการใช้ประโยชน์อยู่ตลอดเวลา โดยจะมาใช้ประโยชน์สัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 33.33 และมานานๆครั้งปีละ 3-4 ครั้ง ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น โดยปกติมักจะมากับเพื่อนเป็นส่วนใหญ่ หรือไม่ก็มาคนเดียวและครอบครัวในส่วนที่เท่ากัน

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างส่วนใหญ่มาโดยรถประจำทางถึง ร้อยละ 40 เพราะข้อจำกัดในการหาที่จอดรถ ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางค่อนข้างมาก คือ ครึ่งชั่วโมง ถึง 1 ชั่วโมง

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าบรรยากาศดี ร่มรื่น มีที่นั่งและบริเวณพักผ่อน ร้อยละ 39.47 เนื่องมาจากเป็นพื้นที่ลานวัดที่มีความร่มรื่นอีกทั้งบริเวณชุมชน โดยรอบมีความหนาแน่นไม่มีที่โล่งว่างที่มีความร่มรื่น รองลงมาให้เหตุผลว่าสามารถเดินทางมาในพื้นที่สะดวกเพราะใกล้บ้านและมีการเชื่อมโยงกับถนนสายหลักสายรอง สามารถมาทางเรือโดยผ่านท่าเทียบสำหรับคนที่ฝั่งธนบุรีก็ได้ โดยความคิดเห็นส่วนใหญ่เห็นว่ามิกิจกรรมที่น่าสนใจน้อยเกินไป ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดถึงร้อยละ 40 นอกจากนี้ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้ประสบการณ์และความรู้คิดเป็นร้อยละ 20 เท่ากันเพราะวัดพระเชตุพนฯถือเป็นโรงเรียนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1

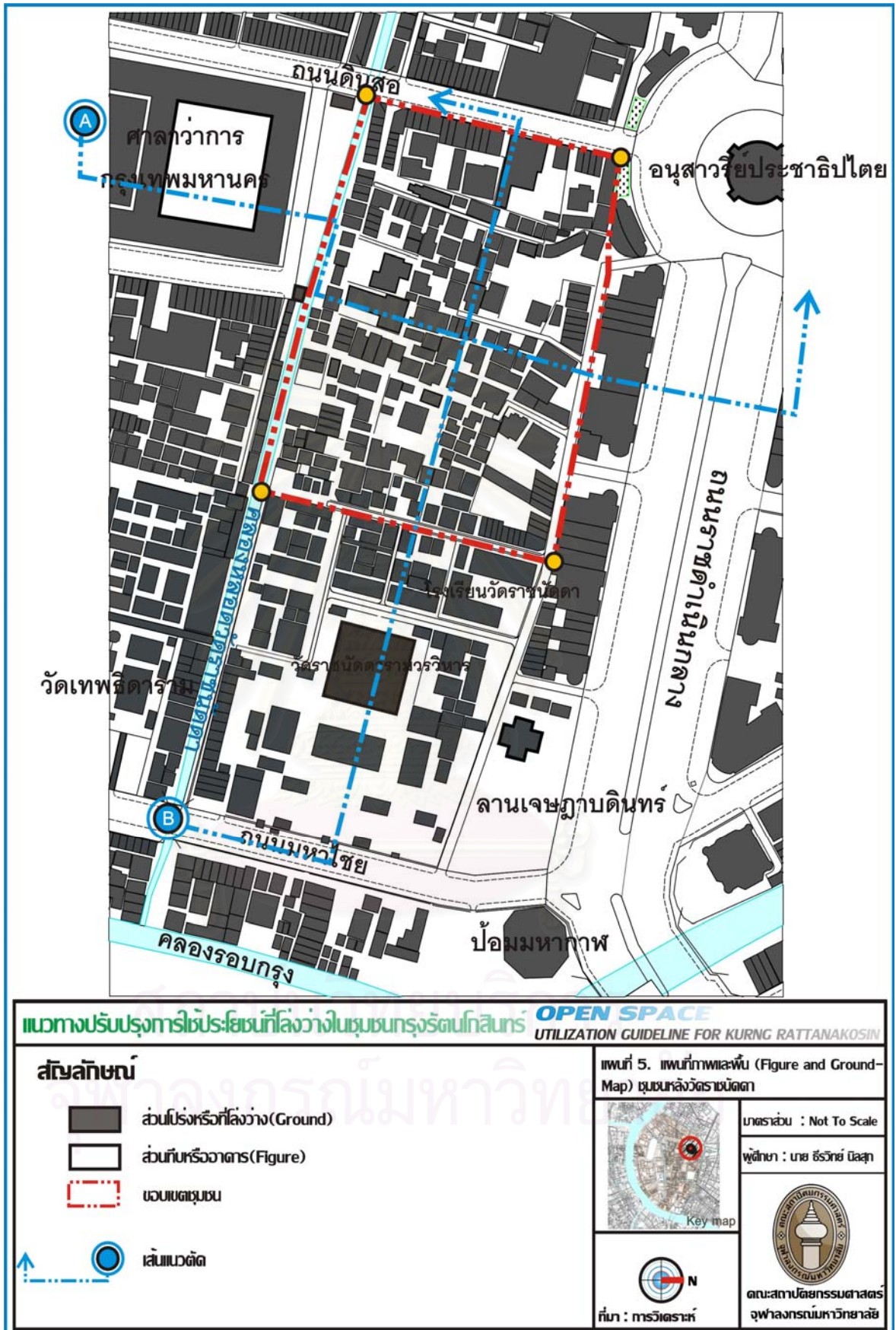
6.3 ชุมชนหลังวัดราชนัคตา (ชุมชนขนาดกลาง)

6.3.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง

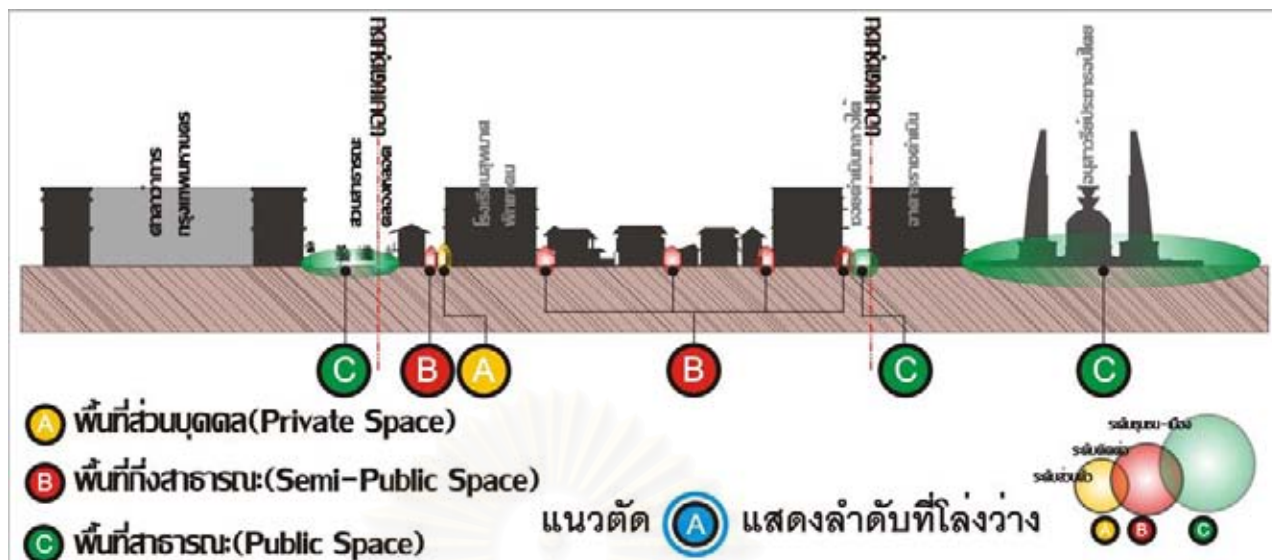
ในการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เพื่อแยกแยะส่วนที่บหรือสิ่งก่อสร้าง (Figure) และส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) โดยใช้แนวความคิดการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง เพื่อดูรูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างตามระดับการใช้สอยประกอบ (ดูแผนที่ 6.7) โดยได้ทำการแบ่งขอบเขตพื้นที่ของชุมชนเป็นที่โล่งว่างภายในชุมชนและที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.3.1.1 การกระจายตัวของที่โล่งว่าง

1. **พื้นที่ภายในชุมชน** จากการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่ 6.10) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนหลังวัดราชนัคตา มีลักษณะรูปแบบของส่วนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) เป็นที่อยู่อาศัยทั้งอาคารพาณิชย์ 3-4 ชั้น และบ้านไม้สองชั้น มีบริเวณโดยรอบ จึงทำให้ส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) มีลักษณะของที่โล่งว่างที่เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) กระจายตัวอยู่ระหว่างอาคารแต่ละหลัง และที่โล่งว่างที่ติดกับอาคารส่วนใหญ่เป็นเส้นทางสัญจรเป็นลักษณะส่วนต่อระหว่างพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) กับพื้นที่สาธารณะ (Public Space) เป็นการกระจายตัวระหว่างภายในชุมชนกับพื้นที่รอบนอกทั้งถนนราชดำเนินศาลาว่าการวัดราชนัคตา แลถนนดินสอส่วนที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่งส่วนใหญ่เป็นลานโล่งเล็กๆอยู่ในอาคารสาธารณะ ได้แก่ อาคารฝ่ายรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร(ดูภาพที่ 6.7 และภาพที่ 6.8 แสดงแนวตัด A-B)

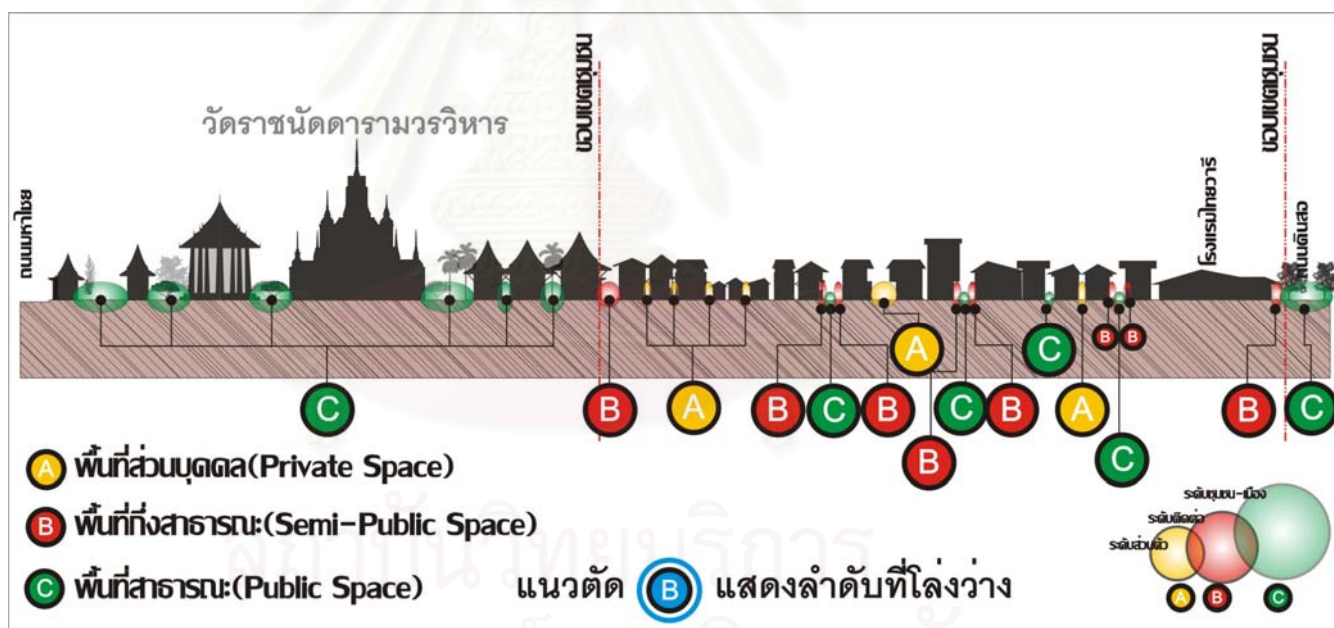

แผนที่ 6.7 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map) ชุมชนหลังวัดราชนัดดา

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.7 แสดงแนวตัด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนหลังวัดราชนัดดา

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.8 แสดงแนวตัด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนหลังวัดราชนัดดา

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

นอกจากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนเพื่อให้เห็นความต่อเนื่องทั้งในเชิงพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างแล้ว จึงได้ทำการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนโดยการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่

6.7) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนหลังวัดราชนัคดาที่มีการใช้ประโยชน์ที่เด่นชัด ได้แก่ ลานโล่งในวัดราชนัคดารามวรวิหาร ถือเป็นลานโล่งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public -Space) ที่เชื่อมต่อกับทางสัญจรภายในชุมชน ส่วนที่โล่งว่างที่เป็นลักษณะเป็นสวนสาธารณะที่เด่นชัดกระจายตัวติดกับคลองหลอด เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public -Space) ของคนทั้งในและนอกชุมชน นอกจากนี้ยังพบที่โล่งว่างในบริเวณอื่น ๆ กระจายตัวอยู่ในบริเวณรอบนอกทำให้การใช้ประโยชน์จากในชุมชนมีค่อนข้างน้อย ได้แก่ ทางสัญจร/ทางเดินเท้าบริเวณถนนราชดำเนินกลางลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ เป็นต้น

6.3.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างข้างต้น และจากแนวความคิดในการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ สามารถแบ่งประเภทของที่โล่งว่างโดยคัดเลือกที่โล่งว่างที่มีการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนได้ดังนี้ (ดูแผนที่ 6.8)

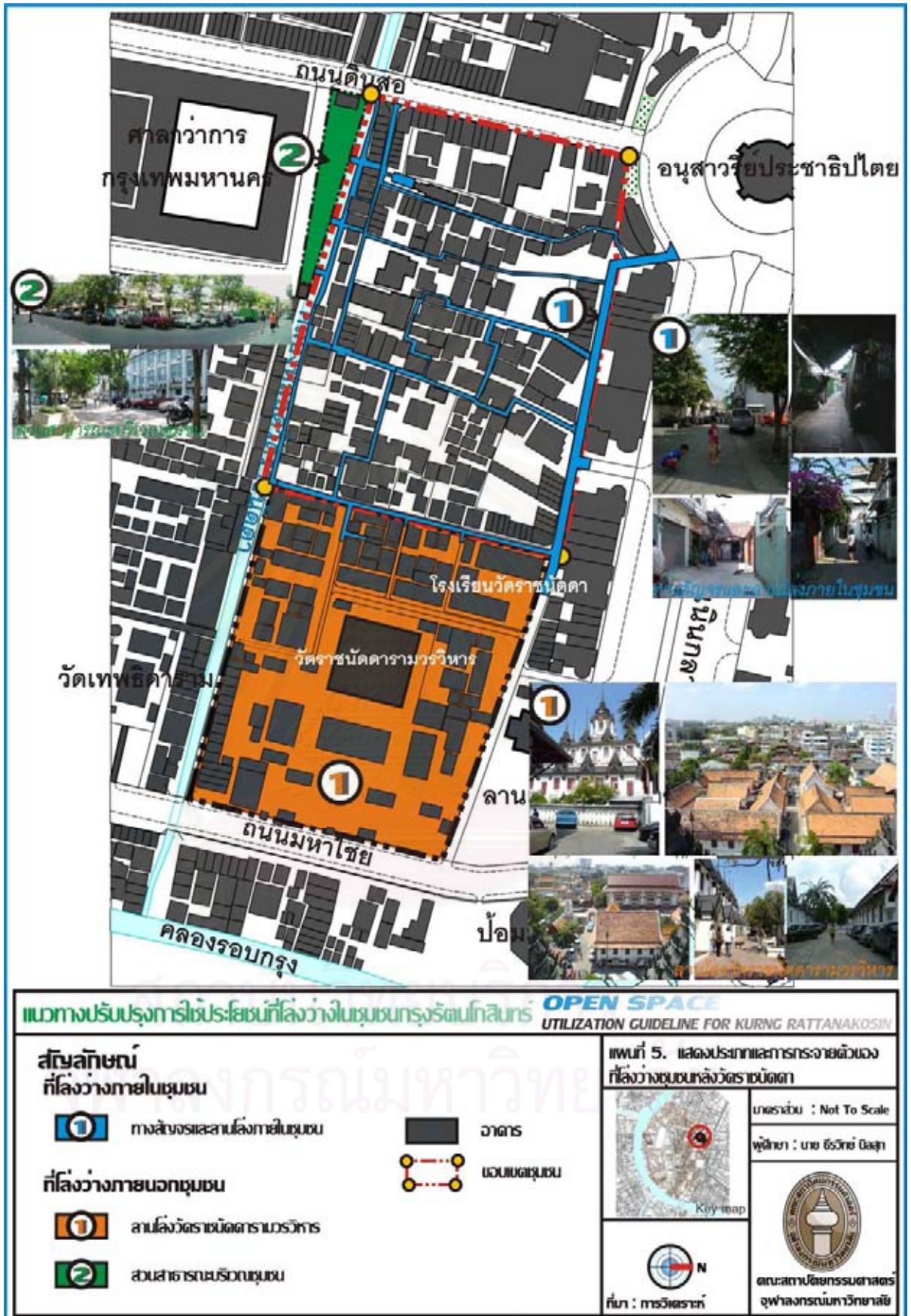
1. พื้นที่ภายในชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The Street) และพบเป็นลักษณะของที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่งเล็กๆ (The square and plaza) อยู่หน้าบริเวณอาคารสาธารณะบางจุดโดยส่วนใหญ่จะเป็นการสัญจรโดยการเดินเท้าและจักรยานยนต์เนื่องจากทางสัญจรมีขนาดเล็กลงมีเฉพาะบางช่วงที่รถยนต์สามารถเข้าถึงได้จึงได้แยกประเภทเป็นทั้งทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนเนื่องจากมีลักษณะของพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ใกล้เคียงกัน

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

- ที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The square and plaza) คือ ลานโล่งในวัดราชนัคดารามวรวิหาร มีรูปแบบการกระจายตัวระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัด และถือเป็นที่โล่งว่างที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน

- ที่ว่างที่เป็นสวนหรือสวนสาธารณะ (The park) คือ สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการกระจายตัวตามแนวของคลองหลอดวัดราชนัคดา

แผนที่ 6.8 แสดงประเภทและการกระจายตัวของที่โล่งว่างชุมชนหลังวัดราชนิตดา

6.3.1.3 ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง

เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพในที่โล่งว่างแต่ละประเภท โดยใช้วิธีการสำรวจ เพื่อให้ทราบลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย รูปร่าง การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น การเข้าถึงที่โล่งว่าง และองค์ประกอบของที่โล่งว่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

- รูปร่าง เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยเป็นทางเดินแคบ ๆ บางช่วง มีรูปร่างไม่เป็นระเบียบตามอาคาร ทำให้เกิดมุมมองที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงของทางเดิน บางจุดมีลานโล่งเล็ก ๆ รูปร่างสี่เหลี่ยมตามกรอบของอาคารส่วนใหญ่อยู่บริเวณอาคารสาธารณะ

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น เป็นลักษณะการเชื่อมโยงโดยทางเดินแคบ ๆ ภายในออกสู่ถนนสายหลักและที่โล่งว่างโดยรอบโดยมีที่โล่งว่างที่เป็นที่ทำกิจกรรมของคนในชุมชนบริเวณลานวัดราชันต์ดาฯ และมีคลองหลอดและทางเดินเท้าริมคลองหลอดเป็นตัวเชื่อมโยงออกสู่ถนนดินสอและถนนมหาไชย ส่วนทางด้านเหนือได้เป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างถนนราชดำเนินกลางกับศาลาว่าการฯ โดยในตอนเช้า และตอนตอนเย็นของวันราชการจะเป็นเส้นทางสัญจรของข้าราชการกรุงเทพมหานครเดินผ่านกลางชุมชน

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง จากลักษณะทางสัญจรภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นทางเดินแคบ ๆ ใช้การเดินเท้า จักรยานและจักรยานต์เป็นหลัก ส่วนรถยนต์จะปรากฏเห็นเฉพาะบริเวณซอยราชดำเนินได้เท่านั้น

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง จากการสำรวจมีองค์ประกอบของที่โล่งว่างบริเวณทางเดินเท้าริมคลองหลอด ซึ่งทางกรุงเทพมหานครได้ทำการปรับปรุงพื้นที่ปรากฏเห็นองค์ประกอบ ได้แก่ ต้นไม้และพุ่มไม้ ม้านั่งพักผ่อน ไฟประดับทางเดินเท้า และมีการปรับปรุงพื้นผิวใหม่ แต่จากสภาพทางเดินเท้าที่ค่อนข้างแคบจึงทำให้มีการวางของ จอดรถ ของคนในชุมชน ส่วนทางเดินเท้าบริเวณอื่นภายในชุมชน มีต้นไม้บ้างเป็นบางจุด แต่บางจุดเป็นซอยค่อนข้างเปลี่ยวและไม่มีไฟถนนในตอนกลางคืนค่อนข้างอันตราย นอกจากนั้นก็ไม่มีพบองค์ประกอบอื่นอีก

2. ลานโล่งในวัดราชันต์ดารามวรวิหาร

- รูปร่างมีลักษณะรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมเป็นลักษณะของลานโดยมีโลหะปราสาทเป็นศูนย์กลางและมีทางสัญจรบริเวณโดยรอบ

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น จากลักษณะที่ตั้งของวัดที่สามารถเชื่อมโยงกับที่โล่งว่างต่างๆ ได้โดยรอบโดยทางด้านทิศเหนือสามารถเชื่อมโยงกับลานเจษฎาบดินทร์ และถนนราชดำเนินกลางซึ่งเป็นที่โล่งว่างสำคัญของชุมชนเมือง ทางด้านทิศใต้สามารถเชื่อมโยงกับคลองหลอดโดยมีทางเดินสามารถออกไปยังถนนดินสอ และถนนมหาไชยได้ ส่วน

ทางด้านทิศตะวันออกสามารถเชื่อมโยงกับถนนมหาไชยได้โดยตรง และทางด้านทิศตะวันตก เชื่อมต่อกับชุมชนหลังวัดราชนัคดาฯ ผ่านทางเดินเท้า

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง ในลานโล่งรอบโถงประสาทและพระอุโบสถ สามารถเข้าถึงได้โดยทางเท้า ส่วนบริเวณทางสัญจรโดยรอบลานโล่งสามารถเข้าถึงได้อย่างหลากหลายจากการสำรวจพบเห็นเป็นพื้นที่จอดรถเกือบเต็มพื้นที่ทำให้บริเวณทางสัญจรคับแคบ และแออัด

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง จากการสำรวจพบองค์ประกอบของที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งรอบโถงประสาทและพระอุโบสถมีต้นไม้ พื้นปูด้วยลานลาดแข็ง มีที่นั่งโดยรอบ มีไฟประดับเป็นระยะ ส่วนบริเวณทางสัญจรโดยรอบลานโล่งเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่จอดรถ จึงทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ค่อนข้างคับแคบ และเป็นลานจอดรถเป็นส่วนใหญ่ มีต้นไม้บ้าง และที่นั่งกระจายตามใต้ต้นไม้ มีร้านค้าดอกไม้รูปเทียนและของที่ระลึกหนาแน่นโดยเฉพาะบริเวณทางออกด้านถนนมหาไชย

3. สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ

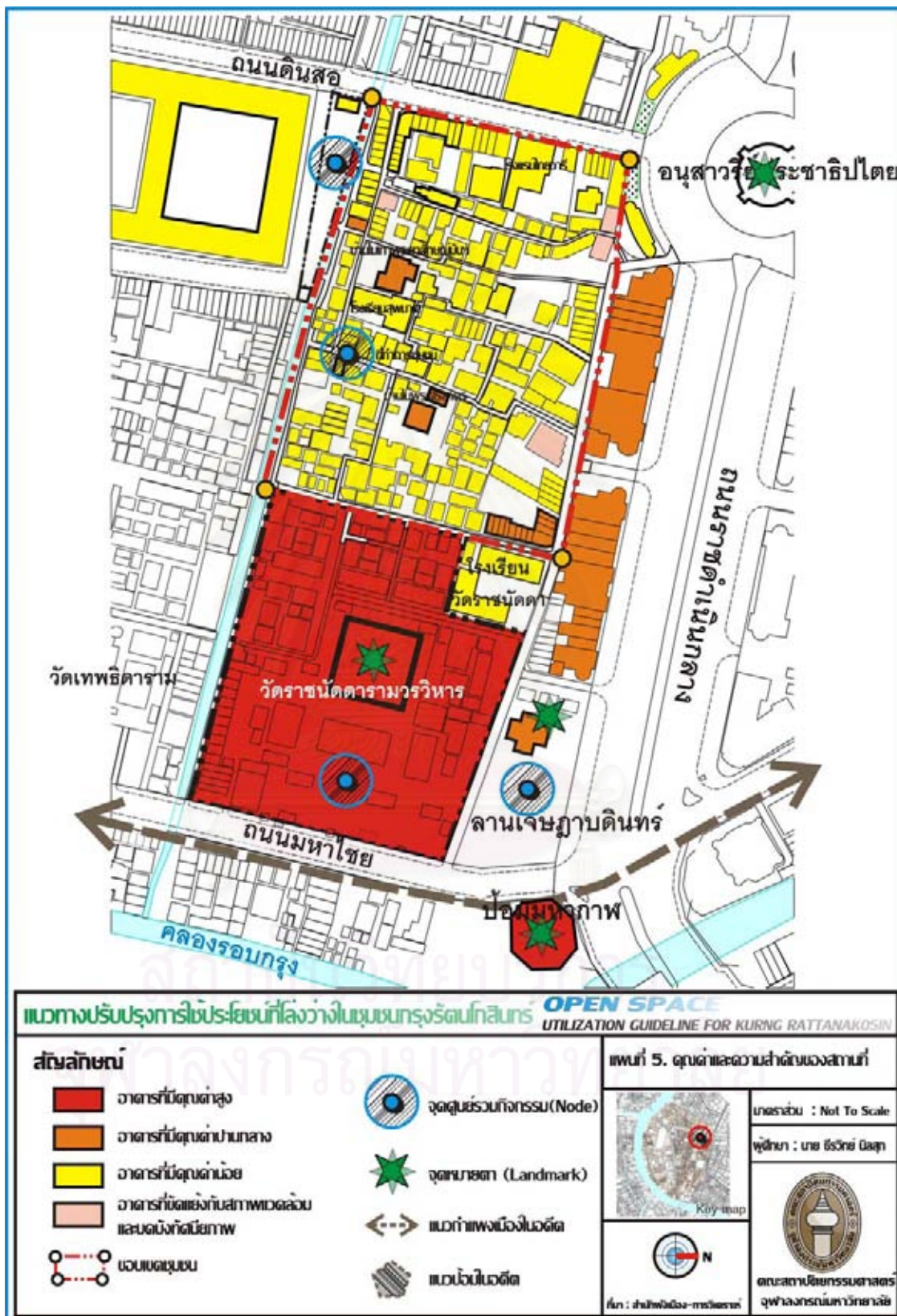
- รูปร่าง มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมที่มีเส้นขอบแน่นอนขนานตามการขนานข้างของคลองหลอดและถนนรอบศาลาว่าการ ฯ ด้านที่ติดกับถนนดินสอทิศตะวันตกจะกว้างกว่าด้านศาลาทิศตะวันออกเพราะโดนถนนและคลองหลอดบีบให้แคบตรงปลายมีศาลาทรงมนิลาเป็นจุดเด่นอยู่แต่ไม่ค่อยมีคนไปใช้ประโยชน์

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นเนื่องจากเป็นสวนสาธารณะที่เปิดโล่งสามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นได้ทุกด้าน โดยทางด้านทิศเหนือติดกับคลองหลอดวัดราชนัคดาฯ สามารถเชื่อมโยงโดยสะพานข้ามคลอง ซึ่งมีถึงสามจุดตลอดบริเวณสวนสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนไปออกถนนราชดำเนินกลางโดยมีข้าราชการและคนในชุมชนใช้เป็นเส้นทางเดินผ่านและมีทางเดินริมคลองหลอดไปออกถนนมหาไชย และสามารถเข้าวัดราชนัคดาได้ ส่วนทางด้านทิศใต้เชื่อมโยงกับถนนรอบศาลาว่าการ ฯ และไปออกถนนคนเมืองได้ ทางด้านทิศตะวันออกมีสะพานข้ามคลองหลอดไปออกถนนมหาชัยได้เช่นกัน ส่วนทางด้านทิศตะวันตกติดกับถนนดินสอโดยตรง

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง เนื่องจากเป็นสวนที่เปิดโล่งเชื่อมโยงกับถนนและคลองหลอดจึงทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างหลากหลาย ทั้งทางเดินเท้า จักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์โดยบริเวณถนนด้านศาลาว่าการฯเป็นที่จอดรถทั้งรถยนต์และจักรยานยนต์ โดยส่วนใหญ่เป็นที่จอดรถของข้าราชการกรุงเทพฯ ฯ

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง เนื่องจากเป็นสวนสาธารณะที่ปรับปรุงขึ้นใหม่จึงมีองค์ประกอบของที่โล่งว่างค่อนข้างครบถ้วน เช่น มีที่นั่งพักผ่อน มีต้นไม้ตลอดแนวคลองหลอดทำให้พื้นที่มีความร่มรื่น มีร้านค้าทั้งที่อาคารร้านค้า และเป็นรถเข็น มีไฟประดับตกแต่ง มีตู้

โทรศัพท์ ฯลฯ แต่บางองค์ประกอบถูกดัดแปลงการใช้ประโยชน์เช่น มีการวางของบริเวณที่นั่งของพ่อค้าแม่ค้า และบางองค์ประกอบชำรุดเสียหาย

แผนที่ 6.9 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนหลังวัดราชนัลดาราม

6.3.2 คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างใช้แนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch แนวความคิดในการประเมินคุณค่าอาคาร และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากบทที่ 5 เพื่อศึกษาเอกลักษณ์และคุณค่าความสำคัญของที่โล่งว่างโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนเดิมเป็นย่านพักอาศัยของราษฎร ชุนนางและสวนผักสวนผลไม้ในอดีต โดยพบอาคารส่วนใหญ่มีคูนค่าน้อย มีอาคารที่มีคูนค่าปานกลางคือ เป็นบ้านไม้โบราณอยู่เพียงไม่กี่หลัง มีจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) เล็ก ๆ คือ ที่ทำการชุมชน จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับน้อย (ดูแผนที่ 6.9)

2. ลานโล่งในวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าลานโล่งในวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 มีอาคารที่มีคูนค่าสูงหลายหลังโดยเฉพาะโลหะปราสาทที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในโลก และถือเป็นจุดหมายตา (Landmark) ของกรุงรัตนโกสินทร์และชุมชน ตัวลานโล่งถือเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของชุมชน จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.9)

3. สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นสวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ ถือเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของชุมชน โดยมีคลองหลอดวัดราชนั้ดดาที่มีความสำคัญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นเส้นเขต (Edges) และพบอาคารที่มีคูนค่าน้อยขนาดทั้งสองด้าน จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับน้อย (ดูแผนที่ 6.9)

6.3.3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา

ในการวิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้ทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมในชุมชนหรือที่โล่งว่างตลอดเวลา เช่น ประธานชุมชน พ่อค้าแม่ค้า ฯลฯ ประกอบกับการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมเบื้องต้นเพื่อให้ทราบประเภทของกิจกรรม กลุ่มผู้ทำกิจกรรมและช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรม นอกจากนี้ยังทำการสัมภาษณ์ โดยเป็นการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยแยกตามประเภทของที่โล่งว่างดังนี้

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.9 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนหลังวัดราชนันทดา

6.3.3.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนชุมชนหลังวัดราชนัดดา พบส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็นได้แก่ การสัญจรผ่าน และกิจกรรมการค้าขาย โดยในวันธรรมดามีการสัญจรผ่านของพนักงานและข้าราชการที่คึกคักโดยเฉพาะในช่วงเช้า ช่วงเที่ยง และช่วงเย็น นอกจากนี้ทั้งในวันธรรมดาและวันหยุดทางสัญจรบริเวณตั้งแต่ริมถนนดินสอถึงหน้าอาคารฝ่ายรักษาความสะอาดเขตพระนครยังถูกปรับเปลี่ยนเป็นตลาด ตั้งแต่เวลา 6.00 – 13.00 น. นอกจากนี้ในช่วงระหว่างวันพบกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชน เช่น มีการนั่งพักผ่อน จับกลุ่มสนทนา และเด็ก ๆ วิ่งเล่น บริเวณทางสัญจร และลานโล่งเล็ก ๆ บริเวณที่ทำการชุมชน ส่วนในตอนกลางคืนภายในทางสัญจรค่อนข้างอันตรายเนื่องจากทางค่อนข้างเปลี่ยว และแสงสว่างไม่เพียงพอ ส่วนกิจกรรมระหว่างปีมักจะจัดขึ้นบริเวณที่ทำการชุมชนซึ่งเป็นลานโล่งเล็ก ๆ เช่นกัน⁶

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับชุมชนหลังวัดราชนัดดา สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนหลังวัดราชนัดดา แตกต่างกันไปตามวัยของประชากรโดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนน้อยที่สุดเท่ากัน

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000–10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนน้อยที่สุด

⁶ สัมภาษณ์ วิเชียร เมฆพันธ์และจกกลณี เย็นภาคี , 15 พฤษภาคม 2550.

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนหลังวัดราชนัลดาศาและชุมชน
ละแวกใกล้เคียง

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่คือมานั่งเล่นพักผ่อน ร้อยละ 30 ส่วนใหญ่เป็นคน
ในชุมชน รองลงมาเป็นการสัญจรผ่านร้อยละ 20 ส่วนใหญ่เป็นทั้งข้าราชการกรุงเทพฯ และคน
ภายในชุมชนเดินออกไปยังพื้นที่ต่างๆ

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ วันธรรมดา จันทร์-
ศุกร์ ร้อยละ 40 และวันหยุดงานคิดเป็นร้อยละ 30 เวลาที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ส่วนใหญ่เป็น
เวลาเย็น (16.01-18.00น.) ร้อยละ 43.33 รองลงมาเป็นเวลาเช้า (06.00-08.00น.) ร้อยละ 33.33
ซึ่งเป็นชั่วโมงเร่งด่วน เวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างร้อยละ 40 ใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่างประมาณครึ่งชั่วโมง -
1 ชั่วโมง โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันถึงร้อยละ 43.33 โดยส่วนใหญ่มักจะมาคน
เดียวถึงร้อยละ 50

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้ามาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้วิธีเดินเท้าเข้ามายังพื้นที่ ร้อยละ
36.67 ระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณน้อยกว่า 5 นาที ร้อยละ 33.33

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

สาเหตุที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า เดินทางสะดวก
ใกล้บ้าน ร้อยละ 28.21 อาจเป็นเพราะเป็นทางลัดออกสู่ถนนราชดำเนินกลาง ร้อยละ 28.21 ส่วน
ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างคือ การสัญจรผ่าน ถึงร้อยละ 29.41

6.3.3.2 ลานโล่งในวัดราชนัลดาศารามวรวิหาร

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ลานโล่ง
ในวัดราชนัลดาศารามวรวิหาร พบว่ามีกิจกรรมตั้งแต่เช้าโดยพ่อค้าแม่ค้าพระเข้ามาตลาดพระซึ่งอยู่
ในลานวัดด้านถนนมหาไชยตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น 5.00 -17.00 น. มีพนักงานและคนทั่วไปเข้ามาจอด
รถภายในวัดตั้งแต่เช้าเช่นกันส่วนนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวประมาณ 9.00-16.00น. นอกจากนั้น
มีการเข้ามานั่งพักผ่อนวิ่งเล่นของเด็กและค้าขายบริเวณลานวัดตลอดทั้งวันโดยเฉพาะในช่วงเย็น⁷

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มา
ใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับชุมชนหลังวัดราชนัลดาศา
สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

⁷ สัมภาษณ์ กัลญา ชาติจรุจรภัทร์ และจกกลณี เย็นภักดี , 15 พฤษภาคม 2550.

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหาร แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ลานโล่งน้อยที่สุดตามลำดับ ส่วนกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ไม่พบมีมาใช้ประโยชน์อาจเป็นเพราะในช่วงที่ทำการสัมภาษณ์ไม่ได้อยู่ในช่วงเทศกาล

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหารมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหารน้อยที่สุด

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายสถานที่ตั้งที่อยู่ในละแวกวัด และอยู่ภายนอกกรณีเป็นนักท่องเที่ยว เช่น แถว วชิรพยาบาล แถวรังสิต แถวคลองตัน เป็นต้น

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่เป็นการมาท่องเที่ยวถึงร้อยละ 63.89 รองลงมาเป็นการค้าขาย ร้อยละ 16.67

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ตอบว่าไม่แน่นอนคิดเป็นร้อยละ 63.33 และเป็นทั้งวันธรรมดาและวันหยุด คิดเป็นร้อยละ 20 เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นเวลาเที่ยง (11.01–13.00 น.) ร้อยละ 50 เวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างร้อยละ 33.33 จะอยู่ในที่โล่งว่างน้อยกว่าครึ่งชั่วโมง โดยส่วนใหญ่เพิ่งเคยมาเป็นครั้งแรก ร้อยละ 63.33 โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว และมาเป็นประจำทุกวัน ร้อยละ 20 โดยเฉพาะคนในละแวกวัดส่วนใหญ่มักจะมากับเพื่อน ร้อยละ 66.67 และมาคนเดียวร้อยละ 20

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างส่วนใหญ่จะใช้รถยนต์ส่วนตัวมายังพื้นที่ ถึงร้อยละ 53.33 เพราะภายในลานวัดมีที่จอดรถระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณ 30 นาที – 1 ชั่วโมง

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ คือ มาไหว้พระและมาค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 35.29 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง คือ ประสบการณ์และความรู้ถึงร้อยละ 30.43 รองลงมาเป็นการ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

6.3.3.3 สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และ การสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ พบว่าเป็นพื้นที่ที่จัดเพื่อกิจกรรมทางการค้าของกลุ่มพ่อค้าแม่ที่ขายของริมทางเท้า ดังนั้นกิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมการค้า การมานั่งรับประทานอาหาร การจับจ่ายซื้อของทั้งของข้าราชการและของคนในพื้นที่ การเดินทางผ่านไปยังพื้นที่อื่น โดยเริ่มตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำ 6.00 -19.00 น. โดยจะคึกคักมากในวันธรรมดาเนื่องจากกลุ่มผู้ใช้ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการและพนักงาน ส่วนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากเป็นสวนสาธารณะที่เป็นสถานที่พักผ่อนจึงมีกิจกรรมการมานั่งพักผ่อนการเดินเล่นมีมาออกกำลังบ้างในช่วงตอนเช้า และพบปะสนทนาพูดคุยกัน มีการมานั่งดูวง มีเด็ก ๆ มาวิ่งเล่น ฯลฯ ตลอดทั้งวันในตอนกลางวันมีกลุ่มคนไร้บ้านมียึดครองใช้เป็นพื้นที่นอนหลับพักผ่อน⁸

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับชุมชนหลังวัดราชัน์ดาสามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลักโดยมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการแตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และ กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการน้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000

⁸ สัมภาษณ์ ปิยะมาศ จันทร์รัตนศิริ , 15 พฤษภาคม 2550.

บาท) และกลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่อยู่ในละแวกลานโล่งได้แก่ ชุมชนราชันดีดา บริเวณเสาชิงช้า มีสียิตบางหลวงฝั่งธนบุรีเป็นต้น

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่เป็นการมานั่งเล่นพักผ่อน ร้อยละ 40 รองลงมาเป็นการมารับประทานอาหารร้อยละ 20

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดคิดเป็นร้อยละ 46 เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่มาตั้งแต่เช้าจนค่ำตั้งแต่เวลา 06.00-22.00น. ถึงร้อยละ 40 และเป็นช่วงเช้ากับช่วงเย็นรองลงมา เวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างส่วนใหญ่จะอยู่ทั้งวันร้อยละ 36.67 ซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันถึงร้อยละ 70 โดยส่วนใหญ่มักจะมาคนเดียวถึงร้อยละ 66.67

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างส่วนใหญ่จะเดินเข้ามาในที่โล่งว่าง ระยะเวลาในการเดินทางโดยเฉลี่ยประมาณ 10-20 นาที

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ คือ มาประกอบอาชีพ ซื้อของ และเป็นทางสัญจรผ่านเป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 40 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างคือ มาค้าขาย มาซื้อของเป็น ทางผ่านมาทำงานและเข้าพักอาศัย ถึงร้อยละ 40.63

6.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้ (ชุมชนขนาดใหญ่)

6.4.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) เพื่อแยกแยะส่วนที่บิหรือสิ่งก่อสร้าง (Figure) และส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) โดยใช้แนวความคิดการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง เพื่อดูรูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างตามระดับการใช้สอยประกอบ (ดูแผนที่ 6.10) โดยได้ทำการแบ่งขอบเขตพื้นที่ของชุมชนเป็นที่โล่งว่างภายในชุมชนและที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน เพื่อวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

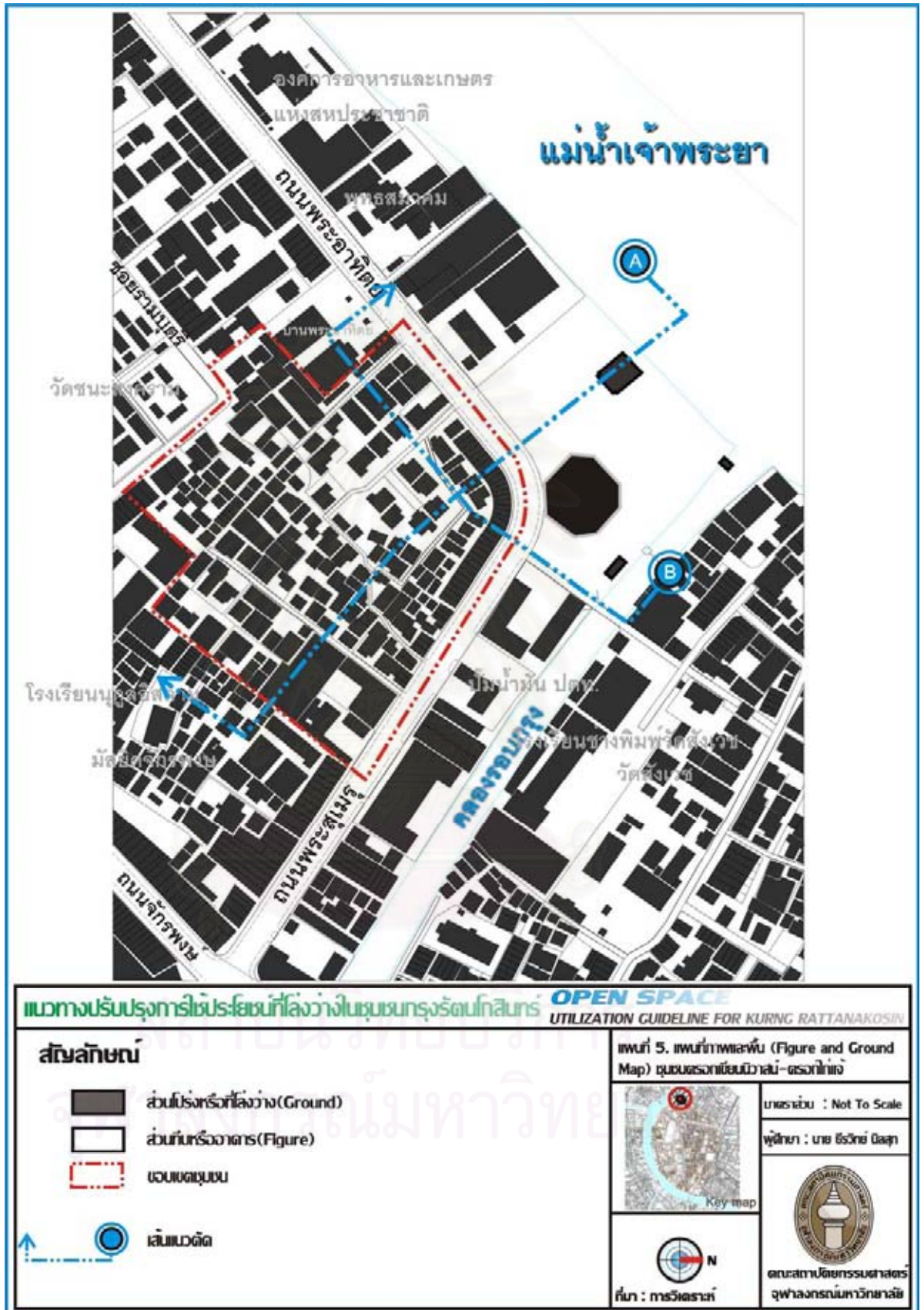
6.4.1.1 การกระจายตัวของที่โล่งว่าง

1. พื้นที่ภายในชุมชน

จากการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่ 6.10) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ มีลักษณะตามรูปแบบของส่วนที่บหรืออาคารและสิ่งก่อสร้าง (Figure) มีลักษณะเป็นอาคารบ้านเดี่ยว 2 ชั้น มีบริเวณโดยรอบ จึงทำให้ส่วนโปร่งหรือที่โล่งว่าง (Ground) มีลักษณะของที่โล่งว่างที่เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) กระจายตัวอยู่ระหว่างอาคารแต่ละหลัง โดยมีรั้วบ้านสูงประมาณ 2 เมตร เป็นตัวแบ่งพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) กับที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรที่มีลักษณะเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) โดยทางสัญจรภายในชุมชนกระจายตัวตามกลุ่มของอาคารบางช่วงมีลักษณะเป็นลานโล่งเล็กอยู่ระหว่างทางสัญจรและเชื่อมต่อกับที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรหลัก บริเวณโดยรอบชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่สาธารณะ (Public Space) (ดูภาพที่ 6.10 และภาพที่ 6.11 แสดงแนวตัด A-B)

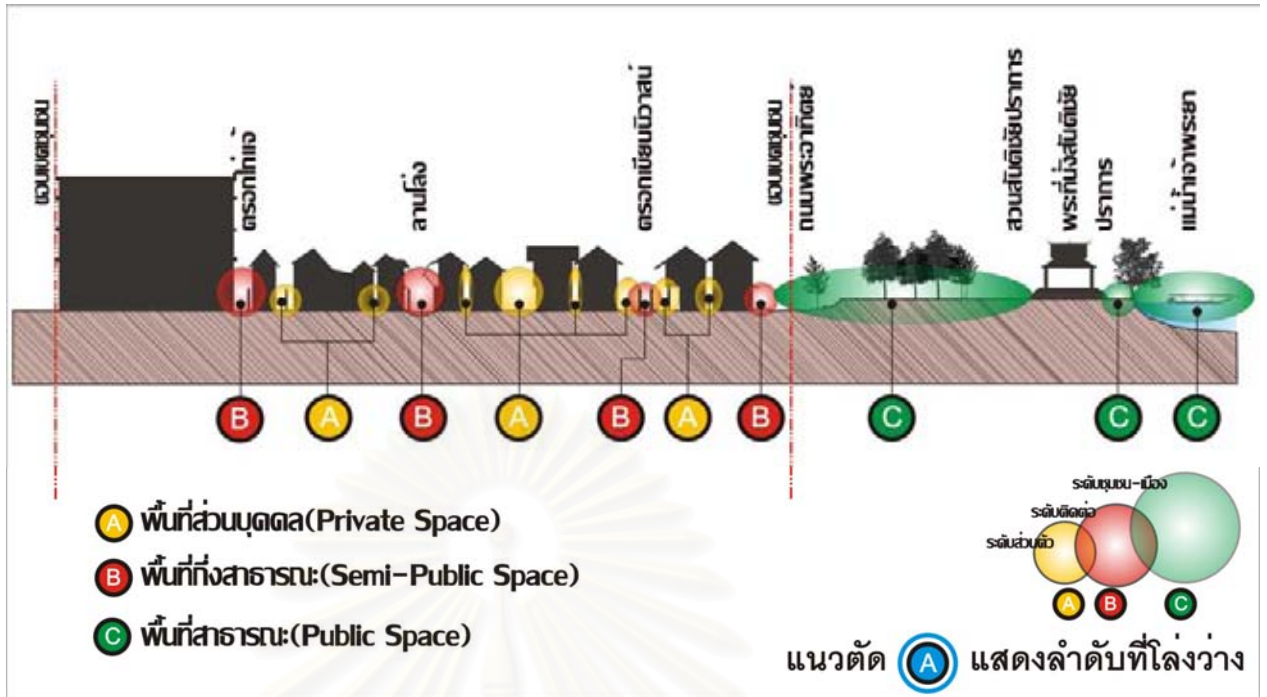
2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

นอกจากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนเพื่อให้เห็นความต่อเนื่องทั้งในเชิงพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างแล้ว จึงได้ทำการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนโดยการทำแผนที่ภาพและพื้น (Figure and Ground Map) (ดูแผนที่ 6.4) และการแบ่งระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง พบว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้เป็นที่โล่งว่างในระดับชุมชน และระดับเมือง โดยพบว่าพื้นที่บริเวณด้านป้อมพระสุเมรุมีที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุ) ซึ่งเป็นส่วนต่อระหว่างพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) ด้านกลุ่มอาคารตึกแถวภายในชุมชน กับพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ด้านป้อมพระสุเมรุซึ่งลักษณะของสวนสาธารณะระดับชุมชนและระดับเมืองคือ สวนสันติชัยปราการ ที่เชื่อมต่อกับที่โล่งว่างขนาดใหญ่คือแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนที่โล่งว่างอื่น ๆ มีลักษณะของการกระจายตัวอยู่ภายในอาคารทางราชการ และเอกชนในลักษณะของพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ทั้งทางด้านถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุแต่มีลักษณะการใช้ประโยชน์เฉพาะกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ (ดูภาพที่ 6.10 และภาพที่ 6.11 แสดงแนวตัด A-B)

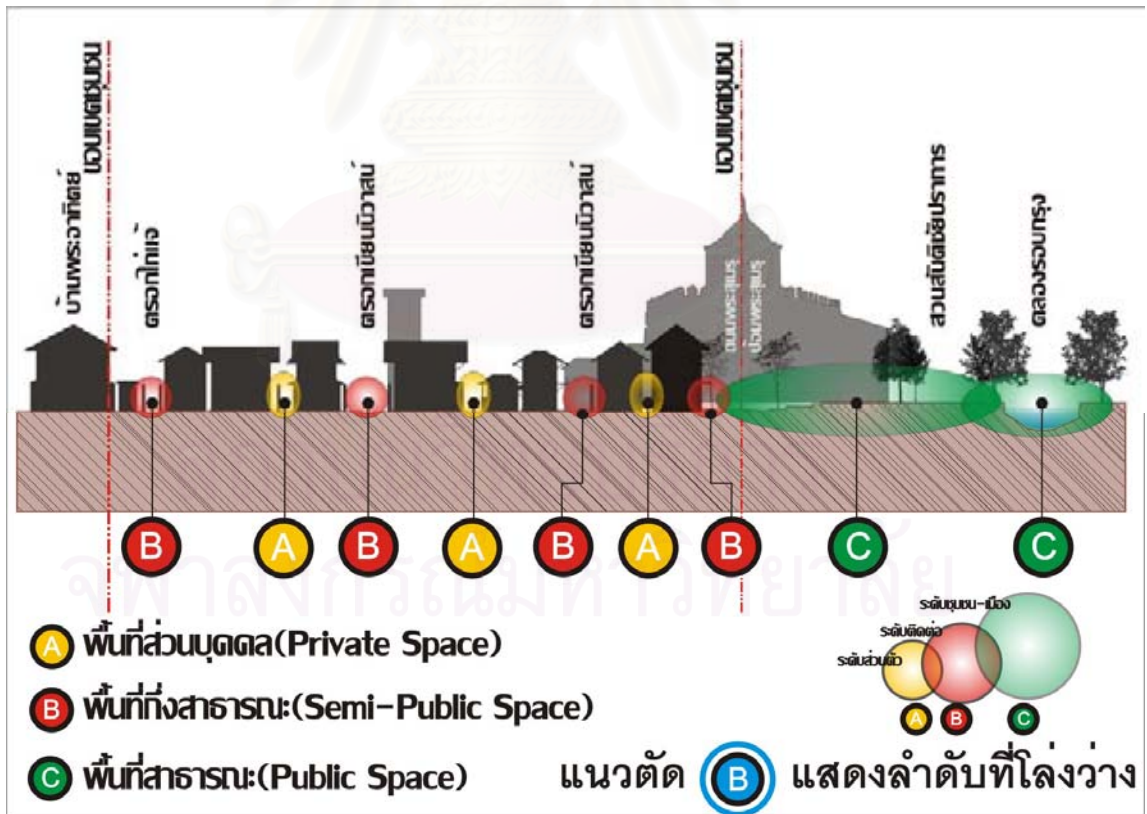
แผนที่ 6.10 แสดงภาพและพื้นภาพและพื้น (Figure and Ground Map)

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.10 แสดงแนวตัด A การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.11 แสดงแนวตัด B การกระจายตัวของที่โล่งว่างตามลำดับการใช้สอยชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้

6.4.1.2 ประเภทของที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างข้างต้น และจากแนวความคิดในการแบ่งประเภทของที่โล่งว่างตามลักษณะหน้าที่การใช้ประโยชน์ สามารถแบ่งประเภทของที่โล่งว่างโดยคัดเลือกที่โล่งว่างที่มีการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนได้ดังนี้ (ดูแผนที่ 6.11)

1. พื้นที่ภายในชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The Street) และพบเป็นลักษณะของที่โล่งว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่งเล็กๆ (The square and plaza) อยู่บริเวณทางสัญจรดังกล่าวโดยส่วนใหญ่จะเป็นการสัญจรโดยการเดินเท้า และจักรยานยนต์เนื่องจากทางสัญจรมีขนาดเล็กลงจึงได้แบ่งประเภทเป็นทั้งทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนเนื่องจากมีลักษณะของพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ใกล้เคียงกัน

2. พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

- ที่โล่งว่างที่เป็นถนน เป็นเส้นทางการสัญจร (The Street) คือ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) กระจายตัวตามแนวยาว (Corridor space) ของกลุ่มอาคารทั้งทางด้านชุมชนและด้านป้อมพระสุเมรุ

- ที่ว่างที่เป็นสวนหรือสวนสาธารณะ (The park) คือ สวนสันติชัยปราการ ซึ่งมีลักษณะของลานโล่ง (The square and plaza) ผสมผสานอยู่ด้วยโดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา

6.4.1.3 ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง

เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพในที่โล่งว่างแต่ละประเภท โดยใช้วิธีการสำรวจ เพื่อให้ทราบลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย รูปร่าง การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น การเข้าถึงที่โล่งว่าง และองค์ประกอบของที่โล่งว่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

- รูปร่าง เป็นลักษณะทางสัญจรแคบ ๆ สี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวขนานข้างด้วยอาคารบ้านเรือนภายในชุมชนบางช่วงกว้างแค่ประมาณ 80 เซนติเมตร พบว่ามีลักษณะของลานโล่งเล็ก ๆ มีรูปร่างไม่แน่นอนอยู่บริเวณจุดตัดของทางสัญจรล้อมรอบด้วยร้านค้า บ้านเรือน และอยู่บริเวณศาลกรมหลวงประจักษ์(ศาลใน)

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น เป็นลักษณะการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับพื้นที่ภายนอกโดยสามารถเข้าถึงชุมชนได้ทั้งทางด้านถนนพระอาทิตย์ทิศตะวันตก และเชื่อมโยงกับถนนพระสุเมรุทางด้านทิศตะวันออก มีตรอกเล็ก ๆ เป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างชุมชนรอบข้าง โดยในบริเวณโดยรอบชุมชนมีที่โล่งว่างที่ประชาชนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงไปทำกิจกรรม คือ

สวนสันติชัยปราการ ที่สามารถเปิดมุมมองออกแม่น้ำเจ้าพระยา และมีทางเดินริมน้ำจากสวนสันติชัยปราการ ไปถึงสะพานพระปิ่นเกล้า ฯ

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง การเข้าถึงทางสัญจรภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นการเดินเท้า จักรยาน และจักรยานยนต์เพราะมีทางสัญจรภายในชุมชนค่อนข้างแคบกว้างประมาณ 0.80 -1.00 เมตร ส่วนทางรถยนต์สามารถเข้าถึงได้บางส่วนโดยเฉพาะเข้าทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก กว้างประมาณ 3.50 เมตร แต่ไม่สามารถเข้าถึงได้ตลอด

- องค์ประกอบของที่โล่งว่าง จากการสำรวจพบว่าเมืองค้ประกอบที่โล่งว่างเป็นพุ่มไม้ประดับทางเดินเป็นระยะ และมีที่นั่งบางจุดเช่น บริเวณลานโล่งกลางชุมชน และบริเวณที่ทำการชุมชน ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ มีถึงดับเพลิงและถังขยะอยู่เป็นระยะ

2. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

- รูปร่าง เป็นลักษณะของถนนสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยมีทางเดินเท้าทั้งสองฝั่งมีอาคารซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารราชการที่คงรูปแบบของวังเก่าเอาไว้ รูปร่างของที่โล่งว่างโค้งในแนวเดียวกับอาคารตึกแถวเก่า และเชื่อมต่อกับสวนสันติชัยปราการ

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นจากลักษณะที่เป็นทางสัญจรสามารถเชื่อมโยงกับที่โล่งว่างอื่นได้หลากหลาย เช่น สวนสันติชัยปราการ สามารถเชื่อมโยงออกสู่ทางเดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาได้ทั้งทางท่าพระอาทิตย์ และทางสวนสันติชัยปราการ ซึ่งเป็นที่โล่งว่างที่สามารถเปิดมุมมองสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ตลอดแนว นอกจากนั้นยังเชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนตรอกเขยนนิวาสน์ –ตรอกไก่แจ้ที่สามารถเชื่อมโยงได้ทั้งทางด้านถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง มีการเข้าถึงได้หลากหลายมากทั้งทางเดินเท้าซึ่งมีทางเดินเท้าตลอดทั้งแนว ทางเรือซึ่งมีท่าเรือที่สามารถเข้าถึงได้โดยตรง คือ ท่าพระอาทิตย์ นอกจากนั้นเป็นรถยนต์ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ โดยส่วนใหญ่เป็นรถประจำทางเพราะมีที่จอดรถส่วนตัวน้อย

- องค์ประกอบของที่โล่งว่างมีการปรับปรุงพื้นที่โดยทางกรุงเทพมหานครมีความสวยงามโดยมีการปูพื้นลาดแข็งใหม่ มีต้นไม้ทั้งต้นไม้ใหญ่เดิม และไม่กระถางของคนในชุมชนประดับ มีไฟประดับ มีร้านค้าวางอุปกรณ์ และนั่งตัดเย็บบางช่วงจึงค่อนข้างแคบ โดยทางด้านฝั่งชุมชนเมืองค้ประกอบมากกว่าทางด้านฝั่งป้อมพระสุเมรุ เพราะมีกิจกรรมทางการค้าส่วนอีกฝั่งส่วนใหญ่เป็นอาคารโบราณสถาน

3. สวนสันติชัยปราการ

- รูปร่าง มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมที่มีรูปร่างที่แน่นอนเพราะเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีทั้งลักษณะของลานโล่งและสวนสาธารณะที่ได้รับการปรับปรุงพื้นที่ โดยมีป้อมพระสุเมรุเป็นจุดหมายตาและจุดเด่นของพื้นที่ ขนาบข้างด้วยคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) กับบ้านเจ้าพระยา อีกทั้งยังเชื่อมต่อกับที่โล่งว่างบริเวณถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ

- การเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น จากสภาพของที่โล่งว่างที่เป็นทั้งสวนสาธารณะและลานโล่งและมีที่ตั้งที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่ต่างได้หลากหลายทั้งที่เป็นชุมชนโดยรอบไม่ว่าจะเป็นชุมชนวัดสังเวชวิศยาราม ชุมชนมัชฌิมาธิปไตย กลุ่มประคมบางลำพูทั้งหมด โดยเชื่อมโยงกับถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุที่ออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์ เชื่อมโยงกับแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีทางเดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่สวนสันติชัยปราการผ่านทางท่าพระอาทิตย์ไปถึงท่าเรือพระปิ่นเกล้า

- การเข้าถึงที่โล่งว่าง จากลักษณะที่ตั้งและการเชื่อมโยงไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ที่หลากหลายจึงทำให้มีการเข้าถึงที่หลากหลายด้วยทั้งทางเดินเท้าริมถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุ ทางยานพาหนะต่าง ๆ โดยเฉพาะรถประจำทาง เพราะในที่โล่งว่างมีข้อจำกัดเรื่องที่จอดรถ และทางเรือโดยผ่านทางท่าพระอาทิตย์และเดินทางเดินริมน้ำสู่ที่โล่งว่างโดยตรง

- องค์ประกอบของที่โล่งว่างเป็นที่โล่งว่างที่มีองค์ประกอบต่างๆ ค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะเป็นพื้นที่ที่ปรับปรุงเพื่อทำกิจกรรมและพักผ่อนของชุมชนเมือง มีทั้งร้านค้าขายอาหารและเครื่องดื่มทั้งที่เป็นของสวน ฯ และของคนในชุมชนที่มาตั้งแผงขายอาหารบริเวณด้านริมคลองรอบกรุงโดยเฉพาะในช่วงวันหยุดหรือช่วงเทศกาลต่าง ๆ มีต้นไม้พุ่มไม้ ที่เป็นต้นไม้ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่คือต้นบางลำพูปัจจุบันเหลือเพียงต้นเดียว มีที่นั่งพักผ่อนที่เพียงพอ มีลานออกกำลังกาย มีแม่น้ำเจ้าพระยาที่เปิดมุมมองเห็นสะพานพระราม 8 อาคารราชการ และบรรยากาศฝั่งธนบุรี นอกจากนี้ยังมีป้อมพระสุเมรุเป็นจุดหมายตาและจุดเด่นของพื้นที่

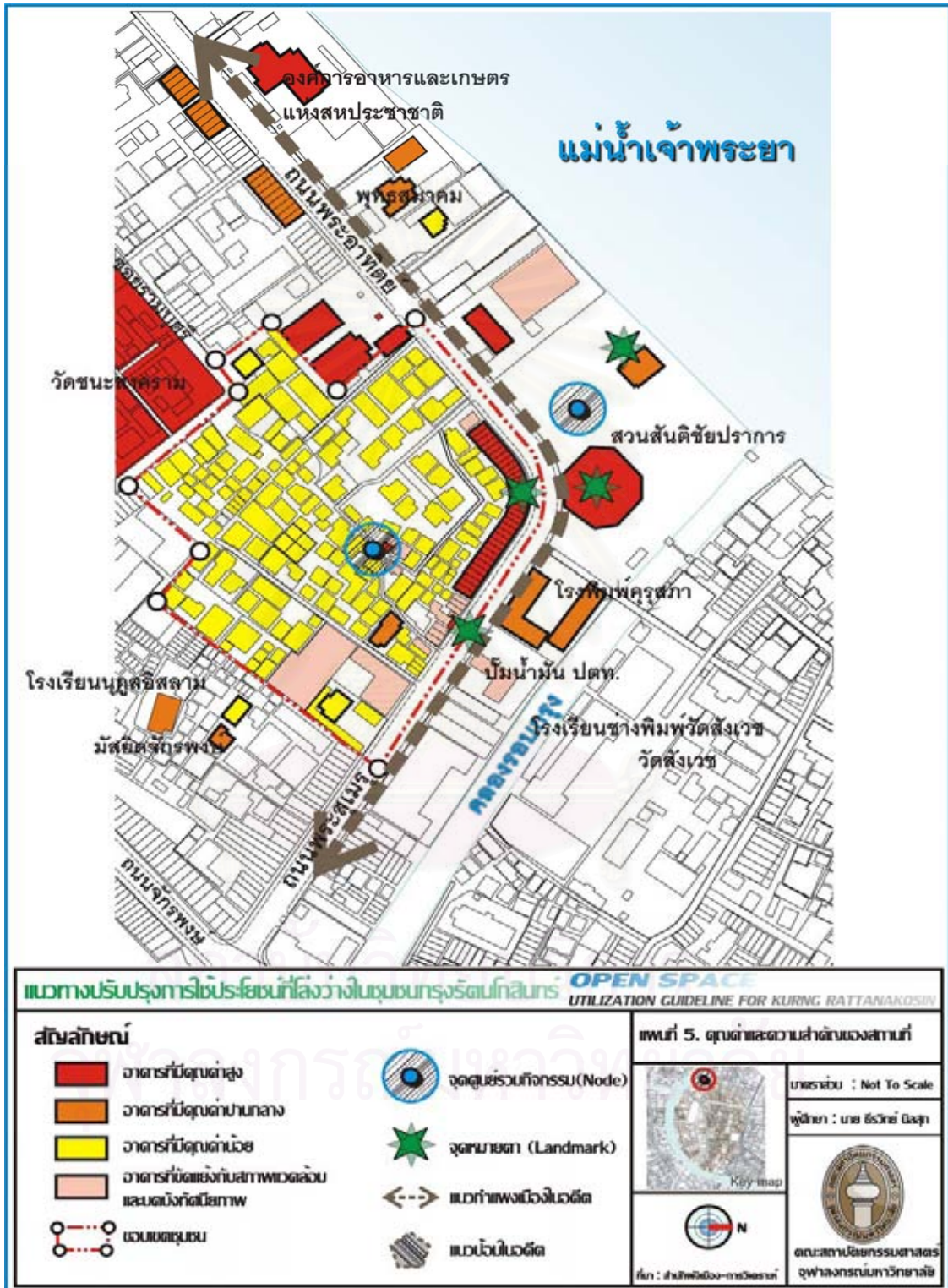
6.4.2 คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างใช้แนวคิดจินตภาพของ Kevin Lynch แนวความคิดในการประเมินคุณค่าอาคาร และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากบทที่ 5 เพื่อศึกษาเอกลักษณ์และคุณค่าความสำคัญของที่โล่งว่างโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.4.2.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนในอดีตเคยเป็นพื้นที่วังของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ปัจจุบันหลงเหลือศาลกรมหลวงประจักษ์ (ศาลใน) แทรกตัวระหว่างกลุ่มอาคารบริเวณลานโล่งกลางชุมชนเปรียบเสมือนจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของ

ชุมชน โดยพบอาคารบ้านเรือนไม้ 2 ชั้นและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้จากการประเมินอาคารมีคุณค่าน้อย โดยพบบ้านโบราณอายุเกือบ 100 ปี อยู่ไม่กี่หลัง จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับน้อย (ดูแผนที่ 6.12)

แผนที่ 6.12 แสดงการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสถานที่ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้

6.4.2.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) ในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของวังของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา จากสภาพปัจจุบันพบเห็นซากประตูก่ออิฐแดงไม่ฉาบปูน มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมและมีศาลกรมหลวงประจักษ์ (ศาลนอก) ซึ่งเป็นจุดหมายตา(Landmark)ขนาดเล็กของชุมชนนอกจากนั้นยังพบอาคารที่มีคุณค่าสูงได้แก่ตึกแถวสมัยรัชกาลที่5ริมถนนพระอาทิตย์ซึ่งเป็นจุดหมายตา (Landmark) ของพื้นที่เช่นกันอีกทั้งฝั่งตรงกันข้ามของชุมชนพบอาคารที่มีคุณค่าสูงคือป้อมพระสุเมรุซึ่งเป็นจุดหมายตา (Landmark) ขนาดใหญ่ของทั้งบริเวณ และมีที่โล่งว่างขนาดใหญ่คือ สวนสันติชัยปราการซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของเมืองเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีอาคารที่มีคุณค่าสูง และปานกลาง ได้แก่ บ้านเจ้าพระยา และ โรงพิมพ์คุรุสภาตามลำดับกระจายตัวอยู่ข้างที่โล่งว่างดังกล่าว จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.12)

6.4.2.3 สวนสันติชัยปราการ

จากการประเมินคุณค่าอาคาร การวิเคราะห์จินตภาพของชุมชน และ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ พบว่าที่โล่งว่างที่เป็นสวนสันติชัยปราการเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของเมือง มีอาคารที่มีคุณค่าสูงคือป้อมพระสุเมรุซึ่งเป็นจุดหมายตา (Landmark) ที่มีความสำคัญ อีกทั้งยังพบอาคารที่มีคุณค่าปานกลาง คือพระที่นั่งสันติชัยปราการที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีซึ่งเป็นจุดหมายตา (Landmark) ของพื้นที่ และพบต้นลำภู ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์และจุดหมายตา (Landmark) ของพื้นที่ที่ยังหลงเหลืออยู่เพียงต้นเดียวบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา พบที่โล่งว่างหรือเส้นเขต (Edges) ที่สำคัญคือแม่น้ำเจ้าพระยาที่เปิดมุมมองไปยังพื้นที่ฝั่งตรงกันข้ามที่มองเห็นสะพานพระราม 8 และอาคารราชการรุ่น และมีคลองรอบกรุงเป็นเส้นเขต (Edges) ที่มีสำคัญอีกด้าน ทางฝั่งของชุมชนพบอาคารที่มีคุณค่าสูงได้แก่ตึกแถวสมัยรัชกาลที่ 5 ริมถนนพระอาทิตย์ที่โค้งรับกับถนนพระอาทิตย์ซึ่งเป็นจุดหมายตา (Landmark) ที่มีความสำคัญเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีอาคารที่มีคุณค่าสูง และปานกลาง ได้แก่ บ้านเจ้าพระยา และ โรงพิมพ์คุรุสภาตามลำดับอยู่ด้านข้างที่โล่งว่างดังกล่าว จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง (ดูแผนที่ 6.12)

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ภาพที่ 6.12 แสดงกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้

6.4.3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้

ในการวิเคราะห์กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้ทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เห็นกิจกรรมกับพฤติกรรมในชุมชนหรือที่โล่งว่างตลอดเวลา เช่น ประธานชุมชน พ่อค้าแม่ค้า ฯลฯ ประกอบกับการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมเบื้องต้นเพื่อให้ทราบประเภทของกิจกรรม กลุ่มผู้ทำกิจกรรมและช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรม นอกจากนี้ใช้การสัมภาษณ์ โดยเป็นการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยแยกตามประเภทของที่โล่งว่างดังนี้

6.4.3.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ พบส่วนใหญ่คือกิจกรรมจำเป็น ได้แก่ การเดินทางไปทำงาน ทำธุระ จัดเตรียมของไปขาย ซ่อมอุปกรณ์เครื่องมือในครัวเรือน นั่งทานข้าว ฯลฯ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นช่วงเช้าและช่วงเย็นซึ่งเกิดขึ้นบริเวณทางสัญจรภายในชุมชน ส่วนบริเวณลานโล่ง มีการนั่งรับงานศิลปะประดิษฐ์ บักดินเงินสำหรับงานนาฏศิลป์ โขน ละคร งานพ็อนรำต่างๆ ซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนแต่มาทำประจำเกือบทุกวันตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ส่วนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจจากสภาพพื้นที่ที่เป็นทางเดินแคบ ๆ ทำให้กิจกรรมการพักผ่อนมีน้อยที่พบเห็นได้ เช่น การอ่านหนังสือ บริเวณลานโล่ง เดินเล่น เป็นต้น ส่วนใหญ่จะออกไปพักผ่อนภายนอกชุมชน คือสวนสันติชัยปราการ ส่วนกิจกรรมทางสังคมส่วนใหญ่มีค่อนข้างน้อยเช่นการออกมานั่งสนทนา นอกจากนั้นจะเกิดขึ้นในช่วงเทศกาล คือ ช่วงปีใหม่มีการทำบุญของคนในชุมชนและมีการเล่นลิเก ถวายกรมหลวงประจักษ์ บริเวณลานโล่งกลางชุมชน⁹

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

⁹ สัมภาษณ์ อรศรี ศิลป์ , 15 พฤษภาคม 2550.

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายใน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) และกลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนน้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจร และลานโล่งภายในชุมชนมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และ กลุ่มคนรายได้ต่ำ (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจร และ ลานโล่งภายในชุมชนน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ ตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ และคนเร่ร่อนเก็บของเก่าโดยยึดพื้นที่ทางสัญจรภายในชุมชนเป็นแหล่งทำมาหากิน

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่คือ การมาค้าขาย ร้อยละ 36.36 มานั่งเล่นพักผ่อนร้อยละ 24.24 และมาเดินเล่น, เก็บและขายของเก่า ร้อยละ 18.18

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดคิดเป็นร้อยละ 53.33 เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นเวลา ตั้งแต่ 06.00-22.00น. ซึ่งเป็นเวลาทั้งวันเนื่องจากเป็นกลุ่มคนในพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้า โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันเพราะเป็นทางสัญจรผ่านคิดเป็นร้อยละ 50 โดยส่วนใหญ่จะมีคนคนเดียว ร้อยละ 33.33 และมากับเพื่อนและครอบครัว

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้ามาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้วิธีเดินเท้าร้อยละ 53.33 และขับมอเตอร์ไซด์ร้อยละ 20 เพราะทางสัญจรภายในตรอกค่อนข้างแคบ ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่สามารถออกมาใช้ประโยชน์ทางสัญจรได้เลยส่วนใหญ่ร้อยละ 50

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

สาเหตุที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นการมาเก็บของ, อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้และค้าขายคิดเป็นร้อยละ 48.57 สอดคล้องกับประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างคือสัญจรออกไปทำธุระ พบปะเพื่อนฝูง, อาศัยอยู่ในพื้นที่ และค้าขาย ร้อยละ 45.45

6.4.3.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

1. ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) พบส่วนใหญ่คือ กิจกรรมจำเป็น โดยบริเวณทางเดินเท้าฝั่งชุมชนกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการสัญจรไปทำธุระต่าง ๆ ทั้งคนในละแวกนั้นและคนนอกพื้นที่ การยืนรอรถ การค้าขายและจับจ่ายซื้อของ การนั่งทานข้าวริมทางเดินเท้า นั่งรับจ้างเย็บเสื้อผ้า ส่วนฝั่งป้อมพระสุเมรุส่วนใหญ่เป็นเป็นการสัญจรเช่นกันซึ่งเกิดขึ้นตลอดทั้งวัน ส่วนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และ กิจกรรมทางสังคม ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นบริเวณสวนสันติชัยปราการ¹⁰

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่ใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) สามารถประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชน เน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบ ได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับการศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียดดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) แตกต่างกันไปตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)มากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) และกลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) น้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) มากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) น้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนเขียนนิवासน์-ตรอกไก่แจ้ และมาจากพื้นที่อื่นด้วยเพราะเป็นทางสัญจรไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้ ได้แก่ ปากคลองตลาด ฝั่งธนบุรี อ้อมน้อย ปิ่นเกล้า และบริเวณถนนข้าวสาร

¹⁰ สัมภาษณ์ อรศรี ศิลป์ , 15 พฤษภาคม 2550.

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่คือกิจกรรมค้าขายทั้งที่เป็นร้านภายในอาคาร และเป็นหาบเร่ รถเข็น ร้อยละ 29.41 นอกจากนั้นเป็นการจับจ่ายซื้อของ รับประทานอาหาร และพบปะเพื่อนฝูงร้อยละ 23.53 และในพื้นที่ยังมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีศาลกรมหลวงประจักษ์ที่เป็นที่เคารพของชุมชน

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือ วันหยุดงาน และวันธรรมดา คิดเป็นร้อยละ 46.67และ26.67ตามลำดับ เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นเวลา เช้า (06.00–08.00 น.) และช่วงเย็น (16.01–18.00น.) ซึ่งเป็นช่วงชั่วโมงเร่งด่วน ระยะเวลาในการอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ทั้งวัน โดยจะมาใช้ประโยชน์เป็นประจำทุกวันเพราะเป็นทางสัญจรผ่านคิดเป็นร้อยละ 40 โดยส่วนใหญ่มักจะมากับเพื่อนและมาคนเดียว ร้อยละ 40 และร้อยละ 33.33 ตามลำดับ

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้าถึงที่โล่งว่างใช้วิธีการโดยสารประจำทาง และเดินเท้า เวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา 6–10 นาที คิดเป็นร้อยละ 33.33และเป็นคนในพื้นที่จึงไม่ต้องใช้เวลาในการเดินทาง

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่ทำให้ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ คือ เป็นเส้นทางสัญจรข้ามผ่านไปยังพื้นที่อื่น นอกจากนั้นมาประกอบอาชีพในพื้นที่และมาซื้อของคิดเป็นร้อยละ35 ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างคือการค้าขาย การเดินท่องเที่ยว การสัญจรผ่านร้อยละ 48.57 และผ่อนคลายความตึงเครียดร้อยละ 28.57

6.4.3.3 สวนสันติชัยปราการ

1.ลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการพบกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางสังคมค่อนข้างมาก ส่วนกิจกรรมจำเป็นมีค่อนข้างน้อย โดยกิจกรรมเริ่มตอน 5.00- 7.00 น.เป็นกิจกรรมการออกกำลังกาย(Active) เป็นส่วนใหญ่กลุ่มผู้ใช้มีหลากหลายกลุ่มส่วนใหญ่เป็นคนแถวบางลำพู หลังจาก 7.00-15.00 น. เป็นกิจกรรมการนั่งพักผ่อน (Passive) อ่านหนังสือเดินเล่น กลุ่มผู้ใช้ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ บริเวณถนนข้าวสาร และกลุ่มชาวไทยประปราย แต่ในวันหยุดกลุ่มคนไทยจะมีเยอะกว่า หลังจาก 15.00 -19.00 จะเป็นทั้งกิจกรรมการออกกำลังกาย(Active)และกิจกรรมการนั่งพักผ่อน (Passive) มีหลากหลายกลุ่มหลังจาก 19.00จนกระทั่งปิดสวน22.00น.เป็นกิจกรรมการนั่งพักผ่อน (Passive)

โดยเป็นคนภายนอกพื้นที่บางลำพูมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนมีส่วนร่วม หมุนเวียนกันตลอดทั้งปี ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม หนังสือทำมือ งานเอเซียโทเปีย ซึ่งเป็นงานศิลปะ นานาชาติหรือแม้แต่กิจกรรมเรียนภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องเสียเงินขององค์กรการกุศลที่เปิดโอกาส ให้ประชาชนทั่วไปเข้าเรียนมีประจำทุกเย็นวันพุธและวันเสาร์¹¹

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจากแบบสัมภาษณ์บุคคลที่มา ใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง จากแบบสัมภาษณ์จำนวน 30 ชุด สำหรับสวนสันติชัยปราการ สามารถประมวลผลจากแบบสอบถามดังนี้

1) กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ในการวิเคราะห์กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์ทางสัจจกายในชุมชน เน้นปัจจัย อายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลักโดยมีปัจจัยอื่นๆประกอบได้แก่ เพศ สถานภาพ ศาสนา ระดับ การศึกษาอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรม/พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง มีรายละเอียด ดังนี้

อายุ ความนิยมในการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ แตกต่างกันไป ตามวัยของประชากร โดยพบว่ากลุ่มวัยผู้ใหญ่ (ช่วงอายุ 30-60 ปี) และ กลุ่มวัยรุ่น (ช่วงอายุ 20-30 ปี) ใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการมากที่สุดตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มวัยเด็ก (อายุไม่เกิน 20 ปี) และกลุ่มวัยชรา (เกิน 60 ปี) ใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการน้อยที่สุดตามลำดับ

รายได้ พบว่ากลุ่มคนรายได้สูง (สูงกว่า 10,000 บาท) และกลุ่มคนรายได้ ปานกลาง (5,000 – 10,000 บาท) ใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคน รายได้น้อย (ต่ำกว่า 5,000 บาท) ใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการน้อยที่สุดตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มาจากหลากหลายทั้งภายในบริเวณชุมชนรอบข้าง และมาจากหลากหลายพื้นที่ภายนอกเพราะเป็นที่โล่งว่างที่มีบรรยากาศที่ดี ได้แก่ ชุมชนวัดสังเวช ชุมชนบางลำพู ส่วนจากพื้นที่ภายนอกมาจาก รังสิต วัดสามพระยา ปิ่นเกล้า แพลตคดลองจัน ดิน แดง บางโพ (เตาปูน) พระราม 5 พระราม 2 บางซื่อ เป็นต้น

2) ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่คือกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจทั้งการนั่งเล่น พักผ่อนร้อยละ 42.86 การมาท่องเที่ยว ร้อยละ 28.57 พบปะเพื่อนฝูงค้าขายและการออกกำลังกาย

3) ช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากที่สุด คือวันหยุดงานคิดเป็น ร้อยละ 63.33 เพราะมีกิจกรรมที่น่าสนใจ และคนที่มาร่วมกิจกรรมมาจากหลากหลายพื้นที่ เวลา ที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นเวลาเย็นตั้งแต่เวลา 16.01– 18.00 น. ร้อยละ 40 เวลาที่

¹¹ สัมภาษณ์ อุดมศักดิ์ ทูเกาะ , 15 พฤษภาคม 2550.

อยู่ในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา 3-4 ชั่วโมง ร้อยละ 40 1-2 ชั่วโมง ร้อยละ 30 ซึ่งใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่างค่อนข้างนานเนื่องเป็นกิจกรรมที่ตั้งใจจะมาและมาจากพื้นที่ใกล้เคียงส่วนใหญ่มักจะมาสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 36 โดยส่วนใหญ่มักจะมากับเพื่อน ร้อยละ 43.33 ส่วนมาคนเดียวและกับคู่รัก/แฟนเท่ากัน ร้อยละ 23.33

4) การเข้าถึงที่โล่งว่าง

การเข้ามาในที่โล่งว่างมีหลากหลายวิธีไม่ว่าจะเป็นการรถโดยสารประจำทางร้อยละ 60 แล้วเดินเท้าเข้ามาในพื้นที่ร้อยละ 16.67 นอกจากนั้นยังมาจากทางเรือโดยมีท่าพระอาทิตย์อยู่บริเวณใกล้ ๆ มีทางเดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่สามารถเข้ามายังพื้นที่โดยตรง เวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่างส่วนใหญ่ใช้เวลา 30 นาที-1 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 40

5) ประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

เหตุผลที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ ให้เหตุผลว่าบรรยากาศดี ร่มรื่น มีบริเวณพักผ่อนร้อยละ 41.03 เพราะอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาและป้อมพระสุเมรุเป็นจุดเด่น มีกิจกรรมที่น่าสนใจ ร้อยละ 20.51 เพราะมีการจัดกิจกรรมอยู่ตลอดซึ่งบางคนไม่ชอบการจัดกิจกรรมต้องการการพักผ่อนแบบสงบ ๆ ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่างส่วนใหญ่ เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เนื่องจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ตลอด

6.5 สรุปลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

6.5.1 การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างของขนาดพื้นที่ชุมชนและรูปแบบมวลอาคารที่ส่งผลต่อการกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 6.13)

6.5.1.1 พื้นที่ภายในชุมชน

จากตารางที่ 6.13 จะเห็นได้ว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างภายในชุมชนของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน คือ ชุมชนแพรงภูธรซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนขนาดเล็กมากและมีลักษณะของมวลอาคารที่คล้ายคลึงกับชุมชนท่าเตียน แต่เนื่องจากมีลักษณะรูปแบบมวลอาคารล้อมรอบที่โล่งว่างสาธารณะโดยมีทางสัญจรกระจายตัวเชื่อมต่อกับทางสัญจรหลักโดยรอบจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมวลอาคารกับที่โล่งว่างที่ดี ส่วนชุมชนท่าเตียนซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กแต่มีรูปแบบมวลอาคารเป็นตึกแถวเรียงตัวกันเป็นบล็อกไม่มีที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบอาคาร จึงเกิดรูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างในลักษณะของทางสัญจรเป็นแนวยาว (Corridor space) ตามมวลอาคาร ถึงแม้จะมีที่โล่งว่างที่เป็นลานโล่งอยู่บ้างแต่ก็มีการใช้ประโยชน์เพื่อการสัญจรเป็นหลัก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมวลอาคารกับที่โล่งว่างแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ขาดพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) เกิดปัญหาการยึดครองพื้นที่สาธารณะ (Public Space)

ในขณะที่ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดาซึ่งเป็นชุมชนขนาดกลางและชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไ้แก้ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีลักษณะรูปแบบมวลาอาคารที่คล้ายคลึงกัน คือ มีมวลาอาคารเป็นรูปทรงแบบเกาะกลุ่มกันอาคารแต่ละหลังมีที่โล่งว่างระหว่างตัวอาคารทำให้มีรูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างแทรกตัวระหว่างกลุ่มอาคารต่าง ๆ เกิดลักษณะของลานโล่งเล็ก ๆ กระจายตัวตามทางสัญจรภายในชุมชน

จึงอาจสรุปได้ว่าที่โล่งว่างในชุมชนแพ่งภูธร(ชุมชนขนาดเล็กมาก)มีความสัมพันธ์ระหว่างมวลาอาคารกับที่โล่งว่างเปิดเชื่อมเส้นไหลเข้าหากันและมีความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์มากที่สุด ที่โล่งว่างในชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา(ชุมชนขนาดกลาง)และชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไ้แก้(ชุมชนขนาดใหญ่) มีความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ปานกลาง ส่วนที่โล่งว่างในชุมชนท่าเตียน(ชุมชนขนาดเล็ก)มีความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์น้อยที่สุดตามลำดับ

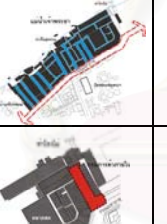

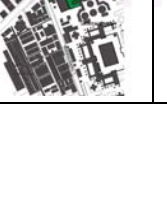
6.5.1.2 พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

จากตารางที่ 6.13 จะเห็นได้ว่ารูปแบบการกระจายตัวของที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน ของแต่ละชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ กระจายตัวเป็นแนวยาว (Corridor space) ตามมวลาอาคารในรูปแบบของทางสัญจรสายหลัก และกระจายตัวอยู่ในกลุ่มอาคารศาสนสถานภายในวัดในลักษณะของลานโล่ง นอกจากนั้นพบการกระจายตัวเชื่อมต่อกับชุมชนในรูปแบบของสวนสาธารณะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่โล่งว่างในระดับเมืองที่มีการใช้ประโยชน์จากบุคคลหลายกลุ่ม โดยชุมชนท่าเตียน มีทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) กระจายตัวเชื่อมต่อกับลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไ้แก้มีทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) กระจายตัวเชื่อมต่อกับสวนสันติชัยปราการ ชุมชนแพ่งภูธรกระจายตัวเชื่อมต่อกับทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) และชุมชนหลังวัดราชนั้ดดากระจายตัวเชื่อมต่อกับ ลานโล่งในวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร และสวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ

6.5.2 การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบทางกายภาพ คุณค่าและเอกลักษณ์ และกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง สามารถสรุปการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนทั้ง 4 ชุมชน คือ ชุมชนขนาดเล็กมาก ชุมชนขนาดเล็ก ชุมชนขนาดกลาง และชุมชนขนาดใหญ่ ได้ดังนี้

ตารางที่ 6.1 สรุปการกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

การกระจายตัว/ ประเภทของที่โล่ง ว่าง		ชุมชนแพรงภูธร (ชุมชนขนาดเล็กมาก)	ชุมชนท่าเตียน (ชุมชนขนาดเล็ก)	ชุมชนหลังวัดราชนัดดา (ชุมชนขนาดกลาง)	ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ (ชุมชนขนาดใหญ่)				
การกระจายตัวของที่โล่งว่าง	พื้นที่ภายในชุมชน	- มีรูปแบบการกระจายตัวในลักษณะของอาคารล้อมรอบพื้นที่สาธารณะโดยมีทางสัญจรกระจายตัวเชื่อมต่อกับทางสัญจรหลักโดยรอบ	- บริเวณพักอาศัยมีการกระจายตัวขนานไปกับอาคารตึกแถวทำให้มีการใช้พื้นที่ที่ถึงสาธารณะเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล - บริเวณตลาดสดมีการกระจายตัวในลักษณะล้อมรอบพื้นที่สาธารณะ	- มีรูปแบบการกระจายตัวของพื้นที่ส่วนบุคคล ตามกลุ่มอาคารที่มีบริเวณโดยรอบ ถัดจากพื้นที่ส่วนบุคคล เป็นพื้นที่ถึงสาธารณะกระจายตัวตามแนวยาวในรูปแบบทางสัญจร	- มีรูปแบบการกระจายตัวของพื้นที่ส่วนบุคคล ตามกลุ่มอาคารที่มีบริเวณโดยรอบ ถัดจากพื้นที่ส่วนบุคคล เป็นพื้นที่ถึงสาธารณะกระจายตัวตามแนวยาวในรูปแบบทางสัญจร				
	พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน	- มีรูปแบบการกระจายตัวในลักษณะของเส้นทางสัญจรโดยรอบชุมชนกระจายตัวเป็นลักษณะแนวยาวขนานกับชุมชนและอาคารทางราชการ	- กระจายตัวตามแนวยาวของกลุ่มอาคาร - กระจายตัวอยู่ในวัดในลักษณะของลานโล่งเป็นพื้นที่สาธารณะ - กระจายตัวอยู่ภายในกลุ่มอาคารทางราชการและเอกชน	- มีรูปแบบการกระจายตัวอยู่ในวัดในลักษณะของลานโล่งเป็นพื้นที่สาธารณะ - มีรูปแบบการกระจายตัวในแนวยาวตามคลองตลอดในลักษณะของสวนสาธารณะ	- กระจายตัวตามแนวยาวของกลุ่มอาคาร โดยเชื่อมต่อกับพื้นที่สาธารณะในรูปแบบของสวนสาธารณะ - นอกจากนั้นกระจายตัวอยู่ภายในกลุ่มอาคารทางราชการ และเอกชน				
ประเภทของที่โล่งว่าง	พื้นที่ภายในชุมชน		1. ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชน		1. ทางสัญจรภายในชุมชน		1. ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน		1. ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน
			2. ลานโล่งซอยถนนท้ายวัง						
	พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน		1. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)		1. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)		1. ลานโล่งในวัดราชนัดดารามวรวิหาร		1. ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)
					2. ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร		2. สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ		2. สวนสันติชัยปราการ

6.5.2.1 พื้นที่ภายในชุมชน

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนแพรงภูธรซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมากส่งผลให้เกิดความแออัดหนาแน่นของมวลอาคารมากเช่นกัน ทำให้ไม่มีพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) แต่เนื่องจากภายในชุมชนมีลักษณะรูปแบบมวลอาคารล้อมรอบที่โล่งว่างสาธารณะคือ ลานภูธร โดยมีการสัญจรกระจายตัวเชื่อมต่อกับทางสัญจรหลักโดยรอบ อีกทั้งสามารถเข้าถึงที่โล่งว่างได้หลากหลาย และมีองค์ประกอบของที่โล่งว่างค่อนข้างหลากหลายเช่นกันโดยเฉพาะบริเวณลานภูธร ส่วนคุณค่าและเอกลักษณ์ของทั้งทางสัญจรและลานโล่งมีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง เนื่องจากในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของวังกรมหมื่นภูธรธำรงศักดิ์ มีอาคารที่มีคุณค่าสูงอยู่โดยรอบในลานภูธรยังเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของคนในชุมชน และมีจุดหมายตา (Landmark) คือ อาคารสภาภาษาชาติที่ 2

จึงส่งผลให้พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์บริเวณทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ทั้งกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางสังคมมากกว่ากิจกรรมจำเป็นและเนื่องจากความแออัดหนาแน่นของมวลอาคารผู้คนไม่มีพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ในการทำกิจกรรม จึงทำให้พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างสาธารณะ

แตกต่างกับชุมชนท่าเตียนซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมีลักษณะของความหนาแน่นและมวลอาคารที่คล้ายคลึงกับชุมชนแพรงภูธรแต่เนื่องจากชุมชนท่าเตียนพบที่โล่งว่างประเภททางสัญจรเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้จะพบลานโล่งคือ ลานโล่งซอยถนนท้ายวัง แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างฝั่งธนบุรีและฝั่งรัตนโกสินทร์โดยผ่านทางท่าเรือท่าเตียนจึงมีลักษณะเป็นทางสัญจรมากกว่าลานโล่ง ดังนั้นจากความแออัดหนาแน่นของมวลอาคารทำให้ผู้คนไม่มีพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ในการทำกิจกรรม อีกทั้งชุมชนท่าเตียนไม่มีที่โล่งว่างสาธารณะเหมือนกับชุมชนแพรงภูธร จึงไม่ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางสังคม โดยพบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมจำเป็น ได้แก่ การค้าขาย และการสัญจรผ่านทั้งทางสัญจรภายในชุมชนและลานโล่งซอยถนนท้ายวัง

ส่วนชุมชนหลังวัดราชนัคนาด้าซึ่งเป็นชุมชนขนาดกลางและชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่อแจ้ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีลักษณะรูปแบบมวลอาคารที่คล้ายคลึงกัน คือ มีมวลอาคารเป็นรูปทรงแบบเกาะกลุ่มกัน อาคารแต่ละหลังมีที่โล่งว่างระหว่างตัวอาคารหรือ มีพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ส่งผลให้มีความหนาแน่นของมวลอาคารน้อยกว่า 2 ชุมชนแรก จึงทำให้พบที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรและมีลานโล่งเล็ก ๆ ตามอาคารสำคัญ อีกทั้งมีองค์ประกอบของที่โล่งว่างค่อนข้างน้อยและมีคุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างอยู่ในระดับน้อย จึงทำให้กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็น เช่น การสัญจรผ่านและกิจกรรมการค้าขายทั้งสองชุมชนและพบส่วนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคม

ประปราย เนื่องจากมีที่โล่งว่างที่อยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) หรืออยู่ในบริเวณบ้านเป็นที่ทำกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้พบกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายในชุมชนมีค่อนข้างน้อย

6.5.2.2 พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชน

พบว่าปัจจัยเรื่องขนาดพื้นที่ชุมชนไม่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนโดยตรง แต่มีลักษณะที่มีการเชื่อมต่อกับที่โล่งว่างภายในชุมชนซึ่งอาจมีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างภายในชุมชนเช่นกันโดยสามารถสรุปการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนทั้ง 4 ชุมชนดังนี้

1. ชุมชนแพรงภูธร มีที่โล่งว่างภายนอก 1 แห่ง คือ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) มีการใช้ประโยชน์โดยเป็นการยึดครองของคนเฉพาะกลุ่มคือกลุ่มคนไร้บ้าน และและมีกิจกรรมการค้าขายของพ่อค้าแม่ค้าจากต่างพื้นที่ ดังนั้นจึงพบเห็นกิจกรรมเหล่านี้ได้ตลอดเวลาโดยตอนกลางวันยังมีการขายบริการทางเพศทั้งหญิงและชาย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มคนรายได้น้อยและกลุ่มคนรายได้ปานกลาง ทั้งวันธรรมดาและวันหยุด เวลาที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ตลอดทั้งวัน เนื่องจากมีการยึดพื้นที่ของกลุ่มคนไร้บ้าน และมีกิจกรรมไม่เหมาะสมอีกทั้งในชุมชนแพรงภูธรที่โล่งว่างที่ว่างที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จึงไม่พบคนในชุมชนแพรงภูธรออกมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมากนัก

2. ชุมชนท่าเตียน มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ

- ทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) เนื่องจากเป็นทางสัญจรหลักที่เชื่อมต่อกับทางสัญจรย่อยภายในชุมชนจึงมีลักษณะของกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่คล้ายคลึงกัน โดยพบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็น ได้แก่ การสัญจรไปยังสถานที่ต่าง ๆ และ การค้าขายสินค้าคล้ายคลึงกับลานโล่งชอยถนนท้ายวังส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่ กลุ่มคนรายได้ปานกลางและกลุ่มคนรายได้สูง โดยเฉพาะในวันหยุด กิจกรรมจะเกิดขึ้นช่วงเช้ามากที่สุด

- ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ ในส่วนของลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทั้งกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคมทั้งที่เป็นกิจกรรมการออกกำลังกาย (Active Activity) และกิจกรรมการพักผ่อน (Passive Activity) โดยช่วงเช้า ช่วงเที่ยง และช่วงเย็น เป็นกลุ่มเด็กนักเรียนและครู ส่วนช่วงสายจนถึงช่วงเย็น เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งช่วงเย็นจะมีกิจกรรมที่ขัดแย้งกันระหว่างกิจกรรมการออกกำลังกายของเด็กนักเรียน และการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์กิจกรรมท่องเที่ยวและกิจกรรมการพักผ่อนเนื่องจากเกิดขึ้นในบริเวณเดียวกันและช่วงเวลาเดียวกัน ส่วนใหญ่กลุ่มคนที่เข้ามาใช้ประโยชน์เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่กลุ่มคนรายได้ปานกลาง มีการเข้ามาใช้ประโยชน์มากที่สุดในวันหยุดโดยเฉพาะช่วงบ่ายและช่วงเย็น เนื่องจากเป็นสถานที่

ท่องเที่ยวและโรงเรียนกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์จึงเป็นเฉพาะนักท่องเที่ยว และนักเรียน จึงไม่พบคนในชุมชนทำเตียนออกมาใช้ประโยชน์ลานโล่งมากนัก

3. ชุมชนหลังวัดราชนัคตา มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ

- ลานโล่งในวัดราชนัคตารามวรวิหาร พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชนัคตารามวรวิหารส่วนใหญ่บริเวณโดยรอบภายในวัดใช้เป็นที่จอดรถ และมีตลาดพระด้านถนนมหาไชย และมีกิจกรรมการมาท่องเที่ยว คำขาย และมาไหว้พระตลอดทั้งวัน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยรุ่นซึ่งเป็นกลุ่มคนรายได้น้อยและกลุ่มคนรายได้สูง ทั้งวันธรรมดาและวันหยุด ส่วนใหญ่เป็นช่วงเที่ยง

- สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็นเนื่องเป็นพื้นที่ที่จัดเพื่อเป็นพื้นที่คำขาย กิจกรรมที่ส่วนใหญ่จึงเป็นการรับประทานอาหาร และมานั่งเล่นพักผ่อน การออกกำลังบ้างในช่วงตอนเช้า และพบปะสนทนาพูดคุยกัน มีการมานั่งดูวง มีเด็ก ๆ มาวิ่งเล่น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่ และ กลุ่มวัยรุ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนรายได้ปานกลาง ทั้งวันธรรมดาและวันหยุดเวลาที่อยู่ในที่โล่งว่างส่วนใหญ่มาตั้งแต่เช้าจนค่ำ และคึกคักมากในช่วงเช้ากับช่วงเย็น ที่โล่งว่างทั้ง 2 แห่ง พบคนในชุมชนหลังวัดราชนัคตาออกมาใช้ประโยชน์ลานโล่งเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อกัน

4. ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ

- ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) เนื่องจากเป็นทางสัญจรหลักที่เชื่อมต่อกับทางสัญจรย่อยภายในชุมชนจึงมีลักษณะของกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่คล้ายคลึงกัน กระจ่างที่โล่งว่างภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน คล้ายกับทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ โดยพบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็น คือ การสัญจรผ่าน การยืนรอรถ การค้าขายและจำหน่ายซื้อของ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่และกลุ่มวัยรุ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนรายได้สูง และกลุ่มคนรายได้ปานกลางโดยเกิดกิจกรรมขึ้นทั้งวันธรรมดาและวันหยุด ส่วนใหญ่เป็นช่วงเช้าและช่วงเย็น

- สวนสันติชัยปราการ พบกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการพบทั้งกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางสังคมโดยกิจกรรมเกิดขึ้นช่วงเช้าตั้งแต่ 5.00 - 22.00 น. และมีการจัดกิจกรรมหมุนเวียนกันตลอดทั้งปีโดยช่วงเช้าและเย็นเป็นกิจกรรมการออกกำลังกาย (Active) ช่วงสาย และช่วงค่ำเป็นกิจกรรมการนั่งพักผ่อน (Passive) ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยผู้ใหญ่และกลุ่มวัยรุ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนรายได้สูงและกลุ่มคนรายได้ปานกลาง เนื่องจากมีทั้งลักษณะของลานโล่งและสวนสาธารณะ สำหรับเป็นพื้นที่พักผ่อนของชาวเมือง สามารถเชื่อมโยงกับชุมชนโดยรอบในกลุ่มประชาคมบางลำพู เชื่อมโยงกับถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ และสามารถเชื่อมโยงกับแม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยตรง สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้หลากหลาย ส่วน

องค์ประกอบในที่โล่งว่างจากการสำรวจมีค่อนข้างหลากหลาย และที่สำคัญมีแม่น้ำเจ้าพระยาและ
 ป้อมพระสุเมรุเป็นจุดหมายตาจุดเด่น และสร้างบรรยากาศให้กับที่โล่งว่าง คุณค่าและ
 เอกลักษณ์ของสวนสันติชัยปราการ มีคุณค่าและเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง เนื่องจากสวนสันติชัย
 ปราการเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรม (Node) ของเมือง มีอาคารที่มีคุณค่าสูงคือป้อมพระสุเมรุซึ่งเป็น
 จุดหมายตา (Landmark) ที่มีความสำคัญ จึงพบมีการมาใช้ประโยชน์ของคนภายในชุมชนตรอก
 เขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ ทั้งในช่วงวันธรรมดา และช่วงเทศกาลเนื่องจากมีที่โล่งว่างภายในชุมชน
 ค่อนข้างแคบ

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่ง
 ในการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุง
 รัตนโกสินทร์ ในบทที่ 7 ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชนตามตำแหน่งที่ตั้งและขนาดพื้นที่ชุมชน ได้แก่ ชุมชนขนาดเล็กมากคือ ชุมชนแพรงภูธร ชุมชนขนาดเล็กคือ ชุมชนท่าเตียน ชุมชนขนาดกลางคือ ชุมชนหลังวัดราชนัลดา และชุมชนขนาดใหญ่คือ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ แล้วนั้นในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างของทั้ง 4 ชุมชน โดยในการวิเคราะห์สถานการณ์ได้พิจารณาแยก ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง และ กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการกำหนดสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมาจากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

7.1 การวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในปัจจุบัน

7.1.1 กำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในแต่ละด้าน ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ในบทที่ 6 ดังนี้ (ตารางที่ 7.1)

1. ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 2 ซึ่งพิจารณาให้ค่าคะแนนจากการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น การเข้าถึงที่โล่งว่าง และ องค์ประกอบต่าง ๆ ของที่โล่งว่าง
2. คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 1 พิจารณาจากคุณค่าของอาคารบริเวณที่โล่งว่าง ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่ และจินตภาพบริเวณที่โล่งว่าง
3. กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 3 แบ่งพิจารณาออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

- 1) ความหลากหลายของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง หมายถึง มีกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง โดยเน้นปัจจัยอายุ และปัจจัยรายได้เป็นหลัก
- 2) ความหลากหลายช่วงเวลา หมายถึง มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างหลากหลายเวลาทั้งในช่วงระหว่างวัน และช่วงระหว่างปี

3) ความหลากหลายของกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง หมายถึง มีกิจกรรมที่หลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมการออกกำลังกาย (Active Activity) และ กิจกรรมพักผ่อน (Passive Activity)

4) ความเหมาะสมของกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง หมายถึง มีกิจกรรมที่ไม่ขัดแย้งกับพื้นที่ และ ขัดแย้งระหว่างกันระหว่างกิจกรรม เช่น เป็นกิจกรรมการออกกำลังกาย ในพื้นที่ที่ต้องการความสงบในวัด หรือ มีการยึดครองที่โล่งว่างสาธารณะเพื่อใช้เป็นี่โล่งว่างส่วนตัว ถือว่ากิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างไม่เหมาะสมจะได้ คะแนนน้อย

7.1.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

1. ให้ค่าคะแนนข้อย่อยของแต่ละด้านจากเกณฑ์ในข้อที่ 7.1.1 โดยแบ่งค่าคะแนนเป็น 4 ระดับ ดังนี้ (ตารางที่ 7.1)

- 4 หมายถึง ดีมาก
- 3 หมายถึง ดี
- 2 หมายถึง ปานกลาง
- 1 หมายถึง น้อย

2. นำคะแนนของข้อย่อยมาหามัชฌิมเลขคณิต \bar{X} (ตารางที่ 7.1)

3. นำค่ามัชฌิมเลขคณิตที่ได้คูณกับค่าน้ำหนักของคุณสมบัติในแต่ละด้านซึ่งกำหนดไว้ดังนี้ (ตารางที่ 7.2)

- ลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 2
- คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 1
- กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ ให้ค่าน้ำหนักเท่ากับ 3

4. นำผลรวมของคะแนนที่ได้จากข้อ 3) มาแบ่งช่วงสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง (แผนภูมิที่ 7.1) คือ

- ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างสูง (H)
- ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างปานกลาง (M)
- ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างต่ำ (L)

เมื่อวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างแล้วจึงทำการสรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างทั้ง 4 ชุมชนต่อไป

ตารางที่ 7.1 การวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในแต่ละด้าน

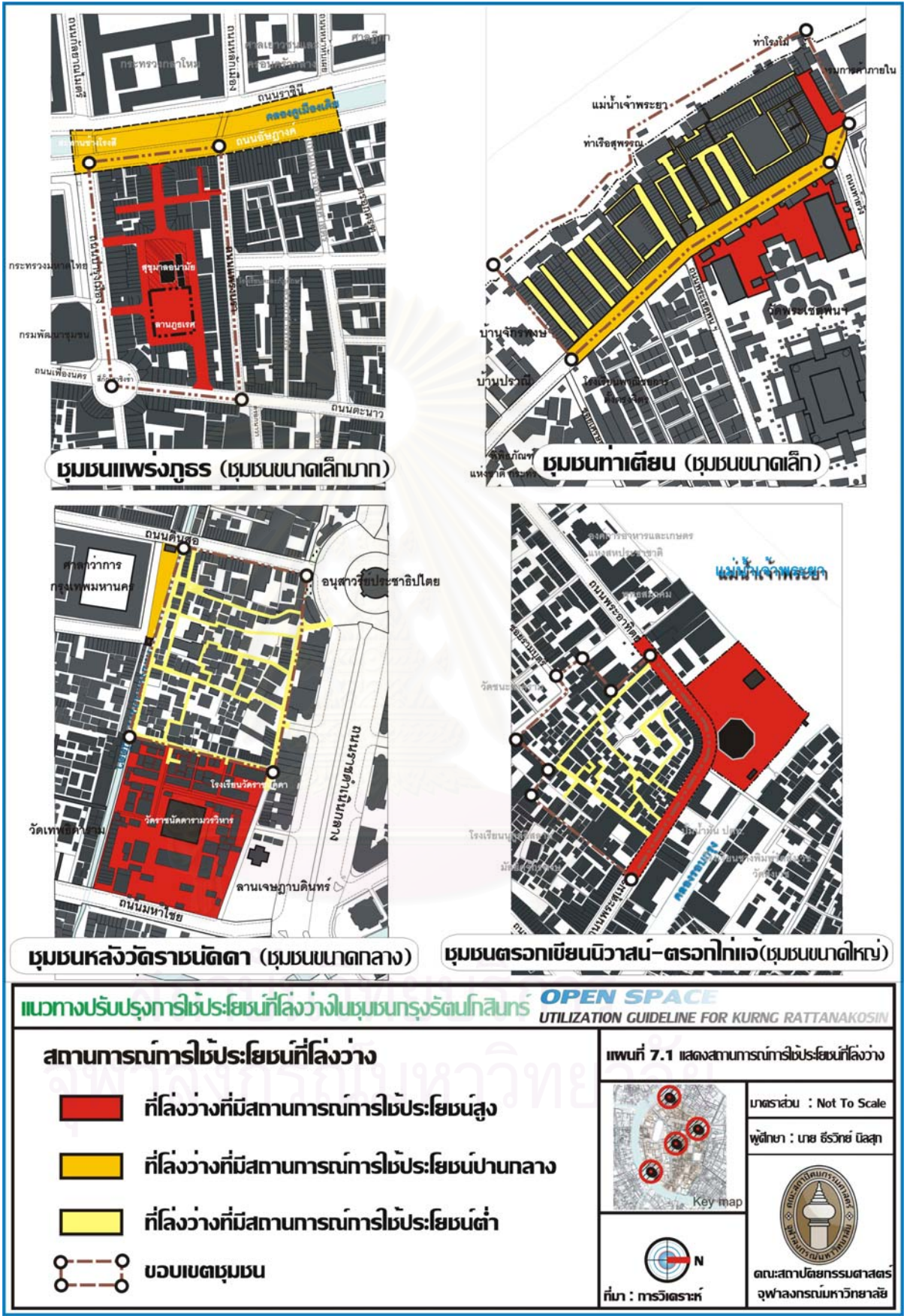
ตำแหน่ง/ที่ตั้ง	เกณฑ์พิจารณา Criteria ที่โล่งว่าง	ลักษณะทางกายภาพ				คุณค่าเอกลักษณ์				กิจกรรมกับพฤติกรรม				
		การเชื่อมโยง	การเข้าถึง	องค์ประกอบ	ค่าเฉลี่ย	คุณค่าอาคาร	ประวัติศาสตร์	จินตภาพ	ค่าเฉลี่ย	กลุ่มผู้ใช้	ช่วงเวลา	ความหลากหลาย (กิจกรรม)	ความเหมาะสม (กิจกรรม)	ค่าเฉลี่ย
	ชุมชนแพรงภูธร													
ใน	- ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชน	4	3	3	<u>3.3</u>	4	4	4	<u>4</u>	4	3	3	3	<u>3.3</u>
นอก	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้าริม คลองคูเมืองเดิม)	4	4	3	<u>3.7</u>	3	4	4	<u>3.7</u>	2	4	3	1	<u>2.5</u>
	ชุมชนท่าเตียน													
ใน	- ทางสัญจรภายในชุมชน	3	2	1	<u>2</u>	2	4	3	<u>3</u>	3	3	2	2	<u>2.5</u>
	- ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง	4	4	3	<u>3.7</u>	3	4	4	<u>3.7</u>	4	4	3	2	<u>3.3</u>
นอก	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้า- ถนนมหาธาตุ)	4	4	3	<u>3.7</u>	3	4	3	<u>3.3</u>	4	3	3	2	<u>3</u>
	- ลานโล่งในวัดพระเชตุพน วิมลมังคลารามราช วรมหาวิหาร	4	3	4	<u>3.7</u>	4	4	4	<u>4</u>	4	2	4	2	<u>3</u>
	ชุมชนหลังวัดราชนัดดา													
ใน	- ทางสัญจรและลานโล่ง ภายในชุมชน	3	3	2	<u>2.7</u>	2	3	2	<u>2.3</u>	3	2	2	2	<u>2.3</u>
นอก	- ลานโล่งในวัดราชนัดดา รามวรวิหาร	4	4	4	<u>4</u>	4	4	4	<u>4</u>	3	2	3	3	<u>2.8</u>
	- สวนสาธารณะบริเวณ ศาลาว่าการ	4	4	4	<u>4</u>	2	3	2	<u>2.3</u>	2	3	3	3	<u>2.8</u>
	ชุมชนตรอกเขียนนิवासน์ - ตรอกไก่อแจ้													
ใน	- ทางสัญจร/ลานโล่งภายใน ชุมชน	3	2	1	<u>2</u>	1	2	1	<u>1.3</u>	2	2	2	2	<u>2</u>
นอก	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้า- ถนนพระอาทิตย์และถนน พระสุเมรุ)	4	4	3	<u>3.7</u>	3	4	4	<u>3.7</u>	4	4	2	3	<u>3.5</u>
	- สวนสันติชัยปราการ	4	4	4	<u>4</u>	3	4	4	<u>3.7</u>	4	2	4	4	<u>3.5</u>

ตารางที่ 7.2 การให้ค่าคะแนนสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

ตำแหน่ง/ จุดตั้ง	เกณฑ์พิจารณา Criteria ที่โล่งว่าง	ลักษณะทาง กายภาพ		คุณค่า/ เอกลักษณ์		กิจกรรม/ พฤติกรรม		คะแนนรวม	ระดับศักยภาพ
		คะแนน = 2	คะแนน = 1	คะแนน = 1	คะแนน = 3				
	ชุมชนแพรงภูธร								
ภายใน ชุมชน	- ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชน	3.3	6.6	4	4	3.3	9.9	20.5	H
โดยรอบ ชุมชน	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมือง เดิม)	3.7	7.4	3.7	3.7	2.5	7.5	18.6	M
	ชุมชนท่าเตียน								
ภายใน ชุมชน	- ทางสัญจรภายในชุมชน	2	4	3	3	2.5	7.5	14.5	L
	- ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง	3.7	7.4	3.7	3.7	3.3	9.9	21	H
โดยรอบ ชุมชน	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ)	3.7	7.4	3.3	3.3	3	9	19.7	M
	- ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร	3.7	7.4	4	4	3	9	20.4	H
	ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา								
ภายใน ชุมชน	- ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน	2.7	5.4	2.3	2.3	2.3	6.9	14.6	L
โดยรอบ ชุมชน	- ลานโล่งในวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร	4	8	4	4	2.8	8.4	20.4	H
	- สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการ	4	8	2.3	2.3	2.8	8.4	18.7	M
	ชุมชนตรอกเขื่อนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้								
ภายใน ชุมชน	- ทางสัญจร/ลานโล่งภายในชุมชน	2	4	1.3	1.3	2	6	11.3	L
โดยรอบ ชุมชน	- ทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุ)	3.7	7.4	3.7	3.7	3.5	10.5	21.6	H
	- สวนสันติชัยปราการ	4	8	3.7	3.7	3.5	10.5	22.2	H

แผนภูมิที่ 7.1 การแบ่งช่วงสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

แผนที่ 7.1 แสดงการสรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชน

7.2 สรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรณีศึกษาพบว่าที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรภายในชุมชนส่วนใหญ่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างต่ำ ยกเว้นทางสัญจรภายในชุมชนแพรงภูธรที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูงเนื่องจากมีลานโล่ง (ลานภูธร) ที่มีกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ และคุณค่า/เอกลักษณ์ของที่โล่งว่างที่ดี และชุมชนทำเตียนมีลานโล่งชอยถนนท้ายวังซึ่งเป็นพื้นที่ภายในชุมชนที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ส่วนที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนพบว่าส่วนใหญ่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง และปานกลาง เนื่องจากเป็นที่โล่งว่างในระดับชุมชนและระดับเมืองที่มีลักษณะทางกายภาพ คุณค่า/เอกลักษณ์ และกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่มีความเหมาะสมกว่าที่โล่งว่างภายในชุมชน โดยในชุมชนทำเตียนพบมีลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้ พบมีสวนสันติชัยปราการและทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) ส่วนชุมชนหลังวัดราชันต์ดาพบมีลานโล่งในวัดราชันต์ดารามวรวิหารที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่โล่งว่างประเภทลานโล่งและสวนสาธารณะที่อยู่ในสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ และมีกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายและเหมาะสมกับสถานที่ ส่วนชุมชนแพรงภูธรมีทางสัญจร (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) ที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ปานกลางเนื่องจากมีลักษณะกิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่ม (กลุ่มคนไร้บ้าน) นอกจากนั้นทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) บริเวณโดยรอบชุมชนทำเตียน และสวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ บริเวณโดยรอบชุมชนหลังวัดราชันต์ดามีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ปานกลาง โดยสามารถสรุปสถานการณ์การใช้ประโยชน์ในแต่ละชุมชนได้ดังนี้ (แผนที่ 7.1)

7.2.1 ชุมชนแพรงภูธร (ชุมชนขนาดเล็กมาก)

1. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ได้แก่ ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชน
2. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ปานกลาง ได้แก่ ทางสัญจร (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

7.2.2 ชุมชนทำเตียน (ชุมชนขนาดเล็ก)

1. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ได้แก่ ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง และลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
2. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ปานกลาง ได้แก่ ทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ)
3. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ต่ำ ได้แก่ ทางสัญจรภายในชุมชน

7.2.3 ชุมชนหลังวัดราชนัดดา (ชุมชนขนาดกลาง)

1. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ได้แก่ ลานโล่งในวัดราชนัดดา รามวรวิหาร
2. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ปานกลาง ได้แก่ สวนสาธารณะ บริเวณศาลาว่าการ
3. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ต่ำ ได้แก่ ทางสัญจรและลานโล่ง ภายในชุมชน

7.2.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้ (ชุมชนขนาดใหญ่)

1. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ได้แก่ ทางสัญจร (ทางเดินเท้า- ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) และ สวนสันติชัยปราการ
2. ที่โล่งว่างที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ต่ำ ได้แก่ ทางสัญจร/ลานโล่งภายใน ชุมชน

7.3 ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

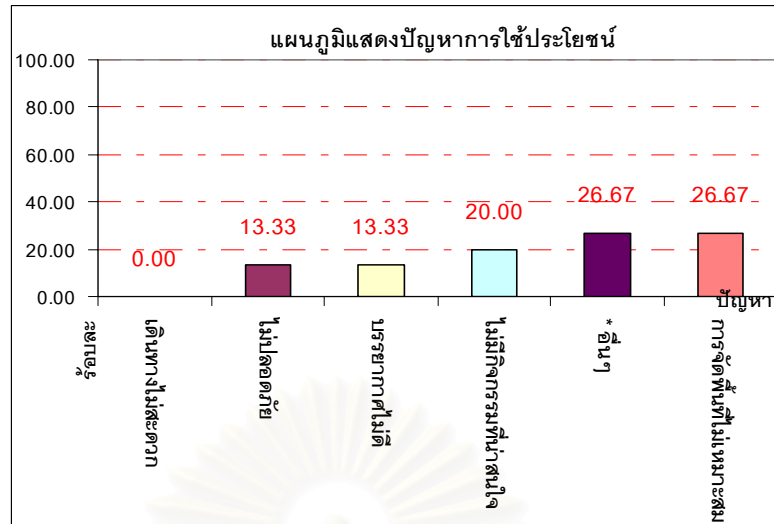
จากการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างและการสำรวจที่โล่งว่าง ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังนี้ 1) เส้นทางไม่สะดวก 2) บรรยากาศไม่ดี 3) ไม่มีกิจกรรมที่น่าสนใจ 4) ไม่ปลอดภัย 5) การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม จึงได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างแต่ละประเภทของทั้ง 4 ชุมชนดังนี้

7.3.1 ชุมชนแพรงภูธร

7.3.1.1 ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชน

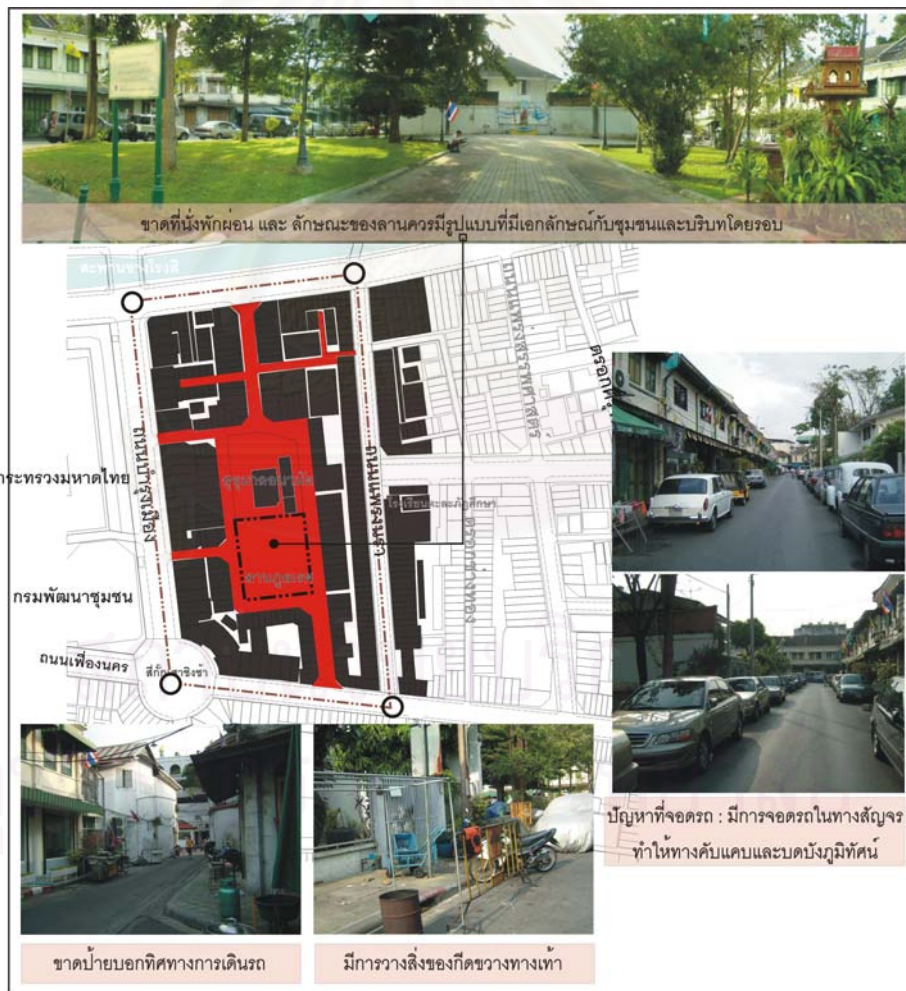
จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธร) ภายในชุมชนแพรงภูธรพบว่า มีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.2 และ ภาพที่ 7.1)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ตอบว่า การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสมถึงร้อยละ 26.67 รวมทั้งปัญหาการจอดรถในทางสัญจรทำให้พื้นที่มีความคับแคบ ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 70 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่มีความเหมาะสมและถึงร้อยละ 63.33 เห็นว่าไม่ควรปรับปรุงที่โล่งว่างด้วยเหตุผลคือ มีบรรยากาศสงบร่มรื่นดี และมีเด็กและคนในชุมชนมาทำกิจกรรมอยู่แล้ว แต่ก็มีประเด็นในการปรับปรุงอยู่บ้าง เช่น รูปแบบลานโล่งยังไม่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน ควรจัดระเบียบที่จอดรถ และมีป้ายบอกทิศทางเดินรถ ควรเพิ่มที่นั่งพักผ่อนโดยเฉพาะบริเวณลานภูธร และควรปรับปรุงสภาพชุมชนให้ร่มรื่นกว่านี้

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ ที่จอดรถไม่เพียงพอ

แผนภูมิที่ 7.2 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานจอดรถ) ภายในชุมชน

ภาพที่ 7.1 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานจอดรถ) ภายในชุมชน

7.3.3.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

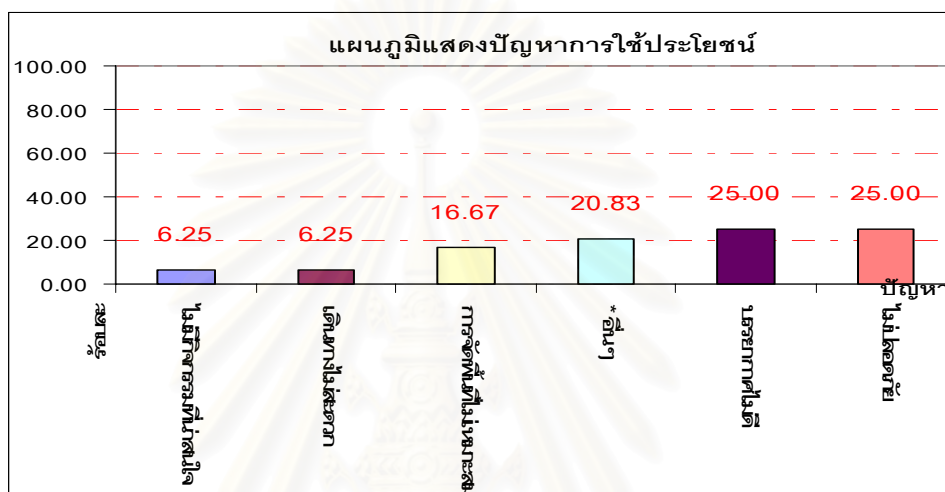
จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.3 และ ภาพที่ 7.2)

ภาพที่ 7.2 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน
(ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่ปลอดภัย และบรรยากาศไม่ดี ร้อยละ 25 เท่ากัน ซึ่งเป็นความคิดเห็นของคนภายนอกพื้นที่ ส่วนผู้ที่ค้าขายและอาศัยอยู่ในพื้นที่คิดว่าไม่มีปัญหาจากการใช้ประโยชน์ ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างมีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือเห็นว่ามีเหมาะสมร้อยละ 46.67 และคิดว่า

เหมาะสมดีแล้ว ร้อยละ 53.33 แต่ความคิดเห็นร้อยละ 80 มีความเห็นว่าควรปรับปรุงโดยมีประเด็นในการปรับปรุงคือ ควรอนุญาตจัดให้มีพื้นที่ค้าขายของริมทางเท้าและริมคลองคูเมืองเดิม โดยต้องมีการจัดระเบียบแบ่งพื้นที่ที่เหมาะสมเพราะปัญหาที่ตามมาจากการค้าขายคือ ปัญหาขยะ ควรมีการปรับปรุงคลองคูเมืองเดิมโดยให้มีการปล่อยน้ำเข้ามาในคลองตลอดเวลาเพราะตอนที่ไม่ปล่อยน้ำเข้ามาจะสกปรก และส่งกลิ่นเหม็น นอกจากนี้ปัญหาใหญ่ที่มีมาช้านานคือปัญหาการยึดครองที่โล่งว่างของคนไร้บ้านที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่สร้างความสกปรกและก่อปัญหาทะเลาะวิวาทในพื้นที่การถ่ายของเสียลงคลอง นอกจากนี้ยังมีการขายบริการทางเพศในตอนกลางคืน

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ ไม่มีปัญหา, ปัญหาความสกปรกและน้ำเหม็นของคลองคูเมืองเดิม

แผนภูมิที่ 7.3 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน

(ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

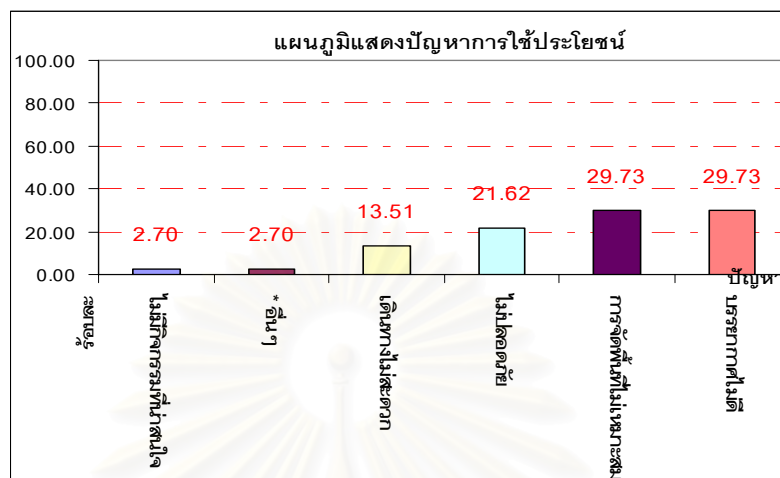
7.3.2 ชุมชนท่าเตียน

7.3.2.1 ทางสัญจรภายในชุมชน

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.4 และ ภาพที่ 7.3)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 29.73 มีปัญหาเรื่องของบรรยากาศไม่ดีเนื่องจากความแออัดทึบของอาคารและที่โล่งว่าง การจัดการพื้นที่ไม่เหมาะสมโดยเฉพาะบริเวณตลาดสด และการจอดรถกีดขวางทางสัญจร รวมทั้งมีกลิ่นจากตลาด ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 60 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม และ ถึงร้อยละ 73.33 เห็นว่าควรปรับปรุงที่โล่งว่างดังกล่าวโดยให้เหตุผลต่าง ๆ เช่น ที่โล่งว่างมีสภาพทึบ ความแออัดสกปรก ส่งกลิ่นเหม็นโดยเฉพาะบริเวณตลาด ควรขยายพื้นที่ให้กว้างขึ้นเพราะทางเดินบางช่วงแคบ มีสิ่งของวางกีดขวางทางเดิน และมีสภาพของทางเดินทึบ ในตอนกลางคืนค่อนข้างอันตราย เพราะแสงสว่างไม่เพียงพอทำให้เป็นแหล่งมั่วสุมของกลุ่มวัยรุ่น

นอกจากนี้พบว่าบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีการตั้งบ้านเรือนชั่วคราวมุงกก
พื้นที่ริมแม่น้ำในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถออกไปใช้ประโยชน์ และยังมีการยึดครองที่โล่งว่าง
สาธารณะ เป็นต้น

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ กลิ่นจากตลาดสด

แผนภูมิที่ 7.4 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง(ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน)

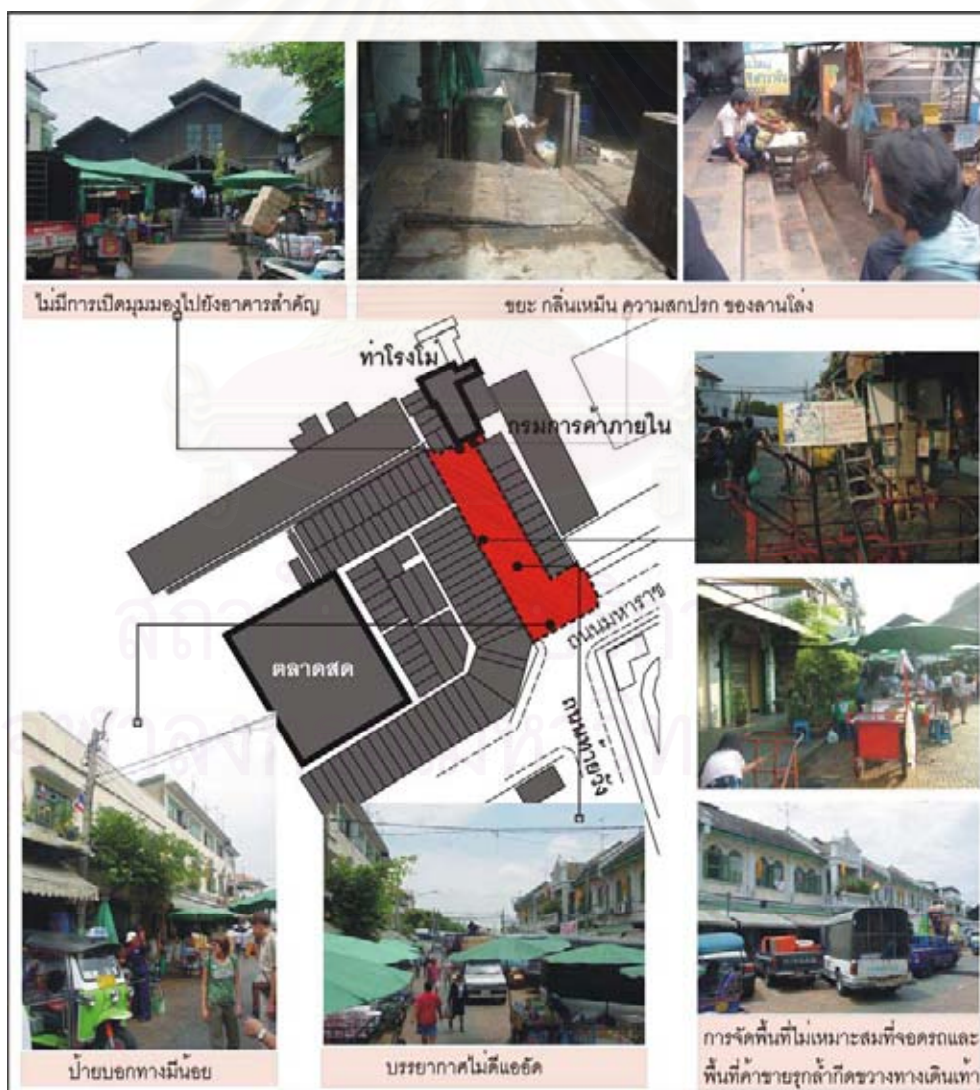

ภาพที่ 7.3 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายในชุมชนท่าเตียน

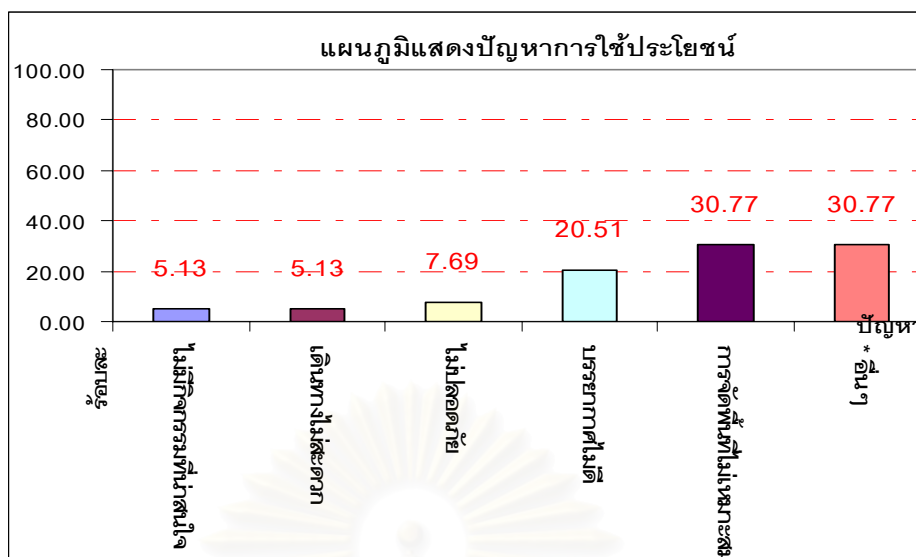
7.3.2.2 ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวังพบว่า มีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.5 และ ภาพที่ 7.4)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 30.77 คือ จอดรถกีดขวางทางสัญจร ,ป้ายบอกเส้นทางมีน้อย การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม รongลงมาเป็นปัญหาบรรยากาศไม่ดี ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างอยู่ในสัดส่วนเท่ากัน แต่เห็นว่าการปรับปรุงที่โล่งว่างถึงร้อยละ 73.33 เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นความคิดเห็นของพ่อค้าแม่ค้า และคนในพื้นที่โดยเห็นว่าการใช้ประโยชน์ของที่โล่งว่างเหมาะสมแล้วเพราะเป็นกิจกรรมที่มีมาแต่เดิมของคนในชุมชน แต่ควรปรับปรุงสภาพทางกายภาพของที่โล่งว่างและการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับกิจกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว เช่น ปรับปรุงจัดระเบียบเรื่องที่จอดรถ เพิ่มป้ายบอกทางไปท่าเรือ ปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีสวนและมองเห็นพระบรมมหาราชวัง ปรับปรุงลานโล่งให้น่าเดินมากกว่านี้ จัดการปัญหาขยะและกลิ่นเหม็นจากการค้าขาย เป็นต้น

ภาพที่ 7.4 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง(ชุมชนท่าเตียน)

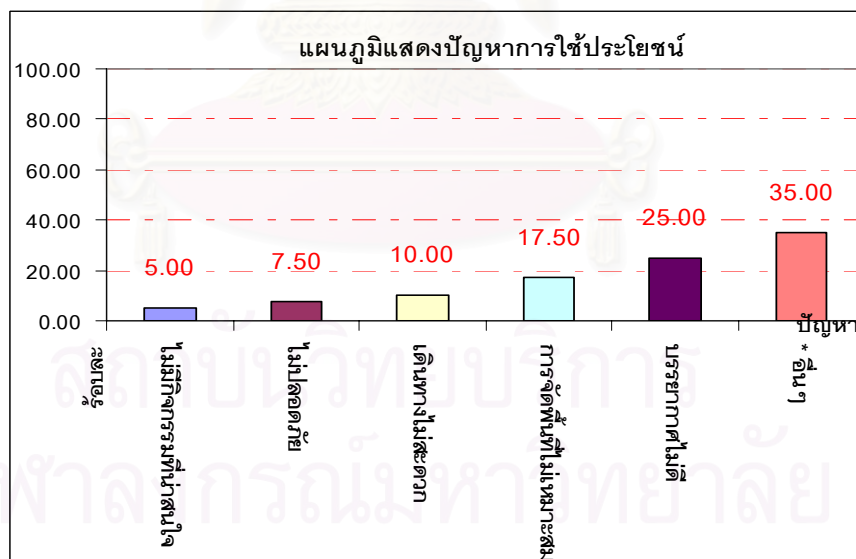

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ จอดรถกีดขวางทางสัญจร, ป้ายบอกเส้นทางมีน้อย

แผนภูมิที่ 7.5 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง (ชุมชนท่าเตียน)

7.3.1.3 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช) พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.6 และภาพที่ 7.5)

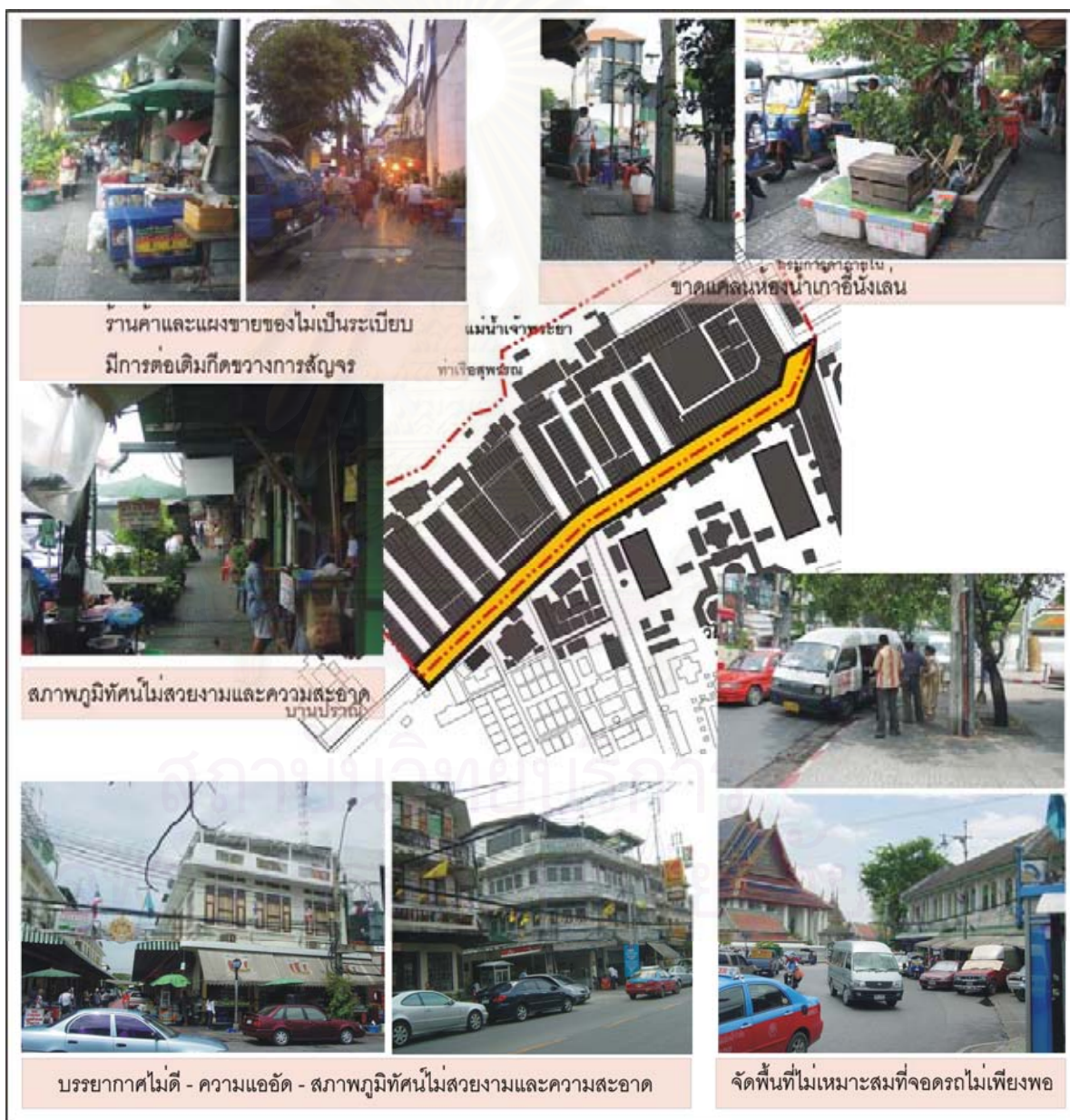
หมายเหตุ : อื่นๆ คือความแออัดสภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงามและความสะอาดของที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 7.6 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชนท่าเตียน

(ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 35 มีปัญหาความแออัด สภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงามและความสะอาดของที่โล่งว่าง รองลงมาเป็นปัญหาบรรยากาศไม่ดี การจัดทำพื้นที่

ไม่เหมาะสม ตามลำดับ ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างอยู่ในสัดส่วนใกล้เคียงกันคือเหมาะสมร้อยละ 53.33 และไม่เหมาะสมร้อยละ 46.67 ในสัดส่วนที่เห็นว่าเหมาะสมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพในที่โล่งว่าง โดยมีเหตุผลว่ามีกิจกรรมที่หลากหลาย และเป็นที่พักผ่อนของชุมชนมาแต่เดิมแล้ว แต่ความคิดเห็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 80 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมากเห็นว่าควรมีการปรับปรุงที่โล่งว่างทั้งในเรื่องความสะอาดของทางเท้า ภูมิทัศน์ไม่น่ามอง ความแออัดของพื้นที่ ที่จอดรถไม่เพียงพอและไม่เป็นสัดส่วน ร้านค้าและแผงขายของไม่เป็นระเบียบมีการต่อเติมกีดขวางการสัญจร ควรจัดให้มีห้องน้ำที่เพียงพอและอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม และควรเพิ่มเก้าอี้นั่งเล่นริมทางเดิน เป็นต้น

ภาพที่ 7.5 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ)
(ชุมชนท่าเตียน)

7.3.2.4 ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ

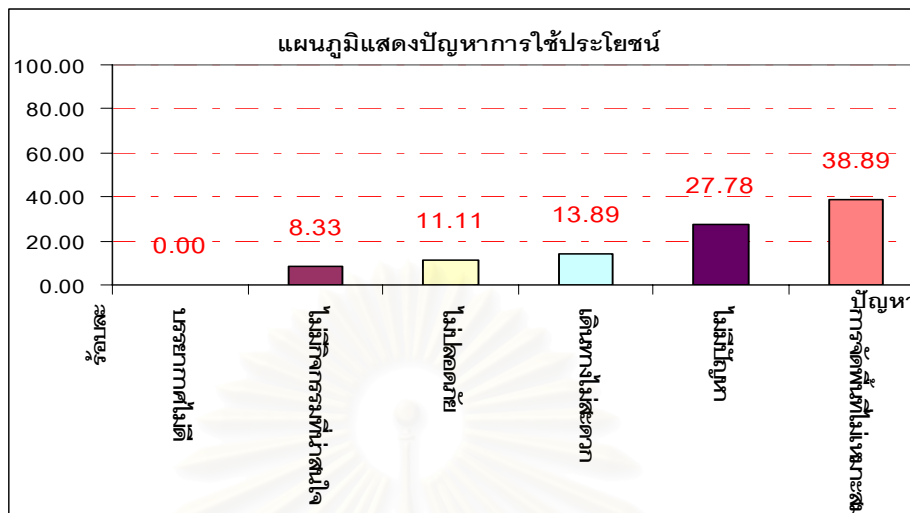
จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.7 และ ภาพที่ 7.6)

ภาพที่ 7.6 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ (ชุมชนท่าเตียน)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างพบว่าร้อยละ 38.89 เป็นปัญหาการจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม เพราะมีกิจกรรมที่ขัดแย้งกันโดยเฉพาะกิจกรรมการออกกำลังกาย (Active) กับกิจกรรมการนั่งพักผ่อน หรือ ท่องเที่ยว (Passive) ซึ่งไม่มีการแบ่งพื้นที่ที่เหมาะสมไม่ให้รบกวนกัน และความคิดเห็นส่วนใหญ่ร้อยละ 63.33 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมอยู่แล้วเพราะมีกิจกรรมที่หลากหลายเด็กในชุมชนมีพื้นที่ออกกำลังกาย รวมทั้งสภาพลานโล่งมีความร่มรื่นบรรยากาศดี และมีที่นั่งพักผ่อนร่มรื่น แต่มีถึงร้อยละ 46.67 คิดว่าควรมีการปรับปรุงลานโล่งบริเวณนี้ ได้แก่ ควรซ่อมแซมอาคารที่ชำรุด เช่น ห้องน้ำ ควรจัดเก็บวัสดุต่าง ๆ ที่วางเกะกะให้เป็นระเบียบ เรื่องของความสะอาดพื้นที่ เรื่องความปลอดภัย และที่สำคัญคือการจัดพื้นที่ไม่ให้รบกวนกันโดยการจัดสนามกีฬาให้เป็นสัดส่วนมากกว่านี้ ควรมีต้นไม้ให้มากกว่านี้ ฯลฯ ส่วน

เหตุผลที่คิดว่าไม่ควรปรับปรุงเพราะการปรับปรุงอาจไปทำลายคุณค่าของพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์

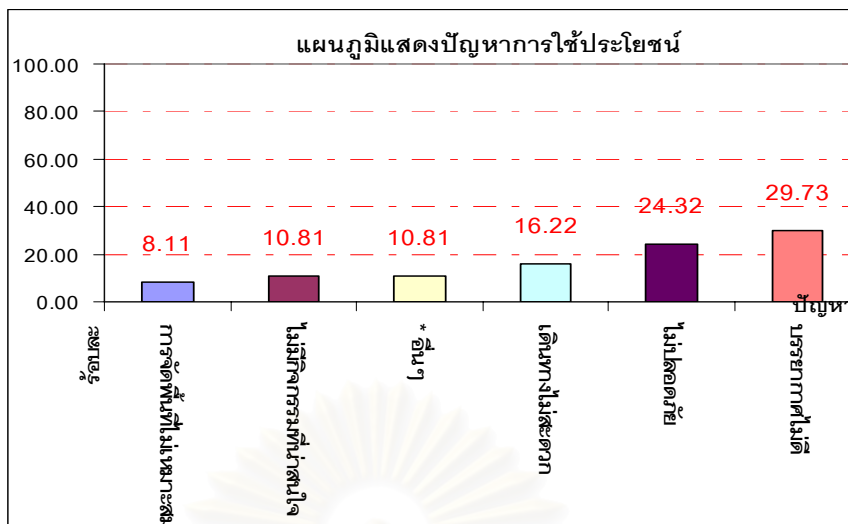
แผนภูมิที่ 7.7 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ (ชุมชนท่าเตียน)

7.3.3 ชุมชนหลังวัดราชนัดดา

7.3.3.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนหลังวัดราชนัดดา

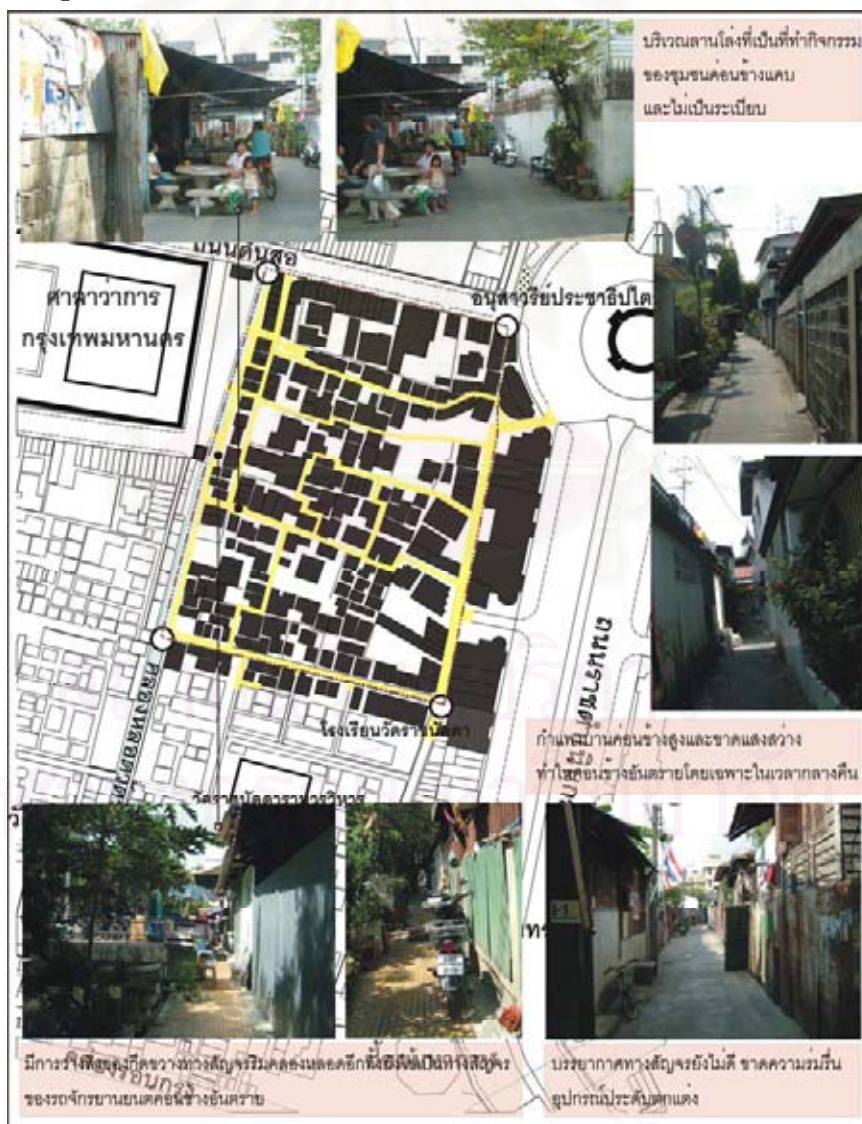
จากการสำรวจและการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนหลังวัดราชนัดดาพบว่า มีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.8 และ ภาพที่ 7.7)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 29.73 มีปัญหาเรื่องของบรรยากาศไม่ดี และปัญหาความไม่ปลอดภัยร้อยละ 24.32 เพราะบางซอยค่อนข้างเปลี่ยวโดยเฉพาะในเวลาดอนกลางคืนส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 56.67 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมแล้ว ถึงร้อยละ 56.67 แต่เห็นว่าควรปรับปรุงที่โล่งว่างดังกล่าวถึงร้อยละ 80 โดยให้เหตุผลต่างๆ เช่น ควรปรับปรุงทางเดินให้มีความร่มรื่นมีรถจักรยานยนต์วิ่งในทางสัญจรค่อนข้างอันตรายสำหรับคนเดินเท้า ปัญหาความสะอาดของทางสัญจร ปัญหาแสงสว่างบริเวณทางสัญจรไม่เพียงพอ และปัญหาสิ่งกีดขวางบริเวณทางสัญจร

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ แสงสว่างในพื้นที่, มอเตอร์ไซด์ขับขี่ในเส้นทางเดินเท้า

แผนภูมิที่ 7.8 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจร/ละลานโล่งภายในชุมชน

ภาพที่ 7.7 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนหลังวัดราชนันทดา

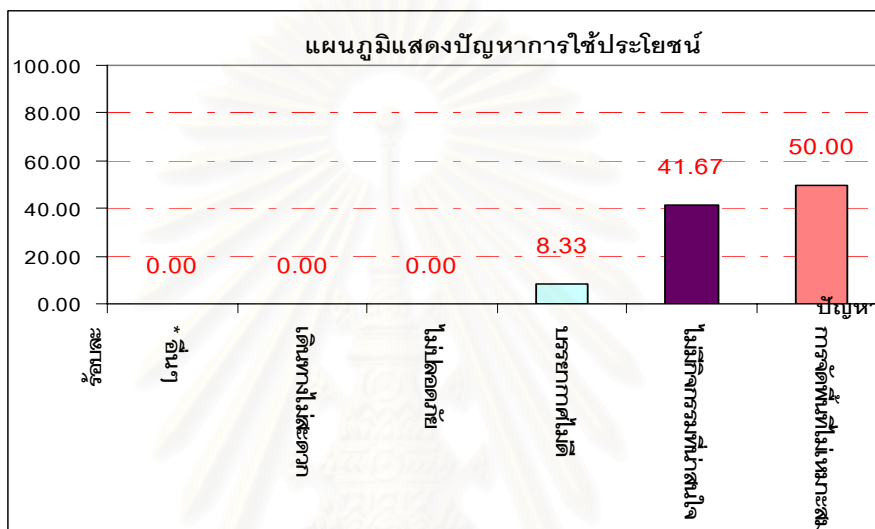
7.3.3.2 ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหาร

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหาร พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.9 และ ภาพที่ 7.8)

ภาพที่ 7.8 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ ลานโล่งในวัดราชภัฏดารามวรวิหาร

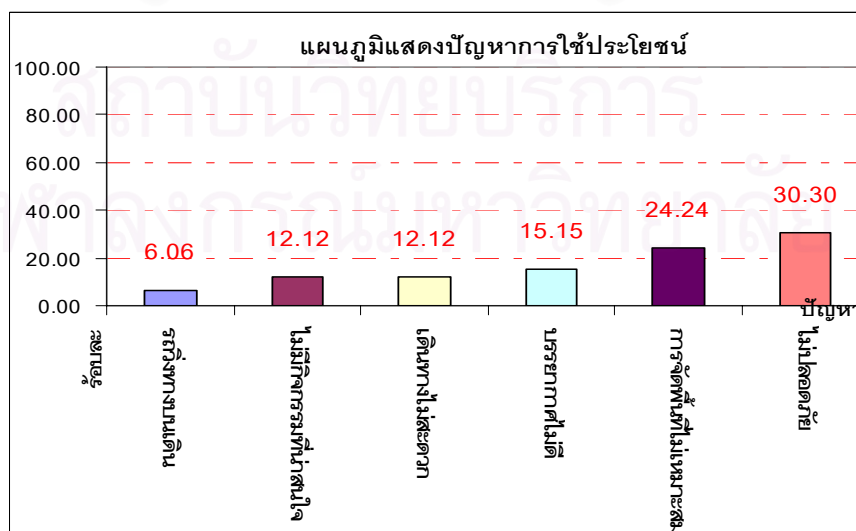
ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างส่วนใหญ่ เป็นเรื่องของการจัดพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมร้อยละ 50 โดยเฉพาะพื้นที่จอดรถที่ค่อนข้างแออัดรองลงมาเป็นเรื่องไม่มีกิจกรรมที่น่าสนใจ ร้อยละ 41.67 ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งกว้างส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 76.67 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสมดีแล้ว แต่เห็นว่าควรปรับปรุงที่โล่งกว้างดังกล่าวถึงร้อยละ 43.33 โดยให้เหตุผลต่าง ๆ เช่น ควรจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนมากกว่านี้ โดยเฉพาะจัดระเบียบพื้นที่จอดรถ ปรับปรุงความสะอาดโดยรอบลานวัด สภาพแวดล้อมยังไม่เหมาะสมขาดความร่มรื่น อาคารและป้ายขัดแย้งกับโบราณสถานและไม่เป็นระเบียบ เป็นต้น

แผนภูมิที่ 7.9 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ลานโล่งในวัดราชนัคดารามวรวิหาร

7.3.3.3 สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการพบว่า มีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.10 และ ภาพที่ 7.9)

แผนภูมิที่ 7.10 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ

ภาพที่ 7.9 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ สวนสาธารณะบริเวณศาลาว่าการฯ

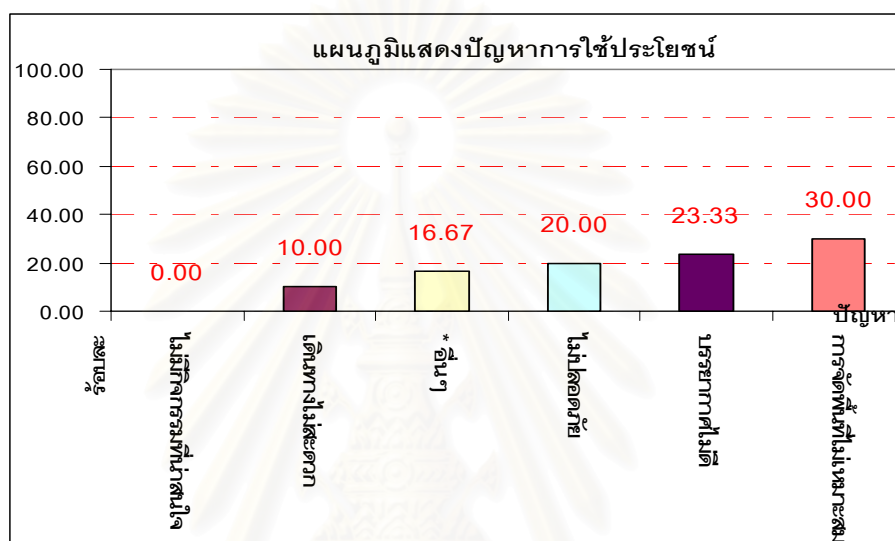
ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 30.30 ตอบว่ามีปัญหาเรื่องของความไม่ปลอดภัยร้อยละ 30.30 รองลงมาคือปัญหาการจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม เช่น พื้นที่ค้าขายไม่เป็นระเบียบ ร้อยละ 24.24 ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 60 เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม และ เห็นว่าควรปรับปรุงที่โล่งว่างถึงร้อยละ 80 โดยมีประเด็นในการปรับปรุง เช่น พื้นที่คับแคบ ปัญหาการจอดขวางทางเข้าสวนสาธารณะและบดบังทัศนียภาพ ถึงขยะวางไม่เป็นระเบียบ ปัญหาความปลอดภัยโดยเฉพาะ

ตอนกลางคืน ปัญหาเรื่องความสะดวกของพื้นที่โดยเฉพาะในคลองหลอด พื้นที่บางจุดอยู่ในสภาพทรุดโทรม ปัญหาแสงสว่างและป้ายบอกทาง และควรเพิ่มเครื่องเล่นของเด็ก ๆ เป็นต้น

7.3.4 ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อแจ้

7.3.4.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

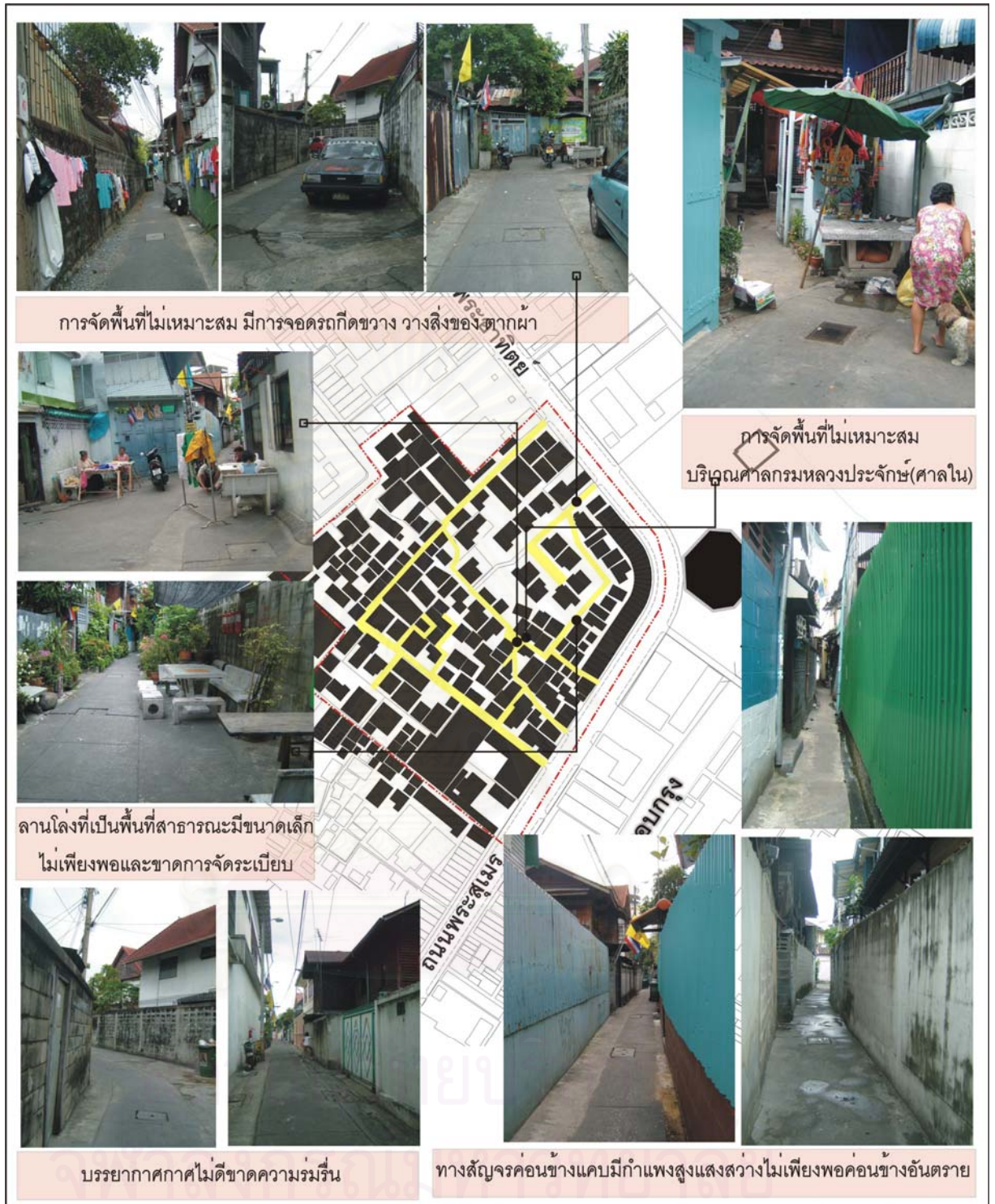
จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชนพบว่า มีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.11 และ ภาพที่ 7.10)

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ พื้นที่คับแคบ, พื้นที่สาธารณะส่วนกลางไม่เพียงพอ

แผนภูมิที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 30 เป็นปัญหาการจัดพื้นที่ไม่เหมาะสมรองลงมาเป็นปัญหาบรรยากาศไม่ดี และความปลอดภัยเพราะเป็นตรอกและซอยแคบ ๆ มีกำแพงสูง ไฟฟ้าและแสงสว่างยังไม่เพียงพอ ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างอยู่ในสัดส่วนเท่ากัน แต่เห็นว่าควรทำการปรับปรุงที่โล่งว่างถึงร้อยละ 76.67 ด้วยเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ควรจัดพื้นที่ให้เป็นระเบียบความสะดวกของทางสัญจร ควรมีพื้นที่ส่วนกลางมากกว่านี้ ปัญหาจราจรโหมย จักรเย็บที่จอดรถบริเวณตรอกเขียนนิวาสน์เพิ่มขึ้นไม่ในพื้นที่เพื่อให้บรรยากาศร่มรื่นมากกว่านี้ ปัญหาเรื่องปล่อยสัตว์เลี้ยงออกมาถ่ายในพื้นที่ เป็นต้น

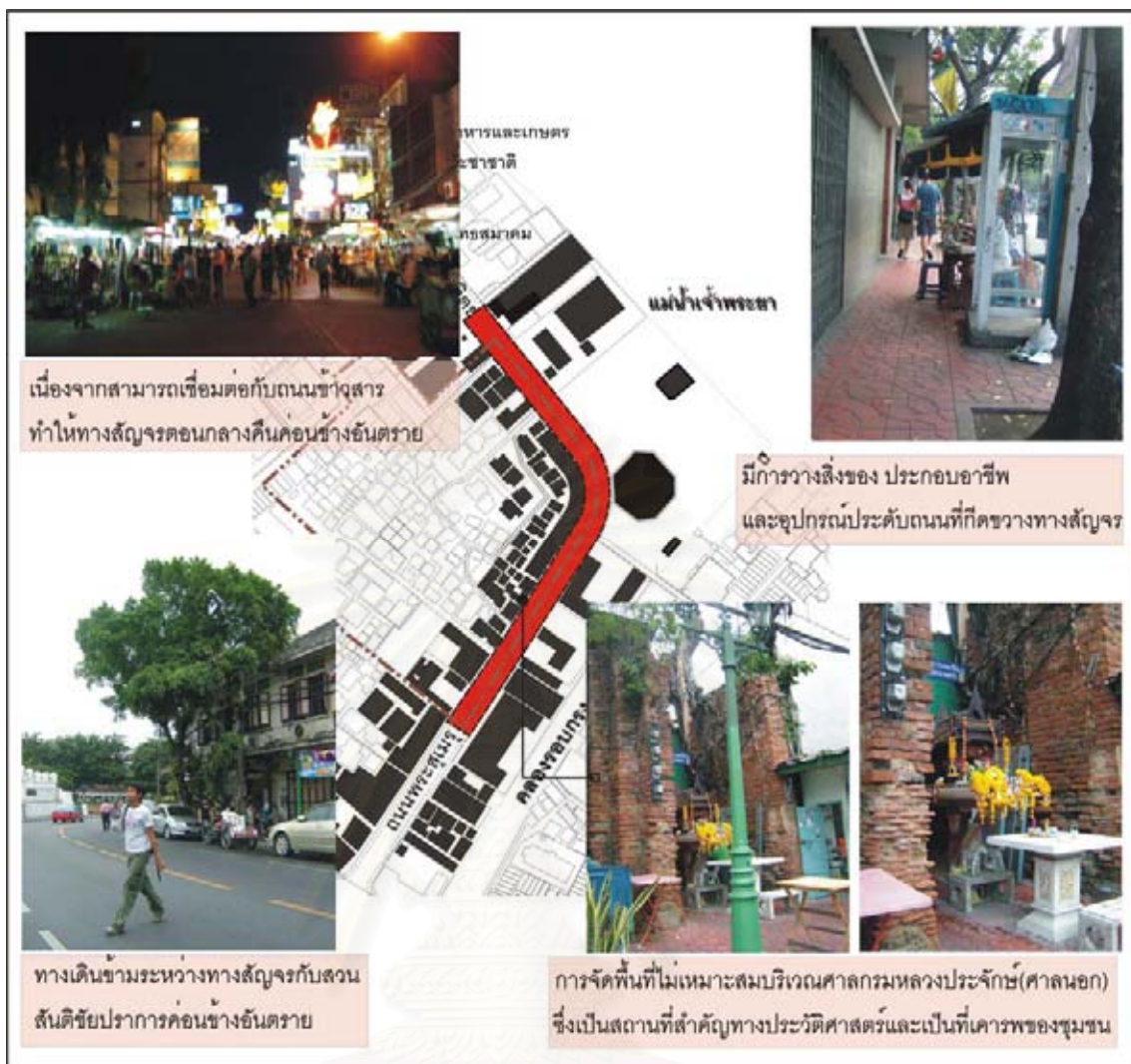

ภาพที่ 7.10 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรและลานโล่ง

ภายในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่อ้

7.3.4.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า - ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

จากการสำรวจ และการสัมภาษณ์บุคคลที่มาใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) พบว่ามีสภาพปัญหาการใช้ประโยชน์ ดังนี้ (แผนภูมิที่ 7.12 และ ภาพที่ 7.11)

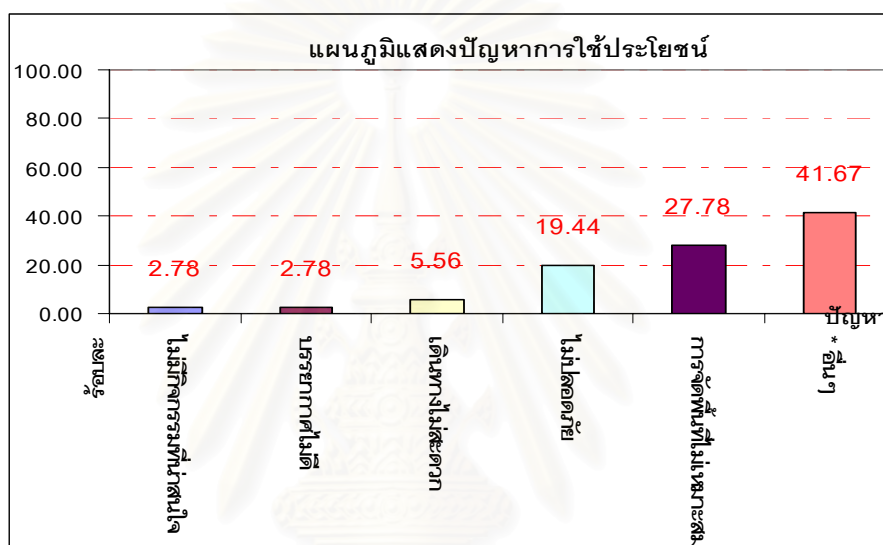

ภาพที่ 7.11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ทางสัญจรภายนอกชุมชน

(ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 30.30 เป็นเรื่องความไม่ปลอดภัย โดยเฉพาะในเวลากลางวัน นอกจากนั้นยังมีปัญหาการจัดพื้นที่ไม่เหมาะสมร้อยละ 24.24 โดยเฉพาะบริเวณศาลกรมหลวงประจักษ์(ศาลนอก) ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นที่เคารพบูชาของคนในชุมชนแต่ขาดการปรับปรุงที่ดี ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างโดยส่วนใหญ่คิดว่ามีความเหมาะสมอยู่แล้วร้อยละ 63.33 และไม่ควรรีปรับปรุงอะไรเพิ่มเติมอีก เพราะต้องการพื้นที่เงียบสงบ ไม่พลุกพล่าน

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างร้อยละ 41.67 ตอบว่าไม่พบปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง นอกจากนั้นตอบว่าการจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม ไม่ปลอดภัยโดยเฉพาะในเวลา กลางคืน ส่วนความคิดเห็นในเรื่องความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่คิดว่า มีการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เหมาะสมดีแล้วถึงร้อยละ 73.33 แต่คิดว่าควรให้ทำการปรับปรุงที่โล่งว่างเพิ่มเติมให้ดีกว่าเดิมอีกถึงร้อยละ 73.33 เช่นกัน โดยมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงได้แก่ ควรมีร้านค้าน้อยลงกว่านี้ ควรปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบสวนที่มีสภาพทรุดโทรม การจัดกิจกรรมต่างควรให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วมมากกว่านี้ ควรมีพื้นที่สำหรับหลบฝน ถึงขณะมีน้อยเกินไปทำให้มีการทิ้งขยะในที่โล่งว่าง หิ้งน้ำสกปรกและอยู่ในมุมอับ

หมายเหตุ : อื่นๆ ถึงขณะน้อย

แผนภูมิที่ 7.13 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์สวนสันติชัยปราการ

7.4 สรุปสถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ และปัญหาการใช้ประโยชน์พบว่าชุมชนขนาดเล็กมากคือ ชุมชนแพ่งภูธรมีลานโล่งภายในชุมชนที่เด่นชัดจึงมีสถานการณ์การใช้ประโยชน์สูง ส่วนชุมชนขนาดเล็ก คือ ชุมชนท่าเตียน ชุมชนขนาดกลาง คือ ชุมชนหลังวัดราชนันทดา และ ชุมชนขนาดใหญ่ คือ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ มีที่โล่งว่างที่เป็นทางสัญจรเกือบทั้งหมดจึงทำให้มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ต่ำ ส่วนที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนซึ่งเป็นทางสัญจรสายหลัก เป็นลานโล่งและเป็นสวนสาธารณะมีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ค่อนข้างสูงเนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพ และการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายกว่าแต่ยังขาดการเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในและบริเวณโดยรอบชุมชน

ส่วนปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับบรรยากาศไม่ดี การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม และความปลอดภัย เช่น ความแออัดทรุดโทรมของอาคารบริเวณโดยรอบที่โล่ง

ว่างและขัดแย้งกับอาคารโบราณสถาน กิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่ไม่เหมาะสม ปัญหาการจอดรถ/วางสิ่งของกีดขวางและบดบังภูมิทัศน์ เป็นต้น ซึ่งสถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างเหล่านี้เป็นข้อมูลที่สำคัญ ในการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ในบทที่ 8 ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปและเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ การวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ และการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างสามารถสรุปเพื่อตอบคำถามงานวิจัยและเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ได้ดังนี้

8.1 วิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากวิวัฒนาการของการใช้ที่ดินในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน ที่มีวิวัฒนาการจากชุมชนเกษตรมาเป็นชุมชนเมืองที่มีความแออัดและมีสภาพปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย โดยความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องในยุคแรกสภาพบ้านเมืองมีความเบาบาง อีกทั้งวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ท้องทุ่ง มีศูนย์กลางของกิจกรรมอยู่ที่วัด วัง และตลาด ความสัมพันธ์ที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องจึงเป็นไปในลักษณะของวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวันโดยมีที่โล่งว่างแวดล้อม ต่อมาเป็นระยะรับอิทธิพลจากชาติตะวันตก สภาพบ้านเมืองมีความหนาแน่นขึ้น วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองเริ่มเป็นวิถีชีวิตบนบกมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างที่โล่งว่างกับการใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเกิดความสัมพันธ์ของที่โล่งว่างตามท้องถนน จนกระทั่งเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงยุคปัจจุบันสภาพบ้านเมือง และผู้คนหนาแน่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเกิดที่โล่งว่างในรูปแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ ลานโล่งระบบถนน ทำให้ที่โล่งว่างในชุมชนเมืองที่เคยมีอยู่อย่างมากมายถูกแทนที่ด้วยอาคาร และระบบศูนย์กลางชุมชนจากที่เคยเป็นวัดเริ่มค่อยลดบทบาทลง เป็นตลาดรูปแบบใหม่ พื้นที่ที่เคยมีคุณค่าถูกบดบังและทำลายด้วยตึกกรมบ้านช่องที่มีสภาพเสื่อมโทรม ทำให้เกิดการขาดแคลนที่โล่งว่างเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐในการปรับปรุงพัฒนาที่โล่งว่าง ไม่ว่าจะเป็นกรณีปรับปรุงภูมิทัศน์ชุมชนป้อมมหากาฬเพื่อเปิดเป็นที่โล่งเป็นพื้นที่สาธารณะโดยทำการรื้อย้ายชุมชนออกนอกพื้นที่ หรือ เป็นการรื้อถอนอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอาคารที่เกิดขึ้นจากประชาชน เพื่อปรับเป็นที่โล่งว่างสาธารณะทำให้ชุมชนเมืองขาดชีวิตชีวา

8.2 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวและประเภทของที่โล่งว่าง โดยแบ่งประเภทของที่โล่งว่าง ออกเป็นที่โล่งว่างภายในชุมชน และที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน และวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง จึงสรุปลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง ได้ดังนี้

จากการศึกษาพบว่าที่โล่งว่างภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นทางสัญจร ไม่ว่าจะเป็น ชุมชนท่าเตียน ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ ชุมชนแพ่งภูธร และชุมชนหลังวัดราชนัดดา โดยส่วนใหญ่มีกิจกรรมการใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมจำเป็นเกือบทั้งหมด คือ ใช้เป็นทางสัญจร เป็นพื้นที่ค้าขาย เป็นทางเดินผ่าน ส่วนกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคมภายในชุมชนมีค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาล จึงทำให้มีพื้นที่สำหรับปฏิสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนค่อนข้างน้อย ส่วนที่โล่งว่างที่เป็นลักษณะของลานโล่งและสวนสาธารณะมีค่อนข้างน้อย จากชุมชนกรณีศึกษาพบมีชุมชนท่าเตียน และ ชุมชนแพ่งภูธรที่มีลักษณะของลานโล่งที่เด่นชัด แต่ก็ยังขาดการใช้ประโยชน์ที่เต็มศักยภาพ

ที่โล่งว่างภายนอกชุมชนเป็นที่โล่งว่างเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก เป็นที่โล่งว่างที่ได้จัดเตรียมไว้เพื่อสาธารณะ หรือ เปิดให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์อย่างหลากหลายโดยสามารถแยกตามชุมชนได้ดังนี้

- ชุมชนแพ่งภูธร มีที่โล่งว่างภายนอก 1 แห่ง คือ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม) มีการใช้ประโยชน์โดยเป็นการยึดครองของคนเฉพาะกลุ่ม คือกลุ่มคนไร้บ้าน และกลุ่มคนขายของริมทางเท้า กิจกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นจึงไม่เหมาะสมกับพื้นที่เช่น การทำกิจกรรมส่วนตัว ในพื้นที่สาธารณะ การถ่ายสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลอง ทำให้ทำลายสภาพพื้นที่โดยรอบ และไม่เกิดการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย

- ชุมชนท่าเตียน มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ ทางสัญจร (ทางเดินเท้า-ถนนมหาธาตุ) และเป็นลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ ในส่วนของลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ มีการใช้ประโยชน์ที่ค่อนข้างหลากหลายส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมทางสังคม แต่ลักษณะของกิจกรรมในฐานะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมของชุมชนเริ่มลดน้อยลง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับที่โล่งว่างยังไม่ค่อยมีความสัมพันธ์เท่าที่ควร

- ชุมชนหลังวัดราชนัดดา มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ สวนสาธารณะบริเวณชุมชน และ ลานโล่งในวัดราชนัดดารามวรวิหาร ในสวนสวนสาธารณะมีการใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมเพื่อการค้า มีการพักผ่อนบ้างเล็กน้อย ส่วนลานโล่งในวัดราชนัดดารามวรวิหาร จากสภาพที่โล่งว่างที่มีการใช้ประโยชน์เป็นที่จอดรถจึงมีความแออัดไม่เอื้อให้มีการใช้ประโยชน์เป็นกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนและกิจกรรมทางสังคมเท่าที่ควร

- ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ตรอกไก่แจ้ มีที่โล่งว่างภายนอก 2 แห่ง คือ ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ) และ สวนสันติชัยปราการ มีการใช้ประโยชน์ที่ค่อนข้างหลากหลายส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจทั้งกิจกรรม การออกกำลังกาย (Active) และกิจกรรมการนั่งพักผ่อน (Passive)

8.3 สถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

8.3.1 สถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ พบว่าที่โล่งว่างภายในชุมชนส่วนใหญ่มีศักยภาพการใช้ประโยชน์ต่ำ เนื่องจากลักษณะของที่โล่งว่างเป็นทางสัญจรที่มีการใช้ประโยชน์เพื่อกิจกรรมจำเป็น ขาดความหลากหลายทั้ง กลุ่มผู้ใช้ เวลา และกิจกรรม อีกทั้งเป็นที่โล่งว่างที่ขาดการวางแผน และออกแบบเพื่อรองรับกิจกรรม รูปแบบที่โล่งว่างเกิดจากการขยายตัวของมวลอาคารเป็นหลักโดยไม่ได้คำนึงถึงลักษณะของที่โล่งว่างโดยรอบ อีกทั้งอาคารและสถานที่สำคัญที่แสดงถึงคุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างมีสภาพเสื่อมโทรม ถูกบดบังจากสิ่งก่อสร้างที่ขัดแย้งกับบริบทเดิมของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีลักษณะทางกายภาพที่ไม่เหมาะสมต่อการเกิดกิจกรรมพักผ่อน และกิจกรรมทางสังคม ส่วนที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนส่วนใหญ่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ค่อนข้างสูงเนื่องจากลักษณะของที่โล่งว่างเป็นทางสัญจรสายหลัก เป็นลานโล่งในศาสนสถานสำคัญ และเป็นสวนสาธารณะ ที่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย และแวดล้อมด้วยอาคารและสถานที่ที่มีคุณค่า อีกทั้งมีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมในการเกิดกิจกรรมพักผ่อน และกิจกรรมทางสังคม แต่ยังคงขาดการเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในและบริเวณโดยรอบชุมชนทั้งในมิติของพื้นที่ ได้แก่ ความต่อเนื่องของที่โล่งว่างภายในและที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน และมิติทางด้านสังคม ได้แก่ ความต่อเนื่องของกิจกรรมและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่

8.3.2 ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

จากศึกษาการปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างพบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่าง โดยเป็นผลต่อเนื่องทำให้เกิดปัญหาที่เกิดจากลักษณะกิจกรรมและพฤติกรรมตามมาโดยสามารถสรุปปัญหาในภาพรวมได้ดังนี้

8.3.2.1 ปัญหาที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ บรรยากาศไม่ดีเนื่องจากความแออัดทึบของอาคารและที่โล่งว่าง การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม ความแออัดของอาคาร สิ่งก่อสร้าง ความสกปรกปัญหาขยะและกลิ่นเหม็น ความคับแคบของพื้นที่ ปัญหาแสงสว่างไม่เพียงพอ ปัญหาที่จอดรถกีดขวางในที่โล่งว่าง ปัญหาป้ายที่ขัดแย้งกับพื้นที่และไม่เป็นระเบียบ ปัญหาสภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงาม และอาคารร้านค้าและแผงขายของไม่เป็นระเบียบ ฯลฯ

8.3.2.2 ปัญหาที่เกิดจากลักษณะกิจกรรมและพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ ได้แก่ กิจกรรมขัดแย้งกันระหว่างกิจกรรมการออกกำลังกาย (Active) กับกิจกรรมการนั่งพักผ่อน หรือ ท่องเที่ยว (Passive) อันเป็นผลมาจากลักษณะทางกายภาพของที่โล่งว่างที่คับแคบและมีกิจกรรมที่ซ้อนทับกันในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น ลานโล่งวัดพระเชตุพนฯ (ชุมชนท่าเตียน) และทางสัญจรภายในชุมชนเนื่องจากเป็นที่โล่งว่างประเภทเดียวภายในชุมชนที่ต้องรองรับกิจกรรมจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจกรรมจำเป็น แต่ก็มีกิจกรรมการพักผ่อนและกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้น เช่น เด็กวิ่งเล่น การสนทนาพูดคุยกัน ทำให้เกิดการขัดแย้งกันระหว่างกิจกรรม หรือ กิจกรรมการท่องเที่ยว กับ กิจกรรมทางการค้า เช่น ชุมชนท่าเตียน

ปัญหาการยึดครองที่โล่งว่างของกลุ่มคนต่างๆ ได้แก่ การยึดครองที่โล่งว่างของกลุ่มคนไร้บ้านบริเวณริมคลองหลอด เนื่องจากพื้นที่ขาดการวางแผนจัดการด้วยมาตรการที่เด็ดขาด และไม่มีการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในการแก้ปัญหา การยึดครองทางสัญจรเพื่อการค้าของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าบน เป็นต้น

8.4 ข้อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

8.4.1 ปรับปรุงที่โล่งว่างภายในชุมชนให้มีความเหมาะสมทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ของผู้คน จากการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนส่วนใหญ่เป็นที่โล่งว่างประเภททางสัญจรที่มีสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างต่ำ ทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมจำเป็น ได้แก่ การสัญจรผ่านทั้งทางรถ และการเดินเท้า การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างจึงขาดความสัมพันธ์กับชุมชนและผู้คน ตามแนวความคิดของ Jan Gehl ที่เน้นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมกายภาพให้เหมาะสมต่อการเกิดกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเลือกอื่นนอกจากกิจกรรมจำเป็นเพียงอย่างเดียว เพื่อสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนมากขึ้นเป็นชุมชนเมืองที่มีชีวิตชีวา

ดังนั้นหากต้องการให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่มีชีวิตชีวาตามแนวความคิดข้างต้น จึงควรวางแผนทางกายภาพของที่โล่งว่างที่ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมพักผ่อน และกิจกรรมทางสังคม เช่น การเพิ่มพื้นที่ที่เป็นลานโล่ง หรือ สวนสาธารณะขนาดเล็กในชุมชนโดยปรับปรุงจากที่โล่งว่างที่มีอยู่เดิมแต่มีการใช้ประโยชน์ที่ไม่เต็มศักยภาพ และจัดหาที่โล่งว่างที่เป็นพื้นที่สูญเสียเปล่าเช่นอาคารที่บุกรุกพื้นที่สาธารณะหรืออาคารที่ทิ้งร้างว่างเปล่าเป็นต้น

8.4.2 คำนี้ถึงการกระจายตัวของที่โล่งว่าง

ควบคุมมวลอาคารให้สัมพันธ์กับที่โล่งว่าง ไม่ให้เป็นพื้นที่สูญเสียเปล่าที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ตามแนวความคิดของ โรเจอร์ ทรานซิก นอกจากนี้ที่โล่งว่างต้องมีลำดับการใช้สอยที่โล่งว่างตามแนวคิดของชาร์ลส์ คอร์เรีย และ แนวคิดของ Jan Gehl โดยเริ่มจาก พื้นที่ส่วนบุคคล (Private

Space) ซึ่งได้แก่ พื้นที่ในตัวอาคารบ้านพักอาศัยแต่ละหลังคาเรือนในละแวกบ้าน พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) คือ พื้นที่ต่อเนื่องเชื่อมระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ได้แก่พื้นที่ส่วนที่ตัดออกมาจากพื้นที่กึ่งสาธารณะ โดยแต่ละพื้นที่ต้องมีความสัมพันธ์กันซึ่งในชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชนขนาดลำดับการใช้สอยที่โล่งว่างดังกล่าว เนื่องจากแต่ละพื้นที่ถูกตัดขาดออกจากกันโดยเฉพาะชุมชนท่าเตียนซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็ก และชุมชนแพ่งภูธรซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กมาก

8.4.3 วางแผนปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีความเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชน

จากการวิเคราะห์การกระจายตัวของที่โล่งว่างพบว่าที่โล่งว่างภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนไม่มีความเชื่อมโยงกันทั้งลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ วัสดุพื้นผิวของที่โล่งว่าง องค์ประกอบของที่โล่งว่างทั้งพันธุ์ไม้ อุกรณ์ประดับตกแต่งที่โล่งว่าง ฯลฯ และลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เช่น การเชื่อมโยงของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้นจึงควรสร้างความเชื่อมโยงระหว่างที่โล่งว่างภายในชุมชนกับที่โล่งว่างบริเวณโดยรอบชุมชนเพื่อให้เกิดเป็นโครงข่ายของที่โล่งว่าง Open Space Network สอดคล้องกับแนวความคิดระดับการใช้สอยที่โล่งว่าง ได้แก่ ระดับละแวกบ้าน ระดับชุมชน ระดับย่าน/หย่อมเมือง และระดับเมือง เป็นต้น

8.4.4 ปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่

จากการวิเคราะห์คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่โล่งว่างพบว่าชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 แห่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีอาคารที่มีคุณค่าทั้งสิ้นโดยเฉพาะชุมชนท่าเตียนและชุมชนแพ่งภูธรที่มีอาคารที่มีคุณค่าโดยเฉพาะอาคารตึกแถวเก่าแต่อาคารบางหลังอยู่ในสภาพทรุดโทรม มีการต่อเติมอาคาร รูปแบบสถาปัตยกรรมถูกบดบังด้วยป้ายและสายไฟ นอกจากนี้ยังพบอาคารที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ที่มีความขัดแย้งกับรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิม ส่วนชุมชนหลังวัดราชนาคและ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้ซึ่งมีที่โล่งว่างภายในชุมชนที่คุณค่าและเอกลักษณ์น้อยกว่า 2 ชุมชนแรก เนื่องจากมีอาคารที่มีคุณค่าอยู่น้อย แต่เนื่องจากมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และยังสามารถเชื่อมโยงไปยังพื้นที่สำคัญโดยรอบได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นแนวทางปรับปรุงที่โล่งว่างให้มีความคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถานที่จึงควร ปรับปรุงอาคารที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ทั้งรูปแบบและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยทำการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารที่มีความชำรุดทรุดโทรม ควบคุมการต่อเติมและอาคารที่สร้างใหม่ให้มีรูปแบบกลมกลืนกับอาคารเดิม ปรับปรุงให้ทราบถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เช่น มีป้ายอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ เป็นต้น ปรับปรุงองค์ประกอบทางจินตภาพทั้งที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และมีร่องรอยเหลืออยู่เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของที่โล่งว่าง เช่น แนวกำแพงเมือง ชุมประตู่วัง เป็นต้น

8.4.5 ปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ทั้งปัญหาที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ บรรยากาศไม่ดีเนื่องจากความแออัดทรวดโถมของอาคารและที่โล่งว่าง การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม ความแออัดของอาคารสิ่งก่อสร้าง ความสกปรกปัญหาขยะและกลิ่นเหม็น ความคับแคบของพื้นที่ ปัญหาแสงสว่างไม่เพียงพอ ปัญหาที่จอดรถกีดขวางในที่โล่งว่าง ปัญหาป้ายที่ขัดแย้งกับพื้นที่และไม่เป็นระเบียบ ปัญหาสภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงาม และอาคารร้านค้าและแผงขายของไม่เป็นระเบียบ ฯลฯ และปัญหาที่เกิดจากลักษณะกิจกรรมและพฤติกรรม การใช้ประโยชน์ เช่น กิจกรรมขัดแย้งกัน และปัญหาการยึดครองที่โล่งว่างของกลุ่มคนต่างๆ โดยใช้แนวทางการวางแผนทางกายภาพ และมาตรการทางกฎหมายโดยความร่วมมือของกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ

8.5 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

8.5.1 ควรมีการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 15 ชุมชน รวมทั้งชุมชนที่ไม่ขึ้นทะเบียน เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบลักษณะการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งระบบ

8.5.2 เนื่องจากในการศึกษาแนวทางการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์เน้นที่โล่งว่างในระดับชุมชนเป็นหลัก ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรทำการศึกษาให้ครอบคลุมทุกระดับ ทั้งในระดับเมือง ระดับย่าน ระดับชุมชน และระดับละแวกบ้าน เพื่อให้เห็นการเชื่อมโยงของที่โล่งว่างทุกระดับ

8.5.3 ควรทำการศึกษาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อให้สามารถนำผลการศึกษาไปปฏิบัติได้จริงตามความต้องการของประชาชน

8.5.4 ควรทำการศึกษาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในแต่ละชุมชนเพื่อให้มีผู้รับผิดชอบสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กัลญา ฉัตรจตุรภัทร์ และจงกลณี เย็นภาคี. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.
- กาญจนนาคพันธ์. กรุงเทพเมื่อวานนี้. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2545.
- กำธร กุลชล. การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร: การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- กำธร กุลชล และ ทรงสวรรค์ นิลกำแหง, วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 4-5 (ธันวาคม 2523-2525).
- ขวัญสรวย อติโพธิ. การพัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อเมืองน่าอยู่. วารสารชาวเครือข่ายเมืองน่าอยู่ 1,6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2547): 1-2.
- ไขแสง ศุขะวัฒน์. สวนไทย. บริษัท อีเอสพีพรีนซ์จำกัด, กรุงเทพมหานคร. 2520: 6,104. อ้างถึงใน อลิศรา มีนะกนิษฐ. วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง:ไทยและเทศ. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 19 (2545-2546) : 92.
- จามรี อาระยานิมิตสกุล. ความเป็นมาของบริเวณลานโล่ง. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 (2527) : 25.
- ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล, การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ดิมงคล ปิติวัฒนาลัย. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.
- ดุขฎี ทายตะคุ, วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต, 2542.
- ธีรพล คชาชีวะ. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.
- นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระพระยา. สาส์นสมเด็จพระ ภาควิชาที่ 30 (หน้า 14-30) ภาควิชาที่ 49 (หน้า 104). อ้างถึงใน กำธร กุลชล และ ทรงสวรรค์ นิลกำแหง. วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 4-5 (ธันวาคม 2523-2525).
- นิจ หิณฐิระนันท์. ชาวสารสำนักฝั่งเมือง. (ม.ป.ท.), กระทรวงมหาดไทย, 2515 อ้างถึงใน นงน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ความยุ่งของการอยู่. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2548.
- แน่น้อย คักดีศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- ปิยมาศ จันทรัตน์ศรี. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.
- พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์. การวางผังและออกแบบกายภาพชุมชน. วารสารวิชาการคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3 (2543) : 170.
- พิเชษฐ์ เดชผิว. เกาะรัตนโกสินทร์พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม็ค, 2548.
- รุจิโรจน์ อนามบุตร. คุณประโยชน์จากการปรับปรุงภูมิทัศน์ บริเวณถนนในชุมชน. วารสารวิชาการ
คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 10 (2533) : 163.
- วรรณศิลป์ พิรพันธุ์. องค์ประกอบเมือง. กรุงเทพมหานคร, 2538. (อัดสำเนา)
- วิเชียร เมฆพันธ์และจงบกลณี เย็นภาคี. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และนิลุบล คล่องเวสสะ. พฤติกรรมนันทนาการกับสภาพการใช้พื้นที่
สาธารณะภายในชุมชนอยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.
- ศรัณย์ สมันตรัฐ. สวนในเขตกรุงรัตนโกสินทร์กับชุมชนป้อมมหากาฬ. วารสารวิชาการคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิชา 4 (2547): 191.
- ศิลปากร, กรม: กรุงรัตนโกสินทร์ 2325-2525. 25,6, (มกราคม 2525): 55.
- ศิลปากร, กรม. และมูลนิธิซีเมนต์ไทย. กรุงเทพฯ ๒489 – 2539. (ม.ป.ท.), (ม.ป.ป.). 2539.
- ศิลปากร, กรม. บันทึกเรื่องความสัมพันธ์มิติระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติในศตวรรษที่
17. 1เล่ม. กรุงเทพมหานคร: ครุสภา, 2521.
- ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี. (ม.ป.ท.), ครุสภา, 2521. อ้างถึงใน กำจร กุลชล
และ ทรงสวรรค์ นิลกำแหง. วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก:
ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง.
- สำนักพัฒนาสังคม. สรุปข้อมูลชุมชนกรุงเทพมหานคร [Online]. แหล่งที่มา:
<http://203.155.220.217/docd/index.htm> [1 เมษายน 2551]
- สุพักตรา สุทสุภา. พื้นที่เปิดโล่ง: องค์ประกอบในผังเมือง. หน้าจั่ววารสารวิชาการคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 15 (2540) : 121.
- สุวัฒนา ธาดานิติ. หลักการและทฤษฎีการวางแผน. กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการเรียน
การสอน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)
- อรศรี ศิลป์. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.

อดิณ รพีพัฒน์, ม.ร.ว. และคณะ. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2535 – 2416.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527. อ้างถึงใน ดุษฎี ทายตะคุ.

วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต.

อลิศรา มีนะกะนิษฐ. วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง: ไทยและเทศ. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้าจั่ว 19 (2545-2546) : 97.

อุดมศักดิ์ ทุเกาะ. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2550.

ภาษาอังกฤษ

Amos Rapoport, "System of activities and system of settings", in Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary, Edited by Susan Kent. Cambridge: Cambridge University press, 1990. pp.45-47.

Amos Rapoport, "Spatial Organization and the Built Environment," in An Companion Encyclopedia of Anthropology : Humanity, Culture and Social Life. pp.460-502 and Haryadi, "Conservation of Cultural Settings: The Case of Yogyakarta's Inner City Kampung," in Cultural Identity and Urban Change in Southeast Asia: Interpretative Essays, pp.209-225.

Correa,C. The new landscape: Urbanization in the third world. Singapore: A Mimar Book/Butterworth Architecture and Concept Media Ltd., 1929: 32-33. อ้างถึงใน ศรีศักดิ์ พัฒนาศิน. ทัศนคติต่อที่ว่าง: อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้นในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัย. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรมคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 1 (2545): 137.

Chapin, F.Stuart, Urban land use planning, 2nd ed. Urbana: University of Illinois Press, 1972. pp.221-253.

Jan Gehl. Life between Buildings: Using Public Space. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1987. อ้างถึงใน ยงยุทธ ฤ นคร, "ความคิดเรื่องสถาปัตยกรรม-ฯลฯ,"เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาสถาปัตยกรรม. ชุดถึงขยะวิชาการ...ที่1, (ม.ป.ท. ม.ป.ป.2545), 33-37.

Jerome Fellmann, Human geography : landscapes of human activities, 5th ed. Boston, MA : WCB/McGraw Hill, 1997.

Lewis keeble. Principles and practice of town and country planning. London : The Estates Gazette, 1972, p.87.

Patrick Geddes อ้างใน Branch, Milville C., Urban Planning Theory. Pennsylvania :

Dowden, Hutchison & Rass, 1972,p.87.

Spreigeren, Paul D., Urban Design: The Architecture Of Towns And Cites. New York:

MC. Graw – Hill Book Company, 1965

Trancik,R. Finding lost space: Theories of urban design. New York: Van Nostrand

Reinhold, 1986.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์ การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์
 โครงการแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์
 (OPEN SPACE UTILIZATION GUIDELINE FOR KURNG RATTANAKOSIN)
 วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
 สาขาการวางแผนชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 โดย นาย ธีรวิทย์ นิลสุก รหัส 4774135025

ที่โล่งว่างที่ทำการสัมภาษณ์..... ชุมชน.....
 ตำแหน่งที่ตั้งของที่โล่งว่าง.....ผู้ทำการสัมภาษณ์.....
 วันที่.....เดือน.....พ.ศ.เวลา.....แบบสัมภาษณ์ลำดับที่.....

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. เพศ ชาย หญิง
2. สถานภาพ โสด
 สมรส มีบุตรจำนวน.....คน ไม่มีบุตร
 อื่นๆ ระบุ
3. ศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม อื่นๆ ระบุ
4. อายุ 15-20 ปี 20-30 ปี 30 – 60 ปี มากกว่า 60 ปี
5. ระดับการศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา
 ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี อื่นๆ ระบุ
6. อาชีพ นักเรียน , นักศึกษา รับราชการ , พนักงานรัฐวิสาหกิจ
 แม่บ้าน ค้าขาย , ธุรกิจส่วนตัว
 รับจ้าง พนักงานเอกชน
 อื่นๆ ระบุ
7. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ต่ำกว่า 5,000 บาท
 5,000 – 10,000 บาท
 สูงกว่า 10,000 บาท

8. ปัจจุบันท่านพักอาศัยอยู่ที่ใด

ชุมชน ห่างจากพื้นที่นี้กี่กิโลเมตร

บริเวณหรือสถานที่สำคัญที่อยู่ใกล้

ตอนที่ 2 ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

1. ท่านมาทำกิจกรรมอะไรบ้างในบริเวณนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ออกกำลังกาย (ระบุประเภท)

นั่งเล่นพักผ่อน ท่องเที่ยว

พบปะเพื่อนฝูง คำขาย

บูลงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อื่นๆ (ระบุ)

2. ท่านมาใช้ประโยชน์ในบริเวณนี้บ่อยครั้งแค่ไหน

มาเป็นประจำทุกวัน สัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เดือนละ 1-2 ครั้ง

นานๆ ครั้ง ปีละ 3-4 ครั้ง เพิ่งเคยมา อื่นๆ (ระบุ)

3. โดยปกติท่านมากับใคร

ครอบครัว เพื่อน คู่รัก/แฟน มาคนเดียว อื่นๆ

4. ท่านมาด้วยกันกี่คน

5. สาเหตุที่ท่านมาใช้พื้นที่บริเวณนี้

เดินทางสะดวก ใกล้บ้าน

บรรยากาศดี ร่มรื่น มีบริเวณพักผ่อน ออกกำลังกายเป็นสัดส่วน

มีกิจกรรมที่น่าสนใจ

ปลอดภัย

ได้คบค้าสมาคมกับเพื่อน ครอบครัว

อื่นๆ

6. ส่วนใหญ่ท่านมาทำกิจกรรมในบริเวณนี้วันใดบ้าง

วันธรรมดา (จันทร์ – ศุกร์) วันหยุดงาน

ทั้งวันธรรมดาและวันหยุด ไม่แน่นอน

7. ส่วนใหญ่แล้วท่านมาใช้ประโยชน์ ในบริเวณนี้เวลาใด
☐ เช้า (06.00 – 08.00 น.)	☐ บ่าย (13.01 – 16.00 น.)
☐ สาย (08.01 – 11.00 น.)	☐ เย็น (16.01 – 18.00 น.)
☐ เย็น (11.01 – 13.00 น.)	☐ อื่นๆ (ระบุ)
8. ท่านใช้เวลาอยู่ในบริเวณนี้นานเท่าใด
☐ น้อยกว่าครึ่งชั่วโมง	☐ 3 – 4 ชั่วโมง
☐ ครึ่งชั่วโมง – 1 ชั่วโมง	☐ ทั้งหมด
☐ 1 – 2 ชั่วโมง	☐ อื่นๆ (ระบุ).....
9. ท่านเดินทางมาบริเวณนี้ด้วยวิธีใด
☐ เดิน	☐ บันจากรยาน	☐ ขับมอเตอร์ไซด์
☐ รถยนต์ส่วนตัว	☐ รถโดยสารประจำทาง	☐ อื่นๆ (ระบุ)
10. ระยะเวลาที่ท่านเดินทางมายังบริเวณนี้ โดยเฉลี่ยแล้วประมาณเท่าใด
-			
--	--	--
☐ น้อยกว่า 5 นาที	☐ 6 – 10 นาที	☐ 10 – 20 นาที
☐ 20 – 30 นาที	☐ 30 นาที – 1 ชั่วโมง	☐ อื่นๆ (ระบุ).....
11. โดยส่วนตัวแล้ว ท่านได้รับประโยชน์จากที่โล่งว่างบริเวณนี้อย่างไรบ้าง (เรียงลำดับ 3 อันดับ)
☐ ผ่อนคลายความตึงเครียด	☐ ได้รับประสบการณ์และความรู้
☐ ได้รับความสนุกสนาน	☐ ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
☐ เสริมสร้างสุขภาพอนามัย	☐ อื่นๆ (ระบุ)

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์

1. นอกจากประกอบกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างแห่งนี้แล้ว ท่านเคยใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง
 ได้อย่างสม่ำเสมอ
- ที่โล่งว่าง
- กิจกรรม

2. ท่านคิดว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้ มีปัญหาการใช้ประโยชน์อะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- เดินทางไม่สะดวก
- บรรยากาศไม่ดี
- ไม่มีกิจกรรมที่น่าสนใจ
- ไม่ปลอดภัย
- การจัดพื้นที่ไม่เหมาะสม
- อื่นๆ

3. ท่านคิดว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้ มีการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมหรือไม่อย่างไรบ้าง

- เหมาะสม อย่างไร.....
.....
เพราะอะไร.....
.....
- ไม่เหมาะสม อย่างไร.....
.....
เพราะอะไร.....
.....

4. ท่านคิดว่าที่โล่งว่างบริเวณนี้ ควรมีการปรับปรุงแก้ไข หรือไม่ อย่างไร

- ไม่ควร เพราะ.....
.....
- ควร มีการปรับปรุงส่วนต่างๆ คือ
 1.
 2.
 3.
 4.

แบบสำรวจ การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์
 โครงการแนวทางปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างในชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์
 (OPEN SPACE UTILIZATION GUIDELINE FOR KURNG RATTANAKOSIN)
 วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
 สาขาการวางแผนชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 โดย นาย ธีรวิทย์ นิลสุก รหัส 4774135025

ที่โล่งว่างที่ทำการสำรวจ..... ชุมชน.....
 ตำแหน่งที่ตั้งของที่โล่งว่าง.....ผู้ทำการสำรวจ.....
 วันที่.....เดือน.....พ.ศ.เวลา.....แบบสำรวจลำดับที่.....

ตอนที่ 1 องค์ประกอบทางกายภาพบริเวณที่โล่งว่าง

หัวข้อการสำรวจ	ผลการสำรวจ (แสดงการสำรวจลงแผนที่)		
1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์			
2. ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม			
3. ลักษณะทางสถาปัตยกรรม			
3.1 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์			
3.2 ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม			
3.3 สภาพของอาคาร	ทรุดโทรมมาก	ทรุดโทรมปานกลาง	ทรุดโทรมน้อย
3.4 ช่วงอายุของอาคาร			
3.5 วัสดุ และพื้นผิวของอาคาร			

ตอนที่ 2 ลักษณะของทีโล่งว่าง

1. ประเภทของทีโล่งว่าง

ตามลักษณะหน้าที่	ลานโล่ง					ทางสัญจร					สวนสาธารณะ				
ตามตำแหน่งที่ตั้ง															
1. อยู่ภายในชุมชน															
2. อยู่ภายนอกชุมชน															
ตามตำแหน่งที่ตั้ง															
ตามลักษณะรูปร่าง															

2. ความเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ

- 2.1 ทิศเหนือ จรด.....
- 2.2 ทิศใต้ จรด.....
- 2.3 ทิศตะวันออก จรด.....
- 2.4 ทิศตะวันตก จรด.....

3. การเข้าถึงพื้นที่ (แสดงทางเข้า-ออกลงแผนที่ - 2)

- ทางเท้า ทางจักรยานและจักรยานยนต์ ทางรถยนต์
- ทางเรือ อื่น ๆ (ระบุ).....

4. องค์ประกอบของทีโล่งว่างอื่น ๆ ที่ปรากฏ (แสดงตำแหน่งลงแผนที่ และ ถ่ายภาพ)

- ร้านค้า ต้นไม้ พุ่มไม้
- ที่นั่ง และบริเวณที่พักผ่อน บ่อน้ำ น้ำพุ น้ำตก บึง แม่น้ำ
- สิ่งปลูกสร้างและงานประติมากรรม สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
- อุปกรณ์เพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกาย สิ่งบริการต่าง ๆ
- อื่น ๆ

5. สภาพของทีโล่งว่างที่ปรากฏในปัจจุบัน (ถ่ายภาพประกอบ)

- สภาพดี เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์สูง
- สภาพพอใช้ เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ปานกลาง
- สภาพชำรุดทรุดโทรม ไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์

ตอนที่ 3 กิจกรรมกับพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

1. ประเภทกิจกรรมที่เกิดขึ้นในที่โล่งว่าง (แสดงตำแหน่งลงแผนที่ และถ่ายภาพ)

กิจกรรมจำเป็น (ระบุ)

กิจกรรมทางเลือกหรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ

- Active.....

- Passive.....

กิจกรรมทางสังคม

2. กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่ปรากฏในที่โล่งว่าง

กิจกรรมที่ต่างจากพื้นที่อื่น (ระบุ).....

กิจกรรมที่ปรากฏชัดเมื่อเข้าเขตที่โล่งว่าง(ระบุ).....

การรับรู้ กลิ่น และเสียงเมื่อเข้าเขตที่โล่งว่าง(ระบุ).....

3. การใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่สามารถสังเกตได้

เพื่อการสื่อสาร (กิจกรรมทางสังคม)

เพื่อการนันทนาการ

เพื่อการเคารพบูชา

เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญและผลทางด้านกรมองเห็นของอาคาร

อื่น ๆ (ระบุ).....

ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างที่เห็นได้ว่าไม่เหมาะสมมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

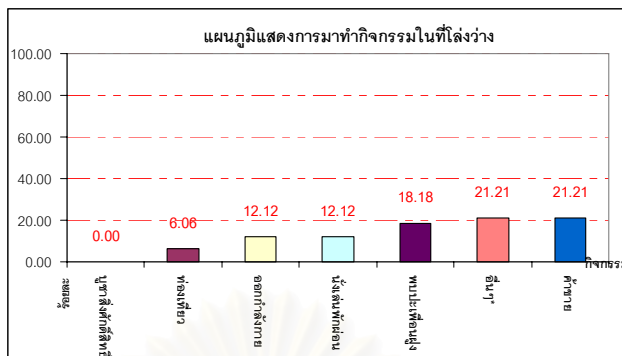

ภาคผนวก ข

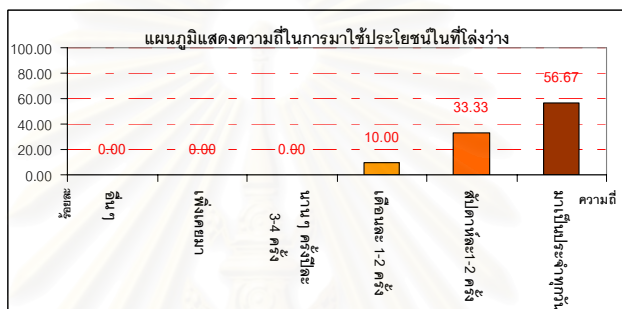
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ชุมชนแพรงภูธร

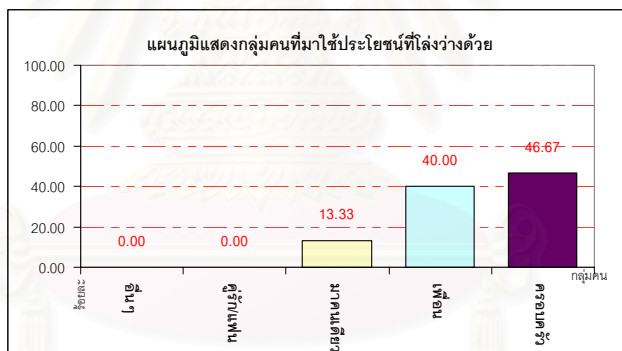
1.1 ทางสัญจรและลานโล่ง (ลานภูธรเรศ) ภายในชุมชน

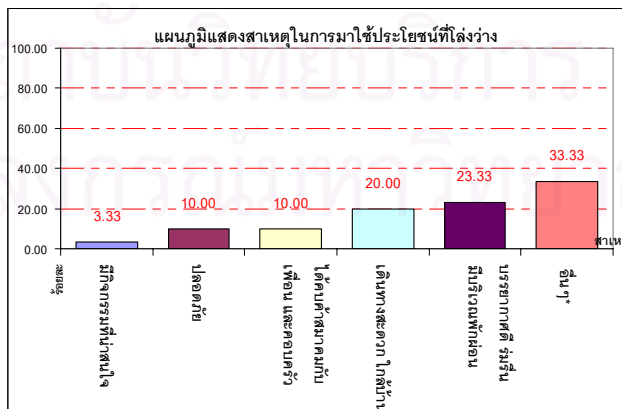
แผนภูมิที่ 1 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

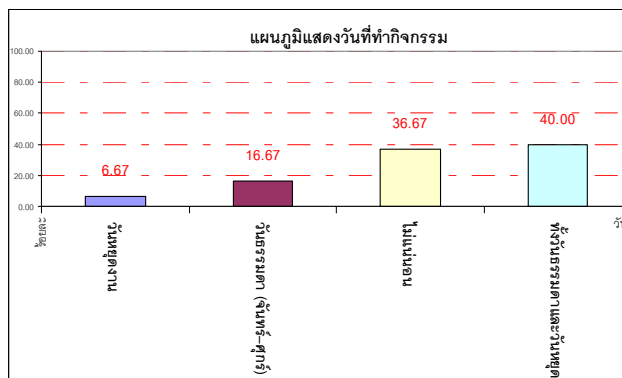
แผนภูมิที่ 2 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

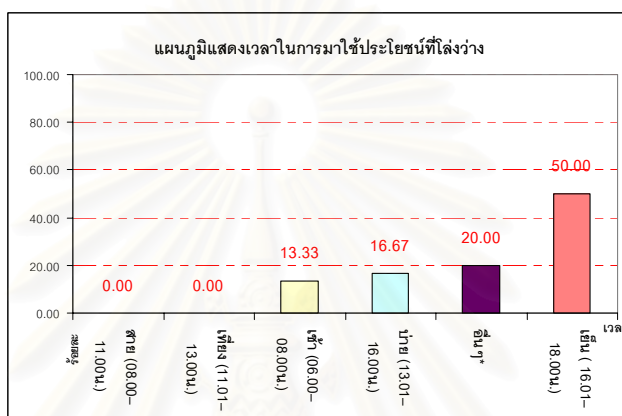
แผนภูมิที่ 3 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่างด้วย

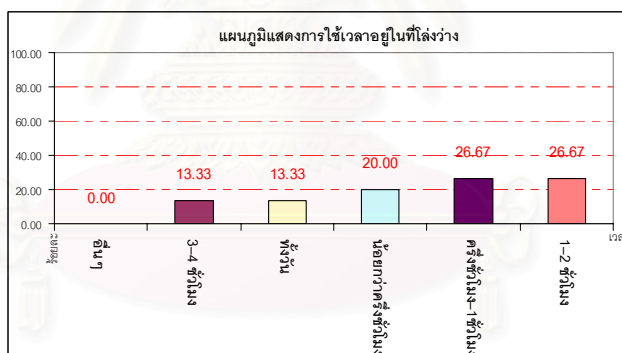
แผนภูมิที่ 4 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

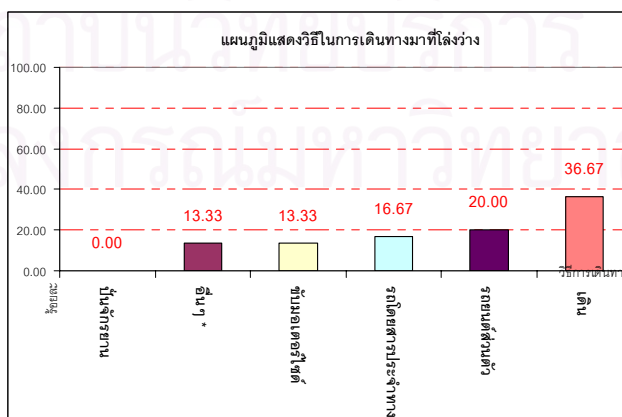
แผนภูมิที่ 5 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

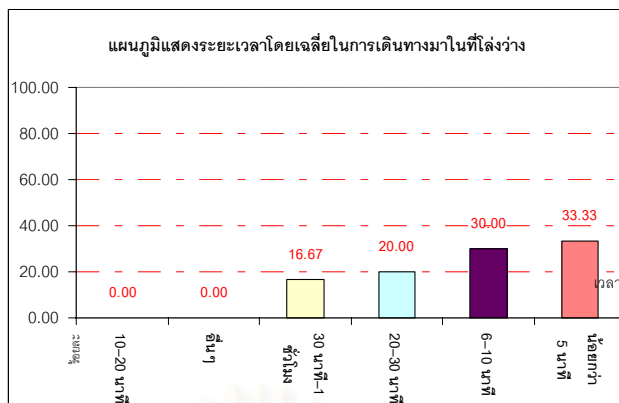
แผนภูมิที่ 6 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

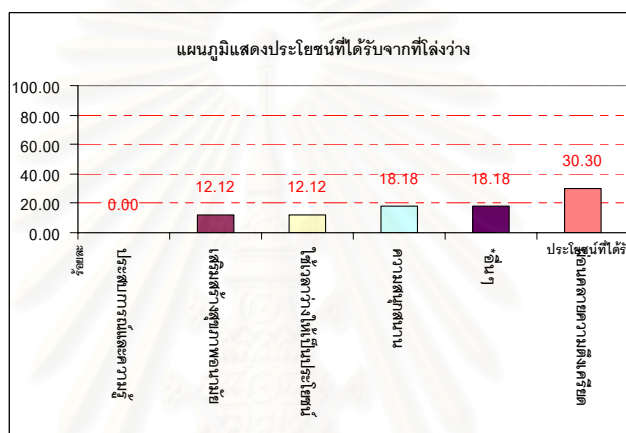
แผนภูมิที่ 7 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

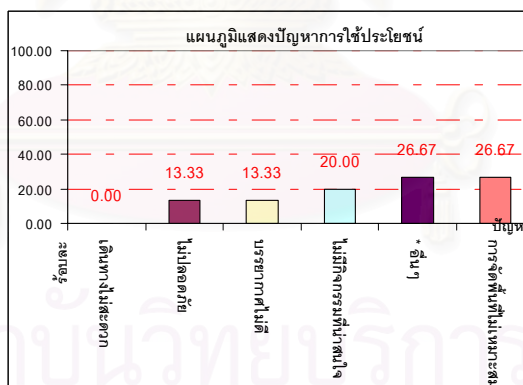
แผนภูมิที่ 8 แสดงวิธีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

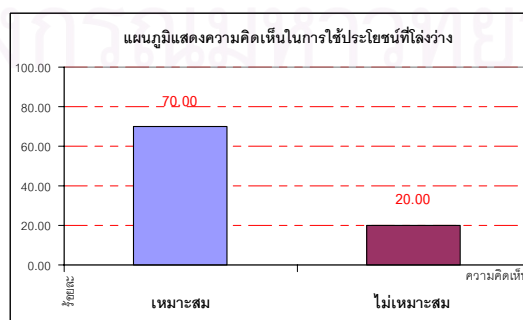
แผนภูมิที่ 9 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่าง

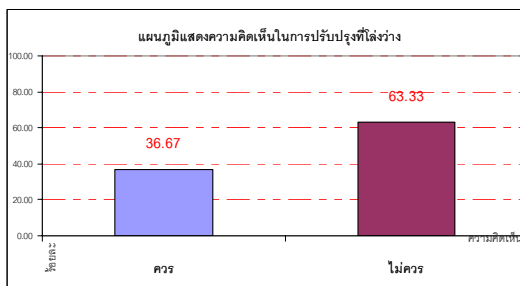
แผนภูมิที่ 10 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 11 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

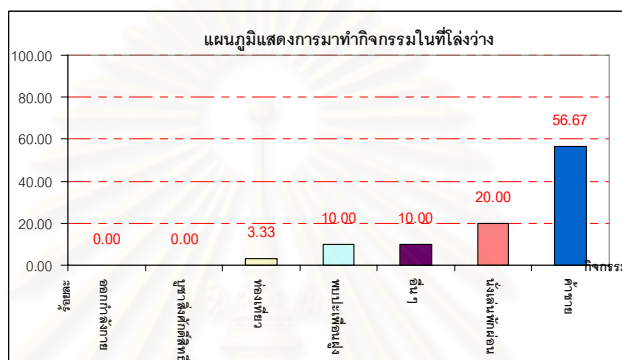

แผนภูมิที่ 12 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

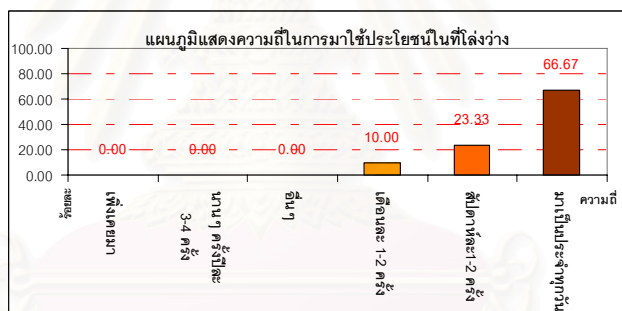

แผนภูมิที่ 13 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

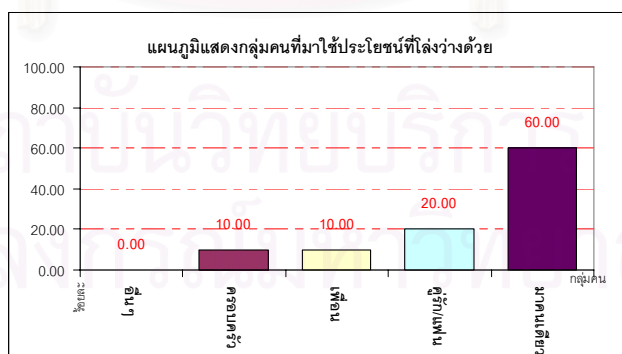
1.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้าริมคลองคูเมืองเดิม)

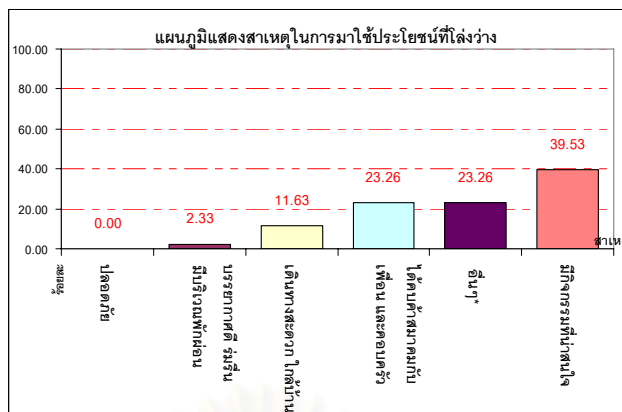
แผนภูมิที่ 14 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

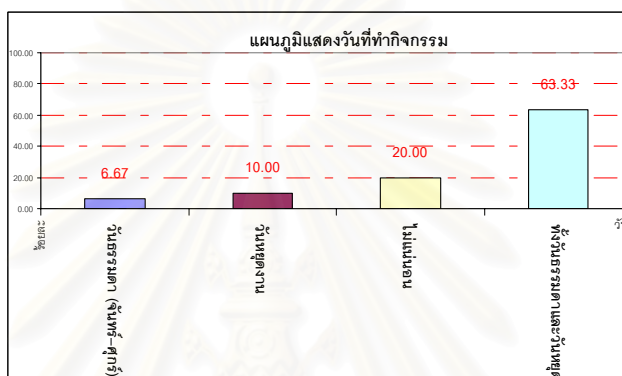
แผนภูมิที่ 15 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

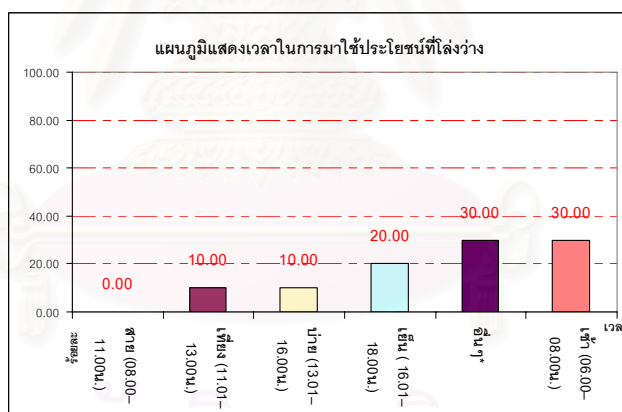
แผนภูมิที่ 16 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

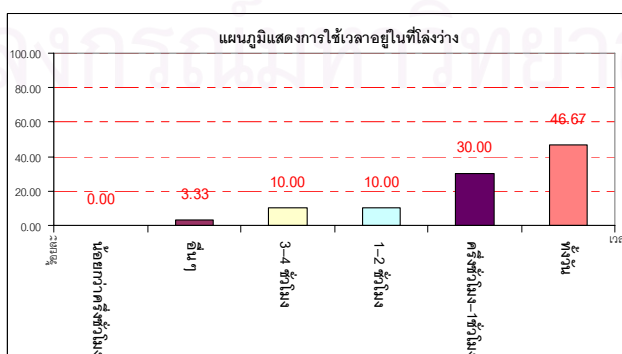
แผนภูมิที่ 17 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

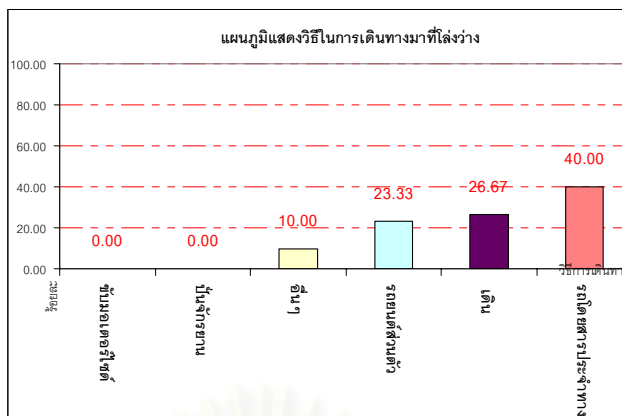
แผนภูมิที่ 18 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

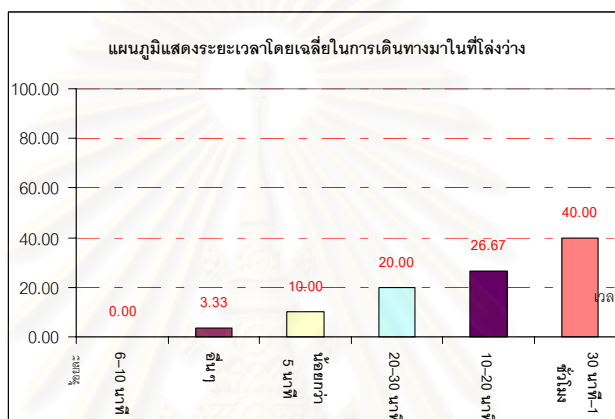
แผนภูมิที่ 19 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

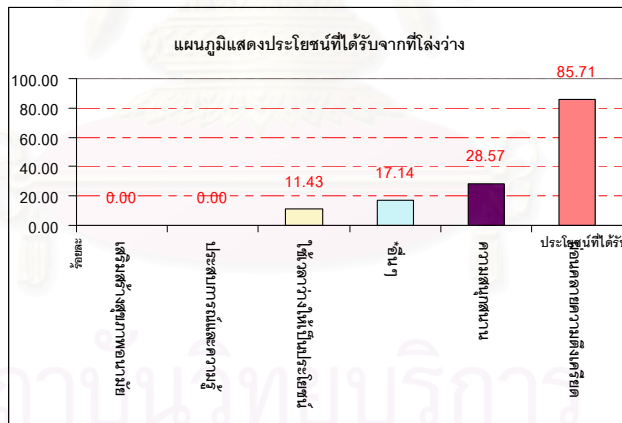
แผนภูมิที่ 20 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

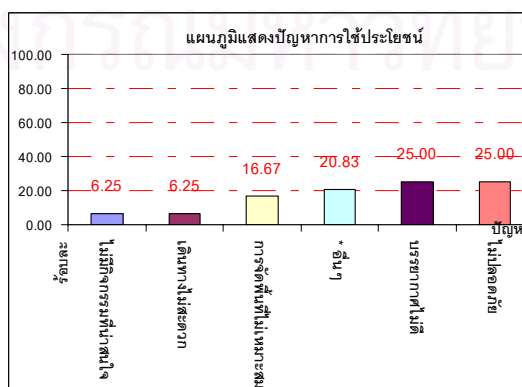
แผนภูมิที่ 21 แสดงวิถีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

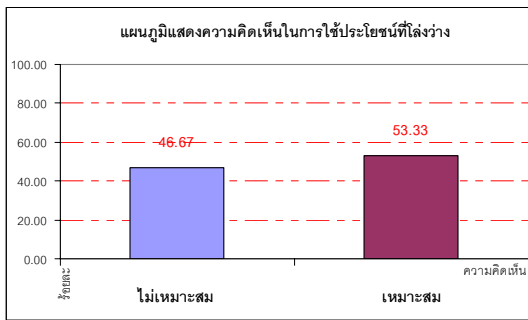
แผนภูมิที่ 22 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

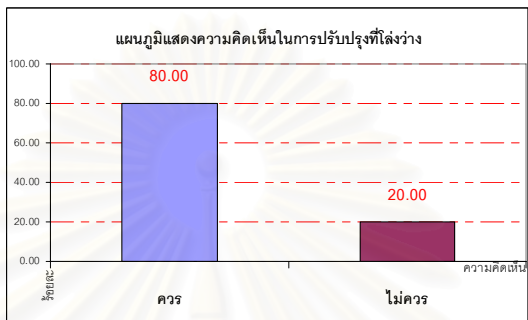
แผนภูมิที่ 23 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 24 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

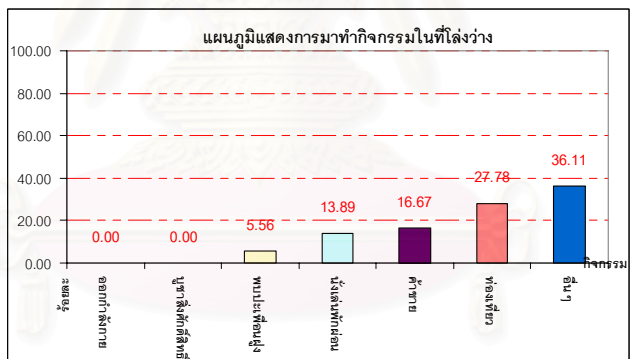
แผนภูมิที่ 25 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

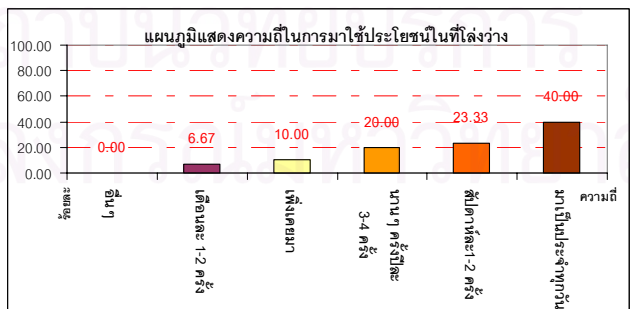
แผนภูมิที่ 26 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

2. ชุมชนท่าเตียน

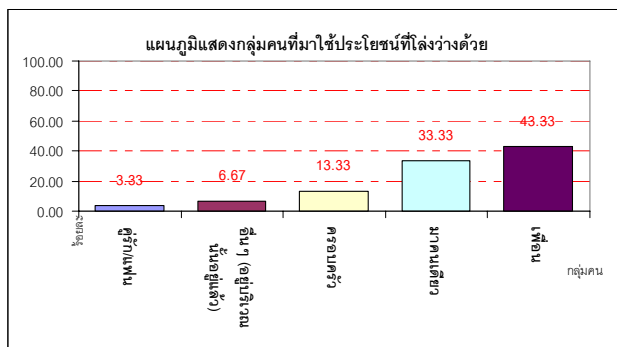
2.1 ทางสัญจรภายในชุมชน

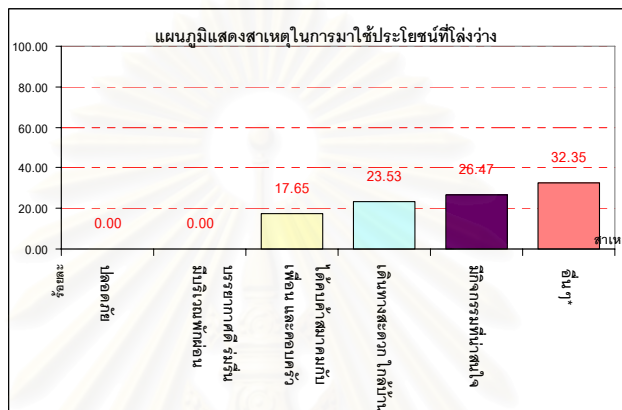
แผนภูมิที่ 27 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 28 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

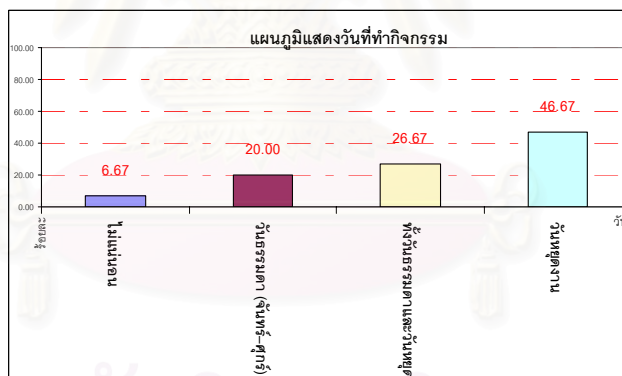

แผนภูมิที่ 29 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

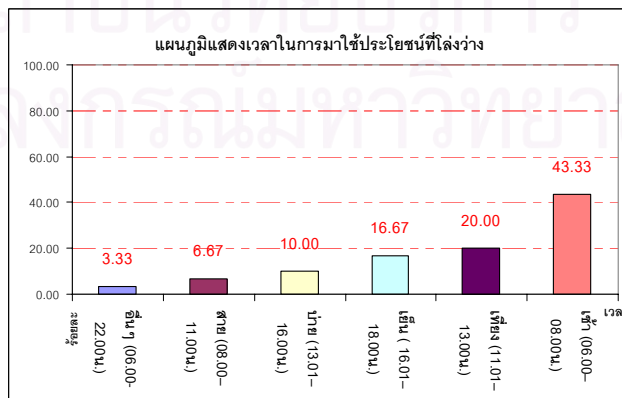

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ ประกอบอาชีพ, ซื่อของ, เป็นทางผ่าน, ดูแลความสะดวก

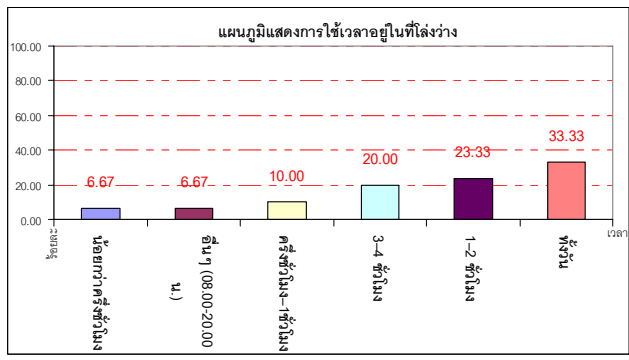
แผนภูมิที่ 30 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

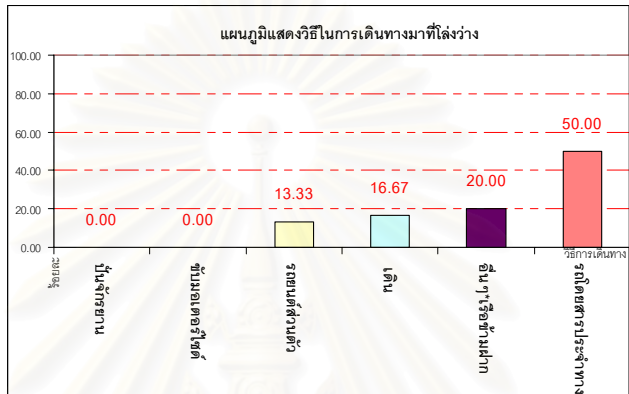
แผนภูมิที่ 31 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

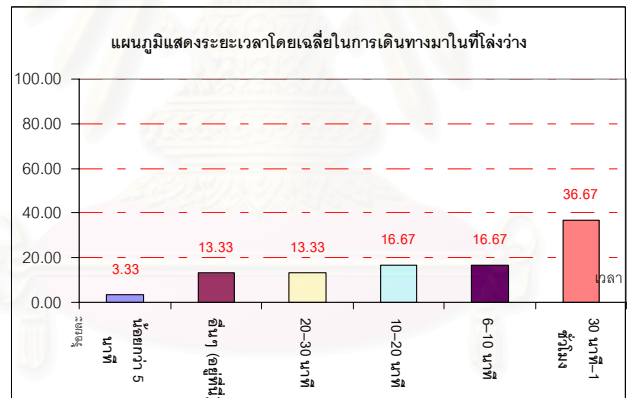
แผนภูมิที่ 32 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

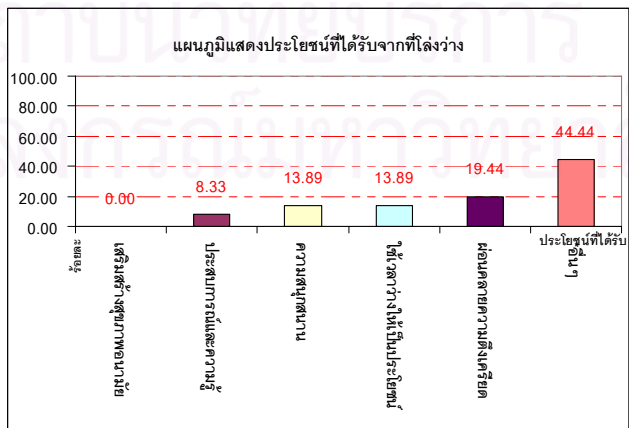
แผนภูมิที่ 33 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 34 แสดงวิธีการเดินทางมาที่โล่งว่าง

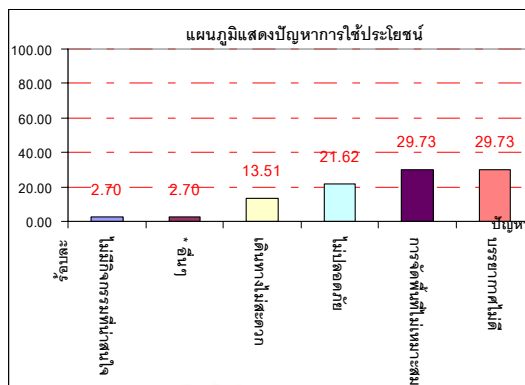

แผนภูมิที่ 5. แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

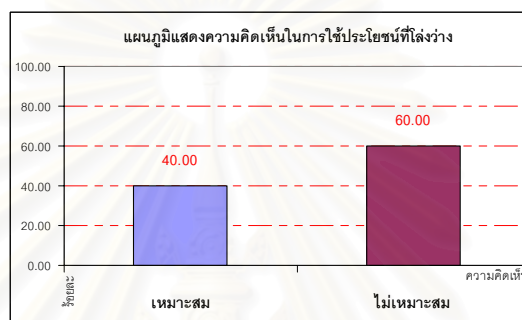
หมายเหตุ : อื่นๆ คือ ดูแลความสะดวก, ค่าขาย, ท้องเที่ยว, สัญจร

แผนภูมิที่ 35 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

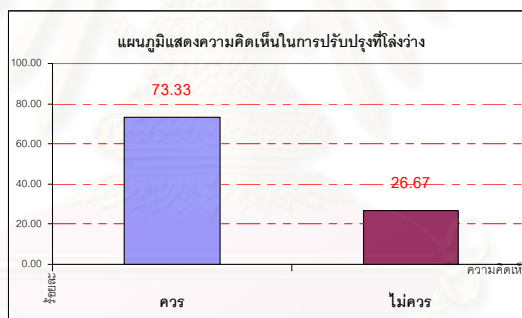

หมายเหตุ : ไม้คอก คือ กลิ่นจากตลาดสด

แผนภูมิที่ 36 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

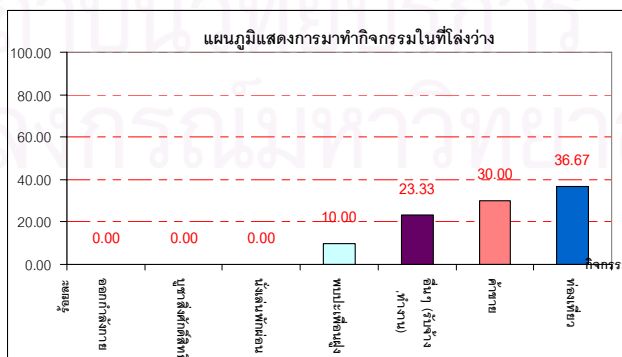

แผนภูมิที่ 37 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

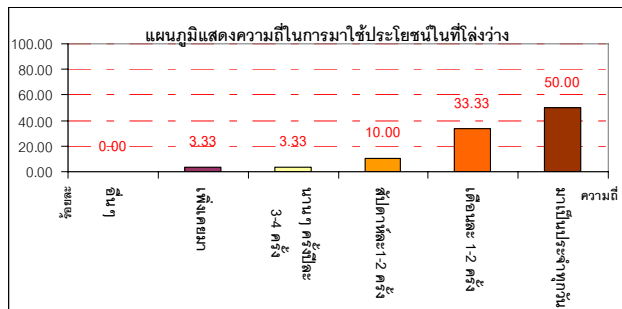

แผนภูมิที่ 38 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

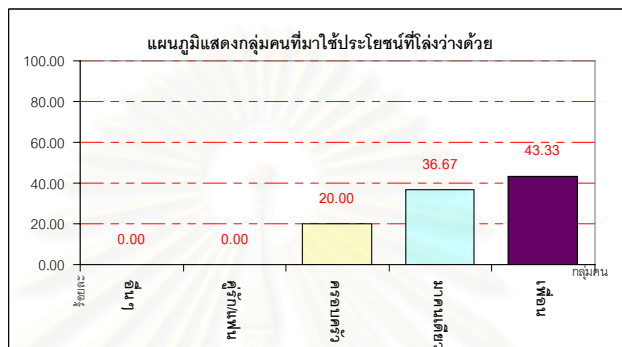
2.2 ลานโล่งชอยถนนท้ายวัง

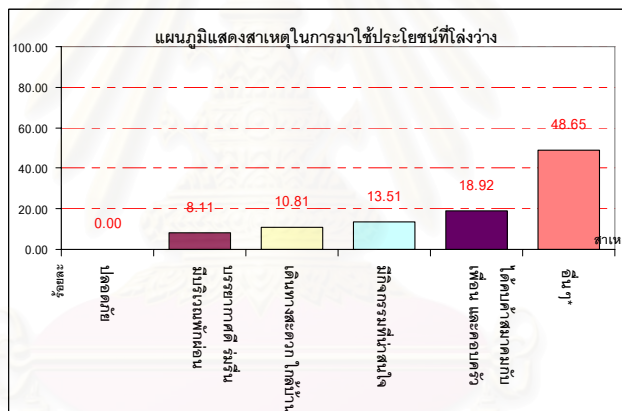
แผนภูมิที่ 39 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

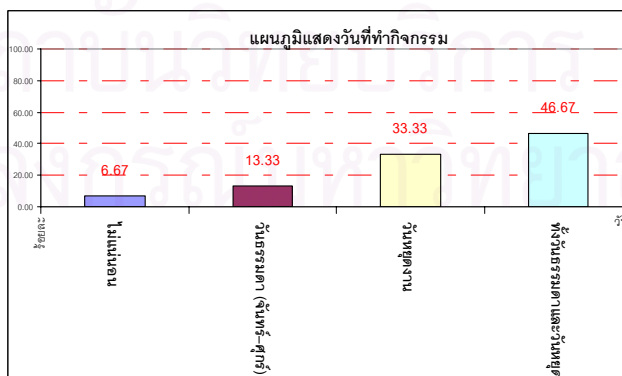
แผนภูมิที่ 40 แสดงความคิดเห็นในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

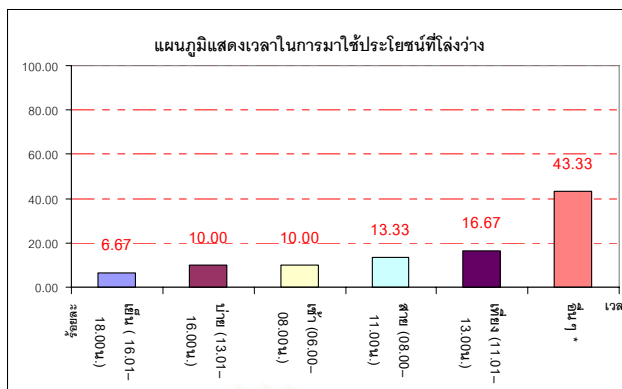
แผนภูมิที่ 41 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

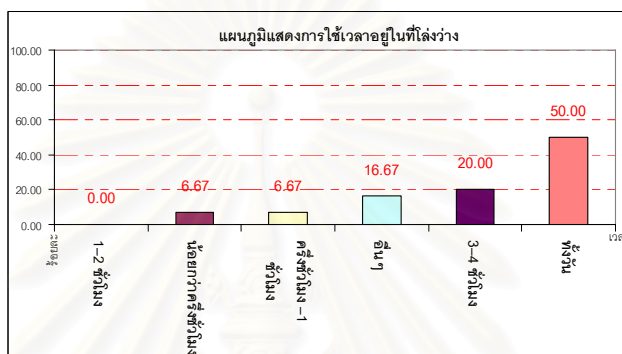
แผนภูมิที่ 42 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

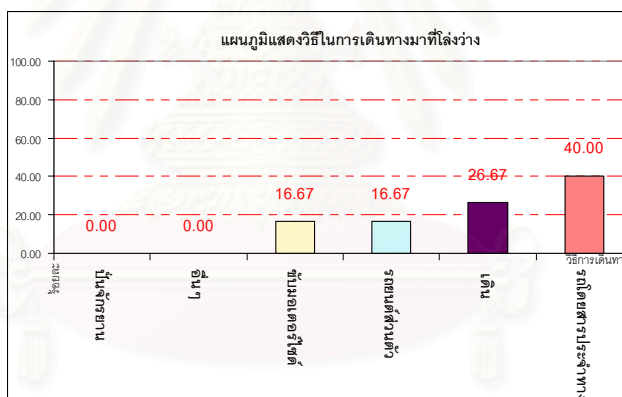
แผนภูมิที่ 43 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

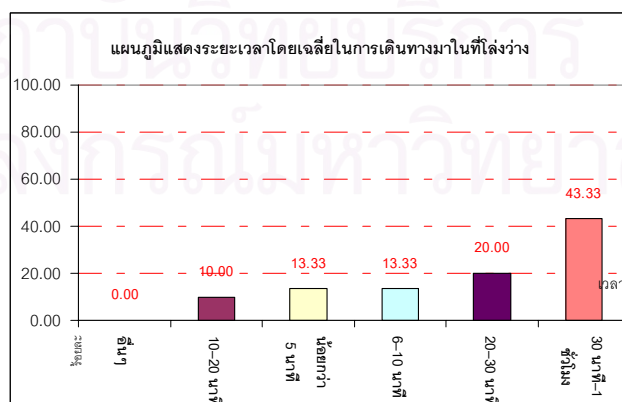
แผนภูมิที่ 44 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

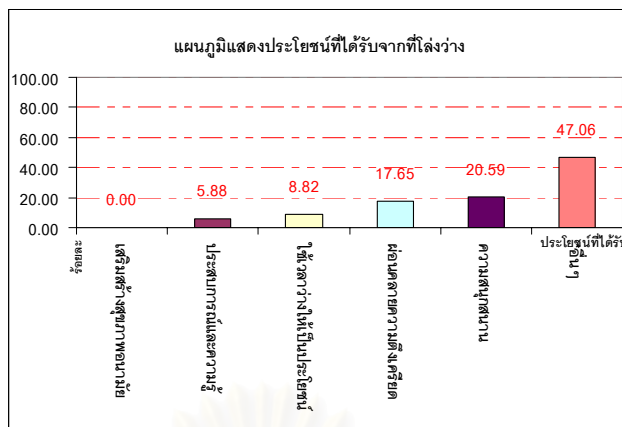
แผนภูมิที่ 45 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

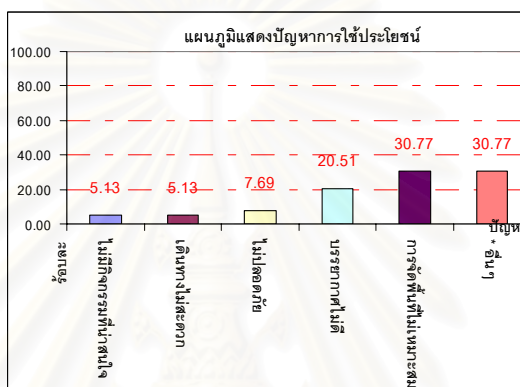
แผนภูมิที่ 46 แสดงวิธีการเดินทางมาที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 47 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

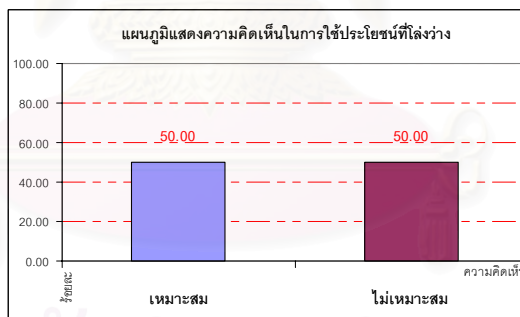

แผนภูมิที่ 48 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

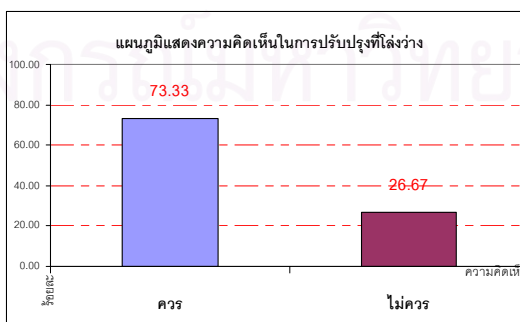

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ ป้ายบอกทางมีน้อย

แผนภูมิที่ 49 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

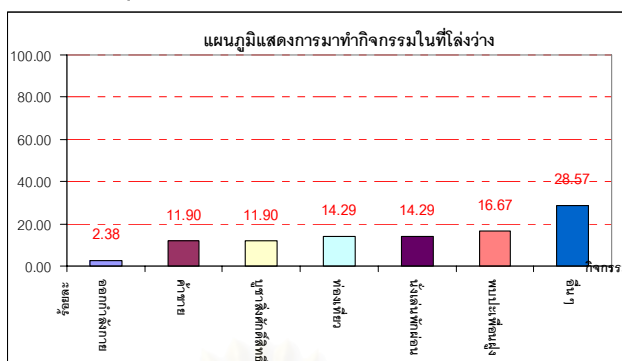

แผนภูมิที่ 50 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

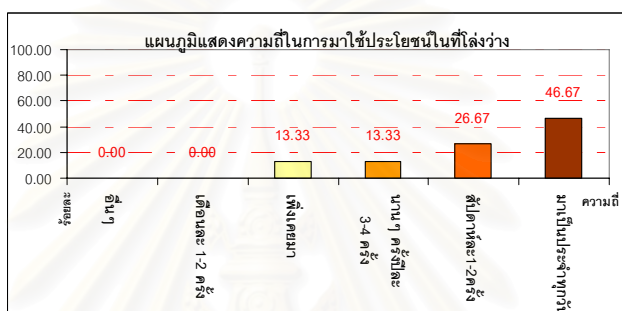
แผนภูมิที่ 51 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

2.3 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนมหาราช)

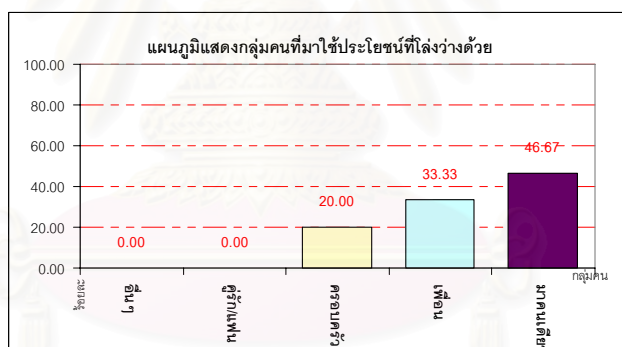

หมายเหตุ : อื่นๆ คือ เป็นการสัญจรเพื่อไปทำงานและมาเป็นอาสาสมัครของชุมชน

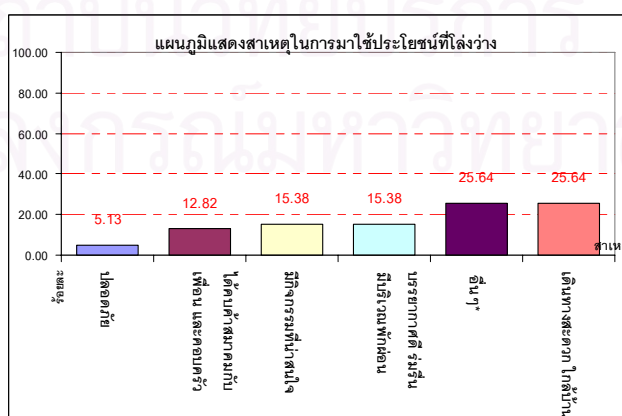
แผนภูมิที่ 52 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

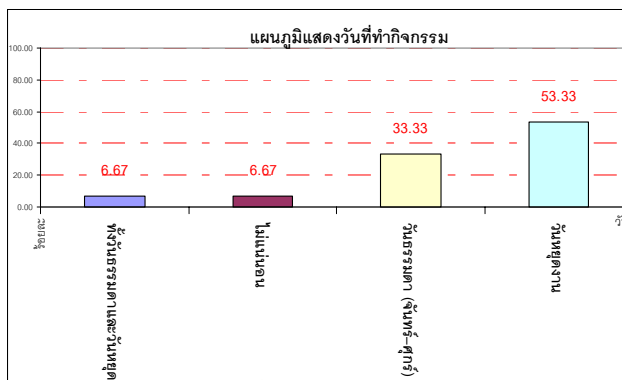
แผนภูมิที่ 5. แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

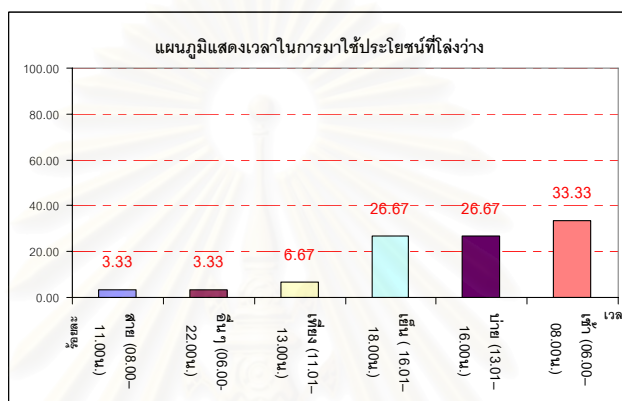
แผนภูมิที่ 53 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

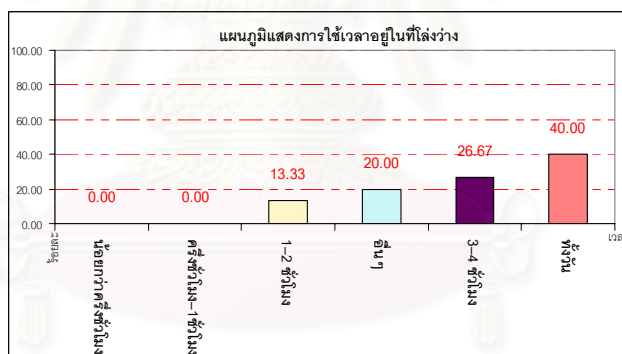
แผนภูมิที่ 54 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

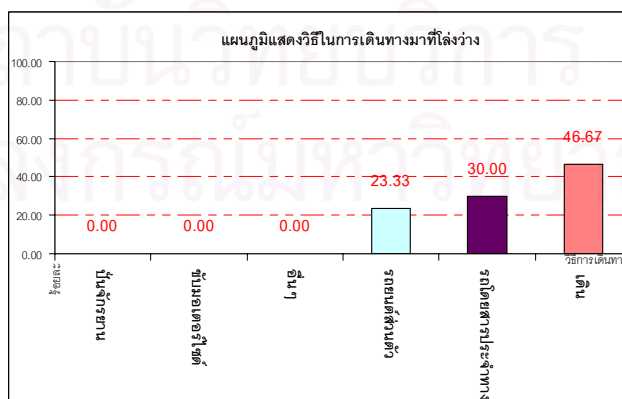
แผนภูมิที่ 55 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

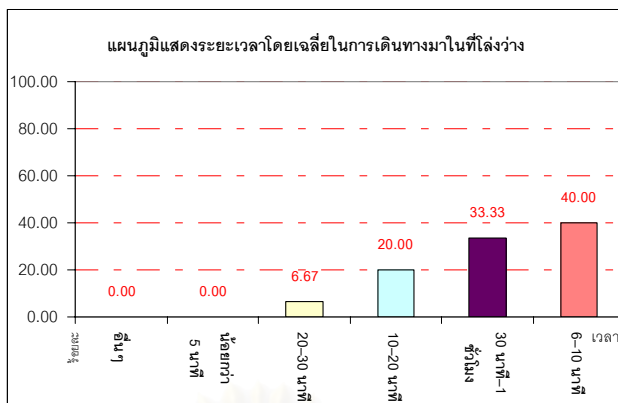
แผนภูมิที่ 56 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

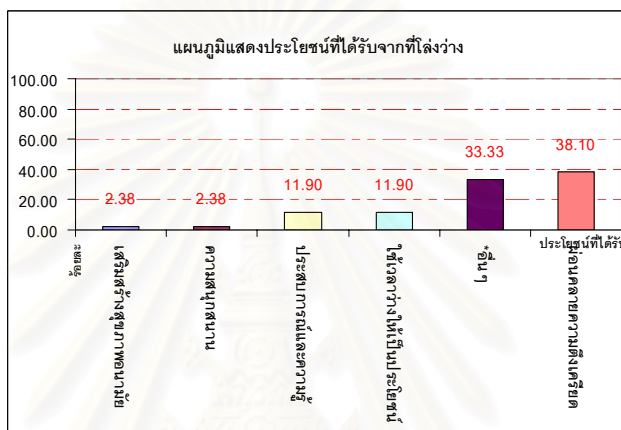
แผนภูมิที่ 57 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

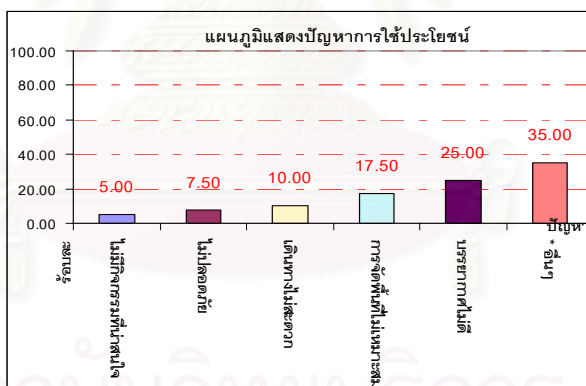
แผนภูมิที่ 58 แสดงวิธีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 59 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่าง

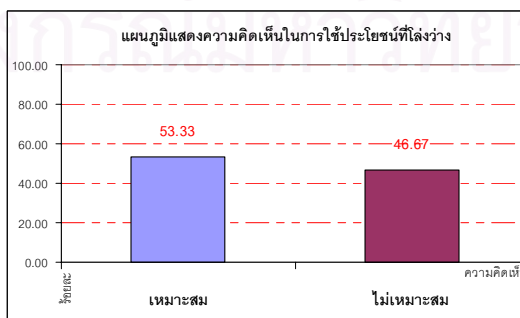

แผนภูมิที่ 60 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

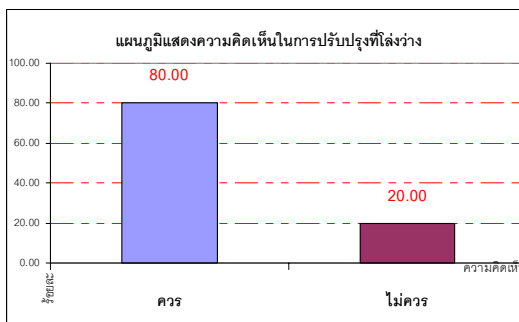

หมายเหตุ : อื่นๆ คือความแออัดสภาพภูมิทัศน์และความสะอาดของที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 61 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

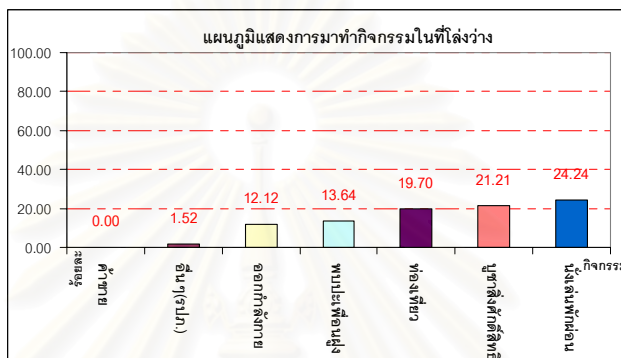

แผนภูมิที่ 62 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

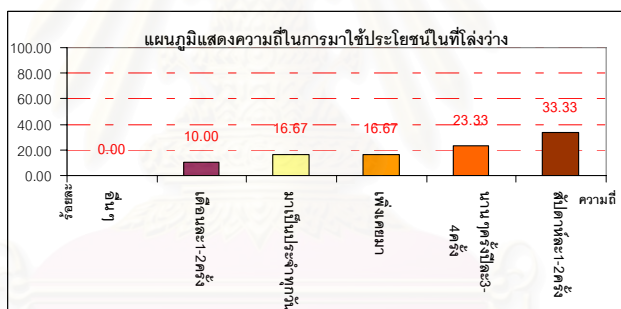

แผนภูมิที่ 63 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

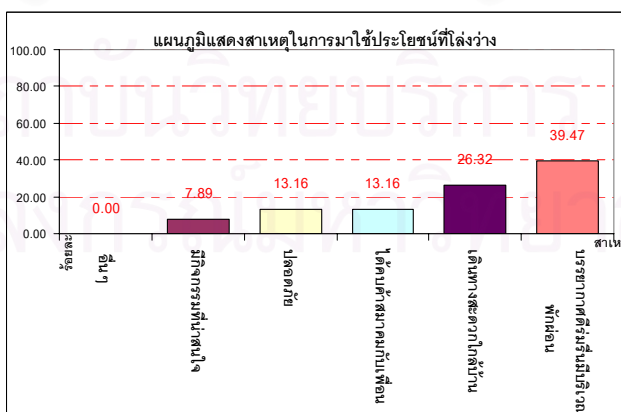
2.4 ลานโล่งในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

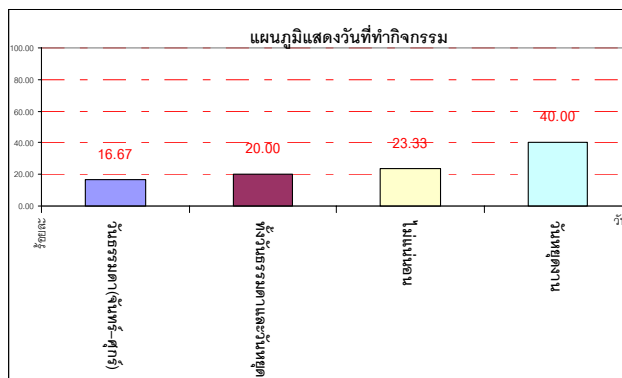
แผนภูมิที่ 64 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

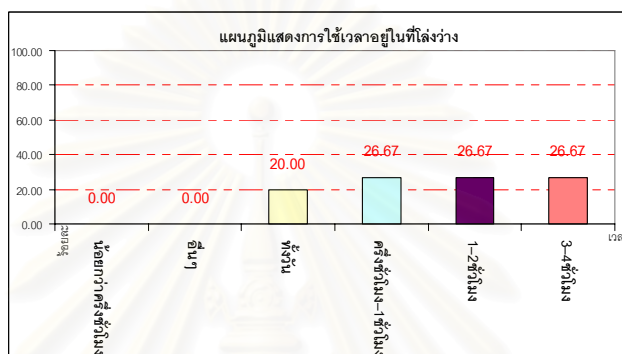
แผนภูมิที่ 65 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

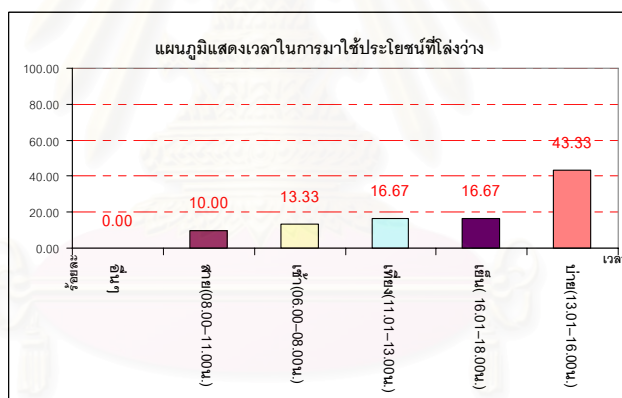
แผนภูมิที่ 66 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

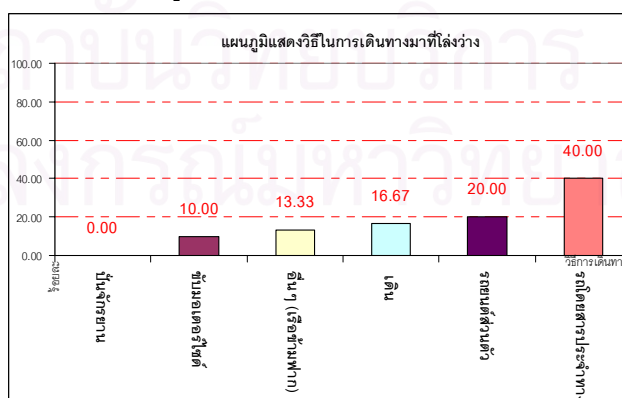
แผนภูมิที่ 67 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

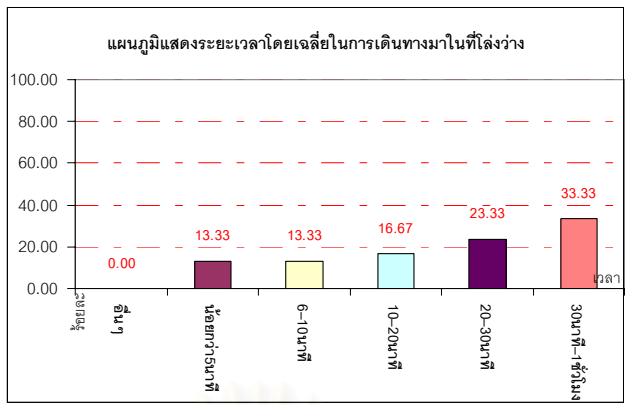
แผนภูมิที่ 68 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

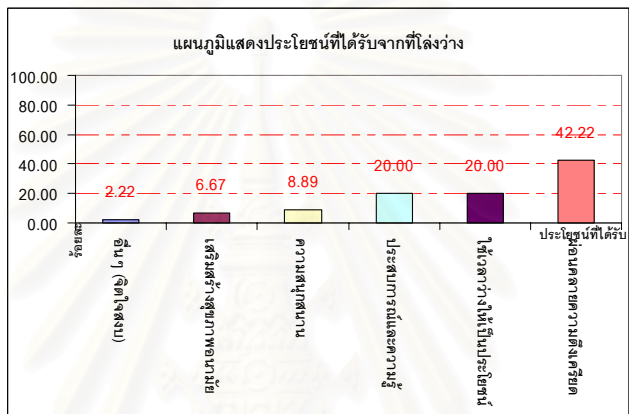
แผนภูมิที่ 69 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

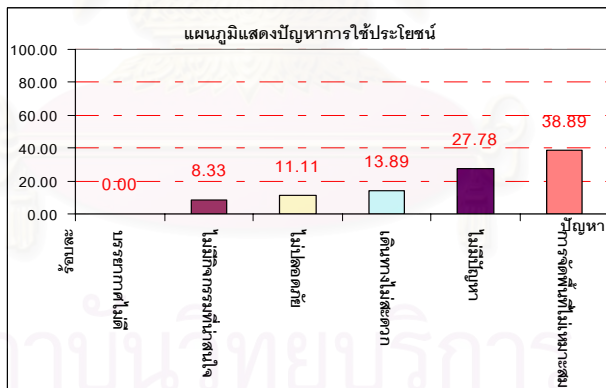
แผนภูมิที่ 50 แสดงวิธีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

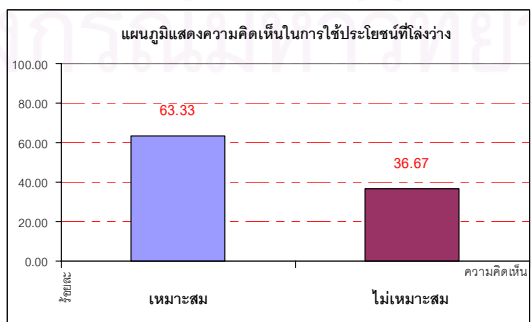
แผนภูมิที่ 51 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่าง

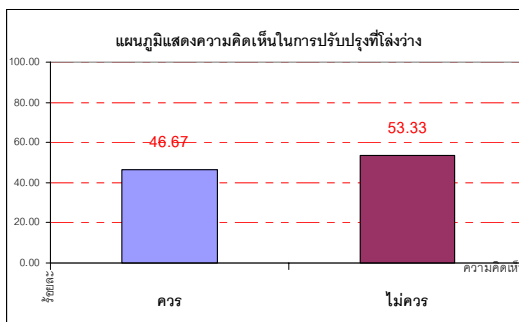
แผนภูมิที่ 52 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 53 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

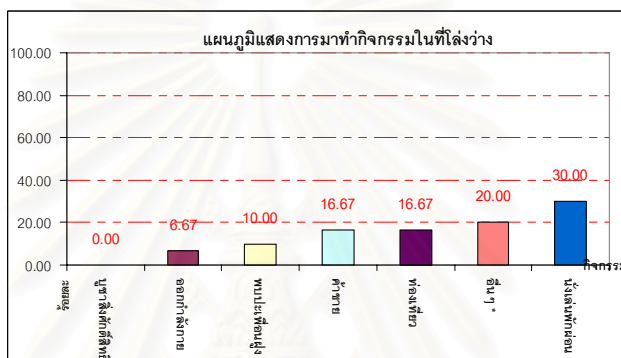
แผนภูมิที่ 54 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

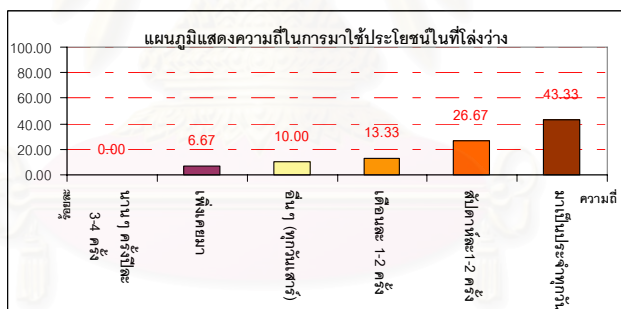
แผนภูมิที่ 55 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

3. ชุมชนหลังวัดราชนั้ดดา

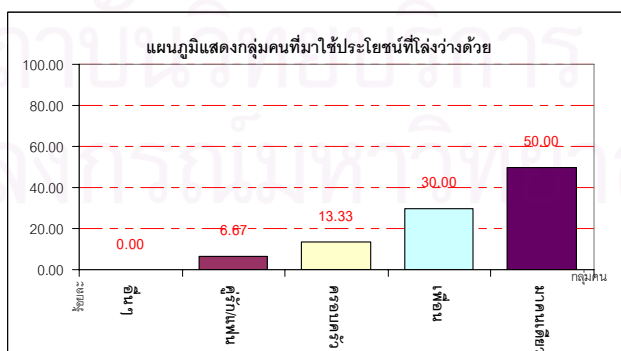
3.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

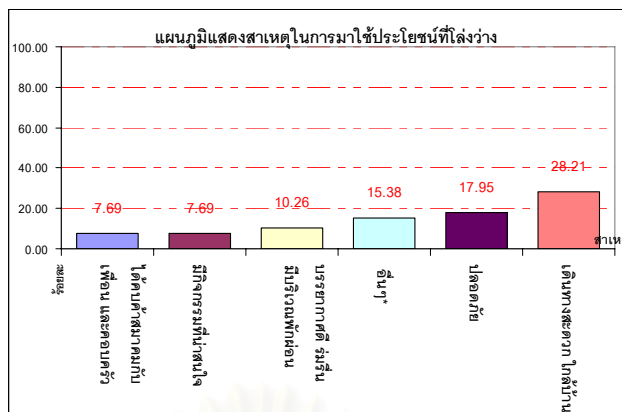
แผนภูมิที่ 56 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

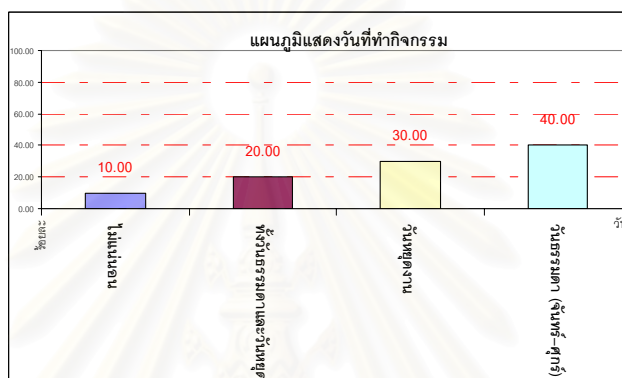
แผนภูมิที่ 57 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

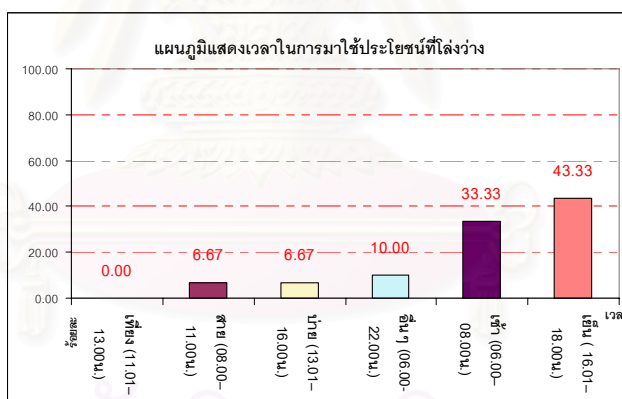
แผนภูมิที่ 58 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

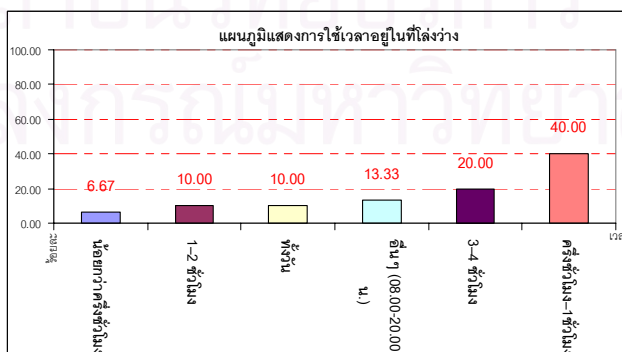
แผนภูมิที่ 59 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

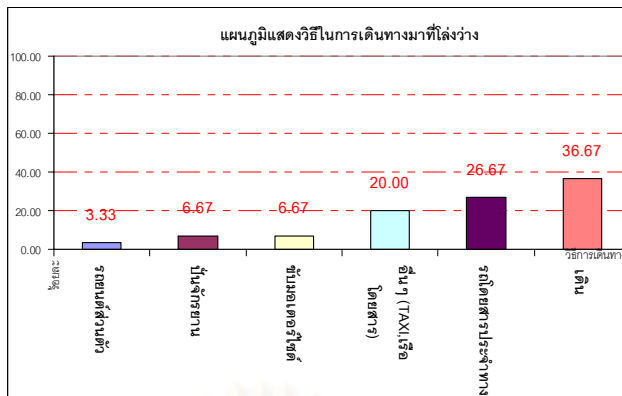
แผนภูมิที่ 60 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

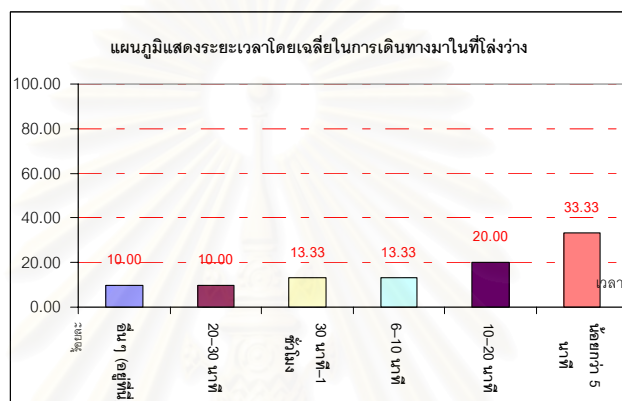
แผนภูมิที่ 61 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

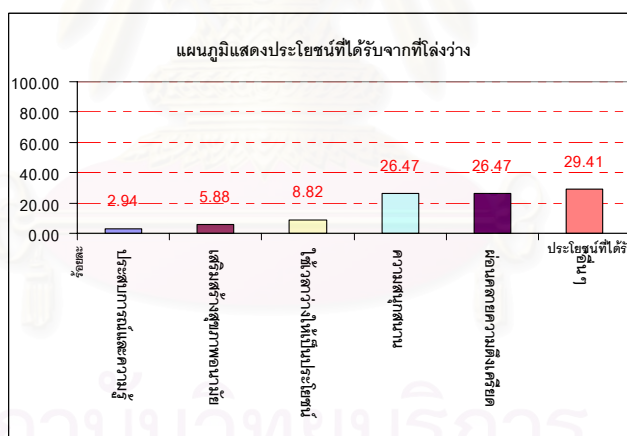
แผนภูมิที่ 62 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

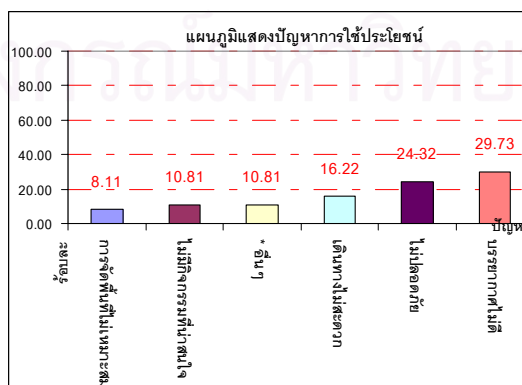
แผนภูมิที่ 63 แสดงวิถีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

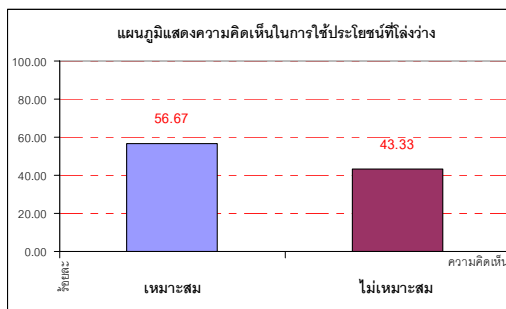
แผนภูมิที่ 64 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

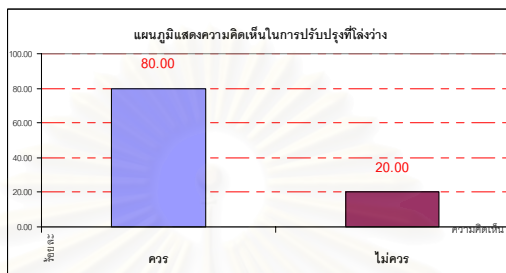
แผนภูมิที่ 65 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 66 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

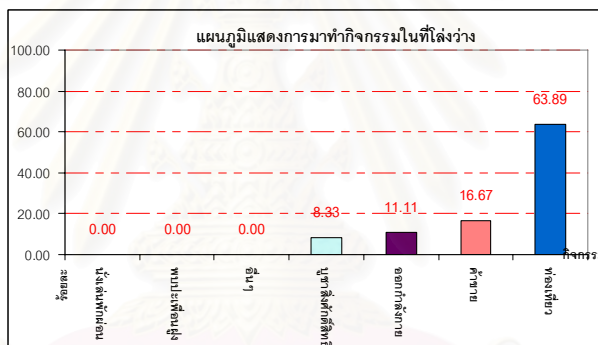

แผนภูมิที่ 67 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

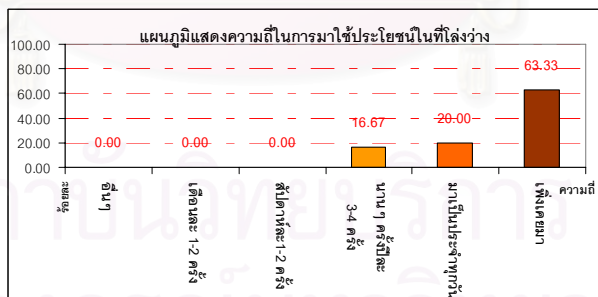

แผนภูมิที่ 68 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

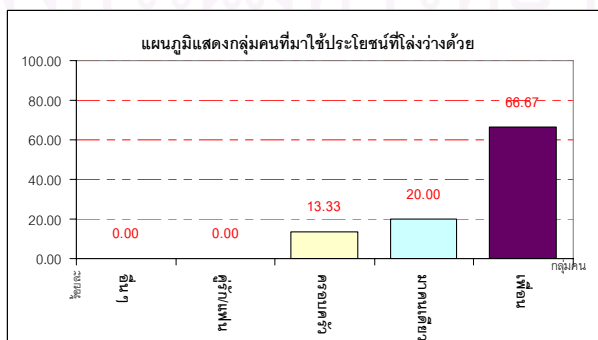
3.2 ลานโล่งในวัดราชนััดดารามวรวิหาร

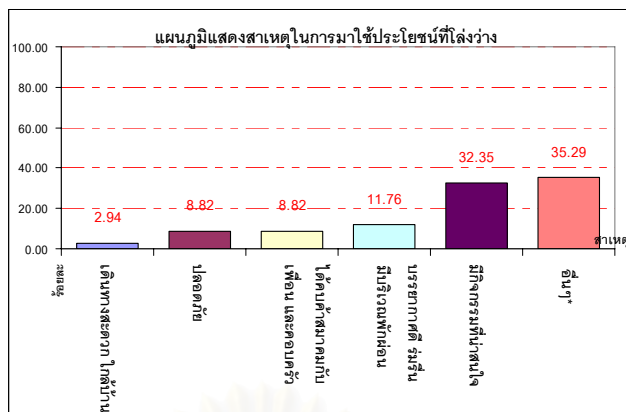
แผนภูมิที่ 69 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

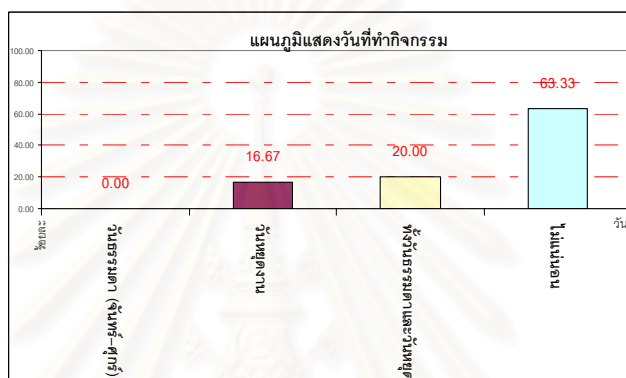
แผนภูมิที่ 70 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

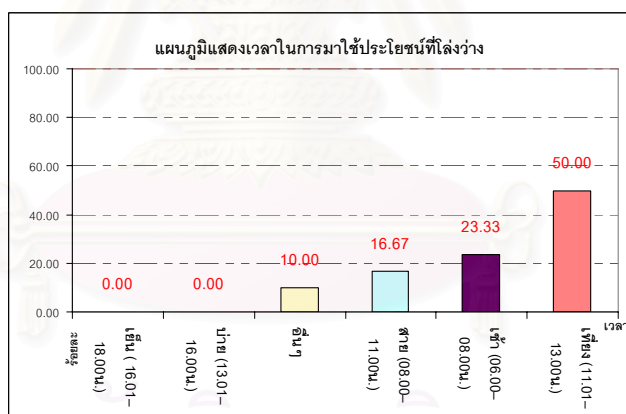
แผนภูมิที่ 71 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

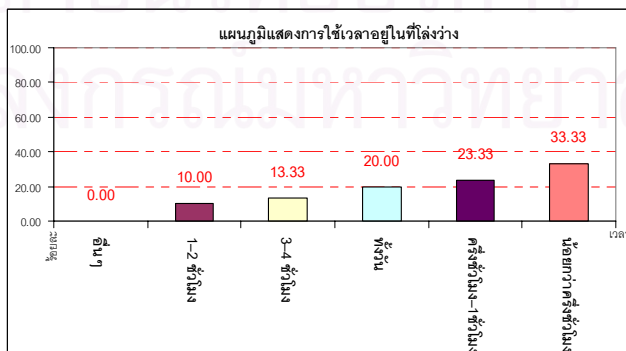
แผนภูมิที่ 72 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

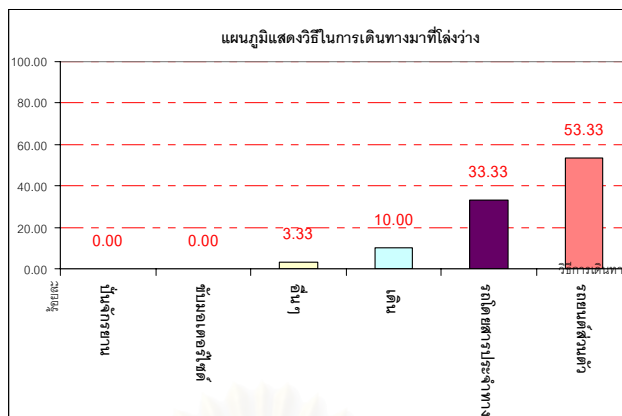
แผนภูมิที่ 73 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

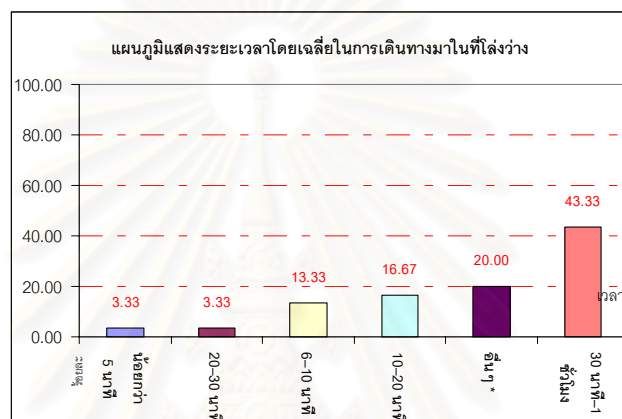
แผนภูมิที่ 74 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

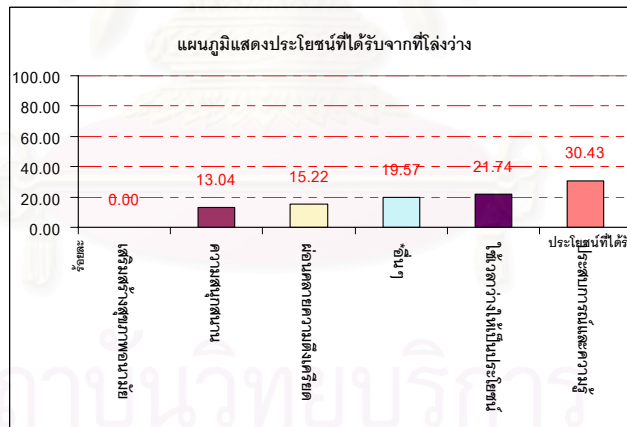
แผนภูมิที่ 75 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

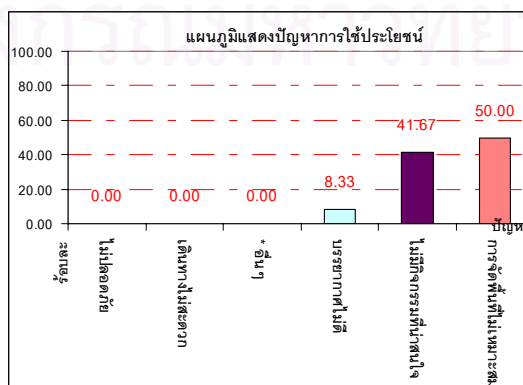
แผนภูมิที่ 76 แสดงวิถีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

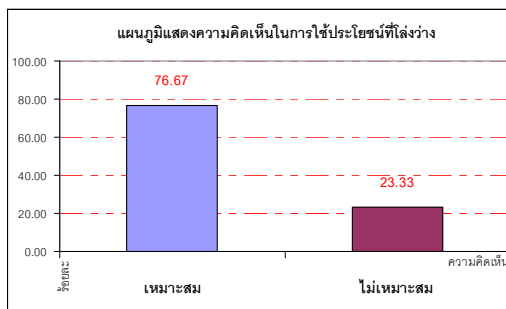
แผนภูมิที่ 77 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

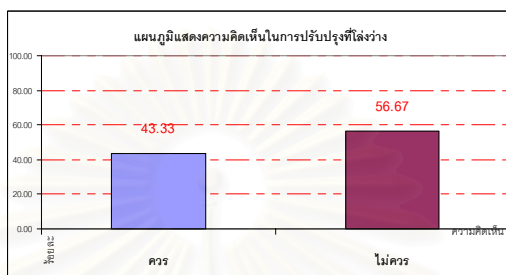
แผนภูมิที่ 78 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 79 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

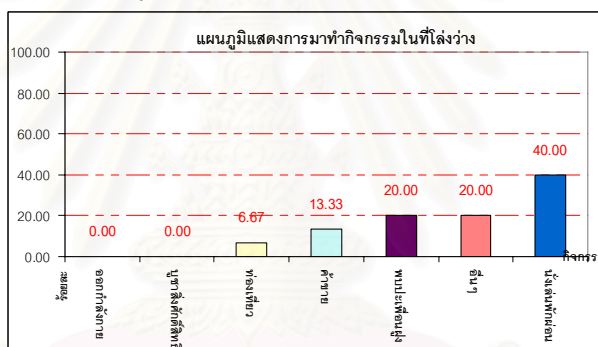

แผนภูมิที่ 80 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

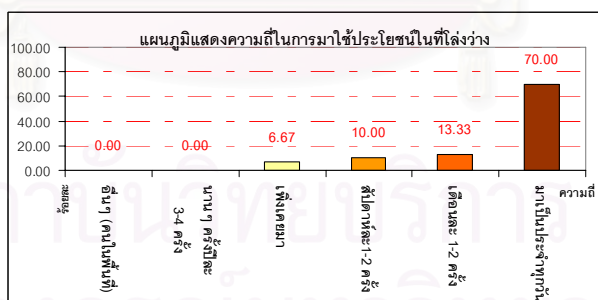

แผนภูมิที่ 81 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

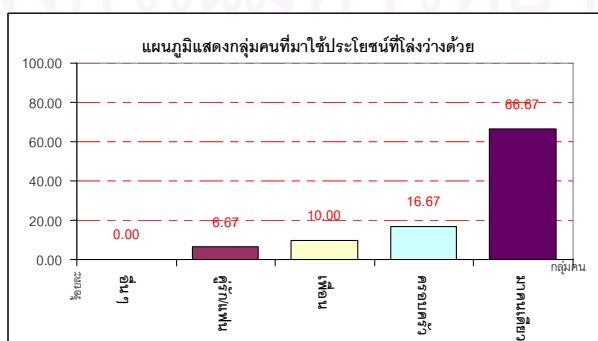
3.3 สวนสาธารณะบริเวณชุมชน

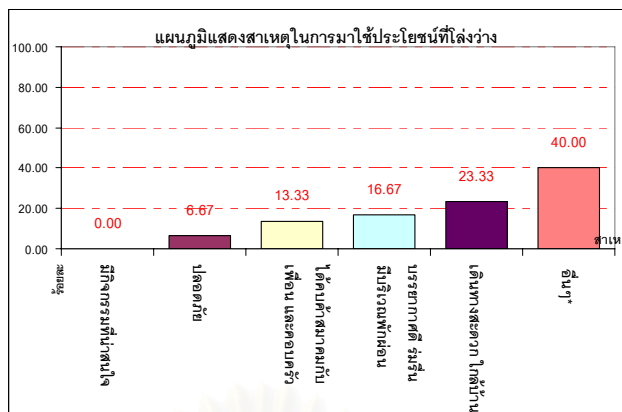
แผนภูมิที่ 82 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

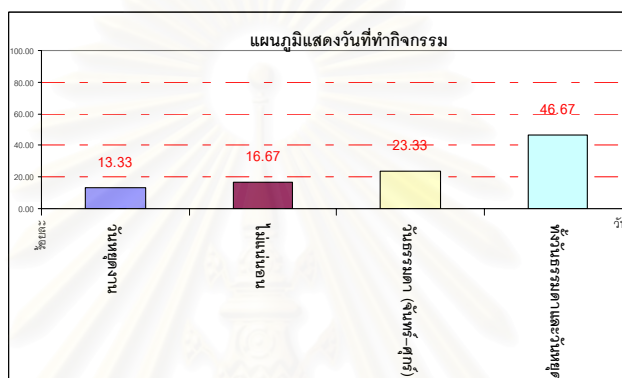
แผนภูมิที่ 83 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

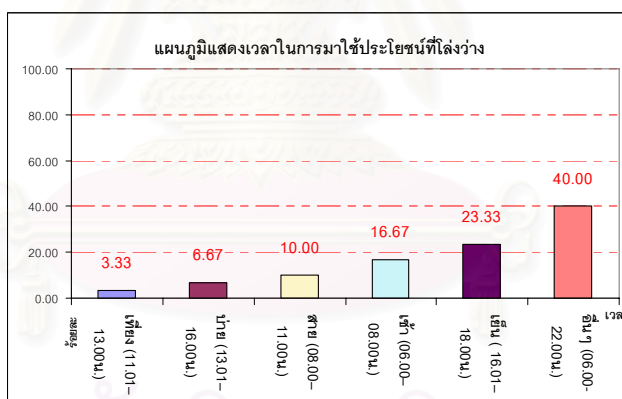
แผนภูมิที่ 84 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

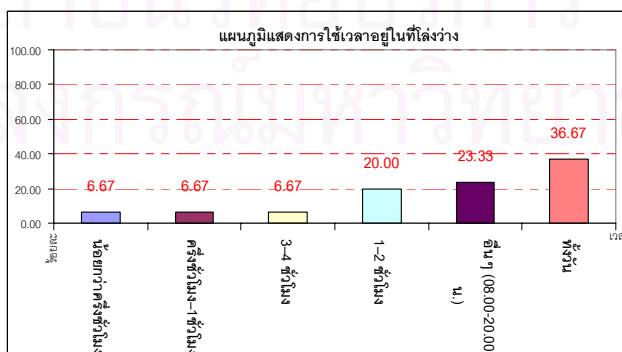
แผนภูมิที่ 85 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

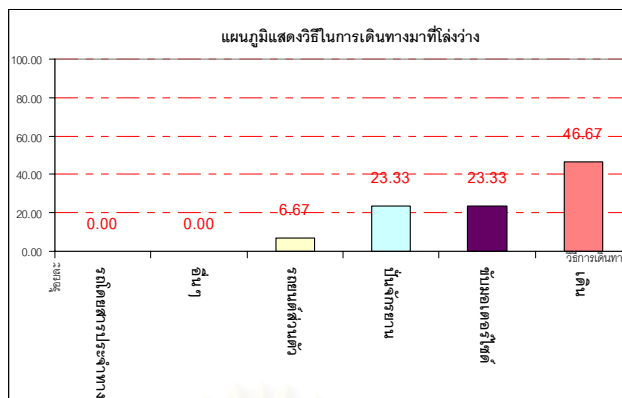
แผนภูมิที่ 86 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

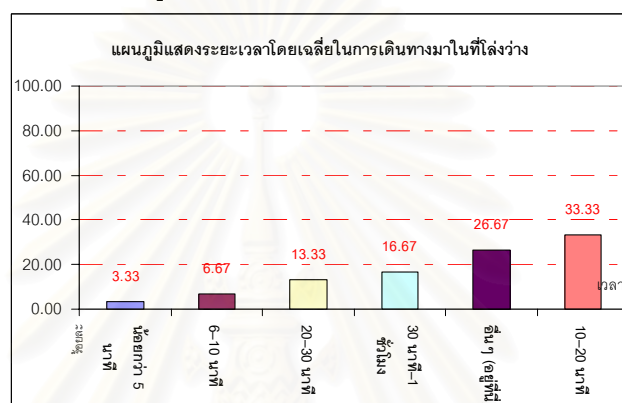
แผนภูมิที่ 87 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

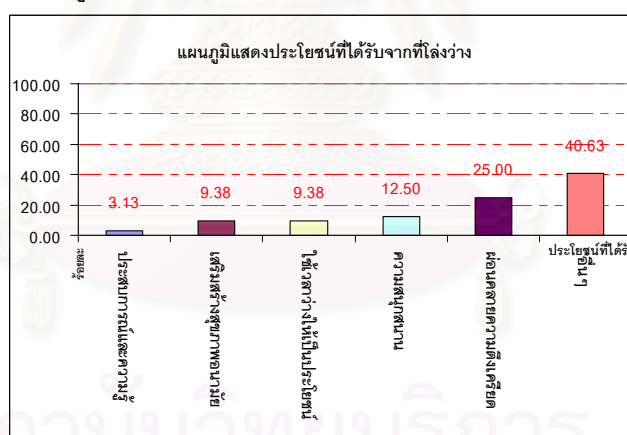
แผนภูมิที่ 88 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

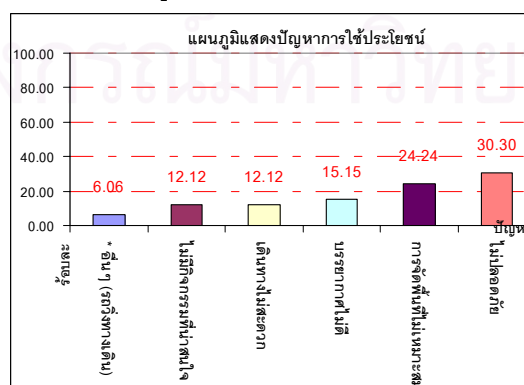
แผนภูมิที่ 89 แสดงวิถีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

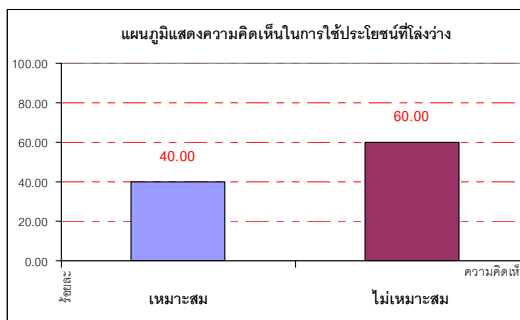
แผนภูมิที่ 90 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

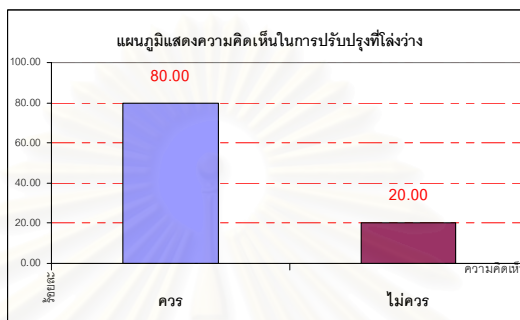
แผนภูมิที่ 91 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 92 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

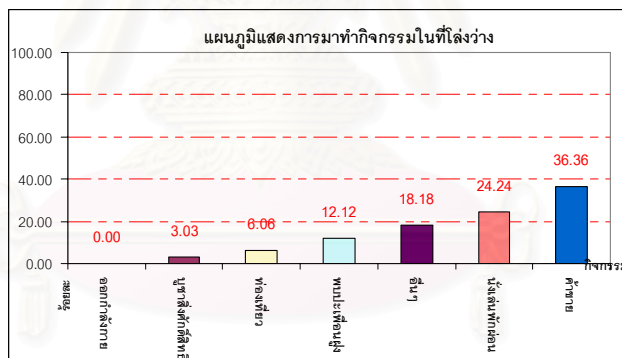
แผนภูมิที่ 93 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

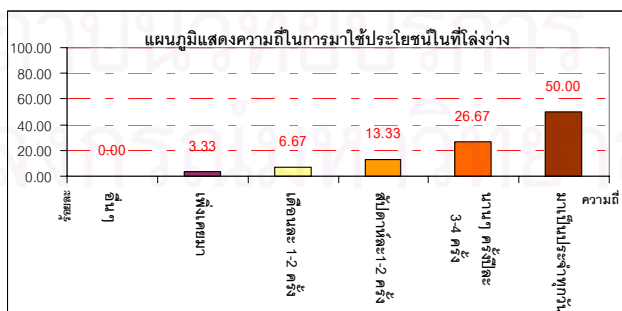
แผนภูมิที่ 94 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

4. ชุมชนตรอกเขียนนิवासน์ – ตรอกไก่แจ้

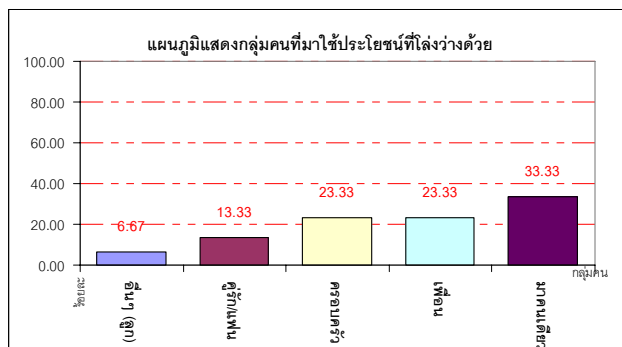
4.1 ทางสัญจรและลานโล่งภายในชุมชน

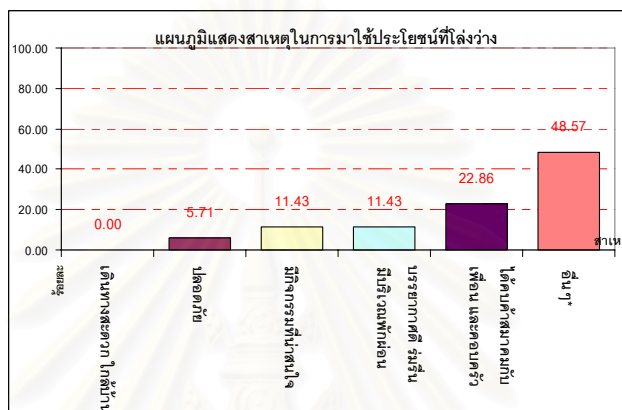
แผนภูมิที่ 95 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

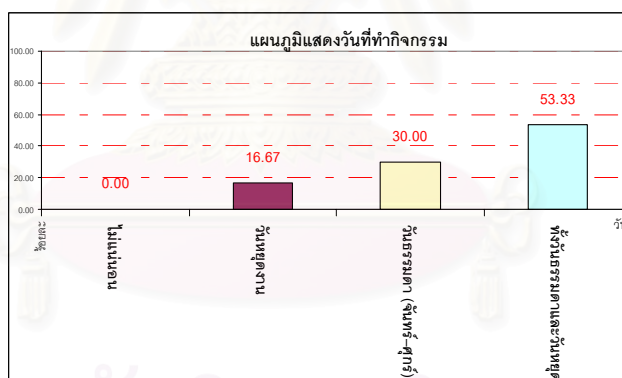
แผนภูมิที่ 96 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

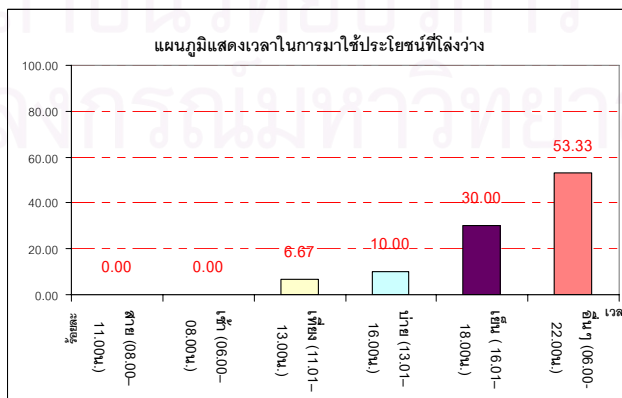
แผนภูมิที่ 97 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

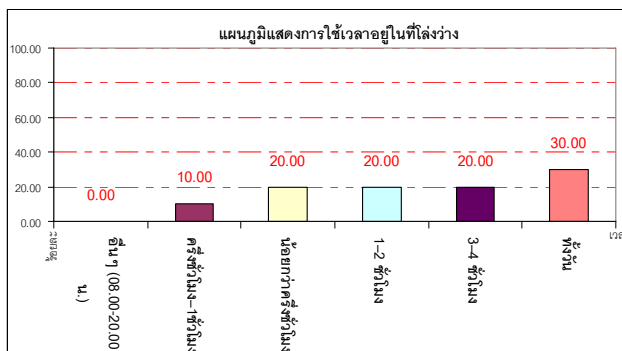
หมายเหตุ : อื่นๆ คือ เกือบของ, อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้, ชายของ
แผนภูมิที่ 98 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

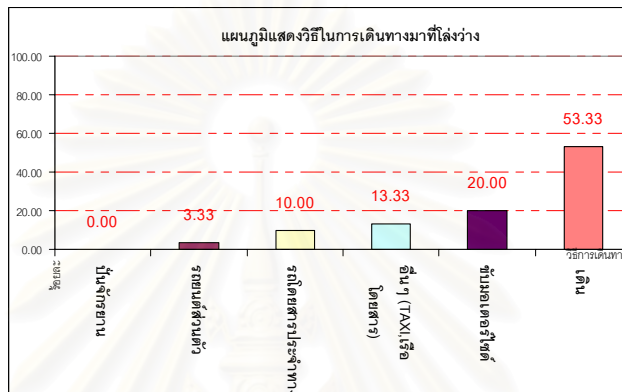
แผนภูมิที่ 99 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

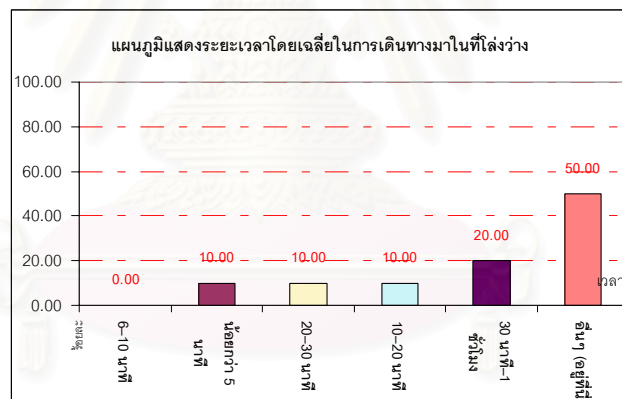
แผนภูมิที่ 100 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

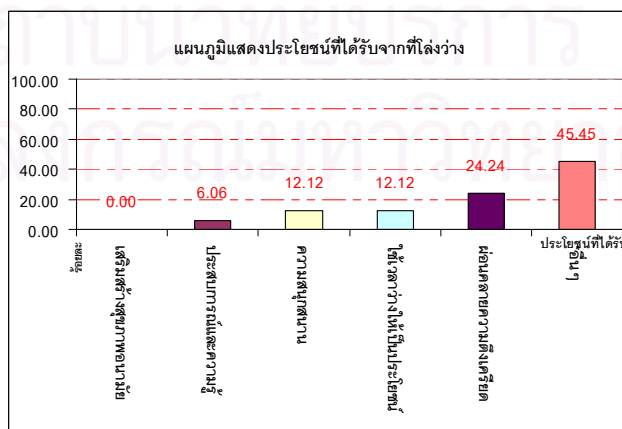
แผนภูมิที่ 101 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

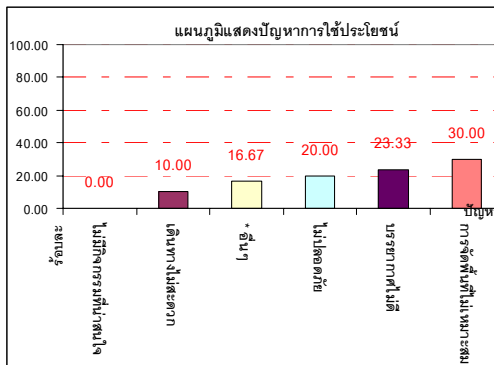
แผนภูมิที่ 102 แสดงวิธีการเดินทางมาที่โล่งว่าง

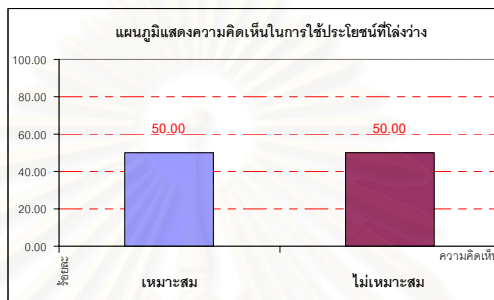
แผนภูมิที่ 103 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่าง

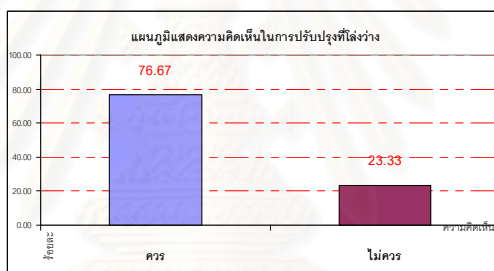
แผนภูมิที่ 104 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 105 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

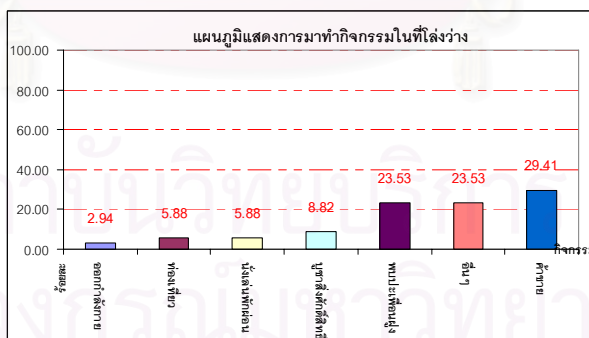

แผนภูมิที่ 106 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

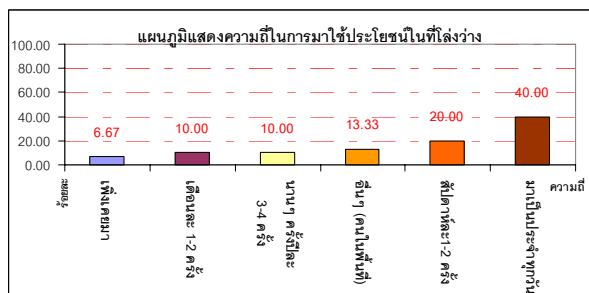

แผนภูมิที่ 107 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

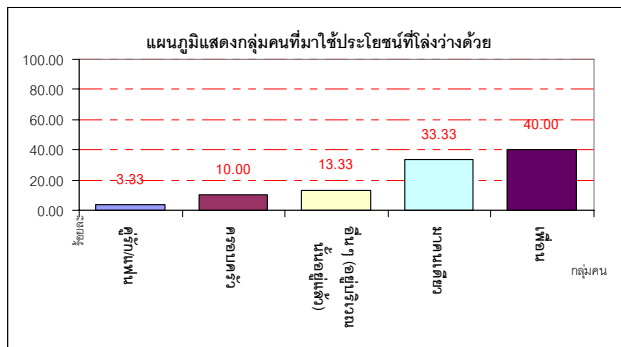
4.2 ทางสัญจรภายนอกชุมชน (ทางเดินเท้า-ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ)

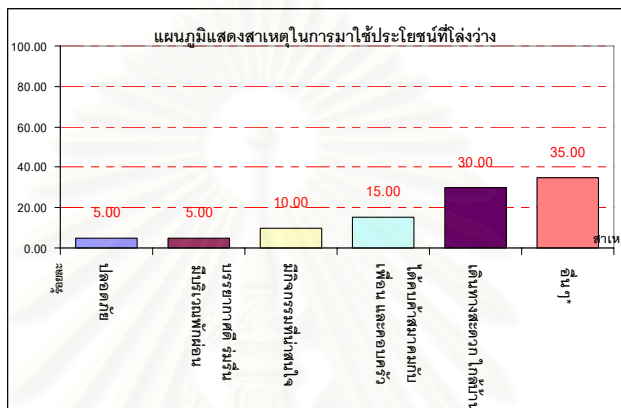
แผนภูมิที่ 108 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

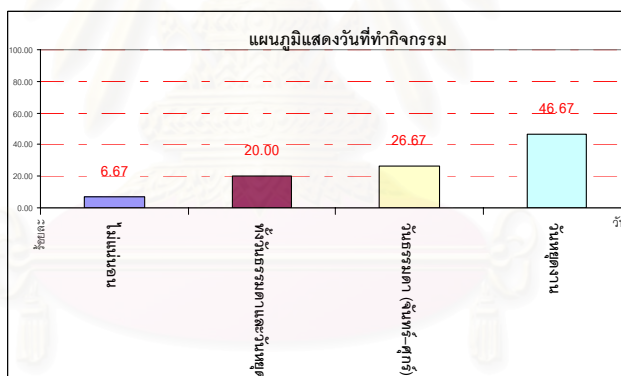
แผนภูมิที่ 109 แสดงความถี่ในการมาใช้ประโยชน์ในที่โล่งว่าง

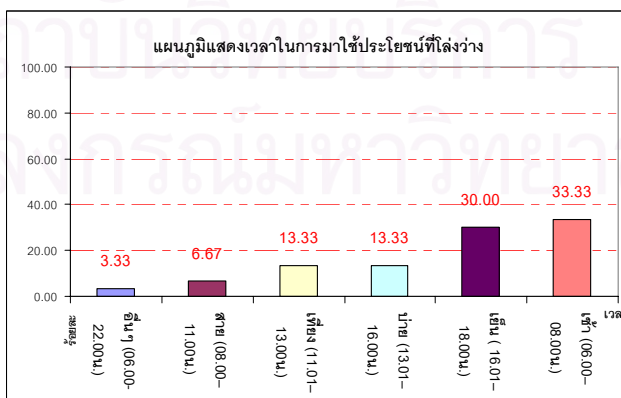
แผนภูมิที่ 110 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

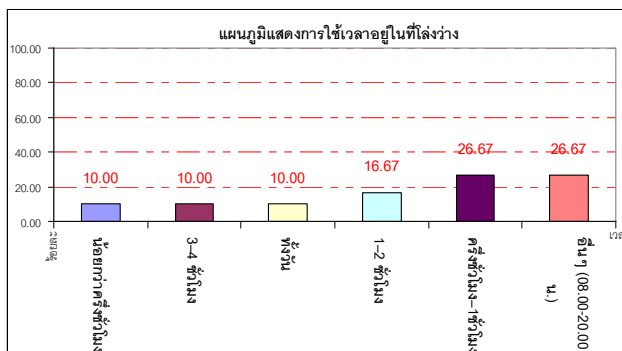
แผนภูมิที่ 111 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

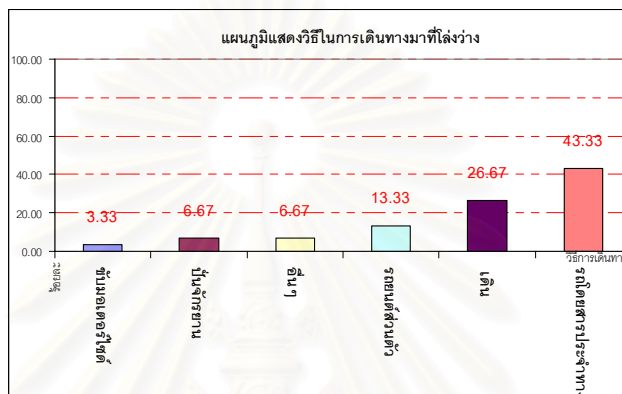
แผนภูมิที่ 112 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

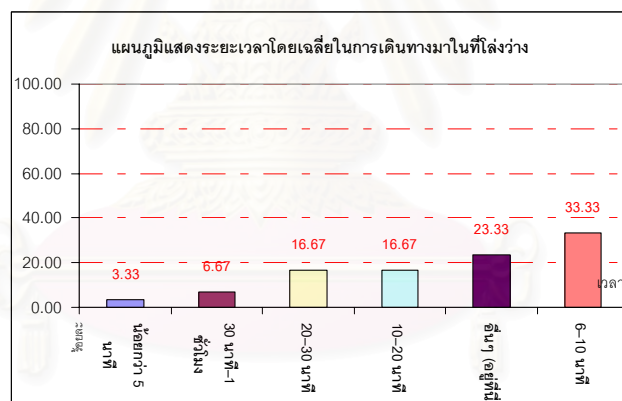
แผนภูมิที่ 113 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

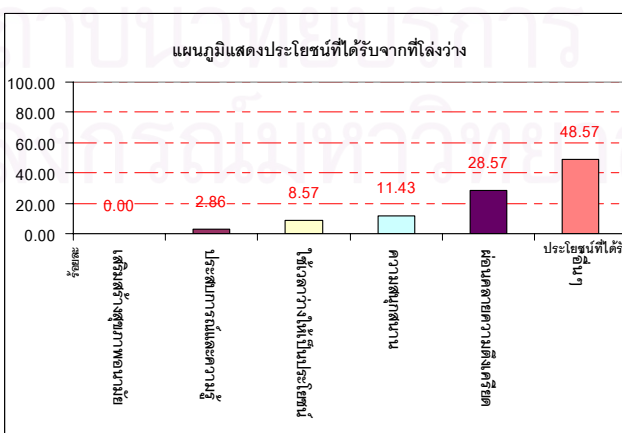
แผนภูมิที่ 114 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

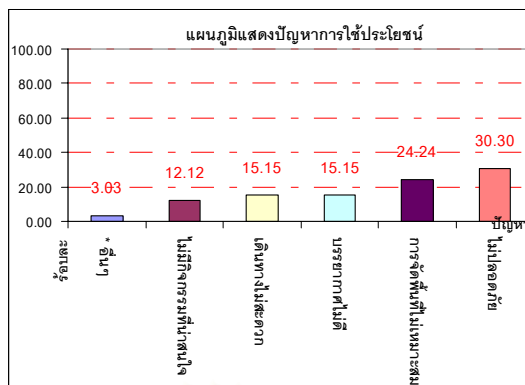
แผนภูมิที่ 115 แสดงวิถีในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

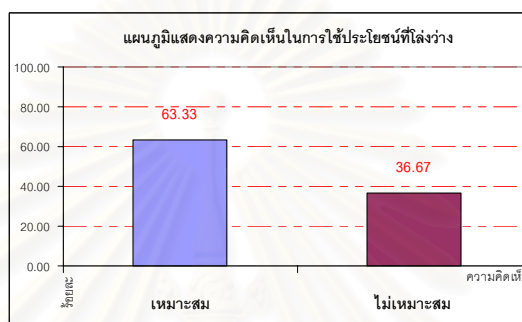
แผนภูมิที่ 116 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาในที่โล่งว่าง

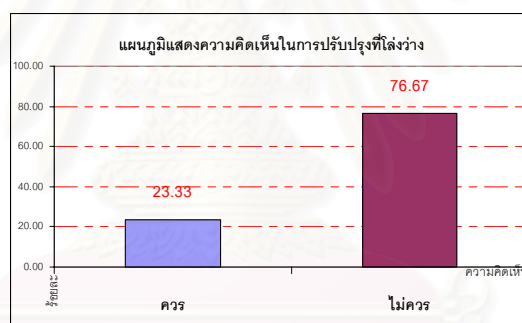
แผนภูมิที่ 117 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 118 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

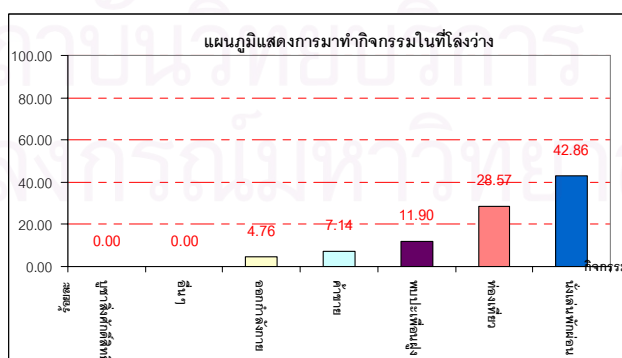

แผนภูมิที่ 119 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

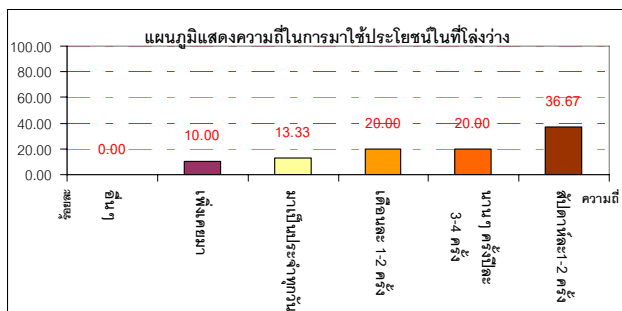

แผนภูมิที่ 120 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

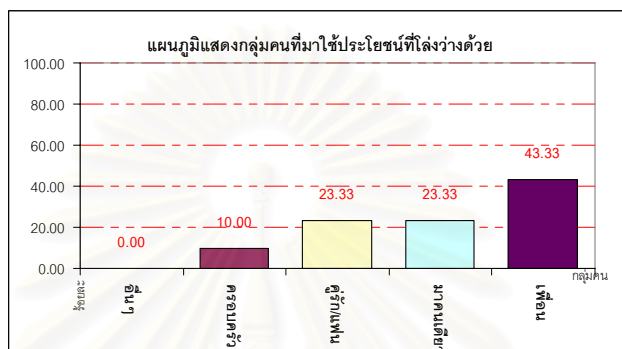
4.3 สวนสันติชัยปราการ

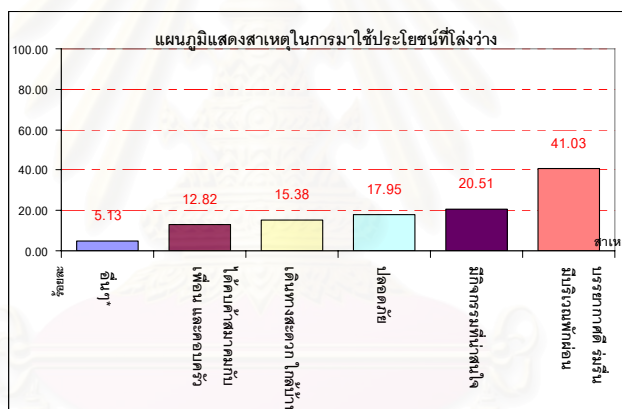
แผนภูมิที่ 121 แสดงการมาทำกิจกรรมในที่โล่งว่าง

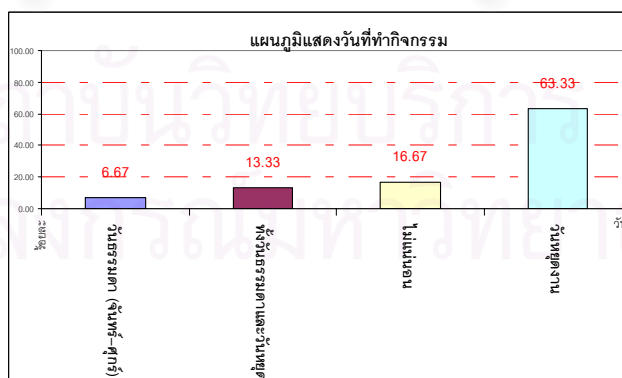
แผนภูมิที่ 122 แสดงความคิดเห็นในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

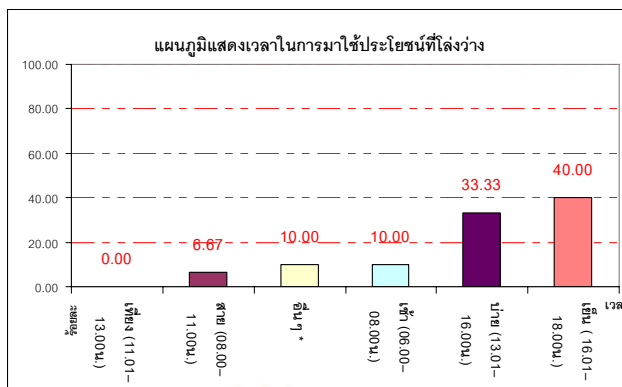
แผนภูมิที่ 123 แสดงกลุ่มคนที่มาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่างด้วย

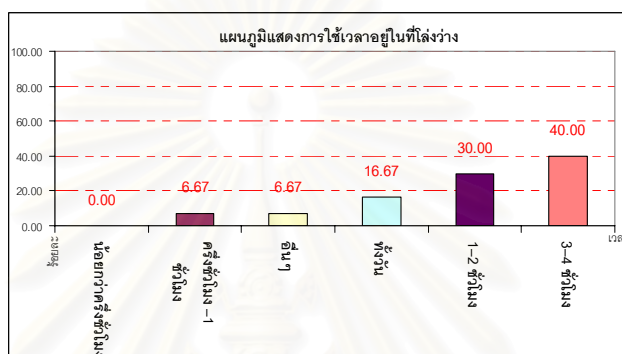
แผนภูมิที่ 124 แสดงสาเหตุในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

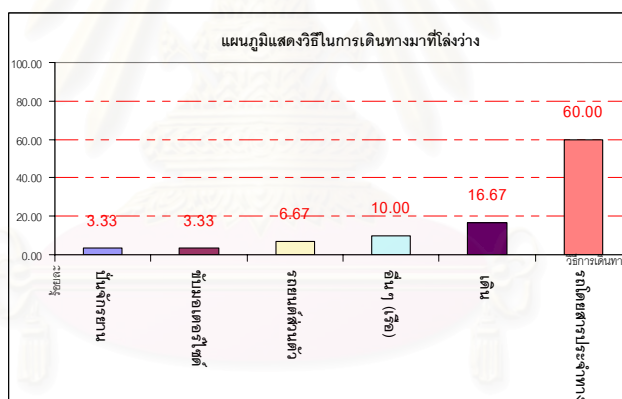
แผนภูมิที่ 125 แสดงวันที่ทำกิจกรรม

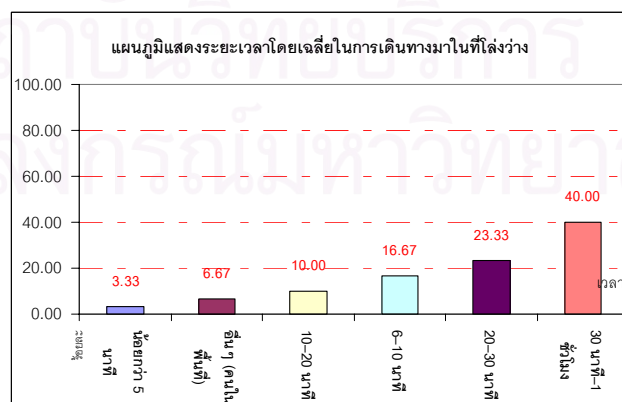
แผนภูมิที่ 126 แสดงเวลาในการมาใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

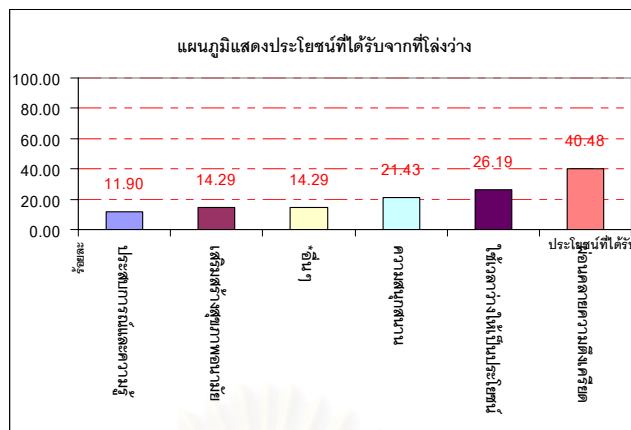
แผนภูมิที่ 127 แสดงการใช้เวลาอยู่ในที่โล่งว่าง

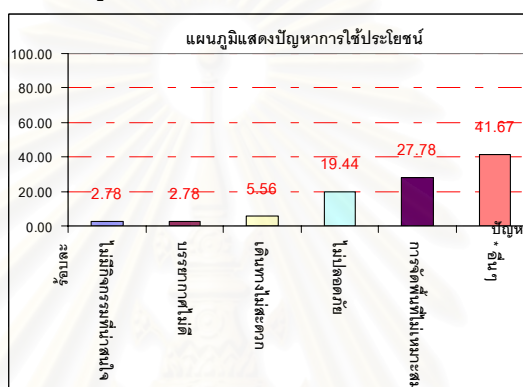
แผนภูมิที่ 128 แสดงวิธีการเดินทางมาที่โล่งว่าง

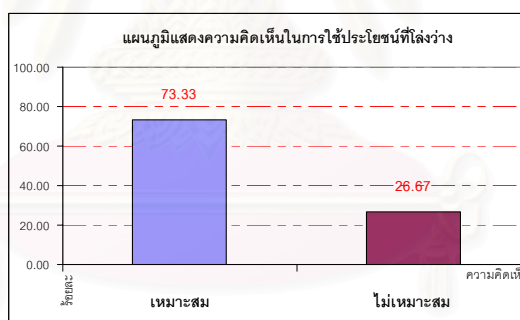
แผนภูมิที่ 129 แสดงระยะเวลาโดยเฉลี่ยในการเดินทางมาที่โล่งว่าง

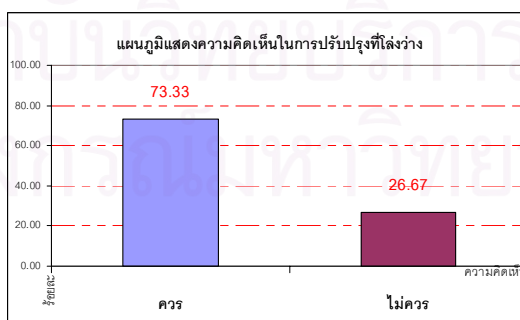
แผนภูมิที่ 130 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 131 แสดงปัญหาการใช้ประโยชน์

แผนภูมิที่ 132 แสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ที่โล่งว่าง

แผนภูมิที่ 133 แสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงที่โล่งว่าง

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย ธีรวิทย์ นิลสุก เกิดเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 ที่จังหวัดสงขลา สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) ภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อปีพ.ศ.2547 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ในสาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2548 ผ่านการฝึกงานที่กองจัดรูปที่ดิน และปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันทำงานตำแหน่ง สถาปนิก 3 ฝ่ายวางแผนพัฒนาพื้นที่ตอนกลาง กองวางแผนพัฒนาเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย